

ISTORIA ROMÂNILOR

A decorative flourish consisting of a central vertical stem with a small circular element at the top, from which two curved lines extend outwards and downwards, ending in small circular motifs.

HISTORIA
ROMÂNILOR
DIN
DACIA TRAIANĂ
DE

A. D. XENOPOL

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE.
MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANȚA.

EDIȚIA III-a, revăzută de autor
Îngrijită și ținută la curent de

I. VLĂDESCU

CONFERENȚIAR DE ISTORIA ROMÂNILOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

*„Nu sunt vremile sub cârma omului,
ci bietul om sub vreme!”.*

MIRON COSTIN.

VOLUMUL IX
MAVROCORDAȚII

1711—1749

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREȘTI

INTRODUCERE

Perioada istoriei Munteniei și Moldovei care se întinde dela 1711 până la revoluția grecească din 1821 și restatornicirea domniilor pământene a luat numele de epoca Fanarioților, denumire îndreptățită, dacă este să se arăte prin ea originea domnilor ce se strecoară în principate și care sunt mai toți din mahalaua Fanarului în Constantinople. Ea nu poate însă înșămna introducerea predominiei elementului grecesc, mult mai vechiu în țările române, și în ori-ce caz covârșitoare de pe vremile lui Matei Basarab și Vasile Lupu, dela care punem începutul istoriei moderne a Românilor, cu precumpenirea elementului grecesc ca notă caracteristică.

Până acuma se admitea că introducerea domnilor greci în Muntenia și Moldova ar fi avut de pricină trădarea lui Cantemir și Brancovanu, care ar fi făcut pe Turci să nu mai aibă încredere în domniile de țară; concepție cu totul greșită, întru cât am găsit domni greci anteriori epocii fanariote. Apoi Fanariotul Neculai Mavrocordat este rânduit domn în Moldova înaintea lui Cantemir, iar în Muntenia după Brancovanu, Turcii nu trimit un domn din Fanar, ci pe un Român, Ștefan Cantacuzino. În sfârșit în decursul epocii de care ne ocupăm întâlnim de mai multe ori în domnie familia curat românească a Racovițeștilor.

Deosebirea între epoca Fanarioților și vremile de mai înainte stă numai în aceea, că domniile de origine grecească covârșesc prin numărul lor pe acei de origine română, și că dela 1764 în coace numai Fanarioții urcă treptele tronurilor române, fatală urmare a unui principiu, care odată introdus în țările române, trebuia să devină predominant. Excepția devenise regulă.

Tot atât de neistorică și deci de nedreaptă este altă deosebire ce se face între epoca fanariotă și vremurile mai vechi. Se pretinde anume că dela introducerea domniilor grecești *incepe* acel jaf fenomenal al țărilor române, care nu-și găsește asemeneale său în analele lumii. Expunerea de până acum a

putut să convingă pe cetitor că fără-de-legile sunt mult mai vechi în țările române, și s'au întâlnit epoce de intrigi și răsturnări ale domnilor pământeni care nu vor fi întrecute nici de vartelul fanariot, precum și domniile de un caracter atât de jăfuior, în cât este peste puțină de a fi lasate în urmă de acele fanariote, pentru motivul cel foarte simplu că ele nu pot fi întrecute de nimene. Ba vom întâlni chiar pînă la Fanarioți individualități însemnate și încercări de reforme, pe care nu le înfrîșează domniile naționale.

Insemnează aceasta că epoca Fanarioților a fost o eră de fărîșire a țării române, după bătăliile de mai înainte? Cătuși de puțin. Cu toate cele câteva excepții onorabile, veacul întreg este continuarea stărei de mai înainte, datorită mai mult sistemului de cît persoanelor, exploatarea poporului în folosul interesului privat al exploataților.

Dacă însă în privirea ocăruierei, perioada fanariotă nu se deosebește în mai rău de vremile anterioare, de unde vine hula cea neagră de care ea este încunjurată în amintirea poporului român? Mai întâi ea este cea mai nouă, și de dînsa își amintește poporul mai curînd; apoi ea mai conținea un pericol necunoscut în vremile mai vechi. Cultura grecească nu era, cum fusese aceea slavonă o simplă *suprapunere*, ci era o *înăbușire* a celei românești, care se manifestase cu putere pe timpul lui Matei Basarab și Vasile Lupu, și care se mîntuie vie și puternică în tot decursul veacului al XVIII-le. Cu cât se trezia naționalitatea română, cu atîta mai dureros se simțea domnia străinului, cu atîta mai dorită devenea dezvoltarea proprie, dezvoltarea națională.

CAPUL V

MAVROCORDAȚII

1711-1749

CAP. V
MAVROCORDAȚII

I

NECULAI MAVROCORDAT

1711 1730

1. A DOUA DOMNIE A LUI NECULAI MAVROCORDAT IN
MOLDOVA

Neculai Mavrocordat¹ a doua oară în Moldova 1711 — 1716. — Mazilirea lui Mavrocordat din întâia lui domnie în Moldova nu provenise din neîncrederea Porței în el² și înlocuirea lui cu Dimitrie Cantemir se făcuse numai fiind că Turcii credeau că acesta va putea, mai curând de cât domnul grec, pune mâna pe Brancovanu. Marea încredere de care Mavrocordat se bucura la Poartă reiesă tocmai din împrejurarea că el este rânduit domn în Moldova, în niște momente atât de critice ca acele aduse prin războiul cu Rușii și trădarea lui Cantemir.

Turcii chiar stătură cât-va timp la gânduri, dacă nu ar face mai bine să prefacă cel puțin Moldova în pašalâc³; dar ei se lepădară în curând de acest plan, ce le ar fi putut deveni periculos în cazul unei răscoale a Moldovenilor ceea ce ar fi putut aduce amestecul Rușilor, de care Turcii învațase a se teme atât de mult, cu toată isbânda lor de pe malurile Prutului.

¹ Asupra originii familiei Mavrocordat, vezi vol. IV, p. 483. Neculai Mavrocordat intră în Iași în ziua de 8 Noemvrie 1711. Acsinte Uricariul în *Lelopiseje*, II, p. 144. Comp. des Alleurs c. Ludovic al XIV-le, 10 Octomvrie 1711, Hurm. *Doc. Supplement* I, p. 404.

² Cum greșit crede rezidentul imperial din Constantinopole, 27 Noemvrie 1710. Iorga, *Acte și Frg.* I, p. 308: „N. M. wegen der beschuldigten Partialität mit Moskau, entsetzet?”.

³ Acsinte Uricariul, *Lelopiseje*, II, p. 139.

Către aceste considerații politice, Turcii nu uitau nici cele finanțare; anume în cazul când țările române ar fi fost încorporate ca provincii turcești, Poarta „ar fi pierdut o bună parte din veniturile pe care le scotea din ele; căci sultanii de și

Nicolae Mavrocordat, Domn al Munteniei
a doua oară (1719—1730)

Gravură în aramă de I. G. Wolfgang
Berlin 1711

Deasub se vede Stema Munteniei și a
Moldovei, pentru că mai înainte a fost de
două ori Domn al Moldovei (1709—1710;
1711—1715)

Colecția Academiei Române

despoți, nu au puterea de a rădica noue impozite în statele lor, nici chiar de a înălța pe acele existente, și acei care au îndrăznit a cerca vre-o înnoire în această pricină, totdeauna și-au pus în cumpănă coroana lor. În țările române, care le aparțin numai cu titlul de suzeran, ei pot urca dările după plac și comite fără nici o teamă cele mai mari nedreptăți⁴”.

Turcii, spre a câștiga și mai mult pe Mavrocordat, îl tratează cu cele mai deosebite onoruri, primindu-l vizirul de mai multe ori în audiențe tainice, lucru cu totul neobiceiuit la domniile mazilii; este numit prieten în scrisorile marilor dregători ai sultanilor către el, și este chiar scutit de toate cheltuielile căpătării domniei, sultanul iertându-i până și cele 50 de punți de bani, cu care se hotărise să vândă — de astă dată mai puțin — scaunul Moldovei.

Marea vază și încredere de care Neculai Ma-

vrocordat se bucura la Poartă fu spre norocul Moldovei. Țara se afla într'adevăr în o poziție din cele mai grele, după nefericita întreprindere a lui Cantemir, față pe de o parte cu răsbunarea păgânilor, pe de alta cu cererile de despăgubire ale Turcilor neguțitori sau balgii, pentru daunele și morțile suferite în timpul rezmeriței; nu mai puțin expusă la jafurile oștirilor svedeze

⁴ *Memoires historiques et géographiques sur la Valachie*, par M. B. (auer) anexate la Cara, *Histoire de la Moldavie*, ediția din Neuchâtel, 1781, p. 348.

și polone, fiind tot pe atât de greu a scăpa de ele pe cât și a se plânge în contra lor, aceste oștiri fiind bine văzute de Turci, care sub înțețirile neconținute ale lui Carol al XII-le, erau gata pe fie cê zi a reînoui războiul cu Rușii. Pe lângă aceste nenorociri aduse de oameni și urgia lui D-zeu se abătuse pe biata Moldovă, sub forma unor nesfârșiți nouri de lăcuste care pustiiuau holdele și înciumau aerul.

În asemenea împrejurări se înțelege cât de greu, trebuia să cadă lui Mavrocordat ocârmuirea unei țări a căreia limbă nici măcar nu o știea ⁵.

Mavrocordat eră însă pe cât o minte ageră și purtată prin trebi, pe atâta și înzăstrat cu cunoștințele trebuitoare, nu numai spre a face din el un bun ocârmuitor, dar chiar spre a-i duce vestea unui om învățat. Pe lângă limba grecească, întărită prin o adâncă cunoștință a elinei, el scriea și vorbea cu desăvârșire limbile latină, franceză și italiană. Mai avea și deprinderea celor orientale, neapărate unui interpret, precum turceasca, araba și persiana. Dintre științi, Mavrocordat se îndeletnicise mai cu deosebire cu teologia și filosofia. Variile lui cetiri în poezii și filosofii greci și latini, precum în deosebitele scrieri ale învățaților moderni îi deschisese mintea, în cât el eră pregătit din toate punctele de vedere pentru rolul de om politic și diplomat ce eră chemat să îndeplinească ⁶.

Mavrocordat care își înstrăinase prin mândria lui simpatiile Moldovenilor în întâia lui domnie, se arată la înălțimea greiei probleme ce'i eră dată a deslega, anume a apăra interesele Moldovei față cu Poarta otomană, spre a câștiga tocmai prin o asemenea purtare încrederea locuitorilor în vroința lui de bine, și prin aceasta însuși a-i detrage dela simpatiile rusești, și a-i lipi iarăși de vechea lor suzerană. Astfel îl vedem apărând pe Moldoveni pe cât putea contra pretențiilor Turcilor balgii și reducând osândirile pământenilor pentru pagubele cășunate acelor neguțitori, totdeauna la minimul putincios, precum și dându-și silințele cele mai mari spre a dobândi dela Turci iertarea boierilor pribegiți în Rusia cu Cantemir și reînotarcerea lor în țară. Cât nu luptă el pentru a scăpa dela închisoare pe cei trei boieri, Lupu vornicul, Antioh Jora și Mascut postelnicul, reținuți în Varna de Baltagi Mohamed pentru prepus de părtinire cătră Ruși?

⁵ Ioan Neculcea în *Letopiseșe* II, p. 326; „și Sculi camarașul din lăuntru ce era tâlmaciu, că Neculai Vodă nu știea limba moldovenească, și era un lucru prea cu năcaz boierilor și țării”.

⁶ *Commentatio de litterarum studiis Ioannis Nicolai Mavrocordati principis Walachie*, auctor Ioann, Theodorus Hoelbius Themarensis, Ienae, 1755 în Emile Legrand, *Généalogie des Maurocordato de Constantinople*, Paris, 1886, (tirage de grand luxe à 50 exemplaires numérotés), p. 63.

Turcii neputând preface întreaga Moldovă în pašalâc s hibă c l puț n ținutul Hotinului în olat turcesc. Un cap de T tari, Ali-B , cere și el, pentru acelaș motiv al apărării mai efective împ triva Rușilor de cat ar face-o hainii de Moldoveni, c tatea Soroca cu ținutul încunjurător, ceace Poarta fi încu- vı nțază. Stăpânirea prăd Incilor Tătari în Moldova ar fi făcut p te puțință viața locuito lor de dincolo de Prut. Mavrocordat cere cu mari stăr in i revocarea acelei cesiuni, și merge în călduroasa lui ană re a drepturilor Moldovei până a aminti Turcilor condiț ile pazei dela Carlov tz, și chiar capitulațiile încheiete de Moldova cu sultani, ambele amintiri nu prea plăcute Otomanilor ⁷.

Tot pe atunci Nemții încep operația ce deveni mai târziu atât de fatala Moldovei, a înaintarei pajurilor împărătești asupra hotarelor turcești, rășluind o parte din Moldova pe la granița Dornei. Neculai Mavrocordat protestează cu energie contra încalcărilor Austriei, și o silește la sfârșit să se retragă, amenințându-o cu rasboiu din partea Turciei ⁸.

Domnul mai eliberează din prinoare dela Turci și dela Tătari o sumă de captivi, înbrăcând din banii lui pe acei ce veneau îndărăpt cu totul goi, și scutind de dări pe acei însurați dintre ei.

Toate aceste apărări ale intereselor moldovenești din partea lui Neculai Mavrocordat fac chiar pe Neculcea, cronicarul cel mai pornit contra domniilor străine, să zică : „Norocul Țărei a fost atunci că s'au tâmplat de au venit Neculai Vodă; iar de ar hi venit alt domn mai prost, ar hi fost prea rău de Moldoveni”⁹.

Mavrocordat însă ie măsuri și pentru ușurarea dărilor, care apăsau prea greu asupra locuitorilor, ceace fi eră prin puțință mai ales prin faptul că Turcii, spărieți de plecarea Moldovenilor cătră Ruși și de urmările cumplite ce o asemenea plecare ar putea avea pentru împărăția lor, dacă ar fi urmată și de ceilalți creștini din peninsula Balcanului, încetase măcar pentru acel moment de a privi Moldova numai din punctul de vedere al banului, și deschizând ochii lor cei adormiți asupra pericolului politic, nu mai cereau lui Mavrocordat nici bani, nici daruri, spre a-l mănținea în scaun. În privirea ușurării dărilor, Mavrocordat aplică principiul formulat de el în scrierea lui *Ευχευιδιον* (Sfaturi) că „cei care impilează pe supuși în dări, aprind o năprasnică flacără de ură, întru cât pentru cei mai mulți oameni averea e sânge și suflet. Dăjdiile se cade să fie moderate, să nu smulgă cum zice proverbul, și pielea împreună cu lâna”¹⁰.

⁷ Acsinte Uricariul, *l. c.* II, p. 152.

⁸ *Ibidem*, p. 153.

⁹ Neculcea în *Letopisește*, II, p. 377.

¹⁰ Traducere de G. Murnu în *Hurm. Doc.* XIV, p. 451.

Domnul grec scutește pe preoți de birul de doi galbeni, la care îi impusese Constantin Cantemir; coboară darea vădrăritului de la patru bani la doi bani de vadră; suprimă pogonăritul viilor, precum și darea mănăstirilor, și reduce iar darea goștinei de asupra boierilor, pe care Mihaiu Racoviță îi îndatorise a o plăti țărănește¹¹.

De și cererile în bani ale Turcilor se micșurase, Mavrocordat eră cu toate aceste expus la cheltueli destul de înșămnate, mai ales cu aprovizionarea cetăților mărginașe din spre Rusia, Hotinul, Soroca și Tighina în prevederea unui nou războiu. De aceea reducerile făcute de el în dări aduseră la sfârșitul anului întâi al domniei lui un neajuns în acoperirea cheltuelilor prin venituri. În loc însă ca Mavrocordat să facă ca alți domni, să scoată o nouă dare pentru întâmpinarea nevoiei, el împlini lipsa din banii lui, și apoi adunând divanul îi arătă sămile vistieriei și puse pe boieri a-i da o adeverință despre suma ce țara îi rămăsese datoare¹². Iată fără îndoială cel întâi domn, pe care domnia îl costa bani în loc de a-i produce!

Cum să se explice această purtare a lui Mavrocordat, atât de bine-voitoare către țara în care domnea?

Nu credem că ea să fi fost datorită inspirațiilor turcești căci până acolo tot nu mergeau măsurile de prevedere ale Porței otomane. Mavrocordat vroia însă să ștergă urmele sistemului pus de el în lucrare în întâia lui domnie, de a-și întemeia puterea, bazându-se pe poporul de jos. Urmărilor acelu sistem le văzuse el la mazilirea lui în 1711, când o răscoală fusese aproape de a izbucni în contra lui. De aceea acuma, în a doua lui domnie, el părăsește ideea de a înfrâna pe boieri prin mulțime și se silește a-i câștiga prin apărarea intereselor lor. Pe lângă că pune piept pentru ei la Turci, îi scapă din închisoare, îi readuce în siguranță la căminurile lor, și dările ce el reduce erau tot de acele ce apăsau asupra clasei boierești. Nu mai puțin trebuiau să fie măguliți boierii prin sama pe care domnul o supuse divanului, despre purtarea socotelelor țarei, faptă tot atât de extraordinară — îndrumarea unui sistem constituțional ca și caracterul lui Mavrocordat, care prin o excepție aproape neîntâlnită în veacul de corupție în care trăia, era nelacom de avuție¹³.

Ori cât ar fi căutat Neculai Vodă a se face iubit de poporul român el simțea că pentru a-și întări domnia, trebuia să dea

¹¹ Acsinte Uricariul, *Letopisește*, II, p. 182, 184, 188. Hrisovul pentru suprimarea pogonăritului din 20 Decemvrie 1714, în *Uricariul* lui T. Codrescu I, p. 42—45. Actul pentru reducerea goștinei din 1712, *Ibidem*, V, p. 248.

¹² Acsinte Uricariul, p. 154. Așa face și la sfârșitul anului al doilea ce se încheie de asemenea cu un deficit, *ibidem*, p. 180

¹³ Că nelăcomia de bani era în caracterul lui Mavrocordat și nu izvorăia numai din un calcul politic, se vede de pe aceea că ea se arată și în domnia lui cea dintâiu în Moldova. Vezi vol. IV, p. 491.

puteri cât mai mari elementului grecesc, de oare-ce suflarea românească tot amenința încă a se putea preface în vijelie periculoasă la adresa Grecilor. De aceea îl aflăm favorând în toate modurile elementul grecesc, mai ales pe calea religioasă, acea mai ușor de sprijinit fără a lovi în simțimintele poporului. Astfel el ajută prin toate modurile mănăstirile grecești din Răsărit, primește vizita mai multor patriarhi, care veneau să inspecteze mănăstirile închinatelor lor din Moldova, între altele pe acea a patriarhului Alexandrei, Samoil, care fiind foarte dator, venise în Moldova după milostenie, „și au strâns peste cât nădăduia”¹⁴, dovadă încă odată despre plecarea de bună voie a poporului român sub inriurirea grecească, de îndată ce ea se arăta înbrăcată în mantia religiei. Mavrocordat apoi reorganiză academia grecească din Iași, aducând în ea dascăli noi, învățați, și sprijinind prin toate modurile cultura grecească¹⁵.

Cu prilejul vizitei patriarhului Samoil în Moldova, se întâmplă un fapt care pune într’o vie lumină sistemul de ocârmuire a lui Neculai Mavrocordat. Cât timp interesele naționalilor nu veneau în conflict cu acele grecești, ele erau respectate și ocrotite în măsura putinței. De îndată însă ce ele intrau în luptă cu interese grecești, erau jărtfite fără cruțare și, Neculai Mavrocordat, pe care l’am văzut lăudat de cronicarii noștri, pentru modul echitabil cum împărțea dreptatea față cu pretențiile Turcilor balgii, pune în cumpănă întreaga greutate a înrăuririi domnești pentru a stoarce dela divan o hotărâre în favoarea patriarhului Alexandrei, într’un proces pe care îl aveă cu o boieroaică moldovancă, Maria văduva reposatului vistiernic Ilie Cantacuzino¹⁶.

Imprejurările acestei daraveri, care aruncă o vie lumină asupra timpului a căruia istorie o expunem, se petrecură în chipul următor.

Neculai Mavrocordat, vroia pe lângă mila adunată de patriarhul Samoil, să-i dăruiască mănăstirea Hangul din poalele Ceahlăului, și dorind să îmbogățască această mănăstire, pune pe egumenul ei să reclame dela vistierniceasa Maria Cantacuzino două sate, Băltățeștii și Mânjeștii, dăruite mănăstirii încă de ctitorul ei, Miron Barnovski, și pe care sate vistierniceasa le-ar deținea fără drept.

La ziua înfățișării se ține un mare divan sub președința domnului, la care ie parte și Kir Samoil, cu toate că era cel mai interesat în cauză. Egumenul Anastasie produce două hrisoave de stăpânire a mănăstirii asupra acelor sate, unul dela Barnov-

¹⁴ Acsinte Uricariul, în *Letopisele*, II, p. 181.

¹⁵ Amănunțit mai jos în Cap. V, Cultura grecească.

¹⁶ Comp. un articol al meu: *Justiția sub Fanarioți* în *Convorbiri literare*, XX. p. 1058.

schi, celalt dela Vasile Lupu. Vistierniceasa întrehată ce are de întimpinat, răspunde că ea „nu are *drese* (documente); că au avut și s'au risipit, fiind trimise la ginerele ei Ștefan Brancovanu”, cel ucis de Turci împreună cu tatul său Constantin în 1714. „Atunci Neculai Vodă, au întrehat întâi pe patriarhul, care răspuns'au la această întrehăciune și cu sfânta pravilă și cu alte pilde din sfânta scriptură, cum că un lucru ce se dă și se închină la o mânăstire sau la o hiserică, acela nu mai poate să'l înstreineze nimene. Asemene au răspuns și ceilalți arbierei toți, așisderea și toți hoierii, și a rămas vistierniceasa Maria de judecată”¹⁷, după cât s'ar părea cu tot cuvântul, întru cât neavând la mâna ei nici o dovadă, dreptatea trebuia să se deie în partea celui ce aveă cartea.

Cu toate aceste un hrisov posterior, dela Mihai Racoviță în a doua lui domnie din 1718, destăinuește că lucrurile se petrecuse într'un chip cu totul altul, și că versiunea dată de cronicar, care nu poate fi de cât parafraza hrisovului eliberat egumenului de Hangu de Neculai Mavrocordat, numai pe dreptate nu se întemeia.

Știm că vechea procedură nu cunoștea principiul lucrului judecat, și ori-ce proces hotărât chiar de domn și de divan, instanță supremă de judecată în țările române, putea fi reînceput, sub un domn posterior. Visterniceasa Maria, văzând că scaunul țarei încăpuse în mâinile unui domn hine-voitor pentru dânsa, trage ea la rândul ei pe călugării dela Hangu în judecată, și iată cum se desfășoară lucrurile acuma la noua cercetare înaintea divanului.

Tot atât de puțin ca și principiul lucrului judecat, exista pe atunci oprirea pentru judecători, de a aduce în hotărârea pricinelor știința lor privată, sau de a învoca în materie civilă în favoarea părților dovezi din oficiu. Toată judecata aveă un caracter patriarhal; hunul simț, care adese ori poate conduce la arbitrar, eră singura călăuză în aflarea a aceea ce este drept, mintea fiind încă prea puțin dezvoltată pentru a găsi în niște reguli fixe și nestrămutate un sprijin în contra putinței de a greși.

Invocând deci divanul în favoarea vistiernicesei Maria „dresele altor reposați domni hătrâni dela Gheorghe Ștefan și dela Gheorghe Ghica și dela Istrate Dabija și mărturia hoierilor celor mari de pe acele vremi” rezultau ca stabilite fără în-doială faptele următoare :

Satele în pricină, Băltăteștii și Mânjeștii, fusese din moși și strămoși a lui Todirașcu Cantacuzino tatăl lui Ilieș, hărhatul reposit al vistiernicesei Maria. Barnovschi, după ce zidise mânăstirea Hangului, dorind să-i dăruiască niște sate mai în apropiere, făcuse schimb cu Todirașcu, luând dela el acele sate,

¹⁷ Acșinte Uricariul, în *Letopisețe*, II, p. 186.

pe care le dăruie mănăstirii sale, și dându-i în loc două alte sate, Cărcăcenii dela Harlău și Miclăușanii dela Dorohoiu. Aceste sate venise domnului prin moștenire dela unchiul său Isac Balica Hatmanul, apucând Barnovschi în timpul domniei averea Balicai, puind pricină că n'ar avea alții treabă la moșiile Balicai hatmanul, căci nu au avut feciori din trupul lui și nici alte rude mai apropiete. Cu toată această afirmare a domnului, el uzurpase o avere străină, de oare ce pe timpul lui Vasile Lupu, se sculară „toate rudele Movileștilor și ale lui Isac Balica, și au desbatut toate moșiile lui Balica și le-au împărțit între ei, și între izvoadele lor de imparțea se aflau luate și satele Cărcăcenii și Miclăușanii, din mana ac lora cu care au fost făcut schimbătura r po ctul t Barnovschi”¹⁸. Deci încă tatul barbatului vistiernicesei Ma ia p'erduse satele luate de el în schimb pentru moșii e s le de la Barnovschi Vodă, la adevarății moștenitori ai lui Balica¹⁹.

Prin uitare Miron Barnovschi dăduse în schimb lui Todirașcu Cantacuzino o avere ce nu-i aparținea, nu trecuse asupra celui cu care schimbase, proprietatea lucrurilor date în schimb, și după judecata bunului simț, reproducă și de ratio scripta a dreptului roman, *schimbul eră nul*²⁰. Vistiernicul Ilie fiul lui Todirașcu nu pierduse, cu toată dania lui Barnovschi, dreptul sau de proprietate asupra satelor sale, Balțăteștii și Mănjeștii, și de aceea cu drept cuvânt reluase moșiile în stăpânire, după ce fusese expropriat de acele rămase de la Balica hatmanul, și din protivă nedreaptă fusese deposedarea soției și moștenitoareii sale Maria, în favoarea mănăstirii Hangului adecă a patriarhului Alexandr'ei.

Divanul lui Racoviță, înainte de a se preocupa de alte întrebări, își pune pe aceia ce putea hotări pricina după dreptate, anume *foșt-au acea danie a reposatului Barnovschi Vodă bună și dreaptă au ba?* Și găsește că nu, de oare-ce schimbul pe care ea se întemeia eră fără de ființă. Astfel câștigă vistierniceasa Maria sub Mihai Racoviță procesul pierdut de ea sub Mavro-cordat.

Cum se face însă de boierii divanului care trebuiau să fi fost aproape aceiași, la un răstimp atât de scurt, tăcuse sub

¹⁸ Hrisov de la M. Racoviță din 1718 Iunie în 20, *Uricariul*, V, p. 365.

¹⁹ Pe averea lui Balica pune întâi mâna Moise Movilă, dându-se și el drept singurul moștenitor a lui Balica. Vezi un hrisov al lui Moise Movilă din 1634 Ianuarie în 5. În *Arh. ist.*, I, 1, p. 71. Apoi pe timpul lui Vasile Lupu Ţeana fiica lui Ioan Movilă, viitoarea soție a lui Miron Costin, venind din țara Ungurească, răspinge pe toți acei ce uzurpase titlurile de mai aproape moștenitori, și ia dânsa toată moștenirea Balicai, după un izvod, în care s'au aflat și satele Cărcăcenii și Miclăușanii". *Doc. din Uricariul* citat în nota precedentă.

²⁰ Lex 1. 3, de rerum permutatione *Dig. XIX, 4*: „Ideoque Pedius ait, alienam rem dantem nullam contrahere permutationem”.

Mavrocordat, ceea ce destăinuiau în domnia lui Racoviță? ²¹ Aice tocmai devine interesant documentul lui Racoviță, dând pe față mijloacele întrebuițate de Mavrocordat pentru a face ca rostirea divanului să iasă în favoarea nesățioșilor călugări.

Pristavii bisericeii, ținuti oare cum prin rangul și vaza lor, se rușinează a mărturisi adevărul, adecă cum fusese ei siliți de domnul grec, a ascunde cum știeau că e cu dreptul, și atât (gedeon mitropolitul cât și Sava proin (fost) mitropolit și episcopii arată cu toții că „n'au mărturisit într'acel chip fără cât au zis că au apucat pe Todirașcu vistiernicul, care ținea acele sate, și nu eră boier năpăstuitor, și luându-se acele sate de atâta vreme ținute în mâna d-sale vistirenicesei, cu nedreptate va fi, dar că nu li s'au ținut în samă acele graiuri”. Dacă însă ei arătase așa din gură, cum se face de își pun iscălitura pe documentul lui Mavrocordat care le schimba spusele? Mai sinceri sunt boierii care arată curat că „au tăcut știința lor fiind că chemându-i pe rând Neculai Vodă, le au dat a înțelege să nu răspundă împotriva nici cum la divan; deci știind acea poroncă, n'au avut gura să grăiască spre dreptate, și cum a zis domnia sa așa au poftorit și domniile lor cu toții” ²².

Iată deci ce soiul de judecăți făcea Neculai Mavrocordat, de îndată ce eră vorba de a apăra interesele compatrioților lui. Uita totul, și învățătură și filosofie adecă iubire de înțelepciune, și știință și dreptate, uită și principiul pus de el în sfaturile către fiul său Constantin, că „dreptatea este cea mai convenită virtute Domnitorului” ²³, și își aducea aminte de un singur lucru, că eră Grec! Și într'adevăr ar fi fost prea extraordinar, supraomnesc să nu și fi adus aminte această însușire, încheșată în carnea și în oasele lui.

Intreaga această daravere ne descopere trista stare în care se afla societatea aceluia timp. Dreptul proprietății, temelia societăților, nesigur, schimbând de stăpân după domnul din scaun; iar oamenii! Ni se urcă sângele în obraz înaintea unui atare grad de înjosire. Un patriarh al bisericeii creștine, reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ, care unelțește împreună cu domnul din scaun despoierea unei văduve și care, de și primise dinainte de la domn făgăduința închinării mănăstirei ce eră să câștige pricina, are nerușinarea a figura între judecătorii ce erau să o cerceteze! Mitropoliți, boieri și episcopi care înaintea unui ordin venit de sus rostesc o judecată pe care o știau nedreaptă, și mai mult de cât atâta, fețele bisericești nu au

²¹ De și nu cunoaștem data judecății din timpul lui Mavrocordat (1711—1716), ea a putut fi cel mult anterioară cu 7 ani acelei petrecute sub Racoviță în 1718.

²² Uricariul, V, p. 375.

²³ Sfaturile citate mai sus nota 10. Hurm. Doc. XIV, p. 415.

măcar curajul a mărturisi păcatul comis, ci ca niște răi făcători de felul cel mai comun, caută să acopere abaterea prin minciună ! Foate aceste inimi mici, carcatere mișelești care conduc dest'n le unui biet popor, iată într'adevăr o privesc care te ar face să urăști omen reă, dacă față cu starea cumplită a societății c lui imp, nu ai găsi mai curând lacrimi pentru a o plânge. Din aceste figuri uricioase a le unui uricios trecut nici una însă nu își spiră un desgust așa de adânc ca acele ale pristavilor străini ai b ricei creștin care cu ipocrita lor umilință, cu cuvântul lui Dumnezeu pe buze, iar în inimi cu poftă lăcomie, se foloseau de neștiutoarea nașe romană, pentru a face adese ori pe părinți să-și desmoșt nească copiii spre a mulțami nemărginita lor lăcomie.

Dacă Mavrocordat se lasă târât de iubirea către neamul său pentru a săvârși un act de strigătoare nedreptate, în alte priviri îl găsim iarăși obladuitor înțelept ce se interesează de soarta țării pe care domnia. El pune pe Neculai Costin să contopiască într'un corp toate cronicile pentru a închege astfel în o singură povestire desfășurarea destinului Moldovei²⁴.

Una din greutățile cele mai mari ce apăsa pe domnia lui Mavrocordat, era petrecerea la Bender a lui Carol al XII-lea regele Svediei. Încă din domnia lui cea dintâi Mavrocordat nu trăisese în bune legături cu refugiatul rege, și domnul trebuise să ceară intervenirea ambasadorului francez din Constantinopol, spre a se împăca cu dânsul²⁵. Silințele lui Mavrocordat de a apăra Moldova de greutățile sub care căzuse, între care eră și petrecerea în țară a oștirilor svedeze și leșăști ale regelui fugar, trebuiau numai de cât să-l strice din nou cu el. Domnul dobândise, curând după urcarea lui în scaun, un firman pentru îndepărtarea din țară a oștirilor polone comandate de Halițki. Pașa de Tighinea însă, partizanul lui Carol, nu dă nici o urmă a acelui ordin împărătesc, care are numai de efect de a învrăjbi și mai tare pe Mavrocordat cu regele Svediei. În zădar scria necontent domnul craiului, rugându-l să oprească oștirile sale dela prădăciunile și necuviințele ce le făceau. Regele se mulțamea a publica manifesturi, impunând milițiilor menținerea ordinii, fără ca bine înțelese ele să fie urmate de nici o ascultare.

Pe Turci însă începuse a-i supăra prelungirea reședinței lui Carol al XII-lea în Moldova și neîncetatele lui stăruinți pentru reînnoirea războiului. Mavrocordat, folosindu-se de această dispoziție a Porței, izbutește în sfârșit a aduce la îndeplinire firmanul pentru înlăturarea oștirilor polone. Dacă însă oștirile de ajutor ale lui Carol fură scoase din țară, nu fu tot atât de ușor Turcilor a-l îndepărta pe acesta însuși. El refuză cu stă-

²⁴ Asupra acestei activități a Domnitorului grec, vezi N. Iorga, *Istoria literaturii rom. în sec. al XVIII-lea*, I, p. 61 și urm.

²⁵ Vol. IV, p. 489.

ruința a pleca din Moldova, sperând că Turcii tot îi vor face pe plac a se război cu Rușii. Este cunoscut că Turcii la sfârșit fură nevoiți să scoată pe Carol cu deasila din casa lui din Bender, unde el se întărise ca în o cetate, și unde el suportă un adevărat asediu din partea gazdelor, ce erau sătule acuma de un atare musafir.

Tot pe atunci primi Mavrocordat vizita, nu prea plăcută în asemenea momente, a fostului rege al Poloniei și proteguit al lui Carol, Stanislau Lezinschi, venit în Moldova spre a se întâlni cu fostul său suzeran. Stanislau cerut de pașa din Tighinea, plecă din Iași, spre marea mulțămire a lui Mavrocordat, care scăpă astfel din o nouă încurcătură²⁶.

Domnia lui Neculai Mavrocordat însămnă o eră nouă în rolul pe care erau chemați să'l joace domnii țărilor române în politica otomană. Fiind om iscusit în trebile diplomatice, el urmează mai departe și ca domn a face Turcilor slujbele pe care le îndeplinea ca dragoman, anume a-i ținea în curent asupra mișcărilor politice europene²⁷. Este cunoscut că Poarta de și primea la Constantinople reprezentanți ai puterilor streine, nu acreditase nici un agent statornic pe lângă acele curți, în cât eră tot deauna mărginită, în științele ei asupra daraverilor puterilor, la versiunile interesate ale reprezentanților acestora însuși. Mijloacele de informație ale Porței fiind răstrinse, și intrigile diplomației luând din ce în ce pasul asupra lucrărilor violente de mai înainte, înțelegem cum un nou instrument de iscodire așăzat chiar în coasta puterilor cu care mai ales se întreșeau interesele Porței, putea avea pentru ea cea mai mare însămnătate.

Tocmai acest rol îl ie asupra-și mult iscusitul Neculai Vodă, devenind astfel îndoit de prețios pentru Turci, mai întâi prin politica lui față cu Moldovenii, pe care îi aducea iarăși în supunere cătră împărăție, apoi prin slujbele sale ca informator al Porței, asupra daraverilor politice ce se țeseau împrejurul ei.

Relațiunile Porței cu puterile europene se schimbaseră cu totul. Incetaseră doar a mai fi pentru ele un obiect de spaimă și de

²⁶ Acșinte Uricariul în *Letopiseșe*, p. 162 Zinkeisen *Gesch. des osm. Reiches* V, p. 446. O scrisoare franceză din 1 Iunie 1713 spune însă că : „Stanislau Leczinschi fut arrêté par le prince de Moldavie”. Hurm. *Doc. Supplement*, I, p. 427.

²⁷ Iată cuvintele în care Acșinte Uricariul raportează această însemnată împrejurare, *Letopiseșele*, II, p. 146 : „și 'l poțtea vizirul pe Neculai Vodă ca să-i trimită vești de cele ce se întâleg din părțile de sus, și nu numai vești ci și sfat cerea de la Neculai Vodă, zicând să-i scrie ce ar ști și ce ar socoti că este pentru folosul împărăției”. Spusele cronicarului sunt întărite prin un document contemporan. De Bonnac c. Abbé Dubois, 10 Mai 1719 : „Il lui est permis d'envoyer des agens en Pologne, en Moscovie et même en Allemagne afin de pouvoir être instruit par lui des affaires de la chrétienté. Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 446.

îngrozire. Devenise acumă ținta spre care se întindeau dorințele lor. Din agresiv imperiul turcesc devenise pasiv; în loc de a mai ataca el ca mai înainte vreme, trebuia să se gândească la apărare. Două lovituri primise slăbitele lui puteri, din urmările cărora nu putu să se mai ridice: una din spre apus prin pacea dela Carlovitz: alta din spre Răsărit prin întreprinderile țarului Rușil r, Petru cel Mare. Nu e vorbă pe aceste din urmă le răspinsese de o cam dată în chip victorios. Dar în figura țarului rus sc se încorporase pericolul de care Poarta încă de mult se temea din partea Rusiei, comunitatea de religie între Ruși și popoarele creștine ale împărăției otomane. De și el fusese de astă dată înlăturat, putea sa se reînnoiască în fie-ce zi; eră o vecinică amenințare, ce atarna ca o sabie ascuțită asupra statului turcesc.

Necu 1 Mavro ordat este strămutat însă în Muntenia cătră sfârșitul anului 1716 (25 Decemvrie), unde relațiile din ce în ce mai încordate cu Nemții, făceau de nevoie prezența lui. Tronul acestei țări devenise vacant, prin uciderea de către Turci a lui Șt fan Cantacuzino; iar în locul lui Mavrocordat în Moldova fu rânduit ca domn Mihai Racoviță.

2. ȘTEFAN CANTACUZINO IV MUNTENIA

Ștefan Cantacuzino în Muntenia 1714—1716. — Dovada cea mai bună că nu hainirea lui Brancovanu și Cantemir provocase pe Turci a trimite domni greci în țările române, în locul acelor de baștină se vede în rânduirea lui Ștefan Cantacuzino în tronul Munteniei după uciderea lui Brancovanu. Ștefan Cantacuzino eră, de și coboritor din o familie grecească, boier român, fiul stolnicului Constantin, moșul și prietenul la început, apoi dușmanul cel mai neîmpăcat al lui Brancovanu, deci văr bun cu domnul ucis. El uneltise împreună cu tatul său peirea lui Brancovanu, și punându-se prin daruri bine cu Rechiap imbrihorul ce venise să rădice din București pe domnul mazilit, dobândi dela el domnia Țării Muntenești și fu așăzat în scaun încă înainte ca Brancovanu să plece cătră Constantinopole, și anume în 25 Mart 1714²⁸.

Ștefan Cantacuzino se silește a răsplăti această favoare, dându-și toate silințele spre a descoperi averile domnului depus, pe care le încredința de îndată imbrihorului. Temându-se însă ca nu cumva Brancovanu să se îndreptățască la Constantinopole și să recapete domnia, Ștefan Cantacuzino se nevoește în toate

²⁸ *Genealogia Cantacuzinilor*, original p. 343. Asupra domniei lui Ștefan, Cantacuzino. vezi *Cronica țării românești de Radu Popescu*, în *Mag. ist.*, IV, p. 29—38 și *Cronica anonimă de la 1689* încoace *ibidem* V, p. 179—184.

modurile spre a-i răpi și viața. El trimite o mulțime de oameni, boieri pe cât și de rând, ca să se plângă imbrihorului pentru preținsele jafuri suferite dela Brancovanu, și aceeași înscenare se face pe tot drumul imbrihorului dela București până la Giurgiu. Mai gravă însă fu împrejurarea că dușmanii nenorocitului domn, care ca vechi sfetnici ai lui, aveau în mâinile lor dovezile hainirei lui cătră Nemți și Ruși, anume corespondența lui cu curțile acestora două state, transmiseră Porței aceste scrisori, care mai cu samă determinară pe Turci a împune lui Brancovanu pedeapsa cumplită care îi sfârși zilele.

Domnia lăuntrică a lui Ștefan Cantacuzino, este după mărturisirea concordantă a celor două cronici care o descriu, numai un șir neîntrerupt de jafuri răsbunătoare îndreptate mai ales contra oamenilor de casa Brancovanului. Neîndrăznind să înăbușe în sânge acunsa dușmănie pe care le-o purta, căci se temea a se compromite în ochii Porței, unde el nu își avu nici odată poziția lui bine asigurată, el îi lovea în averile lor. Lua, cum spune cronicarul „tot glumind și răzând”, fiind din firea lui om vesel și nestatornic ce și schimba cu ciasul vorbele și faptele”²⁹.

Cu toate că pârâse pe Brancovanu cu hainirea lui cătră împărăția turcească, în curând și Ștefan Cantacuzino încape în acelaș păcat. Și el plătește însă cu o soartă tot atât de cumplită ca și cea a domnului ce căzuse jertfa uneltirilor sale, încercarea lui de a vicleni pe infurieții Turci care vroiau să înnece în sânge repetatele trădări ce le veneau de pe malurile Dunărei.

Turcii încurajați prin izbânda lor asupra lui Petru cel Mare și reluarea Azovului din stăpânirea rusască, se gândise că venise momentul de a scutura și unele din lanțurile ce le împusesese pacea dela Carlovitz, și anume de o camdată se pregătesc a lovi pe Venețieni spre a relua Moreea. Și apoi în afară de această țintă anumită, împărăția turcească nu putea sta nici odată în pace, fără a resimți în lăuntrul ei urmările lipsei de ocupațiune a poporului. Constituția fundamentală a statului otoman cerea numai decât ca element de viață, războiul neîncetat, războiul nu ca mijloc ci chiar ca scop al existenței. De îndată ce pacea și liniștea încunjurau din afară imperiul mahomedan, el simțea deslănțuindu-se în lăuntrul său firea salbatică și neîmblânzită a poporului, care își căuta răsufarea în răscoale și revoluțiuni. Un document contemporan caracterizază prea bine această natură intimă a împărăției turcești: „Turcii sunt mai toți soldați, și prea puțini sunt acei ce se indeletnicesc cu artele sau cu lucrarea pământului, în care îi înlocuiesc supușii creștini. Hrana Turcilor e războiul; lipsindu-le acesta le lipsește inima și viața. Deosebirea de ginți și de clime, autoritatea

²⁹ Cron. anon. în *Mag. ist.* V, p. 179.

cea atât de puternică a guvernanților din provincii, neputința pentru inferiori de a trăi când le lipsește războiul, ne având ei nici un alt mijloc de traiu, nici arte nici științi, toate aceste au de efect că dacă ei nu sunt amuțați asupra creștinilor, sunt nevoiți să se răscoale în contra sultanilor și să se rupă între ei prin războaie civile. Intr'un cuvânt războiul este viața Turcilor, iar pacea moartea"³⁰.

Pretextul războiului fu ușor de găsit, anume refuzul Venețienilor de a extrada niște trupe montenegrene, care bătute de Turci se refugiase în orașul Cattaro. În Decembrie 1714 războiul este declarat, și Turcii atacă de îndată posesiile cedate Veneției prin pacea dela Carlovitz. Venețienii a căror putere era aproape ruinată, își dăduse toate silințele a menține pacea; însă Turcii nu lăsase nici timpul de a începe negocierile și în curând sosi în cetatea Adriaticei știrea îngrozitoare că Turcii au intrat în Moreea, și că țara întregă nemulțumită cu ocârmirea jefuitoare a Veneției se răscolase, spre a-i scutura jugul. Otomanii ieu Corintul, apoi capitala peninsulei chiar, Napoli di Romania, în cât cu pierderea ei Venețienii erau ca și alungați din țară. Ștefan Cantacuzino trimise după cererea Turcilor o mie de cai la armata otomană din Moreea. Turcii se înflăcărează strașnic față cu asemenea isbânzi; părea că reînviase în ei vitejia străbună, și se vorbea chiar în Constantinopole de vechiul vis al Mohamedanilor, cucerirea Vienei și a centrului creștinesc, cetatea vecinică, Roma. Pentru a lovi însă și mai simțitor în interesele dușmane, Turcii ieu măsura, aplicată mai târziu pe o scară mai întinsă de Napoleon cel Mare contra Angliei, anume opresc intrarea mărfurilor venețiene, în toate provinciile împărăției lor.

Imperiul german nu putu să rămână nepăsător la isbânzile Turcilor. Aceste erau îndreptate contra stărei de lucruri create prin un tratat, prin care tocmai Austria câștigase cel mai mult, și teama era destul de aproape, că dacă Turcii vor izbuti să nimicească acea stare pe partea Veneției, ei nu vor întârzia a căuta să o sfășie și pe acea a Austriei. După moartea deci a lui Ludovic al XIV-lea, întâmplată la 1 Septembrie 1715, împăratul ascultând mai ales de sfaturile principelui Eugeniu de Savoia, a eroului „ce era chemat a adeverei strălucite sale cuvântări prin tot atât de strălucite fapte"³¹, încheie cu signoria Veneției un tratat de alianță în 13 Aprilie, 1716 și declară Porței războiu. Motivul pus de Nemți înainte pentru a-și în dreptăți pasul făcut era că dânșii față cu Venețienii erau îndatorați a face să se respecte tratatul de Carlovitz, pe lângă că Poarta s'ar pregăti chiar a ataca imperiul german. Pricina

³⁰ Risposta in sei capi sopra il proposto se Cesare ha giusta causa di mover guerra al Turco, dintre 1714—1716 în Hurm. Doc. VI, p. 141.

³¹ Zinkeisen *Gesch des osm. Reiches*, V, p. 509.

de căpitanie care împinsese pe Austria a declara războiul Porței, fusese îngrijirea ce o cuprinsese când văzuse pe Turci așazănd pașale în Hotin și Bender și întărind aceste cetăți, prin care măsuri se îndruma prefacerea în pașalic a Moldovei, lucru ce ar fi periclitat domnia împăratului asupra Transilvaniei, din pricina atacului mai ușor a acestei provincii din partea Turcilor, cât și prin încurajarea la răscoale a neastâmpăratei națiuni maghiare ³².

Ștefan Cantacuzino care sa afla între ambele împărății dușmane, nu stă la gânduri cătră cine să aplece simpatiile sale, și se dă în partea Nemților, cu tot atâta grăbire pe cât și nepre-
cugetare. Încă din 8 Februarie 1715, înainte de declararea războiului din partea Nemților contra Porței, găsim o scrisoare trimisă de domnul Munteniei cătră generalul Steinville în care îi aduce știrea despre marile pregătiri de război ale Turcilor, așa precum nu le mai făcuse ei nici odată, și'l înștiințază despre o însămnată cerere de cai și de cară făcută de Turci din Muntenia, plângând pe biata lui țară care eră nevoită să sufere asemenea stoarceri ³³.

Cantacuzino cere printr'o altă scrisoare cătră baronul de Tige, ca Austriicii să îndepărteze din Brașov pe un boier pribeag, Manu, probabil unul din partizanii cei persecutați ai lui Brancovanu, temându-se ca acesta să nu suprindă cumva vre-o scrisoare de ale lui și să o transmită curței otomane ³⁴.

Tocmai însă de ce se temea Ștefan Cantacuzino, de aceea nu scăpă. Uneltirile lui cu Nemții fură denunțate Porței de unul din numeroșii lui dușmani. Sultanul trimise numai decât la începutul lui Ianuarie 1716 un capегiu la București, ca să mazilească și să prindă pe domnul hain. Ștefan Vodă se spărie și vroi să fugă; dar iarna cea grea și strămtoararea din partea boierilor, care se temeau că dacă îl vor lăsa să scape. Turcii vor prăda țara, îl opriră dela acest cuget. Ștefan Vodă împreună cu tatăl său Constantin stolnicul, cu soția lui doamna Păuna și cu fiii săi Radu și Ștefan fură duși la Constantinopole, și aruncați în închisoare. După ce Neculai Mavrocordat vine în București, el dă peste corespondența urmată între Ștefan Cantacuzino și Nemți, găsiind anume o scrisoare prin care generalul comandant al Transilvaniei răspundea la una a lui Ștefan Vodă. Această dovadă a hainirei domnului fiind trimisă sultanului, el ordonă a se tăie capul lui Ștefan Cantacuzino și tatălui său Constantin ceeace se face în ziua de 26 Maiu 1716 ³⁵. Turcii

³² Risposta citată în nota 3 Hurm. *Doc. VI*, p. 143.

³³ Ștefan Cantacuzino c Steinville, 8 Februarie 1715, *Ibidem*, p. 147. Baronul de Tige c. Steinville, 24 Februarie 1715, *Ibidem*, p. 148.

³⁴ Baronul d. Tige c. Steinville, 14 Februarie 1715 *Ibidem*, p. 148.

³⁵ *Cron. anon* în *Mag. isl.*, V, p. 184. Comp. Neculcea în *Letopisețe*, II p. 386.

înfurieți maiucid și pe Mihaiu spatarul unchiul lui Ștefan Vodă, precum și pe cumnatul său, barbatul surorii sale Maria, boierul Radu Dudescu. Doamna Păuna și cu fii săi scăpați din măcel, trecură pe o corabie venețiană în Sicilia, de unde se duseră la Neapole, apoi la Roma, Florența, Bolonia, Veneția, Viena, Sibiu, și în sfârșit la Petersburg unde își sfârși viața. Fiii lui Ștefan Cantacuzino rămaseră unul în Austria, celalalt în Rusia, intrând ambii în armată. În vremea de grea cumpănă în care încăpuse în Constantinopole, doamna Păuna recursese la soția ambasadorului olandez comitesa Caterina de Colyer care cuprinsă de milă pentru nenorocita princesă, o primi, o adăposti în casa ei, și o îmbărcă apoi pe o corabie venețiană cu propriul ei pericol. Păuna plecând din Constantinopole încredința bine făcătoarei sale o casetă conținând o sumă de galbeni turcești. După ce Păuna ajunsese la Viena sub protecția împăratului, trimise pe un om al ei Battista Chinetti, ca să ceară dela comitesa Colyer cei 5000 de galbeni lăsați în depozitul ei. Comitesa să spărie de asemenea pretenție, arătând că ar fi primit numai 4000 și din care ar fi cheltuit două mii pentru a apăra pe doamna de urmărire în timpul fugei ei. Pentru restul de 2000 ea se recunoștea datoare; se obliga însă, neputând răspunde banii toți de odată, a-i plăti câte 800 de lei pe an, asigurându-i cu ipotecă în propriile ei case din Pera. Este înviderat că comitesa își luase ea singură plata bine-facerei sale³⁶.

Astfel plătise și familia lui Ștefan Cantacuzino omorul acelei a Brancovanului, care perise mai ales din pricina nelăturilor lui Ștefan. Asemene împrejurări ce se întâlnesc atât în istorie cât și în viața de toate zilele, au făcut să se nască ideea cea cu totul greșită, formulată de proverbul: „nici o faptă fără de plată”. Și cu toate aceste ce imens număr de fapte mișălești, de trădări, de vânzări rămân ne răsplătite prin nici un rău pentru acei ce le comit! Dacă exista o Nemezis, de sigur că nu în istorie, câmpul tumultuos unde oarbele puteri să răpun și se zdrobesc cu aceiași nepăsare cu care să îndeplinesc și legile naturei, cu deosebire numai că aice materialul zdrumicat e ființa omenească, cea vie și simțitoare.

3. NECULAI MAVROCORDAT ÎN MUNTENIA

Neculai Mavrocordat în Muntenia, 1716—1730. — Turcii rânduise pe Neculai Mavrocordat în domnia Munteniei, cunoscându-i destoinicia a împăca spiritele, despre care dăduse dovezi în Moldova; căci războiul ce izbucnise între Poartă și Austria împingea pe boierii munteni la hainire cătră Nemți, precum

³⁶ Adevărînța comitesei de Colyer din 27 Aprilie 1720 în *Hurm. Doc.* VI, p. 298.

în Moldova ei se plecaseră către Muscali. Mai mulți din ei și mai ales Cantacuzinești pribegiseră peste hotar.

Mavrocordat, spre a îndeplini gândurile Turcilor, întocmește ocărnuirea lui pe mare blândețe. Cronicarul Radu Popescu ne spune că : „dăjdiile țării nu le-au scos afară din obicei, ci numai cât trebuia pentru împlinirea poroncilor împărătești ; că această vroia Măria sa domnul, precum au fost numele său în Moldova lăudat și au fost toți mulțamiți și mari și mici (care și noi am auzit din boieri moldoveni), într'aceiași chip și aici în țara Muntenească vroia să fie toți mulțamiți și odihniți”²⁷.

Isbânzile Nemților și mai ales victoria lor dela Oradia Mare din 3 August 1716 și luarea Temeșoarei, după 165 de ani de stăpânire turcească, urcându-i mult în ochii Muntenilor, aruncă tot mai mulți boieri în partea lor. Intre alții căpitanul Obedeianul rânduit de Mavrocordat spre paza graniței, se înțeleg cu imperialii și îi lasă să intre în județul Mehedinți. Alți doi boieri, sărdarul Barbu Cornea și Radu Bengescu trădau Târgul-Jiului în mânele Nemților, și punând mâna pe toți banii adunați de strângătorii birului îi varsă în vistieria armatei germane.

Mavrocordat văzând aceste trădări repetate ale boierilor, schimbă blândețe în asprime și începe a prigoni și pedepsi pe toți acei ce-i presupunea în înțelegere cu Nemții. Mai mulți boieri pier în mijlocul caznelor ; alții precum Mihaiu spatarul Cantacuzino și Radu Dudescu sunt trimiși la Turci și gătuși în Adrianopole. Tot așa pățește și un boier moldovan Lupu Vornicul, pârât că ar fi hain la Muscali. Un alt boier din familia Bălăceanu, neputând plăti o sumă pe care principele i-o impusese, exclamă într'un moment de desperare : „dare-ar D-zeu să vină odată Nemții în această nenorocită țară, ca să o mântue de chinurile ce le suferă”. Cuvintele raportându-se lui Mavrocordat, el ordonă de îndată să se taie capul Bălăceanului. Întrucât și un episcop luase parte la mișcarea trădătoare, Mavrocordat chiamă la această decapitare pe toți egumenii mănăstirilor pentru a-i vâri în groază²⁸.

De odată se aude în București o veste spăimântătoare ; o trupă de Nemți ajunsese până la Pitești. Antim mitropolitul și mai mulți boieri câștigați de Nemți precum Radu Golescu, Grigorie Bălăceanu și Șarban Bujoreanul, sparie pe domn că armatele nemțești ar înainta asupra capitaliei, și-l fac să fugă la Giurgiu²⁹.

²⁷ *Mag. ist.* IV, p. 43.

²⁸ Del Chiaro, *Sulle moderne rivoluzioni della Valachia*, p. 216 218 Neculcea în *Letopisește*, II, p. 387.

²⁹ *Mag. ist.* IV, p. 45. Pastor către Percy 3 Oct. 1711 Hurm. *Doc.* XVI p. 396. Mai vezi și Știri către Steinvillie din 8 Sept. 1716. C. Giurescu *Material pentru Istoria Otteniei*, 1913 p. 28.

Dela Giurgiu Mavrocordat se întoarce îndăăpt sprijinit pe un corp de Turci și împodobit de sultanul cu titlul de seraschier. El reintră în București unde îndoieste persecuțiile contra tuturor acelor pe care îi bănuia de plecați cătră Nemți, închide pe mulți neguțitori bogați și jupănese văduve spre a le storce bani; taie capul lui Ioan Brezoianu, iar cei 4 fii ai lui fușând și ascuzându-se într'o padure, el pune la închisoare pe soșile și pe muma lor; mai aruncă în temniță pe mitropolitul Antim și pe 12 boieri, după care trimițând pe mitropolit cătră Adrianopole pune să-l omoare pe drum⁴⁰. La aceste împrejurări se referă s risoarea lui Barbu Brăiloiu cătră generalul S^teinville, în care după ce îi descrie cruzimele lui Mavrocordat, „se roagă de generalul sa-i trimită o mie de soldați, cu care să alunge pe Turci din provincie, după care ar veni baronul de Tige cu oștrea, ca să scoata țara din jugul neomenos sub care zăcea”⁴¹.

Mavrocordat arată deci o altă parte a caracterului său, energia, despre care dădu — prin cruzimi, după vremele de atunci — nu mai puțină dovadă decât de înalta sa destoinicie ocărmuitoare. Violența însă avu și acuma efectul ei obicinuit, de a întări împotrivirea, împingând pe boieri cu gramada în brațele Nemților. Pretutindenea nu se auzea decât un glas, o dorință: „de ar veni odată Nemții să ne scape de Turci”⁴².

Boierii ce mai păreau că au rămas credincioși lui Mavrocordat, se unesc și ei cu Nemții, și înșălând pe domn, aduc „cătanele” fără de veste, care pun mâna pe București și prind pe stăpânitor în ziua de 14 Noem. 1716⁴³. Maiorul Dettine trimite pe Neculai Vodă la Brașov pe la începutul lui Decemvrie 1716⁴⁴.

⁴⁰ Scrisoarea lui Manu Apostol din Brașov, 18 Septemvrie 1716, Hurm. Doc. VI, p. 158. O altă a baronului de Tige c. Steinvillie, 21 Septemvrie, *Ibidem*, p. 159. Un raport din 11 Oct. *Ibidem*, p. 160, spune despre uciderea Brezoianului: „le Turc coupa la tête au boyard en 4 ou 5 coups”¹¹

⁴¹ Scrisoarea din 1716 fără dată lunară în Hurm. Doc. VI, p. 168, spune între altele: wùr wollen Tag und Tag und Nacht Gott bitten dasz Ihrer röm. Khays. Mays. waffen gesegnet, und wieder den Erbfeind floriren möchten”. Mavrocordat..... prin o proclamație din 20 Oct. 1716 pe Barbu Brăiloiu..... C. Giurescu, l. c. nota 3, p. 43.

⁴² Del Chiaro p. 216. Spusele lui Del Chiaro întărite prin raportul din 11 Oct. Hurm. Doc. VI, p. 161: „tout le monde souhaite l'arrivée des Allemands pour être délivré”.

⁴³ După un raport nou descoperit al ungurului Kolikonits prinderea lui Mavrocordat, ar fi urmat după o luptă îndestul de crâncenă cu Turcii lui din Giurgiu. Vezi N. Iorga, în *An. Ac. Rom.* seria II tom. XXVIII, 1905 p. 515 (11). Mai multe amărunțimi mai ales asupra mișcării boierilor vezi și Obedeauu Grecii în Țara Românească, p. 500 și urm.

⁴⁴ Boierii munteni către G. Cantacuzino, C. Giurescu l. c. nota 3, p. 53. Un raport din 9 Decemvrie 1716, *ibidem*, p. 166, spune că Mavrocordat a fost condus în Transilvania. Comp. N. Mustea în *Letopiseșe*, III; p. 64, și Alex. Amiras, *Ibidem*, p. 112. Vezi și Pastor către Percy 12 Dec. 1716. Hurm. Doc. XVI p. 401; „Le hospodor de Valachie, a été enlevé de cette province et emmené en Transylvanie”.

Indată ce această veste se răspândi în țară, începu și poporul de jos a se rosti pentru Nemți. Călărașii trec cu toții în partea lor „astfelu că țara părea a nu mai știe cine îi este stăpân, Turcul sau Neamțul”⁴⁵.

Poarta rânduiește în locul domnului prins drept caimacam pe fratele lui, dragomanul cel mare Ioan Mavrocordat, care este înlocuit în postul său din Constantinople prin Grigore Ghica, nepotul bătrânului Exaporitul⁴⁶.

Ioan însărcinat de Turci a proceda cu asprime contra trădătorilor Munteni, întrece încă pe fratele său în cruzimea măsurilor, ceea ce provoacă o nouă pribegire a elementului boieresc. Pribegii îndreaptă din Sibiu o scrisoare către principele Eugeniu de Savoia, în care se plâng cu mare amărăciune contra *administratorului* țării lor, pentru toate nelegiuirile comise de el, spunând că toată speranța lor stă în trupele imperiale care să-i scăpe din jugul păgânilor, și că au trimis chiar atunci o deputație la Viena, care să ofere împăratului închinarea țării lor și să ceară de domn pe Gheorghe fiul lui Șerban Cantacuzino⁴⁷. Caimacamul pune pe patriarhul de Ierusalim să îndemne pe boieri la păstrarea credinței către Poarta otomană, amenințându-i cu mânia cerească în caz de stăruință în rălele lor gânduri⁴⁸.

Ioan Mavrocordat doria însă să prefacă căimăcănia în domnie, și pe de o parte știind el că Turcii vor prefera totdeauna pe fratele său Neculai, pe de alta așteptându-se ca Neniții să iasă învingători din lupta încinsă cu Otomanii, începe a se da în partea aceluia, spre a se face bine văzut de ei, și a păstra domnia în cazul când Muntenia ar fi devenit posesiune germană. Plecarea lui către Nemți este îndrumată îndată după ce el ie în mâni ocârmuirea Munteniei, încheind în Februarie 1717 cu generalul Steinvillie un tratat prin care domniul recunoaște că Oltenia au încăput sub stăpânirea germană și se îndatorează a plăti Nemților câte 100 de pungi pe an. El trimisese în țere-monie o deputație la Viena, „cu toate că arătările ei de simpatie

⁴⁵ Del Chiaro, p. 223-234.

⁴⁶ Marchizul de Bonnac c. regele 24 Decembrie 1716. Hurm. *Doc. Su plément* I, p. 435. Ioan Mavrocordat nu fu numit domn. Documentele contemporane îl numesc unele *administrator* (Boierii munteni c. Eugeniu de Savoia 14 Septembrie 1711. Hurm. *Doc. VI*, p. 191), altele *pretendent* (mai multe documente *Ibidem*, p. 177, 201, 203, 204).

⁴⁷ Spusele cronicarului Radu Popescu (*Mag. ist.* IV, p. 95) sunt întărite prin scrisoarea boierilor din 14 Septembrie citată în nota precedentă, subsemnată tocmai de Radu Popescu ban, Șerban Bujoreanu vornic, Grigore Bălăceanu logofăt, Radu Goleșcu spătar, Ilie Știrbeiu vistier, Eustatiu Leurdeanu păhar-nic, Barbu Greceanu stolnic, Petru Obedeianu sardar, Mateu Crețulescu șar-trar, Vintilă Bucșianul, Drăghici Bălăceanu și Constantin Brailoiu fără boierii.

⁴⁸ Raport din 10 Mai 1717 Hurm. *Doc. VI*, p. 174.

pentru Nemți nu prea erau crezute, și se presupunea că Muntenii doresc stăpânirea rusească; căci Țarul ar fi idolul tuturor Grecilor, a celor pe care Catolicii îi numesc Greci schismatici”⁴⁹.

În curând relațiile între Ioan Mavrocordat și Nemți devin mai strinse. În 21 Maiu îl găsim scriind generalului Steinville, că „mișcat de cea mai sinceră iubire pentru generalul, și crezând că nu trebuie să-i tănuiască nimic, îi comunică că Turcii i-au dat ordin a se alipi pe lângă trupele otomane ce vor intra în Ardeal; că deși el trebuie să se supună acestui ordin, va căuta în toate modurile să sprijine mai mult interesele împăratului decât pe acele ale Turcilor”⁵⁰. Se găsesc mai multe scrisori către același general prin care Ioan Mavrocordat se oferă a mijloci pacea cu Turcii, scrisori însă ce nu sunt iscălite de căimacamul⁵¹. Tot pe atunci aflăm pe un boier din partida germană, credincios lui Ioan, Neculai Rosetti, comunicând consiliului imperial planul de atac al Turcilor, și sfârșind scrisoarea prin făgăduința că se vor sili din toate puterile a face ca Turcii să nu treacă în Transilvania prin pasurile Carpaților munteni, necruțând chiar nici cheltuielile. „În cazul însă când prin nici un mijloc nu am putea izbuti, vă vom înștiința neîntârziat. Turcii sunt stăpânii noștri; îi putem sfătui, dar nu le putem poronci”⁵².

Generalul Steinville văzând că prin plecarea lui Ioan Mavrocordat către imperiali li se aduc slujbe însămnate, sfătuește pe împărat să mai întârzie cu proclamarea lui Gheorghe Cantacuzino de domn în Muntenia⁵³, spre a nu-și înstrăina pe căimacamul. Și într’adevăr că acesta mersese așa de departe în apărarea intereselor germane, în cât nu se sfiise a trimite o deputație la Poartă care să ceară a scuti pe domn de a merge alături cu trupele otomane în Ardeal, pas de o îndrăzneală ne mai pomenită, întru cât putea să întoarcă gândul prepuelnicilor Turci asupra purtării trădătoare a lui Ioan Mavrocordat⁵⁴. Dar el eră încurajat în demersul său prin isbânzile Nemților,

⁴⁹ Vezi răspunsul lui Steinville la punctele propuse de Mavrocordat, din 8 Februarie 1717, *Ibidem*, p. 169. Mavrocordat însă găsi mijlocul de a răspunde suma stipulată numai în anul întâi, căci în al doilea prelungi plata până se duse la Adrianopole la tratările de pace, în cât rămase cu banii în mâni. Vezi o scrisoare a lui Eugeniu de Savoia c. Steinville. 24 Septemvrie 1717, *Ibidem*, p. 200. Bănuiala cu Rușii vezi Pastor către Percy 27 Febr. 1717. *Ibidem*, XVI, p. 403.

⁵⁰ Scrisoarea lui Ioan Mavrocordat c. Steinville 21, Mai 1717, *ibidem*, p. 175.

⁵¹ Steinville c. Eugeniu de Savoia 31 Maiu 1717, *ibidem*, p. 177.

⁵² Neculai Rosetti c. Consiliul de războiu, 13 Iunie 1717, *ibidem*, p. 182.

⁵³ Steinville c. Eugeniu de Savoia, 16 Iunie 1717, *ibidem*, p. 182.

⁵⁴ Scrisoarea lui Barbu Brăiloiu c. Steinville din 19 Iunie 1717 *ibidem*, p. 185 sfârșește deci foarte nimerit prin cuvintele: „nu trebuie să fiți îngrijiiți întru nimic de purtarea lui Ioan Vodă”.

care în 18 August trec chiar Dunărea și ieu Belgradul din mâ-nile Turcilor.

Cu cât înaintau armatele germane, cu atâta Ioan Mavro-cordat trebuia să se grăbească a-și asigura de la ei tronul Mun-teniei. Vroind să arăte Nemților că și țara doria să'l aibă de domn, el pune pe mai mulți partizani de ai lui să ceară aceasta dela Eugeniu de Savoia, recomandându-l pe de o parte ca un adevărat părinte al poporului, pe de alta ca fiind cu totul de-votat intereselor creștine ⁵⁵.

Cam tot pe atunci boierii pribegiți în Transilvania cereau de domn pe Gheorghe Cantacuzino, arătând în colori foarte negre vitriga ocârmuire a caimacamului ⁵⁶.

Ținta lui Mavrocordat eră de a se face folositor Nemților, obținând dela Turci însărcinarea de a conduce el negocierile de pace, imitând în această privire pe tatăl său Exaporitul ⁵⁷.

Cu toate aceste Ioan Mavrocordat temându-se ca speran-țele sale în Germani să nu-l deie de greș, vroi cel puțin să se fo-losească *bănește* din împrejurările în care se afla țara de el o-cârmuită. Anume eră în Muntenia o partidă de boieri ce se temea de stăpânirea germană, pentru a nu fi expuși, ca Românii din Ardeal, la unirea cu biserica latină. Incepându-se tratările de pace în Adrianopole, Austria fiind nevoită cu toate isbânzile sale a căuta o împăcare cu Turcii, din pricină că Alberoni mi-nistrul lui Filip al V-lea de Spania amenința să atace provin-ciile italiene ale Austriei, Ioan Mavrocordat care obținuse con-ducerea negocierilor, pleacă la Adrianopole. El sparie pe par-tida boierilor protivnică Nemților, că Turcii ar vrea să cedeze acelora Muntenia, și cere dela boieri 200 de pungi spre a împă-deca pe Turci de a o face, ca și când Turcii ar fi avut nevoie să fie cumpărați *spre a nu ceda* Austriei una din provinciile lor. De abie ajunge în Adrianopole, și trimite boierilor o grabnică veste că i-ar mai trebui din pământ alte 200 de pungi, fără de care cauza ar fi pierdută. Bieții boieri nu înțăleseră nici acuma că erau jucați; ei pun mână dela mână, 60 de pungi dela bă-trâna Brancoveniță văduva domnului ucis, 40 dela ginerii ei, iar restul de 100 fu luat cu mare urgie dela ceilalți boieri, dela neguțitori și mânăstiri ⁵⁸. Se înțălege că toți acești bani intrara

⁵⁵ Mai mulți boieri c. Eugeniu de Savoia, 3 Septemvrie 1717, *ibidem*, p 191.

⁵⁶ Scrisoarea pribegilor din 1717 citată în nota 9. Alta în acelaș sens, 23 Septemvrie 1718, Hurm Doc. VI, p. 198.

⁵⁷ Vezi vol. IV, p. 412.

⁵⁸ Extras din o scrisoare adresată deputaților munteni din Viena de cătră pribegii din Brașov, 7 Mai 1718. -Iurm. *Doc. Suplement*, I, p. 212: „Giovan Voda doppo haver passato il Danubio e tenuto conferenza con alcuni de princi-pali aga di la esistenti, spedi in freta un suo huomo con lettere alli caimacami suoi, lasciatii in Bucarest, representando loro che le ducento borse condotte seco

în punga imacamului Enache, după cum tot în punga lui intrase și darea pentru plata tributului țării care fusese iertat de Turci pe doi ani, dar pe care dare Mavrocordat tot o adunase⁵⁹.

Câtă deosebire de fratele său Neculai!

Incheierea păcii înfățișă greutăți mai ales din pricina viitoarei poziții a Munteniei care eră obiectul stăruințelor celor mai contrazicătoare. Boierii partizani germani cereau cu tot le adinsul a Austria să nu mai lese țara lor sub stăpânirea turc 'sc . Ei trimit un memoriu mai întins cătră curtea din Viena, în care cer ca Muntenia întreagă să rămână sub împăratul, dându-se domnia lui Gheorghe Cantacuzino ; iar în cazul cand ar fi să ramană tot sub Turci, atunci să se prevadă în tratat ca voivodul pe viitor să nu mai fie străin ci Român, ca unul ce astfel fiind ar avea milă de patria lui și nu ar storce cu atata neomenie averea supușilor săi. Voivodul să nu mai poate fi scos fara reclamarea boierilor, de vreme ce schimbările de domn aduc totdeauna mare pagubă țării. Tributul să fie redus la ceea ce eră inaintea lui Brancovanu ; nici un Turc să nu mai vie în țară, ci poruncile să se deie capuchihailor munteni din Constantinopole țara patimind mult mai mult din darurile nedrepte ce se fac unor asemenea persoane de cât de tributul ordinar⁶⁰. Ace te cereri împreună cu izbânzile câștigate întăreau pe Nemți în pretențiile lor de a dobândi întreaga Muntenie ca preț al încetării rășboiului, pe baza ocupațiunei, și invocând ca argument juridic pretenții ale Ungariei asupra acelei provincii⁶¹. Interesul pe care Austria îl avea la stăpânirea Munteniei este expus, lucru curios, de cătră însuși boierii Munteni, care țineau să convingă ei pe Germani despre foloasele ce le ar trage din stăpânirea țării lor. Anume Turcii vor pierde câștigurile ce le vin acum din aprovizionarea lor din Muntenia cu toate cele trebuincioase ; nu vor mai putea pluti fără piedecă pe Dunărea, transportând toate cele de trebuință rășboiului ; vor pierde puțința de a mai așterne poduri peste fluviu. Din contra Austria va câștiga asigurarea stăpânirii Transilvaniei, ne mai având nevoie de a întreține o garnizoană în această țară ; va trage ea toate foloasele pe care le scoate acuma Turcia din Muntenia ; va putea construi

non erano sufficiente per fare che la Valachia non resti ceduta ; pero facessero tutto il possibile di raddoppiare il numero per poter con facilità ottenere l'intento. Ciò avendo inteso la vedova principessa Brancovana, diede di sua bona voglia 60 borse, li generi suoi 40, e la altre cento furono pigliate con rigorose minaciate dalli monasteri, dalli restante boieri e dalla compagnia dei mercanti".

⁵⁹ Deputații munteni c. Eugeniu de Savoia, 23 Septemvrie 1717, *Ibidem* p. 197.

⁶⁰ Jalbele deputaților munteni în *Mag. ist.* IV, p. 179—211. In Hurm, *Doc.* se află numai una din ele, din 1718, VI, p. 232.

⁶¹ Ambasadorul englez Lordul Sulton c. generalul Saphorin, 10 Iunie 1718, *ibidem* p. 222 și raportul rezidenților germani c. împăratul, 19 Iunie 1718 *ibidem*, p. 224.

corăbii de negoț, procurându-și din Muntenia aproape gratuit materialele prime precum : lemnul, fierul, păcura, catrana și cânepa, și se va folosi ea de comerțul pe Dunăre ⁶².

Cu toate aceste îmbieri ale boierilor munteni și cu toate că pofta nu-i va fi lipsit, Austria fu silită din pricina complicațiilor italiene a se mulțumi numai cu Oltenia și cu Serbia care îi fură cedate prin pacea dela *Passarowitz*, subsemnată în ziua de 27 Iulie 1718.

Prin această pace Austria dobânda dela Turci o bucată de pământ care aparținea țărilor române ; nedreptate flagrantă, strigătoare la cer, dacă o considerăm după ideile noastre actuale, dar care în acele timpuri și după starea lucrurilor de atunci nu eră de cât ceva cu totul firesc de oarece, de și fără nici un cuvânt, țările române erau privite ca părți din monarchia otomană. După ce dânsa, fiind bătută, pierduse posesiile ei cele mai apropiate de Germani, Ungaria și Transilvania, acuma la o nouă înfrângere veniau la rând acele imediat următoare lor, Muntenia și Moldova. Este însămnată împrejurarea că în instrucțiile date de împăratul principelui Eugeniu de Savoia pentru încheierea păcei, se pune în rândul întâi dobândirea dreptului de numire a domnilor acestor țări din partea Austriei. Dacă Turcii nu ar primi asemenea propunere, atunci să se ceară ca acești principii să fie aleși de țări și întăriți de ambele puteri rășboitoare, și numai în cazul extrem să se ceară cesiunea Olteniei, care se și dobândește ⁶³. După cum vedem Austria și cu Turcia țineau ambele mai mult la suzeranitatea asupra principatelor dela Dunăre, de cât la o bucată din a lor teritoriu. Și într'adevăr că Austria mai mult câștiga și Turcia mai mult perdea cu stăpânirea totală indirectă a țărilor române, de cât cu rășluirea unei porțiuni din pământul lor. Turcia a luptat din rășputeri pentru păstrarea ambelor țări, și eră hotărâtă a urma mai departe nenorocita luptă, de cât a încuviința dorințele cele d'întăiu exprimate de Austria. Și dacă guvernul sultanului s'ar fi arătat chiar mai domol în silințele pentru păstrarea lor, poporul turcesc eră ho-

⁶² Acest document însămnat care lipsește din colecția Hurm. este reproduc în *Mag. ist.* IV, p. 189. In Hurm. *Doc.* VI p. 236 se află însă altă scrisoare subsemnată de 24 de boieri care cer anexarea către Austria.

⁶³ Instrucțiuni date de împăratul Carol VI principelui Eugeniu de Savoia în 13 Octom. 1717 Hurm. *Doc.* VI, p. 205 : so wäre primo gradu bey beiden Provinzen dasz *jus nominandi et instituendi Woywodos*; und die daraus fliessende *Oberherrschaft* zwar anzusuchen, bey sehender gar zu grosser beschwärllichkeit aber pro secundo gradu fürzuschlagen das jede Provinz sich einen *Woywodam* selbstem *erwelhen* solcher von beiden Reichen bestättiget, iedem Kayser das homagium a suo electo praestiret, und die contributiones auf gleichen theil repartiret werden solten. Van aber auch dises nicht zu erhalten, so wäre dann weithers dahin harabzugehen, dasz die Festung Chozim radieret, und in der Wallachey die Gränitzscheidung nach der Aluta genehmen".

tărât a nu le da cu nici un preț și gata de a face o răscoală la caz de slăbiciune din partea sultanului ⁶⁴.

Și cu toate aceste dacă poate fi vorba de rostit cugetări asupra ceea ce ar fi trebuit să fie în câmpul fatal al îndeplinirilor istorice poate ar fi fost mai bine dacă de pe atunci încă încăpeau toți Românii adecă și Moldova, sub stăpânirea austriacă, și ar fi fost scoși de sub puterea Turcilor, care se arăta nedestoinică a-i apăra. Luându-ne întregi sub a ei ocrotire, am fi făcut o apă cu frații noștri transcarpatini, am fi avut cu ei una și aceeași soartă care în zilele noastre ar fi devenit fericită, neputând un popor de 10.000.000 să fie dominat de o minoritate ca aceea a poporului unguuresc. Austria însă văzând că nu ne poate aduce în întregime sub stăpânirea ei, se hotări să ne înghiță bucată cu bucată, și dacă cea întâiu a trebuit să o întoarcă îndărăpt, a doua ei încercare fu mai fericită, și Bucovina fu pierdută. Nu numai atâta dar și Rusia urmând exemplul Austriei, rășlui și ea o parte din trupul țărilor române, și astfel pacea dela Pas-sarovitz îndrumă desmembrarea Moldovei, care fu redusă la mai puțin de jumătate din ceea ce eră mai înainte.

Ioan Mavrocordat care se convinsese în curând după des-chiderea tratărilor, că Muntenia nu va fi cedată Austriei, și că fiind lăsată Turcilor, el se va întâlni cu periculoasa competi-re a fratelui său, se gândește cum că 'l va putea răpune, numai dacă ar izbuti a aduce Turcilor slujba cea însămnată de a face ca și Oltenia să le fie păstrată, și începe a întriga în tot felul în contra Austriei, pentru ca ea să nu dobândească nici acea bucată de teritoriu, fiind adus astfel prin împrejurări a lucra în sensul făgăduinței date de el boierilor munteni. Ba el se hotărâse chiar a jârfti din banii luați dela ei spre ajungerea acestei ținte, în-cercând să cumpere pe ambasadorul german, bine înțeles cu daruri neînsemnate. Acesta însă îl amenință cu denunțare la Poartă a purtării sale trădătoare, care ar fi înlesnit Nemților cuprinderea Olteniei, pe când Mihai Racoviță care apărase cu credință interesele Porții, putuse scăpa Moldova de cucerire ⁶⁵.

De și amenințarea eră greu de pus în lucrare de cătră Nemți, Ioan Mavrocordat înspăimântat se roagă de iertare și făgăduiește concursul său cel mai călduros întru ajungerea Austriei la dorințele ei, cu singura rugămintă de a găsi un adăpost și o pensie la curtea austriacă la caz de disgrație ⁶⁶. Și cu toate aceste Ioan Mavrocordat eră unul din împuaterniciții Turcilor la negociarea

⁶⁴ Raportul lui Virmond și Talma cătră împăratul Carol al VI-le, 10 Iunie 1718, *Ibidem*, p. 224.

⁶⁵ Nicolaus Theyls c. Eug. de Savoia, 19 Iunie 1718, *ibidem*, p. 225. Virmond c. Oettel, 20 Iunie 1718, *ibidem*, p. 227.

⁶⁶ Virmond c. împ. 20 Iunie 1718 *ibidem*, p. 228.

condițiilor de pace!⁶⁷ Vrednic eră fiul de vestitul său tată, bătrânul Exaporitul, care jucase un rol de acelaș fel la negocierile dela Carlovitz!⁶⁸

După încheierea păcei Ioan Mavrocordat se întoarce în Muntenia, iar fratele său Neculai eliberat din prinsoare, se duce la Adrianopole, de unde redobândește iarăși domnia Munteniei. Este curios că Ioan Mavrocordat moare puține zile înaintea sosirei fratelui său în București, și s'ar putea bănui o moarte violentă, datorită otrăvei amestecată din instigările frăține-seu, intru cât Ioan Mavrocordat nu se lăsase încă de visurile sale de domnie, chiar pe ciuntita Munteniei și trimisese el singur pe ceea lume, prin același mijloc, pe un boier, Șarban, partizantul lui Neculai⁶⁹. Ioan Mavrocordat fu înmormântat în mânăstirea sfântului Gheorghe din București⁷⁰.

La întoarcerea lui Neculai Mavrocordat în scaunul Munteniei, pe la Ianuarie 1719, el găsește țara într'o stare desperată⁷¹; boierii pribegi, locuitorii ascunși prin munți și păduri, o ciumă cumplită bântuind țara, și mai greu de cât toate o foamete cu atât mai cumplită cu cât anul fiind de abie la început, trebuia să se aștepte încă pline șase luni „până la secerea de greu” cum zice cronicarul Popescu.

În niște asemenea grele împrejurări însușirile cele eminente de ocârmuitor ale lui Neculai Vodă găsesc iarăși prilejul de a se arăta. El aduce făină de peste Dunăre și o împarte la cei lipsiți, scoate oamenii din orașe la câmp pentru a potoli focul boalei molipsitoare, reducea pe cei ascunși la locurile și îndeletnicirile lor. Într'un cuvânt liniștește spiritele, tămăduiește suferințele și se arată nu mai puțin destoinic de cum fusese în Moldova după rezmerița lui Cantemir.

De și cheltuise astă dată foarte mult la reînnoirea domniei din pricina competiției fratelui său, Neculai Mavrocordat nu adauge nici acuma dările arătându-și din nou însușirea excepțo- ra a caracterului, nelăcomia de bani, „și dă tot venitul

⁶⁷ Ordinul sultanului de numirea lui Ioan Mavrocordat ca al treile împuternicit la conferințele din Adrianopole, 1718, *ibidem*, p. 258.

⁶⁸ Vol. IV, p. 420.

⁶⁹ Marchizul de Bonnac c. mareșalul d'Huxelles, 7, Septemvrie 1718, Hurm. *Doc.* VI, p. 257 : „Le prince Jean commence a s'exercer sur les seigneurs Valaques qu'il croit affectionnés à son frère, ei il vient de faire mourir par le poison Cherban Bey. Raicevich, *Osservazioni storiche, naturale e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788, spune că Ioan Mavrocordat a fost otrăvit de fratele său Neculai, p. 25 : „Giovanni Mavrocordato principe di Valachia avvelato dal fratello Nicolo”. Tot așa de hotărât afirmă otrăvirea Ath. Comnen Ipsilant..... de la Papadopol Calimah în *An. Ac. Rom.* seria II tom. II p. 464.

⁷⁰ *Mag. ist.* p. 101.

⁷¹ Asupra datei reintrării lui Neculai Vodă în domnie, vezi marchizul de Bonnac c. abatele Dubois din 10 Mai 1719, Hurm. *Doc. Supl.* 1, p. 263 : „le grand Seigneur a rétabli Nicolas Mavrocordato il y a trois mois”.

cămărei domnești la trebile țării”⁷². Tot pentru a înlătura urcarea dărilor, Mavrocordat obține dela Turci reducerea tributului dela 500 la 360 de pungi, din pricina micșurării întinderei țării, Mai izbuteste a dobândi dela Poartă îndepărtarea Turcilor din stăpânirea ce o întinsese pe teritoriul Munteniei în jurul Brăilei și a Si istriei, făcând aceiași slujbă acestei țări pe care o adusese Moldovei cu înlăturarea stăpânirii tătărești din jurul Sorocei⁷³.

De abea izbăvise Mavrocordat țara de această năpaste, și o alta mai grea se abătu asupra ei, anume Turcii având nevoie de bani, se gândesc a lua socotețele contribuțiilor tuturor provinciilor lor pe mai mulți ani în urmă, ceea ce în starea de atunci a ținerii sânilor eră acelaș lucru cu o preluare din nou a multor sumi acum plătite. Mavrocordat pentru a limpezi această încurcată daravere, trimite pe un boier la Țarigrad cu însărcinarea a se învoi cu împărăția, „să țină în samă toate slujbele ce au făcut țara din poronca împărăției; iar pentru cele ce nu erau cu sineturi, s’au aflat oameni de au mărturisit că au făcut țara acele slujbe din domnia lui Ștefan Vodă (Cantăcuțino) până la acest an al domniei măriei sale”⁷⁴. Izbânda nu se putuse dobândi fără „daruri pe la prieteni”, care însumase vre-o 160’ de pungi.

După ce domnul mântue țara de toate aceste nevoi, el ia o măsură foarte înțeleaptă pentru strângerea dărilor, anume în loc de a se lua ca până acum în fie care lună birul ordinar pentru cheltuiala vistieriei, afară de acel extraordinar pentru slujbele turcești⁷⁵, el hotărăște ca satele să plătească toată sumă de care țara ar avea nevoie în patru rânduri pe an, așa numitele șferturi care sub domnia lui Mavrocordat se și strânseseră în acest chip, iar mai tâziu pă trară numai pr’n ironie numele de șferturi, înmulțându-se până și chiar la 20 de șferturi pe an⁷⁶.

Neculai Mavrocordat dădu și în Muntenia samă divan lui despre întrebuițarea banilor țării, din care reeșia că „ori ce s’a cheltuit din țară a fost pentru trebile împărăției și ale țării, iar că lui nu a rămas nimic”⁷⁷.

Boierii pribegi însă făceau multă supărare lui Mavrocordat. Ei nu vroiau să se întoarcă în țară, cu tot jurământul domnului și cu toate stăruințele patriarhului de Ierusalim Hrisant. Ba cât va timp după întoarcerea lui Neculai Vodă, un alt număr de boieri fugi în Moldova. Cu toate că apologistul lui Mavro-

⁷² *Mag. ist.* IV, p. 147.

⁷³ *Ibidem*, p. 123.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 121.

⁷⁵ *Vezi* Vol. IV, p. 558.

⁷⁶ *Mag. ist.* IV, p. 118.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 141.

cordat, Radu Popescu, spune că ei fugise „fără să aibă nici o nevoie”, nu este de admis că să fi fugit de bine. Mihai Racoviță înlesnind trecerea pribegilor în Ardeal, supără pe domnul grec, ceea ce face ca Racoviță să fie mazilit în 1727, rânduindu-se domn în locul lui în Moldova Grigore Ghica dragomanul, iar în acest post este numit Alexandru Ghica fratele lui Grigore ⁷⁸.

Dacă Mavrocordat răsbună, prin destituirea lui Racoviță, protegurea pe care domnul Moldovei o dăduse pribegilor munteni, aceasta o făcuse din pricina urei și a înverșunării pe care o purta contra tuturor acelor pe care toate silințele lui nu izbutise să'i împace. Și într'adevăr mulți boieri și mai ales numeroasa și însemnata familie a Cantacuzineștilor se sileau din răspuțeri să răstoarne pe Mavrocordat. În 1719 rezidentul imperial comitele Virmond raportează consiliului de război, că mai mulți boieri munteni ceruse sprijinul lui spre a scoate din nou pe Mavrocordat. Rezidentul de și răspinsese cererea boierilor, arată totuși consiliului că Mavrocordat, prin legăturile lui cu Ungurii răsculați și cu un agent al ambasadorului francez, un Evreu portughez numit Fonsega, ar arăta peiele sale gânduri față cu interesele germane ⁷⁹.

Cătră acelaș timp Matei Cantacuzino fiul lui Ștefan cere dela comitele Virmond ca să-i procure scaunul Munteniei, „ce fusese ocupat mai înainte de bunul său Matei Basarab, de tatul său Ștefan și de afinul său Șărban, toți Cantacuzinești și de viță română, pe când acuma tronul prin violența și nedreptatea Turcilor, se află în mâinile lui Neculai Mavrocordat, domn străin și de viță grec”⁸⁰.

Neculai Mavrocordat moare în scaunul Munteniei în 3 Septembrie 1730, și este înmormântat în mănăstirea Văcăreștilor ⁸¹.

Cu toată domnia lui cea plină de turburări în Muntenia, Neculai Mavrocordat nu lipsește a sprijini pe cât putea lățirea și întărirea elementului grecesc, întâmplându-se ca unul panul Ștefan căpitan de Cazaci să zidească o mănăstire în Focșanii munteni, în onoarea lui Sf. Neculai, pe care o înzestrează cu mare dărnicie, dându-i între altele opt moșii, domnul caută

⁷⁸ *Ibidem*, p. 146 Neculcea în *Letopisețe*, II, p. 400, Alex. Amiras, *Ibidem*, III, p. 31.

⁷⁹ Virmond c. consiliul de război 8, Noembrie 1719, Hurm. *Doc.* VI, p. 278. Asupra relațiilor lui *Fonsega*, doctorul lui Mavrocordat cu ambasada franceză vezi două documente, unul din 20 Martie 1719 altul din 29 Octombrie 1726, *Ibidem*, *Suplement*, I, p. 444 și 459.

⁸⁰ Matei Cantacuzino c. Virmond, 3 Octombrie 1719, Hurm. *Doc.* IV, p. 266.

⁸¹ Vezi epitaful în versuri pus pe mormântul lui N. Mavrocordat în Emile Legrand, *Généalogie des Mavrocordatos*, Paris, 1886, p. 26. Asupra cauzei morții lui Neculai Mavrocordat: otrava? Ath Comnen Ipsilant I, c. (mai sus nota 33), p. 467; ciurma? N. Iorga în *An. Ac. Rom.* II, tom. XXXII.

șă facă pe ctitorul ei să o închine la mănăstirea Râmnicul, care ea însuși eră închinată la mănăstirile din muntele Sinai. Vrednicul pan Ștefan însă se împotrivește spunând că „în destul dăruise el și mănăstirii Râmnicului, cu voia sau fără voia spre a împlini voia domnească și a potoli zavistia”⁸².

Nu se poate tăgădui că primul exemplar pe care mahalaoa Fanarului îl trimise în scaunele țărilor române fu o personalitate însămnată, care se deosebește mult de sarbedele tipuri ce se strecuraseră în atâtea rânduri în domniile acestor țări. Străin de poporul românesc, însă ghibaciu ocârmuitor, Neculai Mavrocordat căuta să-și întemeieze trănicia domniei pe îngrijirea intereselor țării.

La început crezu că va putea găsi un sprijin în clasa cea de jos. Convingându-se de neputința de a izbuti cu o asemenea politică, el își întoarce îngrijirile și către clasa boierească. Alături eră însă cu bunătatea către acei supuși, arată o urgie neapăcată față de răsvrătitorii. Blândețea lui pe cât și cruzimea eră totdeauna rezultatul calculului și a recei cugetări, nici odată a simțământului. Domnea peste oameni după principiile lui Machiavelli cu zâmbetul pe buză și răcoarea în inimă. El puse în lucrare în interesul țărilor române puternica lui înrâurire la curtea sultanilor și izbuti în repețite rânduri a le scăpa de grele nevoi. În lăuntru el îndepărta pe cât eră cu puțință relele datorite criticilor împrejurări prin care trecuse țările române, și mai mult de cât atâta fu — prea rară excepție — un domn neajfuitor, însușire cu atâta mai extraordinară cu cât chiar în familia lui se întâlnea iubirea de aur.

Cu toate aceste eminente însușiri Neculai Mavrocordat nu uită nici un moment briginea lui, și chiar în misiunea cea mai delicată a rolului său de ocârmuitor, împărțirea dreptăței, pleca cumpăna silit în favoarea Grecilor, precum reiesă într'un chip inviderat din procesul vistiernicesei Maria. Mavrocordat în țelesese că singurul sprijin adevărat al domniei grecești nu putea fi de cât elementul grecesc. Pe acesta se și sili el a-l întări în toate modurile. Ca prin instinct poporul român simți pericolul și cu toate netăgăduitele însușiri ocârmuitoare ale lui Neculai Mavrocordat țara nu'l iubea, și Neculcea ne spune că la venirea lui Mihai Racoviță, domn așa de inferior lui Mavrocordat în toate privirile, „țara se bucură că eră Moldovan”⁸³. Intr'adevăr ce folosește unei țări cea mai bună ocârmuire când rezultatul țintit sau nu, conștiut sau neconștiut este desnaționalizarea ei? Ce folosia Spaniolilor civilizația cea strălucită a Maurilor dacă elementul lor fusese cotropit și răspins de ei? Ce folosește Irlandezilor temeinica și adâncă cultură a Englezilor sau Po-

⁸² Doc. din 1720 în *Uricariul* XII, p. 333—336.

⁸³ Neculcea, în *Letopisește*, II, p. 386.

Ionilor acea a Prusiei? Păstrarea propriei ființi, a propriei individualități, instinctul de conservare transportat în masele popoului l'au făcut tot deauna a prefera traiul său ori cât de modest, tuturor bunătăților aduse de străin în sinul său; l'au făcut să răspingă cucerirea, fie chiar din partea unui element ce l'întrucea cu mult. Apărarea individualității a mers tot deauna înaintea intereselor generale ale civilizației.

Vom vedea însă cum chiar bunele însușiri ale începutului domniei fanariote apuseră în curând, și cum în urma primilor luceferi ai neamului lor, numai arare ori mai apare câte o steluță ce tinde să-i imiteze; iar cei mai mulți sunt iarăși niște ființi lacome și nesățioase, ca și acele chip, naționale, care chinuieră mai înainte țările române, adăugând pe lângă torturile materiale, ce le imprimau pe corpurile lor, și acea morală a stângerei unei suflări ce începuse a trăi, a unei inimi ce începuse a bate, acea a naționalității române. Atunci vom înțelege pentru ce ea a privit tot deauna epoca fanariotă ca cea mai neagră pagină din întunecosul ei trecut.

4. MIHAI RACOVIȚA ÎN MOLDOVA

Mihai Racoviță a treia oară în Moldova 1716—1727 ⁸⁴. — Mihai Racoviță eră din neamul lui drept Moldovan, și își trăgea familia probabil dela unul din ostașii nobilitați de Ștefan cel Mare pe câmpul de bătaie dela Racova ⁸⁵. Prezența lui în scaunul Moldovei adeverește suirea de domni români și în timpul epocii fanariote. Numirea lui în domnia Moldovei poate părea neînțeleasă, când știm că el fusese mazilit din a doua lui domnie tocmai din pricina uneltirilor sale cu Rușii, și când amintirea hainirei lui Cantemir eră încă așa de prospătă. Dar cronicarul Alexandru Amiras ne spune că „cheltuială multă s'a făcut la această domnie” ⁸⁶ și aceasta ar fi destul pentru a-i face să încredințeze domnia unui trădător, numai cât trădătorul să acopere trădarea lui cu suma corespunzătoare, cum se mai făcuse și altă dată în istoria împărăției otomane. S'ar mai putea da și altă explicare. Petru cel Mare fiind ocupat la nordul împărăției lui, pericolul ce amenința pe Turci se îndepărtase de o cam dată din partea Rușilor, și amenința acuma numai din acea a Nemților. Se vede că Poarta avea despre Racoviță convingerea că eră dușmanul imperiului german ⁸⁷, și de aceea îi încredință tronul. Urmarea împrejurărilor a și adevărit încrederea Porței

⁸⁴ Domniile I și a II-a ale lui Mihaiu Racoviță, vezi în vol. VIII, p. 86 și 89.

⁸⁵ Vol. II, p. 331.

⁸⁶ *Letopiseșele*, III, p. 112.

⁸⁷ Asupra acestor împrejurări izvoarele sunt încă cu totul mute.

de întemeiată, de oare ce în tot decursul războiului cu Germanii, Racoviță păstră cătră Turci o neștrămutată credință.

Mihai Racoviță intră în Iași în Fevruarie 1716⁸⁸. De și pentru un moment țara se bucură, văzând în capul ei un domn Moldovan, în curând boieri cât și popor trebură să se îndepărteze cu inimile de el, boierii din pricină că el se încunjura de Greci și de rudenii de ale lui. Așa între cei nouă boieri mari dela curtea lui, patru erau înrudiți cu el : Dimitrie Racoviță hatman, fratele domnului; cumnatul său Ioan Palade, spatar; alt cumnat Costandache, stolnic și al treilea cumnat Iordache Cantacuzino Deleanul, comis⁸⁹. Domnul mai supăra clasa boierescă, impunând atât ei cât și mazililor desetina țărănească⁹⁰, pe lângă alte multe și grele dări aruncate asupra poporului de rând. Se întâmplă să mai fie și un an rău în privința recoltei, „fiind primăvara așa de târzie în cât la sfântul Gheorghe nu înverzise nici câmpul, nici codrul, și a fost o scădere mare în vii și în toată roada”, sărăcie atribuită de superstițiosul popor tot domnului fără de noroc. Toate aceste explică îndestul plecarea unei părți din țară cătră Nemți, la venirea lor.

Cum începură armatele germane a se lăși în Moldova, pretutindene pe unde ele ajungeau, Moldovenii se dădeau în partea lor, ridicând lui Racoviță și un competiitor la domnie pe Vasile Ciaurul, Neculai Mustea ne spune „că Moldovenii făcându-se una cu catanele cu mari cu mici, prădau, jăcuiau unul pre altul, mănăstirile pre sub munte, casele boierești cât ținea pre Siretiu, și pre câți nu se închinau lor să țină cu dânșii. Țineau drumurile, colnicile; mâncau, stricau și jăcuiau, precum este naravul Moldovenilor la vremi ca acele”⁹¹. Tâlharii se înmulțise în chip neobicinuit, în cât își poate cineva face o idee despre satrea țarei în asemenea împrejurări.

Nemții văzând că le-au isbutit așa de bine lovitura îndreptată contra lui Mavrocordat, se gândesc a face acelaș lucru și cu Racoviță, și trimit pe un căpitan ungar, Ferentz, ca să prindă pe domn din Iași. Străjile puse de Racoviță la Târgu-Frumos trecând la Nemți, domnul fu aproape de a fi apucat în Iași, dacă nu ar fi scapat călare în grabă cătră Cetățue, unde se închise. Aice el ordonă să se tragă clopotele și focuri din singurul tun ce se afla în mănăstire. Auzind Tatarii, care chemați de

⁸⁸ Neculai Mustea în *Letopiseșe* III, p. 64, pune ziua de 24 Fevruarie iar Alexandru Amiras, *ibidem*, p. 112 acea de 12.

⁸⁹ Neculcea, în *Letopiseșe*, II, p. 387.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 338.

⁹¹ Neculai Mustea, *Ibidem*, III, p. 65. Mai multe documente dintre anii 1721—1725, *Uricariul* XI, p. 219—222 arată cum Vasile Ceaurul fu pedepsit de Racoviță pentru răsvrătirea lui luându-i mai multe sate, din care Rădenii și Pașcanii sunt dați de Racoviță surorii sale Maria stolniceasa care suferise mari pagube și multe chinuri din pricina Ciaurului.

Racoviță contra Nemților în ajutor, se oprișe în valea lui Aron Vodă, vuetul despre Iași, vin în grabă, și fiind în număr mult mai mare de cât Nemți, îi bat și îi răsbesc, prinzând chiar pe căpitanul lor Ferentz, căruia domnul ordonă să i se taie capul. Toate cele-lalte catane prinse fură spânzurate, arse, puse în cârlige atârinate de picioare, și tot așa se făcu și cu Moldovenii trădători, între care eră și spatarul Cuza, bănuıt că ar fi adus pe Nemți în Iași. Corpurile celor morți fură îngropate sub Cetățuie, înălțându-se o movilă și punându-se o cruce pe mormântul lor, pe care o inscripție acum ștearsă, povestește întâmplarea ⁹².

Tătarii pretinseră 60 de punși de bani plata ajutorului lor. Domnul neavând de unde răspunde acea sumă, le dădu voie să prăde în părțile ce fusese răsculate. Neculai Mustea spune asupra acestei prădăciuni, că „Tătarii au pradat și robit timp de șase zile, și fiind iarna mare și omeții mari nu s’au putut ascunde bieții oameni, și s’au umplut de robi și de dobitoace. Cum erau săniile cu bejenile așa le aduceau încărcate de muieri și de copii și pe drum copii degerați și fete mari, cum eră mai amar” ⁹³.

Principele Eugeniu de Savoia pusese în lucrare acea lovitură asupra Moldovei. Dacă el nu izbutise a pune mâna pe Racoviță, planul său de a face în țară o pustiere atât de mare în cât să pună pe Moldova în neputință de a mai unelti ceva în contra imperiului german ⁹⁴, izbutise pe deplin, și anume prin mijlocul tocmai a Tătarilor chemați de Racoviță chip pentru a apăra țara.

Domnul Moldovei după răpunerea lui Ferentz, scoate pe Nemți din Cașin și din ținutul Putnei tot cu ajutorul Tatarilor, plătiți iarăși prin învoirea de a prăda țara. După aceea trimis de Turci pentru a sprijini răscoala Ungurilor din Transilvania, Mihai Racoviță în fruntea oardelor de Tătari pătrunde pe la Câmpu-Lung și Dorna peste muntele Mestecănișul și Suhărăul în

⁹² Neculcea în *Letopisețe*, II, p. 388 N. Mustea *Ibidem*, III, p. 64 Cronica lui Chiparissa, în *Arhiva Societăței științifice și literare din Iași*, I p. 85. Un hrisov al lui Racoviță din 1717 prin care miluește cu iertarea dărilor pe mănăstirea Cetățuia, în care aflase scăpare povestește lucrurile întocmai ca și cronicarii, arătând că lovitură Nemților a fost în 10 Ianuarie 1718. *Uricariul*, III, p. 49. Un alt document din 23 Martie 1718, prin care domnul pedepsește pe N. Șoldan, pentru că făcându-se una cu catanele ar fi prădat pe boierul Iordache Roset jîtnicerul, dând moșia lui Șoldan, Dulceștii din ținutul Neamțului lui Roset, *ibidem*, p. 58. Mai vezi încă și trei documente privitoare la confiscarea moșilor hoierului răsvrățitor Vasile Ceaurul, publicate de St. Emilian, în *Connorbiri literare*, XIX, p. 762. Inscriptia de pe crucea lui Ferentz în *Uricariul*, IV, p. 312. După un doc. nou descoperit raportul unșurului Kalokovitz (Iorsa în *An. Ac. Rom.* II, Tom XXXIII, 1901 p. 519 (15)) Ferentz poartă numele de Eernovius. Un raport din C. Giurescu *Material pentru Istoria Olteniei*, p. 126 îl numește căpitanul Erno. cf p. 145 și 152.

⁹³ *Letopisețele* III, p. 69—70 Neculcea *Ibidem*, II, p. 390.

⁹⁴ Eugeniu de Savoia c. Steinville, 24 Septemvrie 1717. Hurm. *Doc. V* p. 200.

Transilvania, eșind la Rodna. La Bistrița însă Nemții le opun o puternică împotrivire și tocmai pe atunci generalii imperiali izbutind a lua Belgradul, domnul Moldovei și cu Tătarii săi se grăbesc a se întoarce îndărăpt ⁹⁵.

Turcii sprijinind pe Ungurii din partida lui Racoți celui răsculat contra Nemților, trimit spre a ierna în Iași pe generalul Ungur Esterhazy cu 200 de slujitori, care să încerce în primăvară o nouă turburare în țara lor. Nimic nu ne poate da o idee mai clară despre starea de dezorganizare a ocărnuirei Moldovei din acel timp de cât suferințele ce Ieșenii trebură să le suporte dela această mână de oameni străini. Ei nu ascultau de ordinul nimănui, umblau ziua mare prin oraș la pradă și jafuri; noaptea se introducea cu puterea în casele oamenilor bătându-și joc de familiile lor. Domnul nu îndrăznea să facă față cu ei acte de autoritate, ci trimitea neconținut pe căminarul Alexandru să-i roage să se lese de jafuri ⁹⁶. Puțin timp după eșirea Ungurilor din Iași, un pojar cumplit însuflețit de un mare vânt preface în puține oare în cenușă mare parte din oraș. Neculai Mustea rezumă în următorul tablou îngrozitor, starea Moldovei din vremile domniei lui Racoviță: „Cum au venit domn Mihai Racoviță au intrat Nemți și catane în țară, au robit și au prădat. Adus'au Mihai Vodă Tătari ca să scoată pe Nemți; iară robie și pradă. După robie foamete mare cât au ajuns merța de malaiu 10 lei. Au murit multe suflete câți nu s'au dus în alte țări. După foamete ciură, omor, bocete și vaiete în toate părțile. Pe urma acelora lovit'au boală în dobitoace. Iar peste toate aceste și foc năprasnic” ⁹⁷. Cu toate aceste cronicarul nu găsește alte cuvinte spre a judeca atare nenorocire de cât acele ale regelui Solomon: „pre cine iubește D-zeu îl ceartă ca să se îndrepteze”. Și într'adevăr cum ar fi fost cu puțință de suportat un asemenea martir, fără acel fatalism religios care găsia în iubirea cerului o mângâiere pentru urgia pământului?

Domnia lui Racoviță devine după curățirea țării de Nemți încă și mai jăfuitoare de cât înainte. El sporește dările într'un chip neauzit. Desetina adecă darea pe stupi o îndoiește, luând un leu dela 5 stupi, pe când mai înainte se lua dela 10. Mai impune apoi tot pe cultura albinilor darea de doi galbeni de prisacă, așa numitul priscărit, fără deosebire de prisacă mare sau mică, dare ce ucide culturile restrânse. Asupra altei producții însemnate a Moldovei, vinul, Racoviță de asemenea îngrămădește dările, luând de odată crășmăritul adecă darea pe crășme,

⁹⁵ La satul Vama în Bucovina se află un stâlp cu 4 laturi pe care este o inscripție românească săpată de Racoviță care amintește expediția lui în Ardeal. Vezi această inscripție reprodușă în *Uricariul* lui Th. Codrescu, X, p. 82 Comp. Cronica lui Chiparissa citată în nota 92.

⁹⁶ Alex. Amiras în *Letopiseșe*, III, p. 125.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 76—77.

vădrăritul darea pe recoltă și pogonăritul darea pe vii. Crâsmăritul se lua prin abuz nu numai de la cei ce aveau pivniți și crâșme, ci dela ori cine făcuse o bute sau două de vin din viile lor, pretextând că ar putea să le vândă. Această dare lovi greu în cultura viilor precum priscăritul și sporirea desetinei ruină pe acea a albinelor. Mai iscodește apoi morăritul, de toată moara câte doi galbeni și țigănitul, dare de câte 2 galbeni de cap de țigan, care însă lovind foarte grav în boierii ce aveau numeroși țigani, produse o turburare atât de mare, în cât însuși domnul îl lega să nu se mai iee nici odată, bine înțeles după ce 'și umpluse vistieria din a lui încasare. În sfârșit nemulțumit cu această jăfuire pe toate fețele a norodului, mai ridică și darea cea uricioasă a văcăritului, care nu mai fusese scoasă de un timp îndelungat ⁹⁸.

Și cu toate aceste sultanul după stăruințele lui Racoviță iertase Moldova de plata tributului pe jumătate pentru timp de trei ani, și din banii pocloanelor se deie pe an numai câte 10.000 de lei ⁹⁹. Dacă Racoviță jăfuea țara, o făcea din pricină că eră un om foarte cheltuitor, care nici măcar nu-și plătise datoriile din însămnatele sume de bani stoarse dela popor. El mai eră apoi încunjurat de o mulțime de Greci, care împingeau pe domn la despoierea norodului, din care în mare parte se folosiau ei ¹⁰⁰. Unul din acești Greci, armașul Panaioti ce fusese crâșmar la Țarigrad, eră „un om lacom și fără de suflet de gura căruia mulți pătimeau” ¹⁰¹. Neculai Mustea arată că dările cele multe impuse de Racoviță Moldovenilor, veniau de acolo că, „domnul se sfătuia mai mult cu Grecii de cât cu boierii de țară” ¹⁰². Avea chiar Racoviță pe lângă el un Turc, Hasan-Hagi-Osmanoglu, pe care-l făcuse vistiernic, „adică l'au pus de au cheltuit visteria, nouă luni, dându-i răsurile visteriei, pe care Turc îl aveă Mihai Vodă în mare dragoste, și în tot timpul ocărmuirii nu l'au lipsit de lângă dânsul” ¹⁰³.

În domnia lui Racoviță se petrece o întâmplare, care ne va destăinui încă un colț din viața aceluia timp; anume Alexandru Amiras cronicarul spune că niște Jidovi ar fi stors de Paști sângele unui copil, a cărui cadavru ar fi fost găsit pe câmp de cătră niște oameni din Onițcani. Venind pricina dinaintea divanului, Jidovii fură, după obiceiul de atunci, supuși la bătăi și la cazne spre a-i face să mărturisească. Răzbiți prin bataie, câți-va Jidovi arătară că copilul fusese ucis în casa unuia Leiba.

⁹⁸ Neculcea în *Letopisețe*, II, p. 299. N. Mustea, *ibidem* III, p. 77 și 79. Alexandru Amiras, *ibidem*, III, p. 131.

⁹⁹ Alex. Amiras, *ibidem*, p. 127.

¹⁰⁰ Neculcea, *ibidem*, II, p. 387.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 399.

¹⁰² *Ibidem*, III, p. 79.

¹⁰³ Alex. Amiras, *ibidem*, III, p. 115 și 132.

Acesta fu apucat la rândul lui la cercetare, dar tăgăduia în chip statornic. Domnul atunci recurse la un mijloc drăcesc, merit nu atâta de a sili pe Leiba să spună adevărul, cât de a face bani din această daravere. Anume el ordonă să se aducă pe copilul lui Leiba, vroidnd apoi să silească prin bătăi și torturi nespuse pe părinte să-și străpungă pe propriul său fiu, spre a-i storce sângele, precum se pretindea că storsese sângele copilului de creștin. Această scenă ținu atâta timp până ce se aduseră domnului pungile de bani, pe care le pretindea dela Evrei ca să răscumpere fapta ce li se punea în socoteală. În acest răstimp Jidovii care alergase la Constantinopole, vin îndărăpt cu un firman pentru eliberarea celor închiși, și ori ce urmărire încează. Dreptatea se făcuse; pungile domnului și ale Turcilor se umpluse!¹⁰⁴

Mazilirea lui Mihai Racoviță proveni din rivalitatea lui cu domnul Munteniei Neculai Mavrocordat. Anume Racoviță cerea dela Turci, ca mulțămită pentru răpunerea Nemților, scaunul Munteniei. Ne izbutind în cererea lui, se pune pe intrigi, uneltind împreună cu mai mulți boieri munteni răsturnarea lui Mavrocordat. Acesta însă stătea de minune în favoare la Turci, mai ales prin slujbele sale diplomatice. Între altele el pusese mâna pe tratatul încheiet între curtea de Viena și cea de Paris, și mai târziu pe unul încă și mai însămnat pentru Poarta otomană, acel intervenit între Austria și Rusia. Racoviță deci luase asupra lui o întreprindere greu de realizat. Totuși el eră sprijinit de Austria, care uitase lovitura primită dela domnul Moldovei, și ar fi fost mulțumită să vadă dispărând primejdioasa unealtă politică a Turcilor Mavrocordat, dela hotarele lor. Când boierii munteni pribegiră în Moldova ei fură primiți de Racoviță, și trecând din Moldova în Ardeal găsiră un adăpost prietinos.

Între Mavrocordat și Racoviță, Poarta nu stătu la îndoială a prefera pe cel d'întâi. Domnul Moldovei fu condamnat a răspunde suma de o mie de pungi și a face ca boierii pribegi să se întoarcă în Muntania, ceea ce Racoviță neputând îndeplini este scos din domnie în 1727 și înlocuit cu nepotul lui Neculai Mavrocordat, Grigore Ghica, care se afla mare dragoman la Constantinopole¹⁰⁵.

¹⁰⁴ *Ibidem* p. 132—134. O scrisoare a ambasadorului francez din Constantinopole D'Usson Alion c. afacerie străine, 29 Iunie 1726. *Hurm. Doc. Suplément*, I, p. 455 înlărește arătările cronicarului: „Michel Racovitza a accusé les Juifs qui sont dans sa principauté d'avoir fait mourir un enfant, pour verser son sang dans leurs pains azimes”.

¹⁰⁵ Asupra chestiunii mazilirii lui Racoviță, vezi mai multe rapoarte ale rezidenților germani analizate în Hurmuzaki. *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, V, p. 7—11. Turcii făceau următoarea socoteală pentru a scoate pe Racoviță dator cu 1000 de pungi. El stătuse în domnie 12 ani, 1716—1727. Dacă ar fi economisit numai câte 100 de pungi pe an încă i ar fi rămas 1200 de pungi, mai mult cu 200 de cum îi ceruse ei. Vezi d'Andressel c. af. străine, 21 Decembrie 1726 în *Hurm. Doc. Suplément*, I, p. 462.

Racoviță este aruncat în închisoare și amenințat cu tortura spre a-și arăta averiile. El însă cheltuieste tot și nu mai are nimic. Prin stăruințele ambasadorului german este iertat și poate duce de acolo înainte o viață modestă în capitala împărăției otomane, fără însă a se lepăda de ori-ce speranță spre redobândirea unuia din tronurile române.

Dacă este să tragem o paralelă între domnia Moldovanului Mihai Racoviță și a Fanariotului Neculai Navrocordat, nu rămâne nici o îndoială pe partea căruia se află superioritatea. Pe cât străinul este de neinteresat pe atâta de lacom și de nesăturat este pământeanul. Pe cât Mavrocordat se arată înțelept ocârmuitor căutând după urgie să înblânzască spiritele, pe atâta de nechibzuit ne apare Racoviță, care învoește Țătarilor a prăda țara ce intrase iarăși în a lui stăpânire. Pe când Mavrocordat puse din punga lui la cheltuielile țării și desființase mai multe din impozitele vechi, Racoviță adaugă o sumă de altele nouă, cu toate că țara ușurată de jumătatea tributului nu avea nevoie de o așa de mare cheltuială. Dacă Racoviță fu mai fericit de cât Mavrocordat în răspingerea năvălirii austriace, izbânda nu fu datorită valorii persoanele a domnului moldovan ci intervenenței Tatarilor. Ambii domni se bucurau de o mare vază la Turci, unul prin trecutul său și înținsele sale cunoștințe diplomatice, celalalt prin izbânda raportată asupra Nemților; însă pe când domnul grec întrebuintază influența lui în interesul țărilor pe care el domnea, dobândind o sumă de apărări și ușurări ale locuitorilor, cel moldovan caută numai se tragă din poziția lui un folos personal, făcând pe Turci să ierte Moldovei o parte din tribut pe care o pune în pungile sale. Și în sfârșit dacă Fanariotul se sprijinea pe Greci, el nu făcea de cât ceva conform cu firea și originea lui, pe când cum vom putea îndreptăți pe Moldovanul care și el se slujăște nu numai de Greci dar chiar și de Turci în ocârmuirea țării!

Singura îndreptățire pe care istoria poate să i-o deie este că deși român prin sângele său, era fanariotizat prin încunjurimea lui, și că nu era cu puțință a se desface de atot puternica înriurare grecească care puse stăpânire pe toate arteriile de viață ale poporului român. Deosebirea între Mavrocordat și Racoviță nu stă deci în aceea că unul ar fi reprezentat o domnie românească și celalalt una străină; ci în aceea că unul era om de valoare și celalalt om de rând; unul înțălesese că ocârmuirea unui popor este îngrijirea unor interese superioare; celalalt nu eșise încă din hăugașul timpului, privind în ea tot numai un mijloc de a-și căuta de interesele sale personale, și dacă domnul Grec îngrijeste precum am văzut de trebile grecești nesocotind dreptatea în procesul văstiericesei Maria, Mihai Racoviță care torturează pe Jidani, nu spre a apăra pe Români ci tot numai spre a face bani, este o figură răspingătoare.

II

CONSTANTIN MAVROCORDAT

1730—1749

1. ISTORIA ȚĂRILOR ROMÂNE DELA 1730—1735 ¹

Grigore Ghica în Moldova, 1727—1733. — Neculai Mavrocordat scoțând din domnie pe Mihai Racoviță îl înlocuise cu nepotul său Grigorie Ghica, mare dragoman al Porței, care intră în Iași Sâmbătă în 18 Decembrie 1727 ². Acesta eră nepotul domnului cu acelaș nume ce stătuse de două ori domn în

¹ Iată tabloul domnilor din acest răstimp :

In Muntenia

In Moldova.

1730 Constantin Mavrocordat I	}	— 1727—33 Grigore Ghica
1730—31 Mihai Racoviță I		
1731—33 Constantin Mavrocordat II		
1733—35 Grigore Ghica I		

² Alex. Amiras în *Letopiseșe*, III, p. 149. Raport olandez din 18 Oc¹. 1726. N. Iorga în *An. Ac. Rom.* II, Tom. XXXII, 1909 (XXII).

Muntenia în veacul al XVII-lea³. Deși nepot și strănepot al unor domni ce domnise în țările române și fusese căsătorit cu boierese române, Grigore Ghica ce fusese crescut în Constanti-nopole de tatăl său Matei, eră Grec prin firea lui când veni în Moldova, în cât nici limba țarei nu o știea, deși o învătă îndestul

³ Vol. VII, p. 182 și 197. Iată genealogia domnitorilor din familia *Ghica Gheorghe Ghica*.

1658 în Moldova, 1659—60 în Muntenia.

|
Grigore Ghica.

în Munt. I 1660—64, II, 1672—74.

|
Matei Ghica însurat
cu fata Exaporitului

└─ *Grigore Ghica*
în Mold. I 1727—33, II 1735—41
în Munt. I 1733—35, II 1748—52

└─ *Scarlat Ghica* *Matei Ghica*
în Mold. 1757-58, în Munt. 1751-53
în Munt. I 1758-61 în Mold. 1753-56
II 1764-68

└─ Alexandru Ghica dragomanul
ucis de Turci

└─ *Grigore Ghica* *Dumitru Ghica*
în Munt. 1768-69, a) din căsătoria cu
în Mold. I 1764-66 fata lui Enache
II 1775-77 ucis de Văcărescu
Turci în piața
Beilicului

└─ *Scarlat Ghica* *Grig. Ghica*
?Alecuc Ghica în Munt. 1822-28
(Bilboquet)
└─ *Alexandru* *Dumitru*
 Barbă roșie
└─ *Grigore Ghica* *Ioan Ghica*
în Mold. 1849-56 fost ambasador
 la Londra

—
└─ *Dumitru Ghica*
b) din a doua căsătorie
cu văduva Palade
din Moldova

|
Alexandru Ghica.
în Munt. 1834-42

de curând, cunoscând limbile latina și italiană⁴. El aduce cu

Constantin Mavrocordat, a fost de 6 ori Domn în Muntenia 1730 – și de 4 ori Domn în Moldova (între anii 1730 – 1769, cu întreruperi)
Dedesubt se vede stema lui.

⁴ Ion Neculcea în *Letopisește*, II, p. 402. La p. 401 cronicarul îl numește *domn străin* N. Mustea *ibidem*, III, p. 81 Alex. Amiras, *ibidem*, III, p. 151 Cronicarul zice „franceasca”. Nu se poate înțelege franceza, de oarece Bonnac c. d'Andressel 1724. Hurm. *Doc.* VI, p. 385, spune că: „quiqu'il ne parle pas, bien l'italien je me suis toujours servi de Grigorasco Guiga dans les conversations, qte j'ai eues avec le grand vizir”. O scrisoare a lui Ghica c. de Bonnac, din 15 Oct. 1725, *ibidem* 394, este scrisă italienește.

sine mulți Greci din Constantinopole, precum pe cumnatul său Vlasto pe care îl face mare comis, pe Psiolu sau Ipsilante căruia, îi dă postelnicia și fiul acestuia Enache căruia îi încredințază agia. Tot Grecilor le dă Ghica și mai multe ocârmuiri ținutale, în cât cum spune cronicarul: Grecii „mâncau lefi tot din vistierie și câte dregătorii la margine tot Grecii le țineau”⁵.

Ghica urmează politica începută de Mavrocordat neapăsând poporul prin grele contribuții. Deși scoate odată vâcărutul, o face pe un picior mai mic de cât Racoviță, în loc de doi orți, numai câte 10 potronici de vită sau cal; scade desetina și goștina cea adausă de Racoviță desființază morăritul, prisăcărutul și crâșmăritul, îngreuietoarele iscodiri ale lacomului Racoviță⁶, cu toate că dobândirea domniei îl custase îndestul⁷. Întâmplându-se o lipsă, de hrană în anii 1731 și 1734 în cât ajunse „merța de malaiu patru lei sub munte, domnul având malaiu strâns din ușor dă acelor oameni din ținuturile de sus câte 10 potronici merța și-i așteaptă de bani până în toamnă”⁸.

Cu toată domnia în destul de blândă a lui Ghica, eră o partidă de boieri nemulțumită cu ea, în fruntea căreia să afla Dimitrie Racoviță fratele fostului domn, care fu scos din hătmănie și înlocuit cu Constantin Ipsilante, ce trecuse la rândul său postelnicia ce o avea unui altui Grec, Iamandi. Dimitrie Racoviță și cu ginerele său Iordache Costache fug la Tătari, care tocmai pe atunci răsculându-se contra Turcilor din pricina mazilirei hanului lor Adâl-Gherai, fură cu ușurință aruncați de boierii pribegi asupra Moldovei, unde domnea Grigore Ghica, omul sultanului. Năvălirea tătară, puțin numeroasă, fu ușor răspinsă de oștirile întrunite ale Turcilor, Muntenilor și Moldovenilor, dintre care această din urmă eră în număr de 7.000 de oameni, bine întocmită și prevăzută cu 12 tunuri⁹. Grigore Ghica se întoarce în Iași în triumf și dobândește o vază însă-

⁵ Necurcea, în *Letopisețe*. II, p. 413 Comp. p. 402 și 412.

⁶ Neculcea, *ibidem*, p. 408 zice: „zece potronici șezeci de bani” deci jumătate de leu, care valora 120 de bani sau aspri. Ortul=44 de aspri. Vezi P. Aper. *Synopsis mutationum* 1730 în *Mon. Hung. hist., scriptores*, XI, p. 168. Potronicul era egal cu groșul care valora și el 6 aspri. Aiurea se vede că din eroare de tipar, în Neculcea II, p. 148, potronicul e pus 10 bani. N. Mustca, *ibidem*, III, p. 80 spune numai 6 potronici de vită. Este curios că Neculcea uitând mai jos (p. 413) cele ce au spus despre scăderea dărilor (p. 402—403) din partea lui Grigore Ghica învinuiește pe domn că ar fi scos grele dări pe țară: „văcărît, vădrărit, desetină, sferturi mari”.

⁷ D'Andressel c. regele, 16 Noemvrie 1726. *Hurm. Doc. Supl. I*, p. 461: „il en a tant couté au prince pour son installation”.

⁸ Neculcea în *Letopisețe*, II, p. 408. Hrisovul pentru scăderea desetinei din 30 Iulie 1728, în *Uricariul*, I, p. 46—47. Acel prin care scade goștina de la 2 lei de 15 vite 1 leu de 10. din 20 Ianuarie 1732, *ibidem*, p. 199.

⁹ Aceste împrejurări reiesă din mai multe rapoarte ale amb. franceze din 22 Noemvrie, 6 Decemvrie 1727, 8 și 26 Ianuarie și 27 Februarie 1728. *Hurm. Doc. Supl. I*, p. 464—466.

nată în ochii Turcilor. El se folosește de aceasta spre a cere de la Turci să globească pe Tătari pentru jaful făcut Moldovei, și banii luați sunt împărțiți din ordinul domnului, de vistiernicul Sandu Sturza și sardarul Iordache, pe la oameni după paguba ce avuse, „care lucru, adaugă cu drept cuvânt cronicharul, este de minune și nepomenit”¹⁰.

Tătarii bătuți și readuși în stăpânirea turcească nu mai puteau fi un adăpost sigur pentru Dimitrie Racoviță și pentru ginerele său. Ei fug din Bugeag la Constantinopole unde însă fratele lui Dimitrie, Mihai nici îl primește să-i grăiască. Prinși și trimiși în lanțuri în Moldova, ei sunt iertați de domn, urmând Ghica și în această privire exemplul lui Mavrocordat. Totuși el pune să taie capul unui boier mai mic, anume Lupu Drăguțescu, arătând astfel boierilor celor mari unde putea să-i ducă uneltele lor.

Grigore Ghica primi în al treilea an al domniei mucarelel adevărat reînnoirea puterii, petrecând ceilalți trei ani cât mai stăpâni Moldova, în pace și voie bună. În acest răstimp el aduse apă în Iași, repară mai multe, mănăstiri, zidi un turn înalt deasupra porții de intrare a curților domnești, în care puse un clopot și un ceasornic mare care bătea ceasurile de se auzea în întregul oraș. Mai făcu în jurul aceluia turn un cerdac acoperit cu fier alb în care meterhaneaua adevărată muzica domnească „bătea chindia” în toate zilele. El zidește mănăstirea Frumoasa, așa numită dela frumuseța grădinei ce o încunjura, în care făcuse și case domnești ce slujiau ca loc de petrecere. Aice întrunea domnul pe boieri și pe mazili cu jupănesele lor la mese și jocuri în sunetul muzicii și cântecele lăutarilor. El merse într-o zi la Deleni, la casa lui Iordache Cantacuzino spătarul, și fără să spună nimic boierului, puse să se aducă înaintea lui pe copila acestuia în vrâstă de 9 ani și o logodi cu fiul său cel mai mare, Scarlet. „După logodnă masă cu tubulhanele, veselie și jocuri, nu numai boierii ci toată slujitorimea cât se cădea la o logodnă domnească”¹¹. Grigorie Ghica mai întărește încă școala grecească ce fusese reorganizată de Neculai Mavrocordat, dând astfel un avânt tot mai mare culturai grecești¹².

Poarta însă avea nevoie de bani. Ea schimbă deci pe Grigore Ghica în domnia Munteniei, strămutând în locul lui pe Constantin Mavrocordat ce domnia în acea țară. Pricina acestei strămutări, pe care o vom vedea repetându-se regulat

¹⁰ Alex. Amiras în *Letopisește*, III, p. 159.

¹¹ Alex. Amiras în *Letopisește*, III, p. 166. Asupra aducerii apei și a scutirilor încuviințate la doi Arnăuți, suingii care se îngrijească de cișmelele orașului, vezi un hrisov curios al lui Ghica din 10 Fevruarie 1741, *Uricariul*, V, p. 33.

¹² Mai multe amărunchimi asupra școalelor grecești în capitoul V.

mai ales în primele timpuri ale epocii fanariote este următoarea : Turcii ne mai vroind să încredințeze domnia ori cui, ci numai unor oameni încercați, numai puteau pune în lucrare vechiul sistem de a da domnia celui ce oferea mai mult. Erau mărginiți deocamdată numai la trei persoane în care puteau să se încreadă pe deplin ; Constantin Mavrocordat, Grigore Ghica și Mihai Racoviță¹³. Totuși ghibăcia Porței în meșteșugul de a storce bani știu să înlăture piedeca întâmpinată din puținătatea concurenților. Ea introduse un sistem nou, acel al strămutării unui domn din o țară în alta, privind această strămutare ca o nouă așăzare în domnie, care deci trebuia plătită¹⁴. Muntenia fiind apoi mai bogată în venituri de cât Moldova, domnul ce să afla în scaunul ei căuta să-l mențină cu orice preț, precum pe dealta parte domnul din Moldova râvnea scaunul Munteniei. Domnul muntean dădea Turcilor bani *spre a nu fi strămutat în Moldova*. Acel din Iași dădea bani *pentru a fi strămutat în București*¹⁵. Pe lângă aceste Turcii, deși aveau doi domni greci pe care să-i pună să joace contradansul domnesc între București și Iași, tot mai păstrau, spre mai puternică îmboldire la a pungilor deslegare, ca al treilea, pe Moldovanul Mihai Racoviță. Într'adevăr, dacă Turcii s'ar fi priceput în toată conducerea politicei lor, ca în arta de a storce bani, ei nu ar fi ajuns astăzi în stare în care îi videm.

Înainte de a cerceta urmările strămutării celor doi domni să videm ce se petrece în Muntenia dela moartea lui Neculai Mavrocordat, întâmplată precum se știe în 3 Septemvrie 1730.

Constantin Mavrocordat în Muntenia, întâia domnie 1730. Fiul reposatului domn în vârstă numai de 19 ani puse mâna pe tron¹⁶. De abie urcat în scaun, și în 28 Septemvrie sultanul Ahmed al III-lea este răsturnat de Mahmud I, pus în tron de unul Patrona Kalil, adevăratul sultan în primile timpuri ale mișcărei. Cea d'întâi măsură luată de el fu schimbarea

¹³ Desalleurs c. Saint-Contest, 4 Ianuarie 1754. Hurm. *Doc. Supl. I*, 654 : „Il n'y a aujourd'hui que les trois maisons de Mavrocordato, Racovitz et d'Icas (Ghica) qui paraissent à portée par leur naissance de se disputer ces principautés, que la Porte leur donne à l'enchère”. Casele din 1754 erau pe la 1733 reprezentate numai prin cei trei întemeietori ai lor.

¹⁴ De Villeneuve c. regele, 20 Aprilie 1733, *ibidem* p. 486 : Les ordres pour faire est échange, qui jettera ces principautés dans d'aussi grandes dépenses que s'ils succedaient à d'autres, ont été déjà signifiés le 16 de ce mois”.

¹⁵ Un raport italian, N. Iorga în *An. Ac. Rom. II*, tom. XXXII, 1901, p. 578 (10).

¹⁶ El fusese născut în Constantinopole în 27 Fevruarie 1711. *Veze* Γενεαλογία των εν Κωνσταντινωπόλει Μαβροκορδατων în E. Legrand, *Généalogie des Mavrocordato*, Paris, 1886 p. 4. Istoria lui Constantin Mavrocordat scrisă de Petru Depasta Peloponezianul, publicată de C. Erbiceanu în *Cron. greci* p. 295 și urm. este o scriere mai mult retorică decât istorică. Nu conține nimic nou.

hanului Crimeei și a domnilor din Muntenia și Moldova, prin care și Constantin Mavrocordat pierde tronul după o lună de domnie, cu toate că cheltuisese 2000 de pungi spre a-l căpăta¹⁷.

Mihai Racoviță în Muntenia, 1730 — 1731. — Patrona Kalil dă domnia Munteniei lui Mihai Racoviță, iar în locul lui Grigorie Ghica vroia să numească pe un casap din Constantinopole care-l împrumutase cu câți-va bani și-i dăduse un cal la începutul răscoalei. Înlocuirea domnului Moldovei însă nu apucă a se face cât timp Kalil fu atot puternic¹⁸.

Racoviță însă nici nu ajunge să împlinească anul și este mazilit și înlocuit iarăși cu Constantin Mavrocordat. Anume sultanul Mahmud scăpând de epitropia lui Patrona Kalil prin moartea acestuia, vrea să desfacă tot ceea ce făcuse capul răscoalei, fără a se gândi că ce ar fi trebuit întâi să nimicească eră tocmai sultanul său pe care Patrona i-l procurase. Ambasadorul francez spune despre Racoviță „că ar fi pentru el un păcat originar de a fi fost rădicat la domnie în timpul răscoalei, cu atât mai mult că s'a găsit la el un înscris de 170 de pungi pe care îl făcuse în favoarea lui Murlu, al doilea cap al răscoalei. Căderea lui Racoviță aduce și primejduirea vieții dragomanului flotei, Constantin Ventura, unul din Grecii prieteni lui Racoviță, pe care vizirul simțindu-l că uneltește contra protegitului său, Constantin Mavrocordat, pune să-i taie capul¹⁹. Ceea ce înfuriase pe vizir fusese aflarea unei scrisori a lui Ventura către Racoviță în care îi spunea că marele vizir avea să fie depus și înlocuit cu Chain Mohamet Pașa, la care Ventura avea mare trecere. Mihai Racoviță însuși se afla în mare pericol. Vina ce i se punea în socoteală eră jaful Munteniei, faptă adevărată și care provocase o tânguire a boierilor munteni la Poartă. Ceea ce scăpă pe Mihai Racoviță fu împrejurarea că prezicerea lui Ventura se îndeplini, din nenorocire însă pentru acesta, după ce își pierduse capul; marele vizir fu schimbat și înlocuit cu un altul care dădu lui Racoviță drumul din închisoare. Auzind Constantin Mavrocordat despre bunele despoziții ale vizirului pentru protivnicul său, cheltuește o mie de pungi spre a face

¹⁷ Raport olandez adus de N. Iorga în *An. Ac. Rom.* II, tom. XXXII, 1909, XXI.

¹⁸ Zinkelsen, V, p. 626—634. Comp. de Villeneuve c. afacerile străine, 15 Octombrie 1730, *Hurm. Doc. Supplement*, I, p. 471. Cronicarul grec de Pasta medical lui Constantin Mavrocordat spune că în locul lui Grigore Ghica era se trimiță un „negușitor de oi”. C. Erbiceanu *Cronicarii greci* p. 305.

¹⁹ De Villeneuve ministru justiției, 20 Dec. 1731, *Hurm. Doc. Supl.* I, p. 479. Acelaș c. afacerile străine, 3 Dec. 1731, *Ibidem.* p. 478 cu care corespunde în tocmai povestirea lui Neculcea în *Letopisește*, III, p. 408—409. Acest Ventura este stârpea familiei Ventura din Moldova.

ca dânsul să fie ucis. Turcii ieu banii, însă se mulțumesc a surguni pe Racovița în insula Mitilene ²⁰.

Constantin Mavrocordat a doua oară în Muntenia, 1731—1733. — El scrie vărului său Grigore Ghica din Moldova să-i caute o fată de boier spre a se căsători, și acesta îi recomandă pe Caterina filca vornicului Constantin Ruset, care venind cu părinții ei în București, se face acolo o strălucită nuntă în 12 Noemvrie 1732; iar la 13 April anul următor primește Grigore Ghica dela fratele său terțimanul știrea că 's'au făcut schimb de scaune între el și vărul său Constantin Mavrocordat. Plecând fie-care cătră noua lui țară, ei se întâlnesc la Focșani, unde se ospătează strălucit, purcegând după aceea în ziua de 3 Maiu fie-care cătră scaunul lui.

Constantin Mavrocordat în Moldova și Grigore Ghica în Muntenia, 1733—1735. — Strămutarea lui Constantin Mavrocordat din bogata Muntenie în mai săraca Moldova ²¹, trebuia să îndușmănească pe cei doi veri, și tot odată să împingă pe Mavrocordat a scoate din Moldova cât să poate mai mulți bani spre a putea redobândi prin daruri la Turci scaunul din care fusese mutat. Din această pricină ocârmuirea fiului lui Neculai Mavrocordat nu samănă de loc cu cea a tatălui său, ci ie un caracter de jăfuire foarte rostit; aceasta cu atât mai mult cu cât Constantin Mavrocordat mai sporise încă numărul Grecilor peste cei ce se adunase de pe vremea lui Grigore Ghica. Cronicarul Neculcea ne spune că Mavrocordat „au stricat legătură ce făcuse Grigore Vodă de dau bbierii și mânăstirile de 10 stupi un leu, făcându-i să deie acuma țărănește, de 10 stupi 22 de potronici; iar de toamnă au scos văcărit și vădrărit de odată și de iarna sferturi și hârtii; de primăvară pogonărit și cunița, câte 8 potronici de vită ca și văcăritul. Aceste toate nevoi într'un an le-au luat sfātuindu-se numai cu Grecii” ²². Că Neculcea nu aduce numai o hulă în protiva lui Mavrocordat, se vede de pe aceea că copia cronicei lui Neculcea făcută de postelnicul Hurmuzachi, care substitue în locul criticei faptelor domnului o laudă a lui foarte înălțătoare, nu poate țagădui că „nevoi au fost cam multe, pentru că gândul mărireii sale eră ca să meargă în țara Muntenească” ²³. Constantin Mavrocordat dorind să-și facă deci nume bun la Turci îi umplea cu daruri. „Turcii ce vin în țară tot cu velaçoase (un felu de stofă), ciasornice de aur, fuzăi, cai cu șale și rafturi, sute de lei, mii de ughi le dau;

²⁰ Neculcea *ibidem*.

²¹ Vezi mai sus nota 15.

²² Neculcea, *ibidem*, p. 415 și 417.

²³ *Ibidem*, p. 416, nota.

1700 până la 1900 de pungi de bani esă din țară acuma, altă dată numai 500. Oh ! oh ! oh ! exclamă cronicariul și vai ! vai ! vai ! de țară, ce vremi cumplite au ajuns și la ce cumpănă a căzut !”²⁴. Pe lângă cheltuielile cu Turcii, și acele ale curței domnești erau apăsătoare. „Grecii toți aveau lefi mari dela vistierie și vre-o 10 țiitori a tătâne-seu, barbații tot cu lefi și cu boierii. Era așisderea un frate al lui, Iancu Beizadea, cu mare cheltuială, că avea 10—15 lei leafă pe zi fără altele, și maștiha lui iarăși cu mare cheltuială, că avea casă grea cu multe roabe dele îmbrăca și mărita tot cu cheltuiala țarei, și osăbit leafă pe zi 15 lei”²⁵.

Pentru a întâmpina atâtea cheltueli Constantin Mavrocordat în cei din urmă doi ani ai domniei lui este nevoit să scoată câte două văcărături pe tot anul, și întâmplându-se o boală de vite, el ie văcărit și de pe vitele moarte !²⁶ Iată unde ajunsese odrasla lui Neculai Mavrocordat !

Grigore Ghica nevoit și el a lupta cu punga spre a nimici stăruințele lui Mavrocordat se abate și el dela reținerea ce și-o impusese în Moldova, ceea ce nu eră însă de cât conform cu caracterul său cel îndestul de interesat²⁷. Pe de altă parte el dădea adăpost pribegilor din Moldova vrând să dovedească Turcilor că Mavrocordat spârgea țara, pentru a ajunge astfel la destituirea lui și înlocuirea lui cu Mihai Racoviță, care stătea mazil la Constantinopole. Mavrocordat la rândul său săpa mereu pe Ghica pentru a-l înlocui cu cumnatul său Mihalache Ruset, luând tot odată măsuri spre a „slăbi pe mazili de dăjdi, iar pe boieri a-i ținea mai bine ca să nu fugă”²⁸.

În sfârșit Constantin Mavrocordat izbutește a răpune pe Ghica și a dobândi întoarcerea lui în Muntenia în locul lui Ghica care este strămutat în Moldova. Cu prilejul acestei noue

²⁴ *Ibidem*, p. 417.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 418.

²⁷ Așa Ghica cerea totdeauna cu mare stăruință când era dragoman, pensia pe care o primea de la Francezi. D'Andressel c. afacerile streine, 28 Octomvrie 1726 Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 457. Când ambasadorul german comitele de Virmond vru să părăsească Constantinopole la 1720, Ghica ce era pe atunci dragoman îi trimite îndată pe omul său de afacere, *Gherachi*, care să-i amintească a nu pleca înainte de a plăti dragomanului 4000 de lei pensia anuală ce se răspunsese predecesorului său și care deci trebuia și lui să i se numere. Consiliul de războlu răspunde secretarului Dirling rămas în Constantinopole după plecarea ambasadorului în 17 Septemvrie 1720, Hurm. *Doc.* VI, p. 305 „Ihm Ghika zu erkennen zu geben dasz sein Vorfahrer der alte Mavrocordato qua Interpres ebenfals keine pension genossen, hingegen fern er was empfangen, nur wegen anderen gelaisten Diensten belohnet worden wäre, und also es lediglich auf ihm ankamte dasz er auf gleiche weisz sich verdinnt”.

²⁸ Neculcea, *Letopisețe*, II, p. 418.

strămutări mutuale a domnilor Munteniei și Moldovei²⁹, se petrece o scenă care ar fi ridiculă dacă nu ar fi întristătoare, prin aceea că ne arată până la ce grad de înjosire se coborâse boierimea moldovenească sub îngrozitoarea apăsare în care zăcea. Anume Constantin Mavrocordat spre a înlătura pârile lui Grigore Ghica, își face o mărturie din partea boierilor că „au fost bun țarei, și n'au luat nimic mai mult de cât au fost obiceiul și birul țarei. Iară Grigore Vodă venind pe drum au înțales de acel lucru, s'au măniet și au scris cu mare scârbă și urgie la cai-macami și le-au poruncit să strângă pe câți boieri va găsi în Iași și să întoarcă vorba într'alt chip, să părăscă pe Constantin Vodă și să'l grăiască de rău, că de nu vor face așa și nu'l vor pâri cu capetele vor plăti”. Amenințarea nu eră numai o glumă, și „boierii îngroziți se mirau ce vor face, că grăise întâi de bine pe Constantin Vodă și acuma să'l grăiască de rău și să'l părăscă, socoteau cu ce obraz?”³⁰. Și cu toate aceste între obraz și cap boierii înțălegeau să păstreze pe acest din urmă. Ei părără pe Mavrocordat; însă Turcii pricepând lucrul nu ținură pâra în samă, în cât bieții boieri rămaseră numai cu batjocura.

Pe cât libertatea desvoltă și întărește carcaterele, pe atâta absolutismul le micșurează și le schimosește.

Constantin Mavrocordat sămăna tatului său în privirea învățătorei și slujea ca și el Turcilor de iscoadă diplomatică. Neculcea ne spune că „lui Constantin Mavrocordat îi eră dragă învățătura, răspundență din toate țările străine să aibă, prea silitor la vești ca să știe ce să face prin alte țări și să dobândească nume lăudat la Poartă”³¹. Ca și părintele său Neculai, Constantin Mavrocordat se îngrijește și de interesele intelectuale ale Moldovenilor, punând pe Neculcea să alcătuiască o scriere asupra obiceiurilor țării, pe care cronicarul o întitulează. *O samă de cuvinte*, pe care el arată că a scris-o „după porunca Măriiiei Sale”³². Tot așa lucra și Grigore Ghica, și el om învățat, ca fost dragoman, și purtat prin trebile diplomatice. Totuși rapoartele lor cătră Poartă asupra politicei europene erau tot deuna așa colorate în cât să dee Porței numai vești plăcute, spre a-și deschide drumul, fie și prin neadevăruri, cătră inima Turcilor, sau poate mai curând încă, spre a face interesele dușmanilor acestora³³. Tot

²⁹ Mavrocordat fusese ajutat de niște nemulțămiri făcute de Ghica Austriei, prin repetate încălcări de graniță din partea Muntenilor. Vezi corespondența asupra acestei împrejurări în *Hurm. Doc. VI*, p. 516—517.

³⁰ Neculcea în *Letopiseșe*, II, p. 416, nota doua,

³¹ *Ibidem*, p. 419.

³² *Letopiseșele*, ed. nouă. II p. 191—211. Iorga, despre condica lui Constantin Mavrocordat în *Studii și Doc.* V, p. 307.

³³ De Villeneuve c. afacerile străine, 25 Iunie 1734 *Hurm. Doc. Suplement I*, p. 492: „J'y remarquai seulement que les avantages des troupes du Roi, des puissances alliées de la France et la mauvaise situation de celles de l'empe-

așa lucrau domnii fanarioți precum făceau când erau dragomani, îngrijindu-se mai ales de a nu pierde pensiile pe care le primeau dela toate puterile creștine de odată³⁴. De aceea dacă au contribuit cineva la dărâpănarea împărăției turcești, au fost fără îndoială conducătorii fanarioți ai politicei sale externe, și ar fi fost chiar cu totul afară din cale, ca niște oameni străini de firea și de religia Turcilor, a căroră stat perise zdrobit sub loviturile Otomanilor, să fie niște sinceri apărători ai intereselor lor.

2. ȚĂRILE ROMÂNE DELA 1735 —1741 ȘI RĂȘBOIUL DIN 1738—1739

Constantin Mavrocordat în Muntenia și Grigore Ghica în Moldova, 1735—1741. — Strămutarea domnilor din o țară în alta răsturnând interesele lor împinse acuma pe Grigore Ghica a săpa la rândul său pe Mavrocordat. Turcii însă a căror relații cu împărățiile vecine, Rusia și Austria, devineau pe fie ce zi mai încordate, nu se prea puteau ocupa cu intrigile domnilor din țările române. În curând aceste relații trebuiau să izbucnească într'un rășboiu, singurul din lungul șir de lupte purtate între aceste puteri care avu urmări fericite pentru țările române, anume de a restitui Munteniei bucata de pământ, Oltenia, rășluită dela ea prin tratatul de pace dela Passarowitz din 1718.

Vom lăsa deci un moment istoria internă a țărilor române, care nu poate fi de cât acelaș sub aceiași domnitori, și vom păși la expunerea marei crize europene care ca în totdeauna au avut și atunci o înrăurire însămnată asupra soartei poporului român.

Cu toate că Petru cel Mare al Rusiei nu luase parte la rășboiul dintre Austria și Turcia care se sfârși în 1718³⁵, totuși el nu încetase a hrăni contra Porței planuri dușmănești. Văzându-și nimicește pentru moment scopurile sale asupra stăpânirii mării Negre, se întoarce cătră o altă mare așază tot la sudul și spre răsăritul împărăției sale marea Caspică, pe malul

reur y étaient également exagérées, ce qui me confirma dans l'idée où je suis que ces princes se font une étude de ne donner à la Porte que des nouvelles agréables, soit qu'ils se persuadent par le mieux faire leur cour, ou que gagnés par les Moscovites ils s'imaginent de tromper la Porte par ce moyen".

³⁴ Cătră izvoărele aduse mai sus, în *hidta* 23 adăogim' Virmond c. consiliul de rășboiu, 17 Iunie 1720 Hurm. Doc. VI, p. 301: „er (Ghica) repl cirte mihr, alle nationes geben dem Dolmetsch jährlich ein'sichres, wlepen er viele Mühe und sie seiner nötig hatten".

³⁵ Într'un mehorlu al rezidentului rus, Alexie Dăscov c. marele vizir din 1719, Hurm. Doc. VI, p. 287, se spune între altele: „Quapropter sumnia fidei et sinceritatis fugildam Portam assecuro, sumimani intentionem suat cezareae Maestatis in hoc totaliter consistere nisi Almam p'acem hanc et amicitiam in omnibus suis p'unctis toto conatu t'reatur".

căreia se întindea tot stăpânirea sau cel puțin interese otomane. Această mare udând țărmurile Persiei, o țară care totdeauna a făcut un comerț foarte întins cu Europa, Petru cel Mare dorea să-și întindă stăpânirea pe coastele ei spre a atrage astfel în Rusia o parte a celui comerț. Pentru a realiza planul său i se înfățișează un prilej din cele mai potrivite.

Intâmplându-se în Persia o revoluție în care șahul este răsturnat de un uzurpator Mir-Mahmud, un tib dintre popoarele revoltate, Lesghii, întrând în orașul Schamahi, ucide vr'o 300 de neguțitori ruși și le răpește marfă de mai multe milioane. Petru cel Mare cerând în zădar dela Mir-Mahmud îndestulare pentru daunele cauzate, întră cu o armată în Daghestan și cuprinde Derbent și Baku. Turcii auzind de cuceririle lui Petru în Persia, încep a se îngriji și trimit o ambasadă la acesta care să-i spună că ei nu vor suferi nici odată ca niște Mohametani, precum erau locuitorii Daghestanului, să încapă sub stăpânirea unui principe creștin.

Pe când astfel Rușii începuseră a se ciocni cu Turcii la marginele Asiei, în Europa lucrurile se încurcau din pricina Poloniei.

Principele de Curlanda, o țară vasală Poloniei, se căsătorise cu Ana, fiica fratelui lui Petru cel Mare. La moartea aceluia principe, nerămânând nici un moștenitor, Polonia după dreptul feudal trebuia să anexeze Curlanda. Petru cel Mare însă, care voia să pună mâna pe această țară, sprijine cu o armată pe nepoată-sa și o mănține ca regentă. După ce Ana ajunge împăteasa (1727), ea caută să aducă Curlanda în o atârnare mai mare de Rusia și voește să o dea ca feodă favoritului ei Biron. Tocmai pe atunci murind August al II-lea regele Poloniei, prietenul Rușilor, alegerea noului rege începe a ocupa foarte mult curțile Europei. Franția dorea să pună în scaunul Poloniei pe Stanislaus Leczinsky, socrul lui Ludovic al XV-le, iar Austria și Rusia sprijineau pe August al III-le de Saxa, care făgăduise Anei cedarea Curlandei, și împărăția rusască pentru a asigura izbânda candidatului său, întrase cu o armată în Polonia.

Turcia care văzuse amestecul Rușilor în Polonia încă de pe timpul lui Petru cel Mare, când acesta sprijinise pe August al II-le împotriva lui Stanislaus Leczinsky cel pus de Svedezi, impusese drept condiție Rușilor, prin pacea dela Prut, ca să nu se mai amestece în Polonia. Petru cel Mare însă care avea armata sa în Polonia încă dela reșezarea lui August al II-le, o retrage numai cât până în Curlanda, unde o întrebuințază cum am văzut, spre apărarea nepoatei sale. Mai multe împrejurări împedecă însă pe Poartă a cere dela Ruși respectarea tratatului încheiet; mai întâi complicațiunile din Persia și răboiul ce se încinșese între Turci și partița uzurpătoare de acolo; apoi răsturnarea sultanului Ahmed al III-le și înlocuirea lui

cu Mahmud I (1730). Rușii căutau tocmai acuma, când Turcii se aflau într'o mare turburare să le declare războiul. După ce-și asigură prietenia Austriei prin un tratat ofensiv și defensiv încheiet cu această putere în 1726, întâmplându-se tocmai atunci ca Turcii în războiul lor cu Persia, să trimită pe Tătari prin pământ rusesc către acea țară, Rușii privesc această trecere ca un casus belli și atacă Crimeea, prefăcându-se însă și acuma că ei nu pornesc împotriva Turcilor ci împotriva Tătarilor. Turcii văzând pe de o parte planurile Rușilor în Persia și mai ales tratatul secret de alianță cu partida revoltată; pe de altă parte intrarea armatei rusești în Polonia, înfățișat și atacul Crimeei, se hotărăsc să declare războiul Rusiei în 28 Maiu 1736,

Văzând rezidentul Angliei și acel al Olandei, că războiul este gata să izbucnească, și simțând că de astă dată Poarta va avea de luptat împotriva a două puteri, Rusia și Austria, ei se silesc a împăca trebile și sfătuesc pe Poartă să închidă ochii asupra uzurpărilor celor nouă ale Rușilor, precum făcuse până acuma cu rămânerea acelora în Polonia. Cauza care făcea pe amândouă aceste puteri să sfătuiască pe Poartă la răbdare eră frica pentru comerțul lor, după cum ne spune Feldmareșalul rusesc Mûnich în memoriile sale asupra războiului din acel timp : „Engleji și Olandezi care făceau cu pânzăriile lor și cu alte mărfuri un comerț foarte însamnat în răsărit nu puteau vedea cu ochi buni ca Turcii să fie răsturnați ; căci dacă d. e. Turcii, care ca toate popoarele răsăritene își caută luxul lor în mulțimea hainelor lungi, ar fi ruinați, atunci ar trebui ca mulți fabricanți de pânză, cu deosebire din Anglia, să-și vândă stativele lor. Mai ales însă se temeau ei de un comerț rusesc din Marea Neagră către Marea Mediterană, în spre care până atunci mărfurile rusești mergeau prin mâinile lor”³⁶.

Pentru a înțelega această politică din partea Austriei, trebuie să ne amintim care erau raporturile sale cu Rusia și cu Turcia la începutul veacului trecut. Una din țările care fusese în totdeauna mai amenințată de Turci fusese Austria. Din timpul bătăliei de la Mohaci (1526) când peri împreună cu regele Ludovic al II-le și regatul unguresc, Austria fusese expusă la cele mai mari primejdii din partea Turcilor, prin apropiata lor vecinătate, născută din prefacerea Ungariei în pašalac turcesc. De atunci Viena deveni țelul statornic al cuceririlor otomane și ea fusese în curgere de un veac și jumătate încunjurată în două rânduri de armatele turcești, (în 1529 și 1683). De abia trecuseră câți-va ani de când Austria izbutise a bate și ea odată pe Turci, și a recâștiga prin pacea dela Carlowitz (1699), țările pierdute pe timpul împăratului Carol al V-lea, și apoi ajunsesse

³⁶ *Mûnich's Tagebuch* in Ernst Hermann, *Beiträge zur Geschichte des russischen Reiches*, Leipzig, 1843, p. 158.

prin acea de Passarowitz (1718) a răpi chiar dela Turci niște bucăți de pământ, între care Oltenia. Amintirea suferințelor încercate din partea Turcilor era încă vie în sufletele Austriacilor, și la auzul numelui de „Turc” li se aprindea și revolta inima, în cât mintea lor nu eră încă îndestul de rece, cugetarea lor îndestul de limpede pentru a pătrunde în viitorul politicei rusești și a viedea ce alt soi de pericole aceasta ascundea în sine. Apoi comerțul ce-l făcea Austria în țările noastre și în peninsula Balcanului eră cu mult mai neînșămnat de cât astăzi. Gurile Dunărei fiind înșfârșit stăpânite de Turci fără nici un soi de amenințare, cel puțin văzută, și deci chiar puținul comerț ce-l întreprindea Austria fiind cu totul asigurat, înțelegem ușor cum de Austria sprijinea politica rusască împotriva Turcilor, pe când din contra puterile apusene începuse încă de pe atunci a se îngriji de interesele lor în Marea Neagră și stăteau alătura cu Turcii în toate împrejurările pentru a-i ajuta față cu Rusia. Austria nu ajunsese încă la cunoștința politicei celei mai potrivite cu interesele sale. Din contra crezând ea că tot din partea Turciei îi va veni peirea, ajuta pe Ruși împotriva ei, fără a vedea că prin aceasta lucră de mai înainte la înșăși a ei ruină.

După mai multe tânguiri mutuale, Rusia ocupă de odată și fără o prealabilă declarare de războiu mai multe posesii turcești din Crimeea, lucru de care Poarta este încunoștiințată prin o ștafetă a lui Grigore Ghica, ajunsă în Constantinopole în ziua de 14 Aprilie 1737, și care provocă o mișcare urieșă, motivată mai ales prin împrejurarea că războiul nu fusese declarat ³⁷ Constantin Mavrocordat din protivă înșălat prin un renegat francez în slujba Porței, Bonneval, caută să o convingă că Rusia nu aveă ca obiectiv a pregătirilor ei decât pe Austria. Neputându-se admite că Mavrocordat să fi vrut a înșăla pe Poartă, asemenea părere nu poate fi pusă decât pe socoteala unei nepătrunderi politice, care'l deosebia atât de mult de agerul și ghi-baciul său părinte ³⁸. Că Mavrocordat eră credincios stăpânitorilor săi se vede de pe manifestul publicat românește și turcește în Oltenia pentru a îndemnă poporul a nu se da în partea Nemților, ci a rămânea supus Porței care-i va apăra cu toată puterea ³⁹.

După mai multe trătări urmate, în răstimpul cărora Rușii leu prin surprindere Azovul, se deschide un congres la Nimirov

³⁷ Vezi actele diplomatice analizate de Hurm. în *Frag. zur Geschichte der Rumänen*, V, p. 35—37

³⁸ Analiza raportului lui Talman din 8 Mai 1736, *ibidem*, p. 40.

³⁹ Iorga, *Studii și Doc.* XVI, p. 4. Acest document fusese întrebuintat înainte de a lui publicare de N. Dobrescu, *Biserica Olteană*, p. 134.

În Aprilie 1737, care se adună mai ales după stăruința Austriei ⁴⁰ ce vroia să înalte pe Turci cu armele în timpul negocierilor spre a avea gata la îndămână și instrumentul împăcării, în caz de izbândă fericită a loviturii sale. Imediat după deschiderea congresului, Austria aruncă masca și dă ordin trupelor să treacă peste granița împărăției otomane, deși nimic nu putea îndreptăți o atare procedare din partea ei care era încă legată față cu Turcii prin tratatul de pace dela Passarowitz. Ea vroia însă să-și creeze o stare de stăpânire care să fie apoi luată de bază în tratările de la Nimirov. Chiar din acele trătări eși la lumina cât de nefirească era alianța între Rusia și Austria pentru dă-răpănarea Turciei, și neînțelegeri grave se iviră între cei doi tovarăși de luptă tocmai dela poziția viitoare a țărilor române.

Rusia cerea recunoașterea Moldovei și a Munteniei ca țări neatârinate sub protectoratul ei, iar Austria se silea să dobândească dela Turci cesiunea unei noue părți din Muntenia anume până la râul Argeșului. Pretențiile celor doi aliați se băteau cap în cap ⁴¹.

Turcia simțând această contrazicere în vederile ambilor ei dușmani și împinsă de ambasadorul francez, de Villeneuve, care se teme pentru comerțul țării sale de concurența Rusiei ce s-ar naște din învoirea navigărei în mările turcești, refuză aceste condiții, ce nu ar fi fost mai grele chiar în cazul unui rășboiu pierdut.

Incordarea între Rusia și Austria sporea însă cu cât înainta rășboiul, și lucrurile merg așa de departe în această privire în cât ambasadorul rusesc din Constantinopole cere dela curtea de Viena rechemarea delegatului militar austriac depe lângă armatele rusești, din pricina rapoartelor sale prea defavorabile asupra mersului rășboiului ruso-turc ⁴².

În asemenea condiții înțelegem cum alianța celor două împărății în contra Turciei trebuia să fie mai mult o piedecă decât o pricină de înaintare. Austria se și răsgândește în curând și vede greșala ce o făcuse, ajutând pe Rusia în planurile ei de cucerire. Ea reduce deci cererile ei pentru întocmirea păcei, la păstrarea condițiilor celei dela Passarowitz. Turcii însă văzând că Austria slăbește, urmează tactica cea foarte înțeleaptă de a privighea numai pe Ruși, ce și ei duceau rășboiul cu moliciune, și de a cădea cu toate puterile lor asupra Austriei, cerând dela ea ca condiție de pace restituirea tuturor posesiilor pierdute

⁴⁰ Raportul lui Talman. 26 Februarie 1737. Protocollo della conferenza di Talman con Gian vizire, 19 Fevruarie 1737, *ibidem*, p. 54.

⁴¹ Actele rezumate de Hurm, *ibidem*, p. 65 și 67 și Hammer, *Histoire de l'empire ottoman dans la collection d'histoires complètes de tous les états européens*. III, p. 468

⁴² Hurm, *ibidem*, p. 69.

tocmai dela pacea dela Carlowitz, și așăzarea lui Racoți în tronul Ungariei⁴³. Luarea Mehădiei și a Orșovei de Turci hotărește pe Germani să facă împăcarea cu Poarta, care și ea cerea așă de mult numai spre a avcă de unde lăsa, și se încheie pacea dela Belgrad în 1739 în 18 Septembrie, prin care Oltenia este înapoiată Turciei și astfel Muntenia este reintregită. Cu Rusia se încheie pacea în aceeași zi. Cu toate că cu puțin timp mai înainte Rușii bătuseră în destul de greu pe Turci la S'avutshane, luase Hotinul și cuprinsese Moldova, condițiile păcei și cu această putere sunt destul de favorabile Turciei. Intre altele Azovul trebuia să fie dăiat, țara din jurul lui să rămână pustie ca margine între cele două împărății; Rusia este oprită a construi corăbii de rășboiu pe marea de Azov și pe marea Neagră, precum și de a întreține a flotă pe apele lor. Rușii pot face comerț însă numai pe corăbii turcești. Ei dobândesc însă din nou învoirea de a aveă un rezident în Constantinopole⁴⁴. Aceste condiții atât de îngreuitoare pentru Ruși după un rășboiu încununat la sfârșit prin izbânzi îndestul de însămnate, se pot explica numai prin faptul că încheindu-se pacea cu Austria, Rusia se temea a urma singură mai departe un rășboiu pentru care nu eră pregătită. Apoi ea nu eșia cu totul fără câștig din lupta întâmplată: rămăsese cu cuceririle ei în Persia, și Azovul, dacă nu eră încă în slăpânirea ei, cel puțin prin dărămarea sa numai eră nici un mijloc de apărare în mânilor Turcilor. Câștigul însă cel mai însemnat al Rușilor a fost acel dobândit prin tăcerea tractatului asupra Poloniei. Ne stipulându-se nimic în această privință, ei păstrară pozițiunea lor influentă în această nenorocită țară, care în curând trebuia să cadă jertfa nesocotinței sale și a lăcomiei vecinilor ei. Poate chiar că scopurile Rușilor asupra Poloniei i-au făcut să primească acea pace nu prea favorabilă, căci ei vedeau în Polonia o pradă sigură și apropiată, pentru care prea ușor se hotăriau a jărfti deocamdată planurile lor mai îndepărtate. Asupra țărilor române rășboiul din 1739, avu mai întâi efectul cel foarte salutar de a se restitui Munteniei partea ce se desmembrase din ea în 1718⁴⁵. Apoi Rușii pătrunsesă mai adânc în Moldova decât în rășboiul din 1711, și Româniilor putură cunoaște altă parte a caracterului lor, ce nu-i mai lăsa așă de mult în lumina pravoslavniciei. A nume Münnich după ce ie Hotinul, în August 1739, întră în

⁴³ *Ibidem*, p. 81.

⁴⁴ Zinkeisen, *Gesch. des osm. Reiches*, V, p. 786 și 794. Comp asupra pricinilor încheierii păcei un extract din memoriul lui de Castellane din Mai 1747, în care el își dă samă regelui despre ambasada sa Hurm. *Doc. Supplement*, I, p. 584.

⁴⁵ Dragomanul Alex. Ghica stăruie ca Oitenia cea restituită să se constituie în exarhat sub domnia lui, oferind pentru aceasta 219 pungi. Constantin Mavrocordat isbuti să facă a se respinge această cerere. *Ath. Comnen Ipsilanti* (l. c. mai sus p. 42 nota 22), p. 471.

Moldova, ceea ce auzând Grigore Ghica, „puse caimacam pe Sandul Sturza vel logofăt și pe Iordachi Cantacuzino Deleanul vel comis și el au purces în jos cu câți boieri s'au întâmplat cu dânsul. Münnich trimite pe Constantin și pe Dumitrașcu Cantemir (din care pe unul voia să-l pună principe în Moldova)⁴⁶, feciorii lui Antioh, care se înstrăinaseră la Ruși, și aceștia au și purces prin țară strângând proviant și bucate turcești; unde găseau luau și cai de-ai cui eră, turcești și boi rești, pe toți îi luau, că le slăbise cایی. Constantin Cantemir au venit „tot jăcuind până la Iași” și au intrat în Iași în 2 Septembrie 1739 într'o Duminică, „și i-au eșit înainte mitropolitul și mai mulți boieri care se mai întâmplase și cu călugării și cu neguțitorii, cu toții i-au eșit înainte de laturea târgului, despre Muntenime (Copou) și i-au închinat cheile țerei și steagul slujitorilor, și s'au împreunat cu mare bucurie mergând prin Iași, petrecându-l boierii până la Frumoasa și s'au așezat acolo cu oastea sa”⁴⁷. Mitropolitul ținu o cuvântare foarte patetică spre lauda Maestății Sale Impărăteasa Rușilor, suverana legiuită a Moldovei și spre slăvirea armatelor ei și se rugă pentru întinderea așezământului Maestății Sale pe toate stările și supușii Moldovei. Aici e locul de a face o băgare de seamă asupra rolului religiei ortodoxe în apărarea naționalității române care se obișnuște a se privi mai ales de clerul român în chip cam exagerat.

E adevărat că biserica ortodoxă a apărât totdeauna pe Românii din părțile apusene care erau amenințați de catolicism și desnaționalizare. În țările Române biserica Ortodoxă n'a apărât însă niciodată naționalitatea românească contra copleșirii din partea elementelor de aceeași credință. Biserica noastră ortodoxă a înlesnit, Grecilor înstrăinarea mănăstirilor și a averilor țărilor române. Tot ea s'a arătat pururi foarte supusă către Ruși și plecată. Cazul de acuma cu Mitropolitul se va repeta și mai târziu⁴⁸.

Peste puține zile vine însuși Münnich în Iași „și i-au eșit înainte Mitropolitul Antonie și cu Caimacamii și cu alți boieri care se mai întâmplase, făcându-i mare cinste, până l'au adus în curțile domnești; și au șezut în Iași o săptămână și cât au șezut în Iași, în toate zilele chema pe mitropolitul și pe caimacami

⁴⁶ Neculcea în *Letopiseșe*, II, p. 449. Un hrisov al lui Grigore Ghica, din 21 Octombrie 1741, vorbește despre fuga lui întâi la satul Roșiești apoi la Galați. *Urcariul* II, p. 27. Un altul din 4 Iulie 1741 miluește pe stegarul de copii *Ioanță Codrescu*, pentru că ar fi rămas credincios pe lângă el, cu toate turburările întâmplare. De la acest stegar se trage familia *Codreștilor*. *Urcariul*, V, p. 131.

⁴⁷ Ioan Neculcea, p. 449.

⁴⁸ Münnich către Cardinalul Fleury 30 Sept. 1739. *Hurm. Doc. XVI*, p. 454, cf. p. 456 lista persoanelor ieșite întru întâmpinarea generalului rus.

și pe ceilalți boieri și-i punea la masă de-i cinstea”⁴⁹. Münnich însă eră numai cât un bun militar. De politică îndeobște și de cea rusească în dozebi el nu se prea ocupa, cu atât mai mult că eră străin (German). De aceia îl vedem făcând o mare greșală când vine pentru întâia oară în atingere cu Moldovenii. În deosebire de Petru cel Mare, care la fie ce moment mbrățișa pe Cantemir și care pusese atâtea clauzule favorabile boierilor în tratatul său cu domnul Moldovei, Münnich se poartă mândru cu boierii și cu mitropolitul țării, și împune boierilor niște condiții foarte grele care-i înstrăinează îndată simpatiile lor, ceea ce sigur trebuie să ne pară curios pentru un om ce și el năzuia la domnia Moldovei⁵⁰. Münnich se credea pe pământ turcesc și trăta Moldova ca o țară cucerită, pe când Petru, mult mai ghibaciu, se arătase ca liberator. Astfel ne spune Hammer că „Münnich trătă boierii cu o asprime nepotrivită; când mitropolitul îi oferi spre sărutare crucea și evanghelia, el nu puse buzele sale decât pe sfânta carte și răspinse crucea, și prelatul începând o cuvântare prin vorbele: Domnul să bine-cuvinteze intrarea și eșirea ta” generalii ruși începură a râde de această profetie”⁵¹. Münnich impuse apoi țării Moldovei următoarele orânduirii: Să fie Moldovenii credincioși cu toată inima împărăției Rusiei. Să nu aibă Moldovenii respundenție cu neprieteni împărăției Rusiei. Boierii pribegi cu Grigorie Vodă să se întoarcă toți până într’un an; iar carele nu s’ar întoarce până la anul să nu aibă ertare. Două-zeci de mii de oaste să armeze țara și să o hrănească și să șadă prin târguri pe unde s’ar socoti. Trei mii de salahori să nu lipsească peste toți anii, să lucreze pe la cetăți la ce ar trebui. Pentru oamenii de oaste ce vor fi bolnavi, să cheltuească cu dâșii la aptică (apotecă—farmacie) să le deie oțet și usturoiu. Ofițerilor ce vor fi cu acele două-zeci de mii de oaste, iarăși să le deie ce le-ar trebui. Moscal, Grec sau alți oameni străini să nu încapă la nici o diregătorie în țară; ci numai cu neguțitorie. Câți boieri și câți slujitori ce n’ar fi la vre-o diregătorie să încalece să meargă cu toții la oaste, și leafă să le deie împărăția. Ear birul și nevoia țării ce le-ar fi partea să-și deie. Nouă-zeci de pungi de bani să deie poclon lui Münnich acum. O sută de pungi de bani să deie masă lui Münnich în toți anii, (care bani făcea 12,000 de galbeni de aur, ungurești. Galbenul umbla patru lei pe această vreme). Nimeni să nu tăgăduască bucate sau haine, sau bani turcești sau grecești că cu capul lor vor da samă.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 450. Constantin Cantemir comanda un regiment de Moldoveni. Vezi *Histoire de la guerre des Russes et des Impériaux contre les Turcs en 1736, 1738 et 39 et de la paix de Belgrad qui la termina*. Paris 1780, II, p. 119—122.

⁵⁰ Mannstein *Mémoires sur la Russie* Leipzig 1771, p. 356 nota.

⁵¹ Hammer, *Histoire de l’empire ottoman*, p. 484.

La aceste „ponturi“ adauge Ioan Neculea reflexiunile următoare care arată părerea boierilor : „și le-au zis, că de nu vor primi așa, a da foc târgului ; și i-au făcut cu de-a sila de au iscălit, că se întâmplase și boierii de nu se învoiau, și au iscălit toți. Care mai pe urmă veți vedeà la ce au eșit cinstea lui Münnich, că vinul cel unguesc dulce s'au făcut venin amar și răsul plâns, și voea cea bună, groază și frică. Și oh ! oh ! oh ! bogăția, sărăcie și lipsă și blăstem, și osândă vecinică neuitată și neînchegată”, aceasta cu atâta mai mult că după încheierea păcii dela Belgrad, Rușii fiind nevoiți să părăsască Moldova, Münnich dă țara în prada soldaților, ceace o expune la o sălbatecă despoiere ⁵².

Această tratare atât de brutală a boierilor avu însă un bine ; ea deschise ochii asupra politicii rusești, și dacă s'au format în țară de pe atunci o partidă anti-rusă aceasta o datorim purtării lui Münnich.

Țările române fiind prin pacea de Belgrad lăsate Porței, domnii lor reveniră în scaune. Ghica îndatorindu-se mult în timpul războiului, pentru sprijinirea Turcilor, este nevoit să pună dări grele pe Moldova, cărciumărit câte 5 lei de cărcimă, văcărit pe care îl percepe ca și Mavrocordat și de pe vitele ce perise. Turcii trimetînd spre siguranță patru steaguri de oștire să ierneze în Iași, milițiile otomane pe lângă că pradă cumplit orașul, mai lățăsc și ciuma în el. Cătră aceste suferinți se mai adauge și o lipsă mare de fân care ucidea dobitoacele ⁵³.

Dacă domnia lui Ghica apăsa acuma cu o mână atât de grea asupra Moldovei, pricina nu erà acea formulată de Neculcea în o poetică comparație că „hirea domnilor se potrivește cu linul mărilor și cu sâninul cerului ; când nu gândești se turbură mările și ceriul înnouează” ⁵⁴, ci în nevoile lui și mai ales în faptul că reîntorcându-se din Țarigrad mai adusesese încă un număr de Greci cu el, între alții pe un patriarh mazil, Paisie și pe unul Grigorie pe care'l făcu postelnic, „dintre toți Grecii acestei domnii cel mai bun și mai înțelept, numai tot hire de Grec, mai mult de lup de cât de dulău” ⁵⁵. Apoi mai aducându-și nora din Constantinopole, fata lui Mihai Racoviță, altă droaie de Greci să ie după dânsa, toți oameni pe care nu altă ceva îi atrăgea în Moldova de cât dorința de îmbogățire prin jaf și despoiere. Mitropolitul Anton ducându-se cu Rușii, Ghica „ca

⁵² Ioan Neculcea, p. 450. O însemnare pe un manuscris în Urechc „Inscripții de pe manuscrise” în *An. Ac. Rom.* II, tom. IX, 1886 p. 49.

⁵³ Neculcea *ibidem*, p. 442. La p. 454 ne spune că stogul de fân ajunsese 15 lei

⁵⁴ *Ibidem*, p. 425.

⁵⁵ *Ibidem*.

să acopere numele cel de hain a lui Anton”⁵⁶, pune în locul lui pe un Grec, Nechifor din Peloponez, singurul mitropolit grec ce au stat în biserica Moldovei.

Grigore Ghica ca și moșul său Neculai Mavrocordat se folosia de toate împrejurările pentru a înmulți și întări elementul grecesc.

Grigore Ghica intră însă în curând în bănuială de înțelegere cu Rușii, și nu fără cuvânt. Așa el sfătuiește pe Turci să părăsască cetatea Hotinului, ca una ce ar fi cu totul dărmată, care părăsire din partea Turcilor, cu toate că era și în interesul Moldovei, convenia mai ales acelui rusesc. Această purtarea a lui Ghica se explică numai prin înriurirea pe care Rusia o dobândise în Constantinopole în urma războiului, și care împingea pe iscusitul Fanariot a se pune bine și cu această împărăție, întru cât se putea, fără a se compromite nici față cu Turcii.

Vom vedea că în tot deauna ținta supremă a domnilor și dragomanilor fanarioți a fost de a păstra posturile lor de a-și îngriji de interesele bănești, slujindu-se de acele politice nu mai ca unelte pentru ocrotirea daraverilor lor personale. Grigore Ghica și cu fratele său Alexandru dragomanul, ne dau în această privință exemplul cel mai viu. Anume Turcii fiind bătuți într’un rând, vroiau să încheie pacea cu Rușii. Cei doi frați temându-se ca Moldova să nu încapă sub Ruși și Grigore Ghica să-și peardă căpătuirea, se opun din toate puterile lor la întocmirea păcei⁵⁷. Dacă însă Ghiculeștii se temuse ca pacea să nu se încheie sub impresiunea unei hotărâtoare izbânzi a Rușilor, pentru că Moldova trecând sub ei, să nu se periclitize poziția lui Grigore, pe de altă parte o izbândă prea desăvârșită a Turcilor putea să atingă pe acea a lui Alexandru, căci răpunerea aliaților de către Turci ar fi adus pe Racoți la domnie în Transilvania, și atunci „creditul pe care acest eveniment l’ar da lui Ibrahim Efendi capuchihaiia lui Racoți, ar pune pe Alexandru Ghica în pericol de a pierde postul de dragoman pe care i l’ar răpi Ibrahim Efendi”. Frații Ghica aveau deci interes ca pacea să fie încheiată fără ca nici una din puterile rășboitoare să dobândească asupra celei-alte un rezultat însămnat. De aici se explică cum de frații Ghica care combătuse pacea după înfrângerea Turcilor, o sprijinesc din toate puterile lor cât-va timp după aceia⁵⁸.

⁵⁶ Carte sobornicească din 1752, în *Uricariul* lui Th. Codrescu, III, p. 236. *Letopiseșul* lui Neculcea II, p. 456. Nichifor vrea la bătrânețe să vândă mitropia unui altui Grec; este însă împiedicat de sobor.

⁵⁷ În limbajul său plastic Neculcea, *Letopiseșe*, II, p. 436, formulează astfel această teamă: „că avea Grigore Vodă mare jale și frică c’or lua creștinii țara și nu numai ei ci și Grecii lui n’or mai avea ce stăpâni și ce mânca”.

⁵⁸ De Villeneuve c. afacerile străine, 11 August 1738 în Hurm. *Doc. Supplement*, I, p. 522.

Acest joc al Ghiculeștilor nu scăpă însă de a fi pătruns de Turci, și aceștia nemulțămii că prin încheierea păcii nu câștigase și ceva dela Ruși, își răsbună în contra principalilor ei mijlocitori, tăind capul dragomanului Alexandru Ghica și unui om de încredere a lui Grigore, doctorul Testabuza ; iară Grigorie Ghica însuși își rescumpără viața cu 200 de punți⁵⁹.

Totuși el trebui să piardă domnia, și modul cum aceasta se întâmplă ne desvălește sistemul de intrigi complicate ce se țeseau în Constantinopole în jurul țărilor române, și ne arată că întreaga activitate a cugetelor celor agere ale Fanarioților, nu avea altă țintă de cât vânarea acestor bănoase poziții.

Printr'o excepție în lumea acea lipsită de simțiminte și plină numai de interes, se întâmplase ca fiul lui Grigore Ghica să se înamoreze de fata lui Mihai Racoviță într'un chip atât de serios, în cât să cadă în o lungoare care îi amenința zilele. Cu toată dușmănia lui Ghica contra lui Racoviță care'l săpa la Constantinopole, el fu nevoit, spre a-și mântui viața copilului, a se încuscri cu domnul depus. Devenind astfel rude și prieteni ei se uniră pentru a răsturna pe Constantin Mavrocordat, spre a obține Grigore Ghica Muntenia iar Mihai Racoviță Moldova. Grecii creditorii lui Racoviță care așteptau de 14 ani în zădar restituirea în scaun a debitorului lor, își puseră toate silințele spre a face să izbutască planul ce-și propusese. Liga făgăduia 1000 de punți marelui vizir pentru mazierea lui Mavrocordat. Sultanul se arăta însă nedispus de a jârfti pe domnul Muntenia, care simțind pericolul dăduse și el 300 de punți protegitorului său Cîzlar-Aga. Acesta sfătui pe sultanul să depună pe Ghica, să strămute pe Mavrocordat în Moldova, dând scaunul Munteniei lui Mihai Racoviță, ceea ce se și făcu. Astfel uneltirile pornite de Ghica contra vărului său se întoarseră în potrivea lui însuș⁶⁰.

3. OLTENIA SUB GERMANI

Dela 1718 data tratatului dela Passarowitz până la 1739 data aceuia de Belgrad, banatul Craiovei stătu în stăpânirea Germanilor, care dorind să reforme starea acele provincii, făcură asupra ei mai multe cercetări, ce se află consemnate în numeroase documente. Studiul lor ne pune în putință de a cunoaște cu de-amăruntul o sumă de împrejurări a vieței ță-

⁵⁹ Două rapoarte ale rezidentului german Penkler din 17 Septembrie și 29 Noembrie 1741 analizate în Hurm. *Frag.* V, p. 108. Asupra lui Testabuza compară raportul din Noembrie cu Enache Cogălniceanu în *Letopiseșe* III, p. 199.

⁶⁰ De Castellane c. afacerile străine. 10 Sept. 1741 Hurm. *Doc. Suplément*, I, p. 504 : „en sorte, que tous les efforts de la cabale que Grégoire Ghika avait tramée contre son cousin Mavrocordato, a tourné contre lui-même”.

rilor române din care Oltenia erà partea unui tot, pe la începutul veacului al XVIII-lea.

Numărul populației în această parte de țară erà foarte mic în raport cu ce este astăzi. La cea dintâi numărare din 1721 se aflară numai 13.245 de familii, cei mai mulți oameni stând ascunși prin munți, încă de pe vremile răsboiului. La numărarea făcută mai târziu, în 1734, se găsiră 29.341 de familii de birnici și 4005 de scutiți. Dacă mai socotim numărul familiilor emigrate la această din urmă epocă, (vom vedea în curând pentru ce), la cifra de 6.000 atunci vom afla un total de 40.000 de familii în cifră rotundă pentru populația totală a Olteniei, care ne dau, socotite a 5 suflete de familie, un număr de 200.000 de oameni pentru întregul poporul din banatul Craiovei în timpul stăpânirii germane⁶¹, pe când astăzi este cel puțin de 1.000.000.

Cele 36.000 de familii de birnici se descompuneau în chipul următor : 52 de boieri mari, 61 de rangul al doilea și 108 de rangul al treilea⁶². Țăranii se subîmpărțau în 75 de familii de aleși, răzășii cei mai bogați, 5690 de megieși definiți de un document ca locuitori cu moșii, alcătuiind trei categorii după întinderea proprietăților lor⁶³; 14.145 de șarbi, țărani fără proprietăți ce locuiau pe moșiile boierești; 7.368 de locuitori mărginași, șarbi supuși la mai puține contribuții din cauza lucuinței lor pe marginile țării, expuse la prădăciuni⁶⁴. Să mai aflau apoi 5.900 de familii de boierănași, 414 plăieși, 415 Lovișteni, 836 de familii în Craiova și 323 de neguțitori, cei mai mulți în Craiova. Capitala Olteniei număra deci vre-o 1000 de familii sau 5.000 de suflete pe când astăzi vre-o 30.000, în cât găsim acciași proporție între numărul locuitorilor de atunci și de astăzi atât în capitală cât și întreaga țară, dovada că cifrele sunt cât se poate de exacte.

Acest număr de tot neînsemnat al populației țărilor române se micșură mai curând de cât spori în decursul epocii fanariote, așa că la sfârșit în 1821 erà tot atât de mare ca și la începutul ei. De atunci până astăzi, în trei pătrare de veac, populația s'a încincit, semnul cel mai înviderat al îmbunătățirii condițiilor traiului.

⁶¹ Protocolul delegației însărcinate cu numărarea populației, din 30 Ianuarie 1721. Hurm *Doc.* VI, p. 352. Alt raport din 1720 dă 13245 de familii. Giurescu *l. c.* p. 475. Un alt raport din 1722 *ibidem* p. 517 dă 20030 de familii. Rapartia contribuțiilor din 1734 *ibidem* p. 518—522. Asupra familiilor emigrate încă din 1731, vezi raportul comitelui de Wallis și a baonului Reben-tisch, 20 August 1731 *ibidem*, p. 478, despre care ne vom ocupa mai jos.

⁶² Vezi lista boierilor care contribuірă la dăruł cătră împăratul *ibidem*, p. 318.

⁶³ Raportul consiliului provincial c. consiliul de războiu, 17 August 1731, *ibidem* p. 477: „den possessionirten Insassen *Meqias genant*”.

⁶⁴ Din pricina așezării sale, ferite de Turci, deci de prădăciuni, ținutul Gorjului nu avea nici un mărginaș *ibidem*, p. 520.

În ce stare se afla această populație? Amăruntimile conținute în documentele germane ne vor face să pătrundem și mai bine în mizeriile ei. Locuitorii plăteau afară de bir, darea directă, încă următoarele 11 dări indirecte, care pe tot atâtea canaluri storceau averea contribuabilului în favoarea unei ocârmuiri ce nu-i dădea în schimb decât chinul și bătaia, nesiguranța și deconsiderarea. Aceste dări erau: 1. desetina de stupi, 2. dijma dela vii sau vădrăritul, 3. dijma dela mascuri sau goștină, 4. acea dela tutun, tutunăritul, 5. darea pe vite, văcărutul, 6. darea pe oi, oieritul, 7. darea pe iarbă, ierbăritul, 8. măscăritul adecă darea de 3 lei dela fie-ce car cu pește sărat, 9. cotăritul sau darea pe cot impusă neguțitorilor, 10. comănăritul, dar ca pe buțile de vin alta de cât vădrăritul, 11. fumăritul, darea pe căminuri⁶⁵. Ne închipuim lesne că adăugind șferturile pe lângă toate cele enumerate dările nu mai dădeau locuitorilor nici un răsuflu, căci nu se sfârșia una de încasat și venea terminul unei alteia. Dabilarii stăteau necontenit pe capul poporului, pândindu-l la fie-ce moment spre a-i râpi agonisita, în cât de abia putea scăpa ceea ce-i eră neapărat pentru întreținerea mișălescului său traiu. Cea mai bună parte a productului muncii sale mergea în punga domnului, în acea a Turcilor, Grecilor, călugărilor și patriarhilor străini; pretutindene, numai într'a lui nu se putea opri. Și cu toate aceste Oltenia se afla într'o poziție comparativ mai bună decât restul țărilor române, ceea ce vede din faptul constatat de comisia administrativă din 1720, care spune „că aice în țară se găsesc cei mai puțini șărbi”⁶⁶.

Condiția acestor șărbi eră lăsată la dispoziția stăpânului, care îi punea „să-i lucreze așa de des și așa de mult cât eră în bunul său plac, folosându-se totdeauna boierul de timpul cel frumos, iar interesele țaranului se periclitau adesa ori din pricina stricărei vremei, mai ales când părintele nu aveă un fiu care să îngrijască pe schimbatele cu el de gospodăria casnică. Nemții care cuprinsese Transilvania redusese numărul zilelor de muncă ale iobagilor de aici dela 6 la 4, dar magnații găsiră o compensare a acestei reduceri, punând să lucreze nu numai pe un membru din familie după cum ar fi fost drept, ci pe toți cei ce o cum-puneau, la munca câmpului.

Se temeau deci comisarii imperiali ca și boierii olteni „care sunt plini de viclenie și se deprind ușor la lucruri apăsătoare, să nu urmeze exemplul Transilvanienilor, la caz când s'ar dispune reducerea zilelor de muncă”⁶⁷.

⁶⁵ Anexa XVII la raportu deputăției administrative c consiliul imperial din 1720, *ibidem*, p. 338.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 315.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 316.

Țăranii erau însă jăfuiți de boieri mai ales cu prilejul strângerei contribuțiilor. Niciodată nu se dădea unui țăran o chitanță pentru contribuția răspunsă de el, așa că adese ori trebuia să plătească încă odată suma datorită. Nedreptatea mergea încă și mai departe atunci când o parte din populație fugind la munți și la codri, se apuca pe cei rămași a plăti datoria celor ce lipsiau ⁶⁸.

Din pricina acestui jaf neomenos, țăranii se siliau de a părea mult mai miserabili de cum erau în adevăr. Raportul deputațiunii administrative ne spune că „țăranii olteni locuiau împrăstieți în câte patru, cinci case făcute din împletitori de nuiele, unse cu ceva lut, în locuri cât se poate mai îndepărtate de drumul mare și apropiete de munți și păduri, așa că fiecare din ei, la caz când ar vedea venind ceva din depărtare, să fie gata de fugă. Alții locuiesc prin păduri întunecoase în bordeie sub pământ ca animalele sălbatece și nu cultivă mica lor agricultură lângă casele sau bordeiele lor, ci la una sau mai multe poște îndepărtare, rămânând astfel cea mai mare parte din acest frumos pământ necultivat. Se întâlnesc adeseori țăranii români ajunși la vrâsta de 50—60 de ani, fără să fi mers mai mult de 10 ori la vre-o biserică și care nu știu ce este credința nici cele ce se țin de ea” ⁶⁹. Țăranii deci căutând să-și deie pe cât se putea mai mult aparența unei vieți sărăcicioase, prin aceasta tocmai se vede că în realitate starea lor economică eră în destul de bună și că ei ar fi dus un traiu îmbelșugat, dacă vitriga ocărnuire i l’ar fi îngăduit.

Asupra producțiunii Olteniei aflăm că ținutul Vâlcei producea mult vin și poamă, Romanații grâu și orz, Gorjul cultiva puțin grâu însă un prisos de păpușoi, pe lângă vin și pești minunați păscuiți din păraile de munte, Doljul dădea iarăși mulți pești și cu toate că cultura grâului nu eră prea întinsă totuși folosia mai mult decât celelalte din pricina apropierei Craiovei, unde își vindea toate producțiunile sale, iar ținutul Mehedinților se deosebea prin producerea mierei, fânului și poseda întinse pășuni pentru vitele și mascuiri săi ⁷⁰. Numărul animalelor eră apoi însemnat. Așa se aflau în 1731 în Oltenia 50.000 de boi și vaci, 100.000 de cai fără străjnicii de 3 ani, 200.000 de stupi, 300.000 de oi și 300.000 de mascuiri, o bogăție în animale ce astăzi nu se mai întâlnește, dacă luăm în considerație raportul lor cătră populația de atunci și de acum, fără a mai vorbi de albina care s’a împutinat atât de tare.

Potrivit cu această însemnată producție a Olteniei și cu puținătatea nevoilor locuitorilor ei, și găsim „că ea făcea un

⁶⁸ *Ibidem*, p. 309.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 310.

⁷⁰ Visitations-relatjonen din 20 August 1720, *ibidem* p. 478.

comerț foarte productiv cu țările vecine, prin care mulți bani intrau în țară și mai nimic nu eșia din ea”⁷¹.

Țară prin natura ei de bogăție neasămănată, însă pradată și jăfuită de acel ce se scula mai de timpuriu, iată caracterizarea Olteniei și în deobște acea a țărilor române, în veacul al XVIII-lea. Faptul că ele tocmai puteau birui jaful și despoierea sistematică cărora erau expuse, este datorit numai și numai puterilor productive extraordinare ale pământului și climei lor.

După ce am cunoscut starea materială a poporului român dela începutul veacului al XVIII-lea, să cercetăm și starea lui morală, pe care nimic nu ne o va putea desvâli mai bine decât situația în care se aflau mănăstirile țării.

Aceste erau îndestul de numeroase. Numai în Oltenia se aflau 18 mănăstiri mari de călugări cu 11 schituri și 5 mănăstiri mari de femei cu 6 schituri. Stăpânirea absolută asupra lor și a veniturilor lor o aveau egumenii, numiți în mănăstirile închinete de cătră patroanele lor din Răsărit, în cele domnești de domn.

Egumenii mănăstirilor închinete erau mai liberi în poziția lor decât acei ai acelor domnești. Ei puneau la o parte tot ce puteau jăfui, dând numai de când în când câte ceva mănăstirilor patroane. Erau schimbați de obicei la 3 ani, luând cu sine tot ce adunase, încât toate veniturile mănăstirilor eșiau afară din țară. Adesea ori fugiau înainte de a aștepta termenul revocării lor, furând toate odoarele cele mai de preț, spre a nu fi nevoiți să împărtășcă produsul jafurilor lor cu acei ce-i trimisese. Dacă domnul nu se putea împărtăși cu nimic dela mănăstirile închinete, el se despăgubia dela cele domnești, vânzând pe bani numerați de'nainte locul de egumen celui ce-i dădea mai mult. Dacă egumenul muria eră moștenit de domn. Dacă trăia prea mult, mai eră jăfuit din timp în timp cu câte un împrumut pe care domnul nu-l mai plătea, dar nici egumenul nu l mai cerea.

Călugării duceau în aceste mănăstiri o viață din cele mai mizerabile, caracterizată mai ales prin o fenomenală trândăvie. Toată treaba călugărilor constă în aceea că „dimineața stau în biserică vre-o jumătate de oară; apoi se preumblă până la gustare, care de obicei eră și puțină; după aceea se pun cu toții la somn pentru câte-va oare, să fi fost sături sau nu. Cătră sară țin iarăși o jumătate de oară biserică. Nici unul nu se apucă de ceva, nu lucrează nimic, preferind a suferi foamea cea mai ascuțită, iar trebile casnice le îngrijesc câți-va mize-

⁷¹ Extract aus der Graf königsegl. Relation, din 4 Martie 1734, *ibidem*, p. 491.

rabili țigani care le aduc lemne, apă și celelalte trebuitoare vieții”⁷².

Iată deci ce tablou al stărei economice, financiare și morale ne înfățișază documentele din timpul stăpânirii germane în Oltenia. Pretutindene de sus până jos o deplină dezorganizare a tuturor puterilor statului, precum o volnicie deplină a celui mare față cu cel mic; pretutindene jaful și despoierea care se împleteau prin această societate descompusă ca vlăstarele ederei prin ruinele unui castel. Trebuia o mare energie și mai ales o mare ghibăcie, spre a întreprinde lecuirea acestui organism atât de prăpădit. Apoi ca toate boalele care au ros lung timp măduva vieții, și acea de care suferea Oltenia trebuia derădăcinată cu încetul; și încetul deprins poporul la un nou sistem de traiu, acel al ordinii față cu dezordinea în care se afla atunci. De altfel se putea întâmpla ca poporul să priviască ca un mai mare rău încercarea de a-l vindeca de rălele existente, ca și bolnavul ce se teme de operația ce trebuie să-i redeie viața.

Acest principiu nu l’au aplicat Germanii. Ei au vrut prea cu grabire să transforme viața Olteniei, au jâgnit o sumă de interese, au scrintit o sumă de deprinderi, și au spăriet poporul mai rău încă de cum o făcuse ocărmuirea de până atunci. De aceea încercarea Germanilor a rămas zădarnică.

Boala țarei venise mai ales din lăuntru ei. Tot din lăuntru trebuia, dacă corpul nu eră osândit fără iertare, să vină prin o reacțiune a puterilor vitale și lecuirea. Și Oltenia dovedi mai târziu că dânsa nu trebuia să moară; și din sânul ei plecă una din scânteile care regenerară neamul românesc.

Să studiem încercările de reformă ale Germanilor.

Asupra modului cum trebuia tratată noua lor agonisită, părerile autorităților germane erau împărțite. Guvernul central vroia ca prin siguranță și încredere în pacea încheietă să readucă pe locuitorii împrăștieți iarăși pe la casele lor, să introducă dreptatea în locul sâlniciei de până atunci, să rădice negoțul țarei și să introducă în inima fie-căruia, boier sau țăran, conștiința deosebirei între ocărmuirea dulce și bine-cuvântată a unei domnii creștine și spaima ce eră mai înainte — aceste toate în îndoitul scop de a mulțumi poporația cucerită și de a o spori prin emigrare din părțile turcești⁷³.

⁷² Raportul lui Ignatie Haan c. împăratul, 21 Noemvie 1719, *ibidem*, p. 284. Comp. Raportul deputațiunei administrative, *ibidem*, p. 315 și anexa XVII, la acest raport, p. 340. Un document din Moldova de la Antioh Cantemir, din anul 1700, întărește starea de deșăbălarea a mănăstirilor închinăte spunând: „Și încă și egumenii și călugări au fost jăcitori împreună cu acei stăpâni străini”. Elbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, București, 1888, p. 10.

⁷³ Steinvillle c. Schramm, 26 Iuie 1718, *ibidem*, p. 238. Instrucțiunile colonelului Schramm, 6 Noemvie 1719, *ibidem*, p. 329

Cam de altă părere erau organele ce reprezentau pe guvernul central în provincia cucerită anume delegații imperiali trimiși spre a lua Oltenia în posesiune. Ei considerau această țară ca supusă după dreptul războiului și care deci trebuia tratată potrivit cu a ei stare. Astfel unul din comisari, Ignatie Haan, expune împăratului deosebirea între Transilvania, supusă condițional și Oltenia cucerită prin puterea armelor; de aceea nu ar trebui tratat cu ea în nici o împrejurare și toate reformele sunt de introdus pe cale autoritară ⁷⁴.

Vom vedea că din aceste două păreri, cea din urmă deveni precumpenitoare și că reformele introduse de Germani, fără ca poporul să fie întrebat, îl aduse în curând la o nemulțămire încă mai mare de cum o avuse sub stăpânirea turcească.

La început măsurile Germanilor ținură samă întru cât-va de dorințele boierimei oltene și se reținură de la scopul ce-l avuse întâi, de a numi ca ocârmuitori pe boierii Băleanu și Știrbeiu, încuviințând cererea făcută de 66 de boieri și trimisă din Târgul-Jiului împăratului, prin care arătau dorința de a avea ocârmuitor, cu vechiul titlu de ban, pe Gheorghe Cantacuzino fiul fostului domnitor Șarban. Boierii sunt apoi însărcinați să aleagă patru ajutoare din care 3 anume Grigore Vlasto, Staicu Bengescu și călugărul Dumitrașcu Brăiloiu fură aleși în unanimitate, iară asupra celui al patrulea glasurile se împărțiră între Ilie Otetelișanu, Vasile Poenaru și Vlăduță Zatlan, între care împăratul trebuia să hotărească ⁷⁵.

Oltenia este lăsată în vechea ei împărțire în 5 județe modificându-se întru câtva felul ocârmuirii. În fruntea fiecăruia județ se pune un vornic, iar județul este împărțit în 4 plăși, fiecare din ele având în capul ei câte un ispravnic. Fiecare sat era ocârmuit de un parcalab.

Căderile vornicilor erau: îngrijirea readucerei oamenilor la locuințele lor precum și de a îndatori pe aceștia a nu-și mai zidi case subterane; privigherea întreținerii drumurilor, podurilor și fântânilor; paza siguranței publice și judecarea pricinilor mai însemnate, afară de acele capitale și de acele asupra nemisătoarelor, care erau păstrate pentru ocârmuirea centrală. Dela toate judecățile vornicilor se putea face apel la ocârmuire. Ispravnicii îndeplineau sub ordinile vornicilor aceleași îndatoriri ca și capul județului. Căderea lor judecăto-

⁷⁴ Raportul lui Ignatie Haan c. împăratul, 21 Noemvrie 1719, *ibidem*, p. 283.

⁷⁵ Traductio memorialis Valachiae Boerunum, 6 Septemvrie 1719, *ibidem*, p. 317. Provisorium decretum pro banno Valachiae domino Gheorghio Cantacuzino, 15 Septemvrie 1719, *ibidem*, p. 319. Procesul verbal de alegere a celor patru ajutoare, 28 Septemvrie 1719 subsemnat de Gheorghe Cantacuzino Lanul și secretarul său, Grecul Necuial de la Porta, *ibidem*, p. 319

rească se mărginea în penal la dreptul de a pune la opreală pe făcătorii de răle și a-i pedepsi până la gloaba de 3 lei sau bataia cu 50 de vergi; în civil până la suma de 30 de lei. Parcalabul putea să pedepsască numai până la 25 de nuiele, sau $\frac{1}{2}$ de fiorin adecă $\frac{1}{4}$ de leu. Fiecare ispravnic avea sub el câte 3 vătăjii pentru expeduirea ordinilor. De ocârmuirea centrală erau alipiți 20 de stafetari sub un vatav, pentru transmiterea corespondenței oficiale și private ⁷⁶.

Intocmirea ocârmuirii putea cel mult să deie naștere la nemulțămiri personale. Mult mai multe interese fură atinse prin schimbarea sistemului impozitelor. Germanii vroiau în această privire să înlăture arbitrarul de până atunci și să înlocuiască dările neașteptate și schimbătoare, prin altele hotărâte și nestrămutate, „așa că fiecare supus să știe de la început cecece va avea de plătit în decursul anului și prin urmare să trăiască în liniște și siguranță că nu va mai avea nimic de plătit peste cecece au fost odată orânduit” ⁷⁷. Germanii încep prin a desființa vâcăritul, ierbăritul, măscaritul, cotăritul, comănaritul și fumăritul păstrând numai 4 dări din cele indirecte: desetina, goștina, tutunăritul și oieritul, dispunând ca această de pe urmă dare să fie luată și dela boieri și dela mânăstiri în fiecare an, precum se lua dela țărani, pe când până atunci boierii și mânăstirile o plăteau numai la 3 ani odată ⁷⁸. Aceasta fu prima măsură ce aduse nemulțămire în clasele diriguitoare în contra ocârmuirii germane. Altele ce o mai sporiră fură fixarea zilelor de muncă ale țăranilor și aplicarea legilor germane de cătră un auditor german, toate măsuri protivnice obiceiului pământului ⁷⁹,

Alte măsuri loviră mai ales în poziția clerului. Pentru a împiedeca prea marea înmulțire a fețelor bisericăști, se supun toți preoții la dare, compensând această sarcină prin scutirea lor de a mai da pocloane episcopilor, care și ei nu erau să mai fie îndatorați la împrumuturi silite cătră domni ⁸⁰. Sistemul eră îndestul de bine combinat, luându-se acuma pe calea legală, cecece mai înainte se lua pe acea a fără de legei. Și cu toate aceste noua orânduire nemulțămii pe toată lumea; căci eră în-

⁷⁶ Vezi anexele V și VI la raportul deputăției administrative c. consiliul de războiu, 1720, *ibidem*, p. 324—326. Anexa VII conține numele boierilor rânduiri în cele 5 județe ca vornici și ispravnici. Anexa VIII conține statul leșilor tuturor dregătoilor. Din aceasta aflăm că banul pimea pe an 6000 de florini; consilierii câte 1500, vornicii câte 416, ispravnicii câte 250 de florini pe an.

⁷⁷ Ordinul împăratului c. baronul de Uндler, 27 Aprilie 1729, *ibidem*, p. 400.

⁷⁸ Anexa XVII la raportul dep. adm. *ibidem*, p. 339. Comp. textul aceleiași raport, *ibidem*, p. 313.

⁷⁹ Anexa XIV, *ibidem* p. 335: „Quod ioblagones instamus quatenus in eodem statu maneant” cer boierii.

⁸⁰ Ordinul împăratului c. baronul de Uндler, 27 Aprilie 1729, *ibidem*, p. 406.

troducerea ordinii în locul desordinii. Anume sub regimul vechiu fiecare preot dădea poclon *cât putea* episcopului și cu rugăciuni, cu tânguiri, cu lacrimi ipocrite, putea *chiar reduce darul* la mai puțin de puterile lui, și dacă unul poate era năpăstuit, zece hă-lăduiau. Acum rugămintzi nu mai încăpeau; la terminul hotărât o sumă fixă trebuia plătită. Cât despre episcopi înțălegem că-i dorea cu atâta mai rău tăierea poclonului, cu cât nu erau să mai fie răsluiți prin împrumuturile domnești. Ceeace atinse cu deosebire pe egumenii mănăstirilor fu supunerea lor la îndatorirea de a da socoteli pentru întrebuințarea veniturilor mănăstirești, ce era destul de mare pentru ei cu totul afară din firea lucrărilor. Ei și protestează cu mare energie în contra acestei măsuri, prefăcându-se a vedea în ea o atingere a libertății religioase și o prigonire a ritului lor⁸¹.

Dacă însă îndatorirea de a da socoteli nu putea periclita credința religioasă, aceasta fu într'adevăr atinsă prin încercările de întindere ale catolicismului, care izbutise atât de bine în Transilvania prin propaganda unirei. Se plănuiește zidirea mai multor biserici catolice, înființarea de școli germano-latine, a unui seminar pentru formarea de preoți precum și orânduirea unui episcop catolic în Râmnic!⁸².

Intr'un cuvânt reformele germane tindeau a lovi în pozițiunile privilegiate, a introduce mai multă egalitate în împărțirea sarcinilor și a îndrepta pe cât se putea starea acea atât de impilată a poporului de jos. Dacă deci clasele privilegiate aveau motive a uri administrația germană, cel puțin ne-am putea aștepta ca poporul de rând să o bine-cuvinteze. În loc de aceasta, aflăm din contra că partea poporației cea mai nemulțumită cu ocărnuirea germană este tocmai clasa țărănească și că aproape de sfârșitul stăpânirii austriace desgolirea țării de locuitori luase niște proporțiuni cu totul amenințătoare. Astfel la vizitația făcută în 1731 de comitele Wallis și baronul Rebentisch, ei găsesc județul Mehedinți mai cu totul deșărt de locuitori; din Romanai fugise 2000 de familii și din Vâlcea 1500, despoporare indicată de boieri și pentru constatarea pricinilor căreia fusese trimiși delegații Austriei⁸³.

După cercetarea comisiei, despoporarea ar fi fost provocată din următoarele motive:

1. *Abuzurile comise cu cărăturile.* Deși Nemții își propu-

⁸¹ Memoriale egumenilor mănăstirilor din Oltenia c. comitele Wallis, 20 Iunie 1731, *ibidem*, p. 419. Sunt subsemnați în acest act 12 egumeni toți în românești, dovadă că călugării greci nu se încuibase încă în Oltenia.

⁸² Ordin imperial c. comitele Wallis, relativ la propunerile episcopului Stanislavich, 31 Martie 1731, *ibidem*, p. 412.

⁸³ Raportul comitelui Wallis și a baronului Rabentisch despre vizitarea Olteniei, 20 August 1731, *ibidem*, p. 471—482. Comp. adresa boierilor olteni c. comitele Wallis, 23 Iunie 1731, *ibidem*, p. 425.

sese la început desființarea cărăturilor gratuite, nevoile transporturilor armatei îi împedecase a o face; ba chiar ei împinsese acest beilic la o măsură neuzită până atunci. Așa se îndatoreau unii locuitori a face câte două și trei cărături, în locul aceluia ce nu aveau vite. Omul ce se întorcea dela o podvoadă cu boii prăpădiți de osteneală, eră întors din drumul său spre casă, și îndatorit a porni din nou la o altă muncă. Caii pentru poștă se luau înainte tot dela locuitori cași în timpul menzilor turcești.

2. *Abuzurile comise de armată* Garnizoana germană din Oltenia împărțând vederile comisarilor, privea pe locuitorii țării nu ca supuși împărătești, ci ca dușmani vrednici de pedeapsă. Nici Ienicerii când veneau prin țările române nu comiteau abuzuri mai nesuferite decât armatele tot atât de nedisciplinate ale împărăției germane, mai adăogându-se încă împrejurarea că în deosebire de ocupațiile țării de Ieniceri erau scurte, acea a Germanilor se prelungea la nesfârșit.

3. *Contribuțiile și modul încasării lor.* Reducerea numărului impozitelor indirecte fusese pentru țaran, numai o ușurare înșălătoare; căci se urcase într'un chip cu totul însămnat dările directe. În 1728 productul acestora se suie pentru toată Oltenia la suma de 211.856 de fiorini și 30 de cruceri. În anul 1738 să urcă încăsările la 244.802 fiorini⁸⁴, ceea ce împărțit pe 29.341 de familii de contribuabili dădea de cap de familie aproape câte 10 fiorini, bani luați de stat din dările directe. Trebuie să socotim apoi dările indirecte la o sumă cel puțin îndoită, afară poate de tot atâta răpit de acei ce le încasau. În total deci fiecare birnic trebuia să răspundă aproape de 40 de fiorini sau 10 galbeni pe an⁸⁵, contribuție fără îndoială însămnată și care încă se adăogi din pricina deprecierei valorii monezilor provocată tot de ocărnuirea germană, și care fu cu deosebire pricina determinătoare a nemulțămirei poporului.

4. *Reducerea valorii zlotului.* Zlotul eră moneda obișnuită în Muntenia. El umbla în Turcia 1 fiorin și 6 cruceri sau 66 de cruceri, și eră primit în Austria drept 1 fiorin. Poporul din Oltenia perdeă deci la plata contribuțiilor la fie-care zlot 6 cruceri sau 12 aspri adecă 10 la sută din valoarea zlotului. Fiind însă că metalul acestuia eră foarte rău și bucățile vechi și roase, guvernul austriac mai reduce încă valoarea lui, fixin-

⁸⁴ O.d.nul împăratului cătră baronul de Uндler, 27 Aprilie 1729, *ibidem* p. 401 și repartiția contribuțiunilor din anul 1735, *ibidem*, p. 518-522.

⁸⁵ Regulamentul monezilor din 1719 în Constantinople fixa: leul la 40 de parale sau 120 de aspri; galbănul ungueresc 3 lei, *ibidem* p. 285. Fiorinul era la aceeași epocă de 60 de cruceri sau 90 de aspri; paraua deci 2 cruceri sau 3 aspri. Un galbăn ungueresc umbla pe atunci 4 fioini. Vezi raportul lui Talman, din 3 Iunie 1734 în Hurm. *Frag.* V, p. 5. Evaluarea de mai sus $\frac{1}{2}$ de fiorin sau $\frac{1}{4}$ de leu nu este exactă.

du-o la 51 de aspri, cu 9 mai puțin de cum fusese mai înainte. Se pierdea acum la fiecare zlot 15 cruceri sau 25 la sută din valoarea lui⁸⁶. Oltenii spre a nu pierde atâta de mult, urcară valoarea produselor, care li sã pleteau de neguțitorii străini totdeauna în zloți turcești. Scumpirea aduse înpuținarea comerțului și ruina tuturor. Mai ales fu lovit comerțul de miere al județului Mehedinți, și oamenii rămânând peritori de foame, mai bine de 4000 de familii pribegiră într'un singur an, rămânând neincasate din această pricină 34.000 de fiorini din contribuții⁸⁷. Cei rămași înpuținându-li-se alișveriușul numai puteau răspunde dările. Incepură a se pune în lucrare mijloace silnice precum cetluirea capetelor, închiderea și afumarea oamenilor cu fum de gunoiu sau târâirea copiilor desbrăcați prin zăpada geroasă, tocmai aceleași mijloace aplicate și mai înainte. Comisarii imperiali totdeauna în nevoi de bani îngroziau pe vornici pentru strângerea dărilor; aceștia băteau pe vătăjăi, care la rândul lor schingiuiu oamenii. Și cu toate aceste spre a-și face față, ocârmuirea germană pedepsia pe acei pe care tot ea îi împingea la cruzimi în contra locuitorilor. Astfel vătăjelul Hortoban fu osândit la 2½ ani de închisoare, pentru cruzimile comise de el la încasarea dărilor⁸⁸. Apoi sumele luate erau totdeauna mai mari de cum se cuvinea, spre a rămânea o parte în mâinile acelora prin care treceau, până să ajungă în ale ocârmuirii germane. Prestațiunile în natură erau procurate de boieri, care apoi luau îndoit și întreit dela cei ce trebuiau să le deie. Mare nemulțămire pricinuia întocmirea șoselelor și a podurilor, a căror folos viitor poporul nu era în stare să-l înțeleagă.

Intr'un cuvânt ocârmuirea germană în Oltenia, pe care am văzut-o la început umblând după ținte atât de înalte, căzuse cu totul la pământ. Ea se zdrobise de o stare de lucruri prea adânc înrădăcinată spre a fi scoase în câți-va ani; ba măsurile luate de ea nu izbutiră la altăceva decât la a nemulțami pe toată lumea: boieri, cler, călugări și țărani. Toți blăstătau acum momentul când chemase pe Nemți, și doriau reînturnarea la prima lor stare. Cugetele mai înalte incepură a videă că dacă eră rău sub Turci, nu eră mai bine nici sub Austriaci. Mai rămânea încă o speranță. Rușii. În curând însă erau se învețe că nici aceștia nu puteau să le aducă dorita fericire, și că dânsa, dacă trebuia vre-o dată să fie întâlnită, aceasta eră să se întâmple numai în viața liberă și neatârnată a popoului lor. Dela stăpânirea germană în Oltenia, s'a zemislit pentru întâia oară sămânța unei partizi naționale în acel colț al țărilor

⁸⁶ Raportul pentru vizitația Olteniei din 20 August 1731, *ibidem*, p. 473 și 491—492.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 476.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 474—475.

române. De aceea tot de aici trebuia se plece una din pornirile cele mai energice ale trezirei lor.

4. REFORMELE LUI CONSTANTIN MAVROCORDAT

Dela 1741 până la 1749, data când Constantin Mavrocordat este pentru prima oară mazilit din domnia țărilor române, pe care o ținuse neîntrerupt dela moartea tatului său, în 1730, el să schimbă când într'o țară când în alta, în acest răstimp de 8 ani ⁸⁹.

Vom expune domniile paralele acelora ale lui Constantin Mavrocordat, spre a ne ocupa apoi într'o întinsoare cu domniile ale acestui din urmă, în care el se apucă de introdus reformele sale.

Mihai Racoviță a doua oară în Muntenia, 1741—1744. — După o așteptare de 10 ani Mihai Racoviță ajunsese a se sui iarăși în scaunul muntean. Creditorii lui amenințați atâta timp de a-și pierde banii, năvălesc pe întrecutele în Muntenia, împingând și mai mult la jaf și despoiere firea nesățioasă a lui Racoviță. El impune dări peste dări, sporește numărul șferturilor, scoate un văcărit peste samă de mare și spăimântând poporul provoacă prebegirea a 15.000 de familii. Asemenea împrejurare supără pe Turci, ce înțălegeau să se despoaie țara, însă fără ca să țipe și ei se hotărăsc a-l mazili. Lui Racoviță îi mai lipsiau trei luni până la expirarea termenului domniei, tocmai acele în care eră să încaseze cele mai mănoase venituri. El aveă de capuchihai doi Greci, doctorul Stavarachi și Manole Gelepu. Cel întâi, doctor renumit, curariseă mulți Turci, „neluându-le nimic”, cum spune Kogălniceanu, fiind plătite vizitele sale de domnul Munteniei, care umplea de bani pe doctorul iubitor de omenire. Prin stăruințele lui mai cu samă se îngădui lui Racoviță, a-și strânge ultimii bani din țară, de care și Turcii aveau mare nevoie. Știeau ei doar că nu-i pregătea numai pentru dânsul!

În locul lui Mihai Racoviță vine în Muntenia Constantin Mavrocordat, iar tronul Moldovei este ocupat de fratele acestuia, Ioan, care'l cumpără cu 400.000 de lei ⁹⁰.

⁸⁹ Iată tabloul domniilor acestui răstimp:

<i>Muntenia</i>	<i>Moldova</i>
1741—1744 Mihai Racoviță II	1741—1744 Const. Mavrocordat II
	1744—1747 Ioan Mavrocordat
1744—1748 Const. Mavrocordat IV	1747—1748 Giigore Ghica III
	1748—1749 Const. Mavrocordat III

⁹⁰ Enache Kogălniceanu în *Letopisefe*, III, p. 203.

Ioan Mavrocordat în Moldova, 1744—1747. — Ca și omonimul, unchiul său din Muntenia, Ioan Mavrocordat este unul din cele mai de rând tipuri ale domnilor fanarioți. Lacom de

Alexandru Ioan Mavrocordat Domnul Moldovei 1785. — 1786
Colecția Academiei Române

avuție pe care se silește a o dobândi fără nici-o măsură, cheltuitor a unor bani câștigați fără muncă, petrecându-și domnia în orgii și desfrânări, iată în puține cuvinte caracteristica acestui domn, vrednicul tovarăș Grec al Românului Mihai Racoviță. El scoate văcărit de 3 ori într'un an, în sumă de 7 lei 45 bani de vită. goștina câte 1 parale sau 33 de bani de oaie, lucru încă neuzit în pământul Moldovei, în cât mulți din prostime își ucideau vitele ca să nu le plătească⁹¹. Cu toate că și boierii trebuiau să răspundă asemenea dări, ei găseau mijlocul de a scăpa în mare parte de plata lor, căci fiind însărcinați cu stângerea dărei, sau își subtrăgeau vitele lor dela înscriere, sau încercau pe săteni așa că să le iasă și suma pe care trebuiau s'o răspundă ei, sau în sfârșit erau iertați în taină de domn, în cât în loc de a săraci ei se în bogăteau. De acea, cum spune cronicarul, „boierilor le părea bine, căcimânca firește care și pe atunci erau făcut bani toți boierii”⁹². Acei câți-va boieri nemulțamiți pribegiți în țara Leșască, Mihalache Sturza dela Roman, Ilie Sturza dela Heleșteeni și doi feciori ai lui Balș dela Ionășeni, Vasile și Grigorie, nu bănuiau domnului altă ceva de cât „că ei sunt feciori de boieri cu case grele și nu pot a se îndulci de milele domnului, după cum s'au învrednicit câți mai mulți și poate mai răi de cât dăușii, care au rămas de răsul slugilor lor”⁹³. Drept aceea și îndată ce domnul recheamă pe acei boieri din Polonia și le dă boierii, el devine de îndată și pentru ei domn bun și îndurător.

La împlinirea de trei ani Ioan Mavrocordat se aștepta să fie mazilit. Tocmai pe atunci întâmplându-se să meargă niște boieri la Constantinople, pentru a lua socoteala capuchihailor, boierii pentru a face domnului lor o plăcută surprindere îi iau mucarelul, adecă reinnoirea domniei, obligându-se prin înscris cătră vizir că vor trimite banii din țară. În loc însă de mulțămirea ce o așteptau dela domn, ei sunt dojeniți că ce s'au amestecat unde nu le eră treaba și că vor plăti ei juruita făcută. Spaimă și groază cumplită în boieri; mai ales că puține zile după aceea și sosește din Costantinopole n.umbașirul împăratesc cu zapisele spre a încasa banii. În zadar se roagă boierii, cad în genunchi la domn ca să nu-i sărăcească. Domnul îi dă pe mâna mumbașirului ce îi pune pe toți în lanțuri și scoate banii până la o para în mai puțin de două zile. Ioan Mavrocordat după cum se aștepta, tot este mazilit, cu toată luarea mucarelului. Și de aceea nici nu vroise el să recunoască cheltuiala făcută de boieri. În ori-ce caz boierii și nu el își pusese averile în pericol, pentru a-l menține în domnie.

⁹¹ *Ibidem*, p. 202.

⁹² *Ibidem*, p. 201.

⁹³ *Ibidem*.

Numele lăsat de Ioan Vodă în Moldova a rost din cele mai răle. „Multe blăstămuri au luat dela săraci pentru văcărit, ales dela bătrânele văduve, până una a svârlit cu o piatră în el când a plecat din Iași”⁹⁴. El moare după mulți ani de mazilie în Constantinopole, fără a se mai întâlni cu domnia țarilor române.

Grigore Ghica a treia oară în Moldova, 1747—1748. — El își ispășise păcatele prin 7 ani de mazilie și surgun, și dobândise cu vărsare de mulți bani.⁹⁵, pentru a treia oară scaunul Moldovei, în care stă însă numai un an. Nemulțămît însă cu domnia Moldovei, el cheltuiește alți mulți bani la Poartă pentru a dobândi scaunul muntean, pe care îl capătă în 1748. Din atare pricină este nevoit să pună pe popor dări îngreuitoare. El iscodește un nou soi de văcărit numit *cuniță*, ridicat în timpul verei, de un leu și 10 parale de vită, care împreună cu răsura adecă adausul pentru lefile boierilor se urca la un leu 20 de parale⁹⁶. Văzând că țara a suportat cunița, scoate *pe iarnă și văcăritul*, câte 2 lei și 6 potronici (36 de bani) de vită. El mai nemulțamește și pe boieri prin favorarea numeroșilor Greci ce-i adusese cu sine.

În tot acest răstimp, dela 1741—1749 Constantin Mavrocordat domnește neîntrerupt în țările române, mai întâi în Moldova 4 ani, după aceea tot atâta în Muntenia și în sfârșit un an, în Moldova, când tulburările provocate prin reformele sale îl fac să cadă în disgrația Turcilor și aduc mazilirea lui.

Constantin Mavrocordat a doua oară în Moldova 1741—1744 ; a patra oară în Muntenia, 1744—1748 ; a treia oară în Moldova 1748—1749. — Domniile aceste trei ale lui Constantin Mavrocordat, sunt însămate prin o serie de reforme întreprinse de domn în scopul de a îmbunătăți starea locuitorilor, dar care avură de efect, ca și acele încercate de germani, nemulțumirea tuturor.

Am văzut că Neculai Mavrocordat căutase la început a-și întemeia stăpânirea pe simpatiile clasei muncitoare, înfrânând pe boieri, dar că revenise în curând dela acest gând întorcând îngrijirile sale și asupra clasei boierești. Fiul său Constantin urmează aceiași politică față cu clasele populației; dar ajungând prin ea numai la nemulțumirea boierimei fără a putea îndrepta starea poporului de rând, urmașii lui se dau tot mai mult în partea singurei politici cu puțință de urmat în ță-

⁹⁴ *Ibidem*, p. 218.

⁹⁵ Athanasiu Comnen Ipsilanti în scrierea lui Τὰ μετὰ τὴν ἔλωσιν. 361, spune μετὰ δόσεις χρημάτων ονειβλικὰ (însăimântătoare).

⁹⁶ *Ibidem*. Un hisov de la Const. Mavrocordat din 1743, numește această dare *văcărit cuniță*. Altul dela Constantin Cehan Racoviță din 1756 vorbește de *cunița pe vite vara Uricariul*, I, p. 51 și 196.

rile române, ocrotirea intereselor boierești, care înfloresc în chipul cel mai strălucit cu cât se întemeiază domnia fanariotă.

Constantin Mavrocordat vroi să împace în următorul chip interesele celor două clase, anume aruncând toată greutatea dărilor asupra țăranilor, dar eliberând pe cât se putea mai mult munca lor din robia claselor domnitoare, tocmai spre a-i pune în putință de a suporta îngreuierea contribuțiilor.

Pentru a spori numărul birnicilor, el începe în domnia lui de a doua în Moldova, prin înfrânarea neorânduvelor făptuite de Turci. Așa îl aflăm bănuind lui Dinu, ispravnicul de Suceava pentru supărările ce fac Turcii oamenilor, muștrându-l că se jăluște că n'are ce să le facă, că nu i-a spus nici numele Turcilor, nici de unde sunt, nici ce fel de răutate au făcut, adăogând că el, domnul, are un ciauș împărătesc cu care le poate veni de hac, „căci noi, zice domnul, ne silim în tot chipul să răsuflăm și să odihnim pe locuitori”. In contra altor Turci din Mohilău (Soroca), domnul trimite din arnăuții săi spre paza oamenilor. Alți doi turci din Bender batjocorind niște femei, unul din ei este pus în fiere, celalt trimis la Ienicer- Ağassi. Alții iarăși dându-se drept cumpărători de poame fac tot felul de făr-de-legi, luând boii oamenilor pentru datorii de miere. Domnul trimite 15 arnăuți spre a-i scoate din Suceava, și așa găsim pagini întregi pline cu înfrânări ale necuvințelor turcești. Dar nu numai față cu Turcii mai mici arată Constantin Mavrocordat această purtare mai vrednică. El merge mai departe, îndrăsnind a înfrunta până și pe împărăției. Așa, puțin timp după așezarea lui în Moldova vedem pe aga cerându-i un împrumut de 10 pungi de bani. Răspunsui prin care domnul roagă pe agă să nu se supere că nu-i poate îndeplini cererea destăinuște multe din acelui timp și din stocurile turcești ale banilor țărilor române. Mavrocordat spune în el că „acest lucru este de tot peste putință de oarece a trecut abia 60 de zile dela mutare și haraciul stăruște asupra noastră; că s'ar cădea să ne împrumute pe noi Măria Sa Pașa și dumneata. , precum ne-au împrumutat pe noi în Țarigrad atâți ; că cu banii luați până acum, nu am putut împlini cheltuelile domniei celei nouă; că nici odată nu a fost obiceiul ca domnii să împrumute pe pași, domnii trimit pașilor pocloane, dar bani să le dea împrumut nici odată, *căci dacă dau, nu le mai pot cere înapoi*”⁹⁷.

După aceea Mavrocordat desfințează călărașii care erau scutiți de bir, nimicind astfel și restul de putere militară ce se

⁹⁷ Toate aceste știri din prețioasa condică a lui Constantin Mavrocordat reproduse de N. Iorga, în *Studii și Doc.* VI, vezi p. 279, 281, 282, 298, 300, 303.

mai afla în țările române ⁹⁸. După aceea desființă văcăritul, vădrăritul și pogonăritul, trei din dările acele ce loveau mai greu și în averile boierești. De asemenea iertă dările mănăstirilor și ale preoților. El mai scutește de contribuții directe și pe mazilii ce intrau în slujbe iar celor de jos le ușurează ca să deie mai puțin ⁹⁹.

Mai desființază și cheltuelile, slujbașilor, vornicilor și vătămanilor care „făceau mâncătură, cislund banii îndoit și întreit pe săraci, care cheltuială se ajungea cu dajdia lor ce o trage”. Fiecare glotaș va plăti în bani conacul (adecă gazda, locuința și mâncarea). Mavrocordat mai ieă și măsuri de constatări prin două foi pentru așezarea cislei care trebuia să se facă numai de locuitori între dânsii, dispunând mai multe amănunte asupra chipului cislurii a deosebitelor categorii de oameni, din care unele nu erau propriu ziși țărani, dar locuiau prin sate. Fiecărui om cisluit trebuia să i se dea o pecete, adecă o foae de constatare asupra sumei ce avea să plătească, călcarea acestor dispoziții fiind pusă sub amenințarea unei mari pedepse. Mai ales să nu se îndrăzniască a se lua banii dăjdiei de la un om pentru altul. Pentru a asigura mersul regulat al încasării dărilor, Mavrocordat mai dispune că nici un om să nu se mai poată muta din satul său, înăsprind deci principiul șârbirii care..... doar în Moldova ca și în Muntenia.

Răzașii, sunt apărați de ori ce muncă pe moșiile boierești iar țărani sunt datori să o facă numai pe moșiile pe care stau, nu pe altele dările în folosul slujbașilor, căpitani, vornicei, vătămani. Mai dispune să nu se mai ieă la barieră vin din buți ¹⁰⁰.

Pentru a împlini pierderile încercate de visterie prin asemenea reduceri, el sporește birul poporului de rând, rânduind după exemplul tatului său să fie scos în patru șferturi pe an, fie-care șfert de 2½ lei și 5 parale de om căsaș, iar de holtei câte 1¼ lei și 5 parale, din care cele 5 parale pentru cheltuielile strângerei, desființând toate plățile indirecte de găzduire, fân, transporturi și câte altele, ce se făceau mai înainte tot de cătră contribuabili ¹⁰¹.

⁹⁸ Bauer, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, anexate la istoria lui Carra, ediția de la Neuchâtel, 1781, p. 268—269. Comp. *Cronica* lui Zilot Românul, ed. Hasdeu, București, 1884, p. 116. Până în 1734 eiau încă călăiași. Vezi un doc. din acel an în *Uricariul*, V, p. 259.

⁹⁹ Hrisovul lui Const. Mavrocordat din 1743 în *Uricariul*, I, p. 49—55, spune că „la a doua domnie a noastră după așezământul de obștie ce s'au făcut lipsind vădrăritul, cunița și poșonăritul”. Acest așezământ de obștie în 1741 este produs în întregul lui în Emile Legrand, *Ephéméridés daces, chronique de la guerre de quatre an, par Constantin Dapontes*, Paris 1884, II, p. L și urm., Comp. Ioan Canta în *Letopisele*, III, p. 178.

¹⁰⁰ Condicta lui Mavrocordat ap. Ioga l. c. p. 215—218, 227.

¹⁰¹ Ioan Canta l. c. Comp. așezământul lui Mavrocordat din 1741, în Legrand, l. c. și un altul în *Uricariul*, IV, p. 396.

Mavrocordat își închipuia la început că făcuse o reformă trainică și că ușurase condiția țăranilor. De aceea îl vedem scriind în anul I al domniei sale1744, lui Ienache Dascălul „să strângă la moșia Vărăști ot. sud Ilfov, oamenii străini cât va putea mai mulți, de vreme ce domnia mea am făcut milă pentru rânduiala șfeturilor lăsând să fie numai patru pe an. Fiește care diu străini deci să vină și să năzuiască fără nici o șfială să se așeze la moșia de mai sus, căci mai mult decât patru șfetururi pe an nu vor da nici un ban, nici nu vor fi supărați nici de un pui de găină ¹⁰².

Cât de statornică eră să fie fixarea contribuției șfetururilor și cum acest nume dat dărei țăranesti, eră să devină numai o ironie, se văzu îndată chiar din domnia lui Mavrocordat care având de întâmpinat găzduirea costisitoare a solului moschicesc, cneazul Romanzov, domnul fu nevoit a scoate într'un an șese șfetururi în loc de patru. Trebuința banilor sporind mereu, diu cauza cererilor Turcești, Mavrocordat adăugea neconținut numărul șfetururilor, și cronicarii vorbesc pe la sfârșitul domniei lui Mavrocordat, de cifra fără îndoială exagerată de 20 de șfetururi pe an. Ar fi fost cu neputință celui mai ager ocârmuitor să împace două lucruri ce se de a ; o dare fixă ca aceea a șfetururilor și cererile neregulate și nemărginite ce veniau neconținut din Constantinopole. Pentru a întâmpina nevoile, adeseori fără încetare boierii stătu'au pe Mavrocordat să scoată regulat un al 5-lea șfert care să desființeze acest sistem de dări ce se

Mavrocordat însă ținea morțiș la șfetururile lui, și se hotărî de o cam dată numai la sporirea nartului lor de la 2½ lei (100 de parale) la 3 lei (120 de parale), ceeace eră acelaș lucru ca și odăogirea unui al 5-lea șfert, dar prin o cugetare sofistică se păstră forma. În curând însă trebui ca să să sub apăsarea împrejurărilor. Nu numai atâta, dar Mavrocordat care la început oprea executarea unui om pentru datoria altuia, revine asupra acelei dispoziții și scrie ispravnicului Radu Racoviță că „pentru oamenii fugiți, ce ne scrii D-ta și ceri răspuns ca să știi, de nu s'ar ține în samă, să *plinești de pe la ceilalți*”, fapt care eră, nu e vorbă, o urmare neapărată a cislei; dar atunci pentru ce să se dispună măsuri care erau peste putință de a fi executate ca neapucarea unuia pentru datoria celuiilalt? Urmarea acestor reforme fu că țăranii își luau lumea în cap, părăseau țara pe întrecutele căutând sub alte stăpâniri ocrotirea nenorocitului lor trai. Așa Hrisoscul Postelnicul raportează domnitorului, în 10 Februarie 1742, că „locuitorii ar lipsi din multe locuri”, ceeace punea în mirare pe Mavrocordat care nu în-

¹⁰² N. Iorga, *Studii și doc.* V, p. 493.

țelega pricina nemulțumirilor. Fuga oamenilor eră însă motivată mai ales de obiceiul scoaterii șferturilor prin luare înainte, fapt care eră tot atâta ca și înmulțirea lor. Domnul scuzază cu destulă naivitate pe starostele de Putna, că „dacă a scos șfertul cu 5—6 zile înainte, ce lucru mare este?” Eră lucru mare, deoarece țaranii fugiau pe întrecutele și de acolo înainte condica lui Mavrocordat e plină numai de corespondență privitoare la sătenilor¹⁰³.

Aceleași măsuri luate de Mavrocordat în a patra lui domnie din Muntenia aduc aceleași rezultate. Bine informatul de Bauer, ne spune că la înființarea peceților în Valahia se aflară 147.000 de contribuabili, din care în anul al doilea, 1745, rămăsese numai 70.000, iar la sfârșitul domniei lui Mavrocordat aproape de $\frac{3}{4}$ a locuitorilor părăsise țara, rămânând numai 35.000 din 147.000 ce fusese la început¹⁰⁴. De aceea cu drept cuvânt spune despre Mavrocordat amarul critic al domniei fanariote, medicul Zaloni, că „fiind tot atât de rău financiar pe cât și neghibaciu politic, în loc de a așăza greutatea principală a impozitelor pe producțiunea și consumațiunea țarei, el spori capitația”¹⁰⁵. Tot așa îl judecă și de Bauer spune că „Constantin Mavrocordat eră rău politic și încă mai rău financiar, de oare-ce el spori capitația, sărăcind poporul de rând și cruțând pe bogat”¹⁰⁶.

Emigrarea clasei țărănești provocată de întâile măsuri reformătoare ale lui Constantin Mavrocordat, îi ușură până la un punct introducerea complementului lor neapărat, deslănțuirea muncii poporului de jos din legătura în care o ținea boierii. Pentru a dobândi mai ușor supunerea neascultătorilor boieri, el scoase un firman dela Poartă care „arăta și porunca cu multă milă pohta și poronca ca să se adune oamenii înstrăinați”¹⁰⁷. Teama de urgia turcească care amenința Muntenia, în cazul când din pricina despoporării țarei, tributul n’ar putea fi răspuns, făcu chiar pe cei mai aprigi dintre boieri să-și plece capul și să primească propunerile domnului. Obșteasca adunare convocată de Mavrocordat hotărăște deci „ca nartul dăjdiei cel obicinuit ce este asupra țaranilor, la acei înstrăinați să se mic-

¹⁰³ Condica lui Mavrocordat, Iorga *l. c.* p. 382, 386, 389, 335, 357, 383, 390—397. In *Studii și Doc.* VI, p. 581—588. d. Iorga face o analiză foarte strânsă a nevoilor ce împingeau pe Mavrocordat a călca propitiile sale reforme.

¹⁰⁴ De și poate fi oarecare exagerare în cifre, nu credem că se pot răspinge cu totul arătările lui Bauer, *l. c.* p. 272.

¹⁰⁵ Marc Philippe Zallony, *Essai sur les Phanariotes*, Marseille, 1824, p. 20, nota.

¹⁰⁶ *l. c.* p. 349.

¹⁰⁷ Carte a obștei adunări a țarei Românești pentru desrobirea țaranilor înstrăinați, ce s’au întors la locul lor, 1746 Martie 1, în *Mag. ist., pentru Dacia*, II, p. 280—283.

sureze și întâi după ce vor veni în țară, pentru ca să-și poată face sălaș și cele-lalte pentru chivernisala vieței, să aibă odihnă și să fie fără dajdie 6 luni; iar după aceea nartul dajdiilor să fie pe an de om câte taleri (lei) cinci la patru șferturi, și ori pe ce moșie se vor așaza să fie neopriți. Numai stăpânul celui cu moșia să-i lucreze pe an câte șese zile, și dijma din toate sămănăturile lor să-i deie”.

Să vede însă că aceste îmbunătățiri nu mulțumiră pe țărani, de oare-ce videm că domnul „face diznoavă sfat cu obșteasca adunare”, și hotăresc împreună că „drept este ca acei rumâni care vor fi înstrăinați de pământul lor să fie slobozi de rumânie, și se nu se mai numească rumâni. Deci veri care din rumâni ori mânăstirești, ori boierești vor fi fost înstrăinați de pământul acesta, aceia vrând să se întoarcă la pământul patriei lor, să se așaze unde le va fi voia și de rumânie să fie slobozi și ertați, și încă să aibă a veni cine va vrea la divan, ca să-și iei din divan carte osăbită de slobozenie depe acest așazământ”.

Incuviițarea dreptului de a se elibera de rumânie țărănilor pribegiți, trebui să aibă de efect o sporire încă și mai mare a emigrării. Spăimântată de rezultatul acestei măsuri nechibzuite, obșteasca adunare se întrunește din nou cinci luni după aceea și în 5 August 1746, încheie sub împierele domnului o altă hotărâre, prin care după ce face o largă parte unei cucernicii ipocrizii, prefăcându-se că ar fi inspirată de principiul evanghelic, iubește pe aproapele tău ca însuși pe tine, dispune că „rumânii fiind vânduți cu moșiile lor din vremile cele vechi la strămoșii noștri, așa am găsit cu cale mai mult pentru ușurarea sufletelor noastre, că la ori-cine din neamul boieresc sau la mânăstiri vor fi rumâni cu moșiile lor, moșiile să rămână la stăpânirea noastră; iar cât pentru capetele rumânilor fără moșie, care dintre noi va vrea din bună voința lui ca să-i ierte pentru a sa pomenire, bine va face; iar de nu va vrea să facă această facere de bine sufletului său, să aibă a face acei rumâni cum vor putea și să deie bani de fiește care cap câte taleri 10 și să se rescumpere, și cu voie de va fi stăpânul său și fără de voie; iar nevrând stăpânul să primească să vină să facă jalbă la divan ¹⁰⁸.

Aceste două cărți ale așa numitei obștești adunări sunt subsămnate, cea din Mart de 45, și cea din August de 66 de boieri, adecă de o mică parte din totalul boierilor munteni. Cei mai mulți nemulțumiți cu astfel de noiri se răscoală contra domnului, și Turcii aflând de turburările ivite în Muntenia, disgrățiază, însă nu de tot, pe credinciosul lor Constantin Ma-

¹⁰⁸ Cartea a obștești adunări pentru desrobirea tuturor țărănilor 1746 August 5, *ibidem*, p. 284 287.

vrocordat, trimițându-l în Moldova, și aducând de aici în scaunul Munteniei pe Grigore Ghica.

Abie însă strămutat în Molodva în Fevruarie 1748, unde domestă numai până la 20 August 1749, Mavrocordat se apucă și aici de înnoirile cercate în Muntenia, mărgininu-le însă, pentru a nu jigni așa de adânc pe boieri, numai la înlăturarea amestecului ce obicinuisă a se face între vecini, șarbi ai pământului și Țigani, robii persoanei. În un sobor ținut cu mare pompă în biserica Trei-Erarhilor în ziua de 6 April 1749, boierii mărturisesc că „vecinii robi nu sunt nici se stăpânesc cu nume de robie, fiind că numai țiganii au acea robie care cu femeile și copiii lor slujesc pe toate zilele stăpânilor săi¹⁰⁹. Iar vecinii numai partea bărbătească slujesc, scoțând la lucru numai un om dintr'o casă, măcar câți feciori va avea omul; că vecin vra să zică să-tean megieș fără de moșie, atâta numai că din sat nu era voie să iasă, și de unde va eși să se deie la urmă”. Adunarea hotărăște deci conform cu aceste premise, că „a se vinde vecinii, sau a se despărți cu împărțală, sau a da în foi de zestre pe frați, sau a se muta dintr'un sat în altul, sau a se schimba numai pe oameni fără de moșie, sau pe copii a-i despărți dela părinți n'au fost volnici stăpânii satelor, și nici de acum înainte această volnicie asupra lor nimene să nu o aibă, că nu este cu cale. Și când s'a vinde moșia oamenii să nu se vândă, ci ca niște săteni ai satelor în sat să rămâie, făcând slujba obicinuită; însă și slujba să o facă cu nart, 24 de zile de om într'un an, ori la ce lucru se vor pune și dijma să-și deie”¹¹⁰.

De și Mavrocordat se opri în Moldova cu mult îndărăptul reformelor încercate de el în Muntenia, totuși chiar stărpirea unui abuz inviderat provoca turburări și în Moldova. Ceea ce nemulțumise mai ales pe privelegiați eră fixarea numărului zilelor de muncă și anume la 24 de zile într'un an pentru vecini și la 12 pentru străini, așa numiții lăaturalnici, pe când mai înainte ei lucrau după bunul plac al stăpânului¹¹¹.

Cronicarii moldoveni care raportează despre aceste schimbări încercate de Mavrocordat, nu lipsesc din punctul lor de

¹⁰⁹ Act pentru desrobirea vecinilor în Moldova 1749 April 6, *ibidem*, p. 288—292. Publicat și în *Arhiva românească* a lui Kogălniceanu, I, p. 126—132. Un exemplu de strămutarea vecinilor din un sat în altul, în un doc. din 1673, *Uricariul*, XI, p. 282.

¹¹⁰ Starea juridică a țiganilor reiese din o mulțime de alte documente. Vezi între altele cele 20 de doc. publicate de Gh. Lahovary în *Conv. Literare* XXII, 1888, p. 807.

¹¹¹ Actul citat din 1749, *May. ist.* II, p. 291. Anaforaua divanului Moldovei pentru adăogrea zilelor de lucru ale țăranilor la proprietari, din 1775, *ibidem*, p. 296: „dai la toate trebuințele ce aveau stăpânii moșiei fără de soroc lucrau”. Asupra oamenilor străini, vezi Canta, în *Letopiseșe*, III, p. 178. Terminul de *lăturasi* p. aceștia vezi în hrisovul lui Constantin Mavrocordat din 20 April 1743 în *Uricariul* I, p. 54.

vedere boieresc, a dojeni pe domn pentru abaterile sale din căile umblate până atunci. Astfel Ioan Canta spune că „Constantin Vodă în a doua lui domnie, multă supărare au făcut țarei cu obiceiuri noue, pentru care norodul îl blăstăma”¹¹². Enache Kogălniceanu spune că „domnul scornise vorba că nu trebuie să mai fie vecini în Moldova, și dăduse poronci la toate ținuturile să vină boierii și vecinii lor, să se desbată înaintea divanului de vecinătatea lor, și se strângeau vecinii de pretutindene la divan cu mare obrăznicie, căci îi făcuse Constantin Vodă să nu bage pe nimene în samă”¹¹³.

Îată cum se răsfrângea în mintea boierilor, a căror organ sunt tocmai cronicarii, încercările de tot moderate de astă dată ale domnului reformator pentru a stârpi abuzurile.

Dacă însă cronicarii ne arată numai nemulțumirea boierilor cu reformele domnului, câte-va documente înportante ne arată că aceste nemulțămiri aduseră și în Moldova ca și în Muntenia o mișcare turburătoare. Un raport către ministrul austriac Kaunitz al ambasadorului german Penkler, spune că „acest Constantin Mavrocordat au fost pricina de căpetenie a nemulțămilor turburătoare întâmplare în Moldova și în Muntenia”, adăugând ambasadorul că ar fi pregătit chiar un mic memoriu asupra neorânduielelor din Moldova¹¹⁴. Un alt raport conține arătări și mai clare despre aceste turburări. Prin el Penkler vorbind despre firmanul de iertare din surgun a lui Constantin Mavrocordat din 1753, arată că „el este așa alcătuit în cât domnul iertat nu va mai avea mult timp speranța a-și juca intrigile sale, și de a fi restituit în vre unul din cele două principate; căci firmanul s’ar rosti că de și el ca pricinuitorul neorânduielelor celor supărătoare și a răscoalelor primejdioase întâmplare în Muntenia și Moldova, ar fi meritat o pedeapsă foarte mare, totuși sultanul în îndurarea lui l’ar ierta din surgun și i-ar da drumul, însă cu anumita condiție ca să steie liniștit în casa lui și să nu să mai amestece în nimic. Această libertate, adauge ambasadorul, l’au costat 50 de pungi”¹¹⁵.

¹¹² *Lctopisele*, III, p. 179.

¹¹³ *Ibidem*, p. 220.

¹¹⁴ Penkler c. Kunitz, 1 August 1753. Hurm. *Doc.* VII, p. 9: „Dieser Constantin ist die meiste Ursache an denen in Moldau und Wallachey vorgewesten auhührerischen Verdiüsslichkeiten gawesen”. Memoriul lui Penkler, care conține de sigur amărăunțimi interesante asupra mișcărcii boierilor, nu s’a regăsit de Hurmuzachi, în arhivele Vienei.

¹¹⁵ Penkler c. Kaunitz, din 16 Noemvrie 1753 *ibidem*, pr. 11: „obschon er als Urheber deren in Wallachey und Moldau entstandenen gefährlichen und ohnangenehmben Unordnungen und Anfrühren eine exemplarische und sehr grosse straf meritiret hätte so vergebe ihm solche der gros sultan”. Cronicarul grec De Pasta-(Erbiceanu l. c. mai sus, p. 66 nota 15) nu conține nimic însămnat nici asupra reformelor lui Mavrocordat, nici asupra pricinilor mazălirei lui, pe care o atribuc „vicleniei adversarilor”, p. 320. După alte rapoarte reproduse de Iorga în *An. Ac. Rom.* II, tom. XXXII, 1910, p. 569—570 eliberarea ar fi costat pe Mavrocordat 300 de pungi.

Cu toate aceste Mavrocordat făcuse tot ce se putea spre a împăca pe boieri cu reformele sale. În schimb pentru desființarea șărbirei el atribuisese fie-cărui boier câte un număr de oameni care trebuiau să răspundă boierului pe an câte o sumă de bani, 50—100 de lei; și erau pentru aceasta scutiți de birul cătră stat pentru care purtau numele de *scutelnici*¹¹⁶. Astfel boierii cei mari avură câte 56 de oameni de scuteală; cei mazili căpătară după rangul lor câte 20, 15, 10, 5 sau 4; de asemenea vădulele boierilor¹¹⁷.

În deobștie reforma lui Mavrocordat eși cu totul în favoarea boierilor, și spre nefolosul țăranilor; căci boierii pe lângă scutelnici care rămăseră dobândiți de ei, recăpătară în curând toate drepturile de șărbire asupra țăranilor, de îndată ce Mavrocordat părăsi scaunul țărilor române. Ei mai deprinseră însă și o nouă pretenție; anume de a începe să privească ca unul din privilegiile lor și scutirea de dări, încuviințată lor de domnul reformator prin aruncarea întregii poveri dajnice pe spetele țăranilor. De acuma înainte, de și boierimea urmează mai departe a fi supusă la dări de cătră domnii ce nu ținură în samă reformele lui Constantin Mavrocordat, totuși ea va cere tot cu mai mare stăruință a se înscrie între privilegiile sale și scutirea de contribuții¹¹⁸.

Din potrivă țărani nu se aleseră de cât cu o poziție mai îngreuiată din reformele lui Mavrocordat. Șferturile care reprezentau o mare adăugire a birului, de oare ce trebuia să se întâmpine cu productul lor ceea ce mai înainte se aduna și din toate dările indirecte, plătite și de boieri, fură mănținute și sporite în mod statornic, până la 12 cel puțin pe an, îngreindu-se astfel îndatoririle țăranului, pe lângă că domnii următori lui Mavrocordat scoaseră în afară de șferturi și toate dările indirecte suprimate de domn. Se reintroduc apoi și celelalte felurite angării, precum găzduirile silite, clăcile boierești, dările în natură de orz și făină, podvezile de cară și caii de olac, care de asemenea fusese înlăturate în scurtul răstimp al dom-

¹¹⁶ Un doc. din 1760 dela Ioan Calimah (Iorga, *Documentele Calimachilor* I, p. 428) arată că la..... sa, mitropolitul Ioan i se dase 6 oameni de scuteală care să lile „scutiți de tot birul de banii ajutorului, de chilă, de podvozi, de cai de olac, și de toate dările și angăriile ce ar ieși pe această țară”.

¹¹⁷ Ioan Canta, în *Letopisește*, III, p. 178. Această înlăturare a scutelnicilor nu eră atât o învoire cât mai mult o generalizare a unui obicei ce se află din vechime. Un doc. din 1660 dă Mân. Moldovița 8 *poslušnici* care nu aveau să mai dea domnului sau visteriei nici o dare „nici să plătească iliș, nici sulgiu, nici robot, și să nu mai facă..... nici lei, nici vreo altă angară să nu aibă a da”. Orest Popescu. *Câteva documente Moldovenești*, p. 62.

¹¹⁸ La atare rezultat ajung însă boierii tocmai pe timpul lui Ioniță Șturza în 1827, când cer prin o anafora, să nu fie nici odată supărați cu nici un fel de dare”. *Uricariul*, II, p. 195. Regulamentul organic consfințește apoi atare privilegiu.

niilor de pe urmă ale lui Constantin Vodă ¹¹⁹. Cu un singur lucru se folosiră țărani, anume cu fixarea zilelor de muncă, la maximum de 24 pe an pentru vecini sau rumâni și la 12 pentru lăturăși. Se înțelege dela sine că răscumpărarea oamenilor din rumânie în Muntenia și înlăturarea amestecului vecinilor cu țigani în Moldova, fură date la o parte de partea boierimei cea lacomă și nedreaptă, și că vremurile vechi se întoarseră în toată urâciunea și sălbătăcia lor. Se mai desființă și numele de rumân și vecin dat șărbilor care cad curând în desobișnuință și nu mai apare în documente. Dar numai cu atâta se aleseră țărani cu înlăturarea numelui, nu și cu a relexor deprinderi legate de dânsul ¹²⁰.

Astfel toate silințele lui Mavrocordat se zdrobiră de puterea împrejurărilor, mult mai tari, de cât voința și cugetarea unui singur om. Este înviderat că acest domn au conceput un plan de reforme, care ori cât ar fi fost de greșit, tot eră mai drept și mai echitabil de cât starea îngrozitoare în care înnota societatea timpului. Dar ce putea el face singur când toată clasa politică a țării eră în contra lui? Mavrocordat puse în slujba gândirei sale o voință puțin comună, urmărind-o, cu toată neizbuțirea ei într'o țară, sub o altă formă, îndată ce fu strămutat în cealaltă. Pentru acele timpuri atât de lipsite de cugetări abstracte, de idei sistematice, singură prezența unor concepții care să se îndrepte asupra stărei chaotice a lucrurilor, spre a îndruma în ele o schimbare, onorează pe acel ce le-a putut avea, îl deosebește din rândul muritorilor și îl face să răsară întru cât-va din turmele acele cuvântătoare ce se mișcă pe pământ fără alte năzuinți de cât acele ale vieței animale.

Din acest punct de vedere Constantin Mavrocordat este, ca și tatăl său, o excepție în lungul șir de domnitori netrebniți

¹¹⁹ Prin hrisovul său din 1741, *Uricariul IV*, p. 396.

¹²⁰ Așa anaforaua divanului din 1775, spune că „Constantin Mavrocordat hotărâse ca să nu se mai numească nimeni din locuitorii Moldovei cu numele de vecin” (*Mag. ist.* II, p. 296). O altă anafora din 1765 privitoare la o pricină dintre mănăstirea Slatina cu locuitorii din Rădășeni, *Uricariul*, X, p. 194, arată că „de la Măria sa Constantin Mavrocordat ridicându-se vecinătatea a nu mai fi locuitor vecin, nici egumenii dela mănăstirea Slatina nu i-au supărat ai *numi* vecini. Cf. o a treia anafora din 1767 *ibidem*, p. 197. Conform cu această înțelegere dată hrisovului lui Mavrocordat găsim *Alcătuirea ponturilor* pentru îndatoririle dintre stăpânii moșiiilor și locuitorii din oblaștia Basarabiei din 16 Maiu 1819 (*Bibl. acad. col. Sturza*, No. 4107), spunând la p. 8, că „după hrisovul lui Mavrocordat din 1749 numele vecinilor s'au șters de istov, dar lucrătorii de pământ munciau stăpânului până la o vreme tot ca mai înainte”, Neculai Șuju în *Notions statistiques sur la Moldavie*, Jassy, 1849 spune deasemenea: „ce même prince abolit le servage en 1749 et supprima la denomination de *vecini*; mais de iait le paysan n'en demeura pas moins attaché à la glèbe”. Totuși uneori mai răsară numele de rumân în scrisori private. Așa una din 1822 a unuia Mihail Lăcusteanu se spune că „pentru banii ce sunt Rumânil datori, n'am ce să le fac” N. Iorga, *Corespondența lui Dim. Aman*, p. 68.

ai țărilor române, ce se întâlnesc pe tronurile lor atât înaintea cât și în decursul epocii fanariote.

Constantin Mavrocordat întrebuițează și el influența sa la Poartă, spre a scoate din țările române pe neguțitorii turci numiți *Laji*, care în număr de mai multe mii chinuiau oamenii în chipul cel mai barbar, răscumpărându-și domnul cu această faptă multe din pacatele lui. Isprăvile acestor *Laji* sunt enumerate de Kogălniceanu¹²¹: „ei ucideau pe neguțitorii cei de loc, mistuiau pe saraci cu dobânda, luindu-le câte 4 parale la leu pe lună (10%), lepădându-le banii cu sila prin sate, necinsteau familiile locuitorilor, iar pe barbați îi goniau cu săbiile”¹²².

Constantin Mavrocordat mai ia măsuri pentru îndreptarea ocârmuirii țării, reînființând condica de hotărâri a divanului și instituind 6 logofeți de taină spre cercetarea jalbelor care încurgeau până la 100 pe zi¹²³. El îngrijește și de ridicarea bisericeii și anume acelei românești, îndatorind pe preoți a știe carte, sub pedeapsa de a fi supuși iarăși la dările de care fusese scutiți. Pentru a deprinde pe cei neștiutori, el pune preoți cărturari să-i învețe cum se slujescă, și pentru a înmulți cărțile bisericești, el ordonă a se aduce de aceste din Muntenia, și a se tipări altele în o tipografie anume întemeietă de el în mitropolia din Iași¹²⁴.

Constantin Mavrocordat, însă ca și tatăl său Neculai, nu uita că eră de origine Grec și că numai prin sporirea elementului grecesc putea să-și întărească a lui stăpânire. El se încunjură de Greci, îngrijește de școlile grecești și favorisază în tot chipul clerul străin, închinând 4 mănăstiri: Tazlăul, Cașinul, Soveja și Probota patriarhului de Ierusalim, căruia domnul îi procură și o colectă bănească, prin scoaterea unei dări de un ort (44 de bani) pe toată casa¹²⁵.

El se mai ocupă și de moralizarea fețelor bisericești și în special a celor grecești; desființează obiceiul ca egumenii mănăstirilor să deie de Bobotează câte un poclon domnului: impune călugărilor greci mai multă cumpătare față cu femeile, pe care ei obicinuau „a le tămâia leneș, uitându-se la ele din cap până la picioare”¹²⁶.

Politica exterioară. — Dacă cercetăm acuma modul cum domnii ce urmau unul altuia dela 1741—1749, îngrijiră de afa-

¹²¹ Ioan Canta în *Letopisește*, III, p. 179.

¹²² *Letopiseșele*, III, p. 222.

¹²³ Hrisovul din 1741, *Uricariul*, III, p. 396.

¹²⁴ Kogălniceanu în *Letopisește*, III, p. 198 și 219.

¹²⁵ *Ibidem* p. 200. Neculcea *ibidem*, II, p. 463. Hrisovul lui Mavrocordat din 20 Aprilie 1743. *Uricariul*, I, p. 52.

¹²⁶ Condica de obiceiuri de Gheorghachi al 2 lea logofăt, *Letopiseșele*, III, p. 305. Kogălniceanu, *ibidem*, p. 198.

cerele politice exterioare pe care începând dela Neculai Mavrocordat le aveau mai ales pe mâinele lor, ne vom convinge întâi că diplomația fanariotă eră în curentul celor mai fine intrigi ale politicei europene; al doile, că reprezentanții acelei diplomații se slujau de firele ei numai spre ocrotirea intereselor lor individuale, dobândirea, mănținerea și recăpătarea postului de dragoman în Constantinopole și de domni în țările române.

Pela 1740 Poarta încheiese cu Svedia un tratat de pace defensiv în contra Rusiei prin care își făgăduiau mutual ajutor în caz de a fi atacate. Tot pe atunci Frideric al II-lea urcându-se pe tronul Prusiei căuta alianța Porței, de care avea nevoie pentru izbutirea planurilor sale în contra Austriei. Interesele Prusiei și ale Svedei erau deci unite în contra Rusiei și a Austriei, și jocul acestor interese trebuia să se desvălească la Poarta Otomană ¹²⁷.

Regele Prusiei cunoscând influența domnilor din principate la Constantinopole, trimite la Grigore Ghica pe ambasadorul său Seewald. De și Ghica este scos chiar în acel moment, în August 1741, el răspunde lui Frideric că întru cât și la Constantinopole se va bucura de încrederea Porței, va sprijini interesele atât a le Prusiei cât și a le Svediei, spre a ajunge mai ușor la rezultatul dorit ¹²⁸.

Grigore Ghica devine sufletul tuturor intrigilor care aveau de scop îndușmărirea Turciei cu Rusia și Austria, spre a lăsa pe Prusia și pe Svedia libere a-și îndeplini interesele lor pe socoteala celorlaltor două ¹²⁹. Ghica știind că prietenii noue sunt cele mai dulci, precum dușmăniile vechi sunt cele mai înverșunate, credea că făcând servicii unei puteri care atunci pentru prima oară se apropia de Poarta otomană, va putea obține sprijinul acestei proaspete prietene a Porței în treaba candidaturii sale, Poarta însă, curtenită tocmai pe atunci de Rusia, nu prea se dădea în apele politicei ambelor țări nordice.

Ghica văzând că speranța lui de a recăpăta domnia prin sprijinul Prusiei nu avea sorți de izbândă, se gândește a ajunge într'un alt chip, și tot prin mijlocul acelorași uneltiri, la ținta ce o vâna, anume împingând pe Mavrocordat, domnul Moldovei, a da un sprijin mai fățiș uneltirilor făcute de Svedei în Moldova în contra Rusiei, pentru ca astfel prin compromiterea vărului său în ochii Porței, să'l răstoarne și să-i iee locul. Ghica scrie anume lui Constantin Mavrocordat în 1742 „că-l asigură despre strânsa prietenie ce există între curtea otomană și acea

¹²⁷ Zinkeisen, V, p. 840.

¹²⁸ De Castellane c. afacerile străine. 13 Decemvrie 1741. Hurm. *Doc. Supplement*, I, p. 567.

¹²⁹ Mai multe documente analizate de Hurm. în *Fragmente*, V, p. 110

svedeză, din care pricină Poarta este cu totul dispusă a ajuta Svedejilor, de o cam dată însă pe ascuns; că ar putea deci fără nici o teamă să deie ajutorul său zisei curți, necruțând cheltuiala, care îi va fi înapoiată cu prisosință de către mărinimia ei”¹³⁰.

Mavrocordat însă pătrunse cu aceiași ghibăcie jocul subțire al iubitului său văr, și refuză cu stăruință toate cererile Svedejilor de a li se învoi adunarea de armată și de provizii din Moldova, pretextând spre a nu-i jigni de a dreptul, lipsa în care s’ar afla, țara. Aceste ni le spune rezidentul german Penkler, în un raport către împăratul din anul 1742, data sfârșitului acestor negocieri, în care arată cum „Constantin Mavrocordat pătrunse cu agerime spiritul de pace ce sufla asupra lui din partea otomană, și se feri prin adoptarea măsurilor rășboinice ce i se cereau de a cădea în cursa pe care i-o întindea vicleanul Grigore Ghica și care trebuia să-l ducă pe acesta la peire”¹³¹.

Este inviderat că relațiunile exterioare ale Porței, nu erau întrebuițate de Fanarioți de cât ca un mijloc de uneltire pentru ajungerea scopurilor lor personale.

¹³⁰ Copia d’una lettera del principe Ghica al attual principe di Moldavia Const. Mavrocordato di 28 Maggio stelo vechio 1742 în Hurm. Doc. VI, p. 565.

¹³¹ Corespondența între Constantin Mavrocordat și ambasadorul Suediei Carlson dintre 24 Maiu și 22 August 1742 în Hurm. Doc. VI, p. 563—566. Rapoartele lui Penkler c. Imp. din 4 și 8 Octomvrie 1742 date în extract de Hurm. în *Fragmente*, V, p. 116.

CAPUL VI.

ISTORIA ȚĂRILOR ROMÂNE DE LA MAZILIREA
LUI CONSTANTIN MAYROCORDAT PÂNĂ LA
PACEA DE LA KUCIUK-KAINARGI

1749—1774

I

ISTORIA ȚĂRILOR ROMÎNE

DE LA

1749 -1769

1. ISTORIA MUNTENIEI DELA GR. GHICA LA
OCUPAȚIA RUSEASCĂ

Grigore Ghica a doua oară, 1748—1752. — Cumpărând domnia cu mulți bani dela Turci, este nevoit să scoată pe lângă șferturile lui Mavrocordat încă oierit și văcărit, în cât astfel desființază acea parte din reformele lui Mavrocordat prin care să suprimau dările indirecte ². El zidește o mănăstire a sf. Pantelimon de lângă București, reînviind obiceiul vechiu de zidiri a lăcașurilor sfinte, ce fusese aproape părăsit de predecesorii

¹ Iată șirul domnilor Munteniei și Moldovei în acest răstimp :

<i>Muntenia</i>			<i>Moldova</i>
1748 52 Grigore Ghica II	}		1749—53 Constantin Racoviță
1752 53 Mateiu Ghica			
1753—56 Constantin Racoviță			1753—56 Matciu Ghica
1756—58 Const. Mavrocordat V	{		1756—57 Constantin Racoviță II 1757—58 Scarlat Ghica
1758—61 Scarlat Ghica			
1761—63 Const. Mavrocordat VI	}		1758—61 Ioan Calimah 1761—64 Grigore Calimah
1763—64 Const. Racoviță II			
1764—65 Ștefan Racoviță	}		1764—67 Grigore Al. Ghica 1766—69 Gr. Calimah II
1765—66 Scarlat Ghica II			
1766—68 Alexandru Ghica			
1768—89 Grigore Al. Ghica			1769 Const. Mavrocordat IV

² Serisoarea lui Ghica c. magistratul Brașovului, 14 August 1752. *Darea de samă despre o colecție de documente istorice române aflate la Wiesbaden, București, 188, p. 18.*

săi. Mai înființază în această mănăstire și un spital. El moare în scaunul Munteniei, pe la 15 Sept. 1752³ și boierii cer îndată dela Poartă numirea în domnie a fiului său Scarlat. Capuchihaia al Munteniei eră pe atunci un Grec, Bașa Mihalopol, socrul lui Matei Ghica, fratele mai mic al lui Scarlat. Mihalopol vroind să deie domnia ginerelui său, face pe dragomanul Porței să schimbe în arzul (suplica) boierilor numele de Scarlat în Matei și dobândește astfel numirea ginerului său în scaunul muntean, bine înțeles nu fără bogate daruri⁴.

Matei Ghica, 1752—1753. — De și făgăduise boierilor veniți la Constantinople că le va face pe voie, cum începe în domnie, începe a impila boierimea, ceea ce provoacă o tânguire în potruva lui sub înțepirea fratelui domnului, Scarlat, căruia îi eră năcaz că-i fusese preferat la domnia Valahiei fratele său mai mic⁵. Venind o cercetare din partea Turcilor, domnul ordonă cu amenințare ca nici un boier să nuși-deie știința cătră capegiu. În ziua de sfântul Constantin, pe când domnul se află la mitropolie, poporul iesă din biserică în fruntea lui cu mitropolitul Neofit și cu doi boieri, banul Barbu Văcărescu și fratele său vistiernicul Ștefan, și se duce la capegiu, dând tânguirile sale împotriva rălei ocărmuirii a domnului. Poarta primind raportul capegiului, destitue pe Matei Ghica după nouă luni de domnie⁶.

Constantin Racoviță, 1753—1756. — Trece în scaunul Muntenici din acel al Moldovei, prin stăruințele spatarului Mihalache și a ginerelui său Geanetul, ambii Grecii din Țarigrad. Stăruințele protegitorilor trebuiau plătite, ceea ce domnul face învoindu-le nețărmita jăfuire a poporului. Ne mai putând suferi stoarcerile postelnicului Geanetul, boierii se sfătuiesc sub îmboldirea lui Constantin Dudescu, Barbu Văcărescu și a episcopului de Râmnic, Grigore, ca să pribegească la Adrianopole. Ei sunt însă împăcați, primindu-se cererile lor ca Geanetu să fie izgonit să se pună doi boieri români pe lângă capuchihaia Grec, Stavarache, să se deie mitropolia episcopului Grigore scoțându-se pe Grecul Filaret, și să se treacă marea spătărie dela Constantin Brancovanu, nepotul domnului cu acelaș nume,

³ Anton Diedo c. dogele, 20 Oct. 1752, Verso la metà del mese cadente e morto il principe di Valacchia. Hurm. *Doc.* IX, 2, p. 3.

⁴ Des Alleurs c. af. străine, 12 Sept. 1752 Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 621. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, tradusă de Sion, București 1859, I, p. 157. Un raport al lui Hübsch dă 3000 de pungi împrumutate cu 24%, pe an!! Citat de N. Iorga în *An. Ac. Rom.* II, Tom. XXXII, p. 574 (6) și 575 (7).

⁵ *Doc. cit.*

⁶ Fotino, *ibidem*. Penkler c. imp. 2 Ianuarie 1753 în Hurm. *Fragmente*, V, p. 180. Anton Diedo citat în nota 3, *ibidem*, p. 10.

asupra lui Barbu Văcărescu. Mazilitul Brancovanu se apropie de izgonitul Geanetu, care văzându-se sprijinit de o partidă de boieri munteni, se pune pe lucru și cu ajutorul ginerelei său, Capuchihaiia Stavarache, bagă în fiere la Constantinopole pe Bucșănescu și pe Mănăilă, boierii ajutoari capuchehaiei, și trimite ordinul sultanului în București, prin un ciauș, ca să rădice pe Văcărescu și se restituie pe Brancovanu în spătăria cea mare⁷. Toată această intrigă aduce strămutarea lui Racoviță înapoi în Moldova. Atât în domnia întâi a lui Racoviță din Moldova cât și după ce e strămutat în Muntenia el slujește interesele Porței sprijinită de astă dată și de Franția, prin transmiterea regulată a corespondenței dintre Poartă și Polonia care pe atunci intrase în fâgăse de turburări, care aduse la sfârșit războiul ruso-turc din 1768. Racoviță se in trebilor polone de un francez François Linchou care plăti cu capul acest al lui amestec în daraveri politice⁸.

Constantin Mavrocordat a cincea oară, 1756—1758. — Foarte urgisit de Turci din pricina răscoalelor provocate de reformele sale în Muntenia și Moldova, Constantin Mavrocordat căutase în 1749 scăpare în palatul ambasadorului francez din Constantinopole, care îl ascunde timp de opt luni la niște Iezuiți. Neputând însă Mavrocordat obține delă Francezi un ajutor mai puternic pentru căpătarea domniei, el caută sprijin la rezidenții Austriei și Angliei, și izbutește în sfârșit după șapte ani de zbućumări a redobândi ferbinte dorita domnie. „In ziua de 19 Fevruarie 1756 el merse la chehaia vizirului care-i făcu cinstea de a-l pofti să șadă pe sofa. De aici se duse la marele vizir care îl îmbracă cu caftan, trecând de acolo la Reiss-Efendi, apoi la Ciauș pașa. In timpul acestor vizite întovărășirea lui deveniă tot mai numeroasă, și când mersă la biserica patriarhală, unde patriarhul încunjurat de cler îl primi la intrare, un norod întreg se luase după el. Cinci zile după aceia fu primit în audiență de sultan, înaintea căruia să aruncă cu fața la pământ. Padișahul îi spuse ca să caute a ocărui cu dreptate poporul pe care i-l încredințează dacă vra să-și mănțină capul teafăr, dându-i apoi un bogat caftan și alte 60 oame-nilor lui”⁹.

⁷ Genealogia Cantacuzinilor. (Vezi vol. IV, p. 207, p. nota), original, p. 141—144. *Buciumul* lui Cesar Bolliac, 1863, p. 140.

⁸ Corespondența lui Linchou cu amb. Des Alleurs și cu comitele de Broglie în I. C. Filitti, *Scrisori franceze din veacul al XVIII-le*. In o scrisoare a principelui Potocki către ministerul de externe din Paris, se vorbește de Francois Linche. Linche prescurtare din Linchou din care nume se trage familia munteană Linș. *Ibidem*, p. 123.

⁹ Schwachheim c. Kaunitz, 1 Martie 1757. Hurm. *Doc.* VII p. 18.

Constantin Mavrocordat învățase mințe. De astă dată se leapădă de toate ideile sale reformătoare, și făcând ca toți, se pune pe jăfuit țara. Ele impune toate dăririle și acele introduse și acele desființate de el. Nevoile sale bănești îl făcuse apoi să se despartă și de frumoasa lui bibliotecă moștenită de tatăl său dela bătrânul Exaporitul și adausă mult prin ostenelele lui. Constantin o amanetează la un neguțitor englez Barker, și nefiind plătit la timp acesta o vinde unui Evreu Celeboni, rămânând astfel în mare parte pierdută. Lui Constantin Mavrocordat nu-i mai trebuia nici idei, nici învățătură, ci bani pentru a dobândi și mănținea domnia, în cât prin o ironie a soartei, vestitul reformator este dat afară de Turci pentru prea marele jafuri făcute de el în Muntenia !¹⁰.

Searlat Ghica, 1758—1761.—De și provocase prin uneltirile sale contra fratelui său Mateiu, care îi răpise tronul din mâini a face să fie strămutat în Moldova în 1753, nu izbutise a-i lua atunci locul, care fusese dat lui Constatin Racoviță ; pune mâna însă pe el în 1758, cumpărându-l cu mari sumi de bani dela Poartă. Pentru a-și plăti datoriile este nevoit să pună pe țară biruri apăsătoare, pe care caută să le răscumpere, aducând și Munteniei binele făcut pentru Moldova de Constantin Mavrocordat, anume scoțând din țară pe Turcii neguțitori, a căror apucături au fost expuse mai sus ; măsură folositoare, însă părăsită în curând după schimbarea domnului ce o realizase. La sfârșitul celor trei ani de domnie este mazilit.

Constantin Mavrocordat a șesea oară, 1761—1763. — Acest domn împlinește cu ajutorul lui Dumnezeu și a sultanului, numărul de jumătate de duzină de domnii în scaunul Munteniei, ceea ce împreună cu numirea lui în patru rânduri în scaunul Moldovei, urcă numărul domniilor sale la cifra de zece pentru ambele țări. Fotino istoricul grec, care de obicei apără pe Fanarioți, este nevoit să recunoască despre Mavrocordat că „dând mulți bani și făcând datoriile însemnate la Constantinopole, el fu nevoit să însărcineze țara cu multe feluri de dări. Pe lângă aceste având drept capuchehai pe doi Greci din două partide deosebite, cărora era dator la amândoi, și care se certau între ei dela întâietatea plății, folosindu-se de asemenea intrigi care 'și aveau răsunetul și între boieri, agentul lui Constantin Racoviță, Bașa Mihalopol, aduse pe câțiva din boierii nemulțămiiți la Constantinopole cu plângeri asupra lui Mavro-

¹⁰ Fotino, II, p. 159. Vânzarea bibliotecii în Ath. Conn. Ipsilanti, (I. c. mai sus p. 42 nota 32), p. 476. Catalogul bibliotecii a fost reallat și publicat de N. Ioga, în *Ar. Ac. Rom.* II, Tom. XXXVII 1914, p. 85 (9). El numără 401 cărți grecești, 153 latine, 23 franceze și 6 italiene.

cordat. Poarta dând credința boierilor jăluitoari, se hotări să scoată pe Mavrocordat, dară vroind să pună mâna pe averile lui, se prefăcu a nu crede pârile, și trimise pe un capigiu cu un firman de întărire și altul de destituire. Domnuleși înaintea lui Capegi-bașa și-l primi cu mare ceremonie. Turcul venind la curtea domnească, ceti mai întâiu firmanul de întăritură; pe urmă scoase fără veste pe acel de mazilire și după cetire, opri pe domn și puse mâna pe toate averile lui, ducându-l la Constantinopole după un an și opt luni de domnie”¹¹.

Intrigele de care vorbește Fotino fuseser urzite de dușmanul lui Mavrocordat, boierul Constantin Dudescu, care unindu-se cu Dumitrașcu Ghica, fratele lui Grigore (domnul mazil din Țarigrad), vroiau să înlocuiască pe Mavrocordat cu Ghica, sau măcar cu Racoviță. Aceștia trimit lui Mihalopol pe pârășii de care avea nevoie, care învinuesc pe Mavrocordat că au adunat din țară 10.000 de pungi de bani, arătând și pe Mihaiu Cantacuzino vistiernicul ca pe acel ce ar fi stat ajutor la despoierea țării. Sultanul Mustafa vra să prindă odată cu Mavrocordat și pe sftnicii lui Greci, anume doi frați Mișogli, doi frați Manu, fiii logofătului Mihalachi Manu și pe doctorul Fotaki; iar pe Constantin Dudescu îl face caimacam. La cercetarea rânduită de sultan prin cei doi pași din Giurgiu și Brăila, Mihai Cantacuzino dovedește că s’a luat din țară numai 7.000 de pungi și arată ce s’au făcut cu banii. Cu toată această îndreptățire, Turcii bănuind că Mavrocordat ar ascunde bani, îl surgunesc la insula Mitilene¹².

Se trecuse vremile lui Constantin Mavrocordat; nu mai avea el trecerea de altă dată, pe când fusese mântinit de Turci 19 ani neîntrerupt în scaunele țărilor române. Și el nu mai era acum decât un competitor ordinar bun de pus și de schimbat, spre câștigul bănesc al dregătorilor turcești.

Constantin Racovița a doua oară, 1763—1764. — De abia este întronat în Muntenia în luna lui Martie, și vecinicile nemulțumiri ale boierilor, care erau peste puțină de împăcat cu toții, încep iarăși a împleti intrigile lor contra noului domn. Cantacuzineștii ce fuseser până acum rivalii Dudescului, se pun bine cu el și încep a săpa împreună pe Constantin Racoviță. Ei refuză a primi ori ce soi de boerii și se pun în opoziție fățișe contra domnului, care caută să câștige pe alți boieri în partea sa, anume pe Radu Văcărescu și Constantin Căndescu, mai sprijinindu-se încă și pe Grecul cel foarte in-

¹¹ Fotino, II, p. 160.

¹² *Genealogia Cantacuzinilor*, original p. 152. *Buciumul*, p. 140. Cf. un raport olandez, 16 Mai 1763 N. Iorga, *An. Ac. Rom.* II, Tom XXXII, 1910, p. 588 (20).

fluent Stavarache, care obținuse postul de capuchehaia din ordinul chiar al sultanului. Bazat pe un asemenea sprijin, Constantin Racoviță scoate un firman pentru închiderea boierilor, Dudescu, Cantacuzinii și chiar a propriului său frate. Racoviță însă voind să câștige pe puternicii Cantacuzini și a răpune cu ajutorul lor pe primejdiosul Dudescu, face cunoscut acelora că nu i-au închis din o ură ce ar avea în contra lor, ci numai ca să nu-i bânuiască ceata Dudescului. Cere dela Cantacuzini ca ei să subsemne o jalbă către el, în care să arate că Dudescu, ar amesteca domniile și țara. Mihai Cantacuzino nevroid înșă să se înjosească la rolul ce domnul vroia să i-l atribue, îi trimete frumosul răspuns că „eu nu mă rog Măriei tale pentru mine, căci știu că pururea ți-am slujit cu dreptate; ci te rog mărinimia ta să o arăți către Ducești, care ca niște oameni gonind al lor interes s'au arătat împotriva *voiei tale*, iar nu împotriva *căderei tale*”; cu alte cuvinte că Duceștii se opusese nu creerilor legale ci acelor obuzive ale domnului. Racoviță, supărat pentru asemenea lecție, pune pe Cantacuzini în fiare; dar curând după aceea el moare, după unele versiuni din o nemistuire în urma unui ospăț prea îmbelșugat, fiind dedat băuturii; după alta însă păstrată de genealogia Cantacuzinilor, el s'ar fi otrăvit singur tocmai din pricina acestor greutăți politice, „bând în ferbinteala frigurilor mai multe stecle de apă de melisă”. Nu avem nevoie să arătăm cit de nepotrivită este aceasta de pe urmă părere, într'un timp când domnul având în mâinile sale viețile tuturor, nu avea nevoie să și-o răpească pe a lui spre a scăpa din încurcătură ¹³.

Ștefan Racoviță 1764—1765. fiul lui Constantin, urmează tatului lui fiind pus în domnie prin influența puternicului Stavarache, care adusese tot atunci în scaunul Moldovei pe Grigore Ghica din mare dragoman, dând locul acestuia lui Gheorghe Caragea. Stavarache ce ajunsese capuchihăia al ambelor țări române, ținea pe domni cu totul în a lui ascultare, avându-i pe ei ca pe vechilii lui ¹⁴. Autoritatea lui cea mare o întrebuița numai spre a despoia pe toți acei ce-i cădea în mână, îmbogățindu-se pe sine și pe Turcii protegiitorii săi. Stavarache se îndatorise către Turci a răspunde pe lângă banii cu care cumpărase Ștefan domnia, și 600 de pungi cu care

¹³ *Genealogia* original, p. 152—153. *Buciumul*, p. 140 și 155.

¹⁴ Enache Kogălniceanu în *Letopisește*, III, p. 263. Istoria lui Stavrogloglu poemă în versuri asupra moștii lui, ne spune de asemenea că fără a fi principe de Valahia el ocîrmuia țara: „Ἐγενε καπε κελαγιᾶς ἁπάνω'ς τὴν Βλαχίαν—Χωρίς νὰ γένῃ Βυάλμπεργης εἰς τὴν ἀθῆντιάν”. E. Legrand, *Recueil de poemes historiques en grec vulgaire*, Paris, 1877, p. 200. Ath. Comnen Ipsilanti, τὰ μετὰ τὴν ἔλωσιν, p. 398.

răposatul Constantin tatăl lui Ștefan rămăsese dator; mai era apoi de descurcat, bine înțeles tot prin plata, și daraverea rămasă nelimpezită a banilor încasați din Muntenia, pe timpul lui Constantin Mavrocordat, în sumă de vre-o 3.000 de pungi de bani¹⁵, toate aceste prilejuri însemnate pentru lacomul Stavarache, de a întinde pe cât se va putea coarda jafului în Muntenia. El chiamă deci îndată în Constantinopole pe boierii închiși de tatăl lui Ștefan, și-i împacă cu noul domn. Mihai Cantacuzino, este chiar restituit în dregătoria lui de mare vistiernic cu condiție să se silească a scoate din țară 7.000 de pungi. Mihai luând înțelegere cu ceilalți boieri, făgăduiește „că va scoate în anul d'intăi 7.000 de pungi măcar de va fi cam greu, dar se va sili să iasă acea sumă fără a se sparge țara”. El izbuște într'adevăr a scoate înainte încă de a se împlini anul 7.000 de pungi, ceace văzând Stavarache și cu Grecii lui, cer numai decât dela Ștefan Racoviță să mai impună o nouă dare, un fumărit în valoarea uriașe de 1.000 de pungi. Boierii se împotrivesc: dar Stavarache scoate îndată un firman si 18 dintre căpeteniile lor sunt aruncate în închisoare¹⁶.

Pentru a-i înfricoșa chiar, Stavarache poruncește domnului să ucidă pe doi din ei, unul Ștefanache Grec și el de neam, și pe un Român Iordache Băjăscu, „om bun fără de nici o vină, numai spre a fi de groază ispravnicilor însărcinați cu strângerea dărilor, fiind și el unul din ei”¹⁷. Darea cea nouă găsind poporul stors prin sumele luate de mai înainte cu dibăcie de la el de Mihai vistiernicul, nu poate fi împlinită. Se pun atunci în lucrare mijloacele draconice întrebuițate în asemenea împrejurări: bătăile, închisorile și cele mai neomenoase schingiuri. Poporul bucureștean se revollă și domnul repezind asupra-i garda sa de Arnăuți, sângele este vărsat, lucru de care spăimântându-se țara, o mulțime de boieri și de țărani încep a emigra.

Dușmanii lui Stavarache, și numărul lor nu era mic, se folosesc de acest „zurbalic” spre a înegri pe autorul lui înaintea sultanului. Stavarache anume, spre a putea domni neîmpărțit, se folosea de favoarea lui făcând să se surgunească pe mai mulți concurenți la omnipotență, între alții pe unul Seanavi, Grec favorit al sultanei Zeinab soția lui Musunoglu Mohamet pașa. Tocmai acest dușman al lui Stavarache ajunge mare vizir, în momentul când lucrurile din Muntenia luase o întorsătură

¹⁵ Iată cum scrie St. Racoviță c. boierii săi în 2 Martie 1764 (*Genealogia Cantacuzinilor, Buciumul*, p. 155). „Se vede din caastife că au rămas lui Mavrocordat 1000 de pungi și din acestea se presupune și cele până la 3.000 și că negreșit acestea s'au strâns de la săraci și s'au împărțit între boierii și Mavrocordat, și de aceea le ptiând”.

¹⁶ Ath. C. Ipsilanti, p. 401.

¹⁷ *Genealogia*, original, p. 153, *Buciumul*, p. 155. Ipsilanti, p. 399.

atât de turburată. Denunțat Porței de pașii de la Dunăre că jafurile lui ar fi provocat pustiirea Munteniei — sultanul, ademenit prin perspectiva confiscării însemnatelor averi ale lui Stavarache, dă ordin ca el să fie gătit, ceea ce execută numai decât. Astfel peri acest Stavarache, una din lipitorile cele mai hemesite ce au sângerat vre-o dată țările române¹⁸. Disgrația lui Stavarache aduse și pe aceea a protegiutului său Ștefan Racoviță, care fu înlocuit cu Scarlat Ghica. El se încercase în zadar a-și răscumpăra păcatele și a face să fie cerut de țară spre menținere ca domn după moartea lui Stavarache, dând un hrisov în 30 Iunie 1764 prin care ordonă oprirea căsătoriilor între Greci și pământeni, acea a Grecilor de a cumpăra imobile, precum și împiedicarea lor de a ocupa dregătorii, toate acestea numai prefăcătorii¹⁹.

Scarlat Ghica 1765—1766. — Despre el se spune că ar fi luat domnia cu mai puțină cheltuială, ceea ce se explică din turburările iscate în Muntenia și pe care Turcii vroiau să le potolască. Lucru mai extraordinar încă este că Scarlat Ghica apucă să moară în scaunul său, ceea ce iară își găsește explicarea în împrejurarea că fiind bătrân ajunsese odată cu numirea lui la capătul zilelor sale²⁰.

Alexandru Ghica, 1766—1768, fiul lui Scarlat, se compromite curând după urcarea lui în scaun „lăsând pe arhimandritul de Argeș să recruteze împreună cu un locotenent colonel rus, oameni de oaste pentru Rusia, care fapt dat în cunoștința Porții prin hanul tătăresc îi aduce maziirea”²¹.

Grigore Alexandru Ghica, 1768—1769, fiul decapitatului dragoman Alexandru Ghica, mai fusese domn în Moldova între 1764—1767 și stătea acuma de un an mazil la Țarigrad; fu numit domn tocmai în momentul când războiul se aprindea

¹⁸ Istoria lui Stavarache se stabilește pe deplin din cele trei izvoare citate de noi, notișele culese din izvoare grecești de Atanasie Comnen Ipsilanti, *Genealogia Carlacuzinilor*, și poema asupra morței lui, precum și din mai multe rapoarte. Asupra pedepsirii lui vezi bunăoară Antonio Ruggini c. dogele 2 Sept. 1765 Hurm. Doc. IX, 2 p. 65 și un raport olandez 2 Sept. 1765, N. Iorga. Doc. *Calimachi*, I, p. 22. Un alt raport olandez 1 Oct. 1765 *ibidem* p. 25 spune că atunci când s'au dărâmat casele lui Stavatache, Sultanul porunci ca tavanul și alte podoabe să fie luate și păstrate cu îngrijire „ca lucruri de mare preț”.

¹⁹ Hrisovul publicat de I. Bănu în *Revista nouă*, III, p. 302.

²⁰ Fotino, *Ist. Daciei*, II, p. 162. Alexandru Ghica este rânduit în locul tatălui său pe la sfârșitul lui 1766. Vezi un raport din 3 Ianuarie 1767, în Hurm. Doc. *Suplement*, I, p. 741.

²¹ Hammer III, p. 589. Comp. Zinkeisen, V, p. 923. Grigore Ghica fu numit în Octomvrie 1768. Vezi Enache Kogălniceanu, *Lelopiseșe*, III, p. 271, concordant cu un raport francez din 2 Noemvrie 1768, Hurm. Doc. *Supl.* I, p. 768.

între Ruși și Turci. Alegerea Porței fusese nu se poate mai rea, întrucât acest domn eră precum fusese și tatăl său partizan al Rușilor, pentru care se și lasă a fi prins de Ruși și dus la Petersburg, unde vom vedea că este tratat nu ca un prins de războiu ci ca un prieten²². Turcii care stăpâneau încă banatul Craiovei, proclamase domn pe unul *Manoil Ruset*, care luând un corp de armată spre a intra în București, este bătut de Ruși și fuge peste Dunăre²³. Muntenia încape de acolo înainte ca și Moldova, sub ocârmuire rusească care ține până după încheierea păcei de la Kuciuk-Kainargi.

2. ISTORIA MOLDOVEI DELA CONSTANTIN RACOVIȚĂ PÂNĂ LA OCUPAȚIA RUSASCĂ

Constantin Racoviță, 1749—1753. — Fiul lui Mihai chel-tuise mulți bani pentru a căpăta domnia, și venind în țară însoțit de Grecii care-l susținuse, Iordache Ștavarache, doi frați Genetul, Iordache Enutul și alții, se pune pe scos bani, impunând văcărit de 2 lei 12 parale de vită, pe vară cuniță de câte 1 leu 30 de parale, neuitând nici sferturile lui Constantin Mavrocordat, le scoate și pe aceste îndoit²⁴. Boierii nemulțumiți mai ales pentru văcărit, de care se deprinsese a fi scutiți dela domnia lui Mavrocordat, pribegesc din țară în număr de mai bine de o sută, pretinzând pentru a se întoarce, îndepărtarea celor doi sfetnici greci, Ștavarache și Enutul.

Dacă ar fi să ne luăm după cronicari, am putea crede că protestarea boierimei se îndreptase în contra elementului grecesc. Enache Kogălniceanu spune că „în domnia acesta fiind că Grecii se apucase de mare înfruntare boierilor și pământenilor cercând lucruri trecute vechi dela alți domni, ca să nu se facă obicei în țară, au început boierii a se pune la cale zicând : trebuie ca Grecii să-i gonim de aici, căci nu au gând bun nici asupra noastră nici asupra săracilor, și vor să ne desbrace fără de voia noastră”²⁵. Cronicarul amestecă aice faptele cu dorințele inimei lui. În realitate nu avem a face cu o rocoșire a boierilor contra elementului străin, ci cu o simplă nemulțumire cu miniștrii principelui, după cum se vede din împrejurarea că între boierii pribegi întâlnim și pe un Grec, Balasache iar Grecii rămân în țară și după alungarea celor doi miniștri urgișiți, aflând în Moldova și după aceea pe Lascarache Enu-

²² *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, p. 173—175.

²³ Fotino, p. 164 Comp. Dionisie Eclesiarhul în Papiu, *Tesaur de monumente*, II, p. 164.

²⁴ En. Kogălniceanu, *Letopisețe*, III, p. 226.

²⁵ *Ibidem*, p. 228.

tul comisul fratele chiar al izgonitului Iordache. Kogălniceanu însuși revine mai jos asupra rostirii prea generale, scrise în căldura condeiului, adăugind că „s'ar fi dus în Țarigrad o jaloabă pentru *câli-va Greci*, ce sunt spărgători acestor două țări⁶.

Opoziția contra Grecilor nu se mai putca arăta. Ea se retrace din domeniul vieții reale în accl al teoriei, mai găsin-du-și reprezentanții numai în cronicari. În lumea practică Grecii erau stăpâni, și familia Racovițeștilor, română prin originea ei, eră una din cele mai plecate cătră neamul străin. Sub cumplită apăsare a elementului grecesc se desfăcu opoziția națională și se prefăcuse în una personală, în contra cutăruia sau cutăruia Grec. Se repeta în ambele țări române fenomenul pe care l'am întâlnit odată în Muntenia, când sub amestecul tot n'fai rostit al Turcilor în domniile ei, se desorganizase și se strămutase partidele, altă dată atât de puternice ale Băsărăbeștilor și Drăculeștilor. Poporul românesc eră obosit de luptă; lăsa să-i calce pe cap ori cine vroia s'o facă, și protestarea lui, chiar cea în contra persoanelor urgisite, nu mai luă forma energetică a răscoalei, ci acea mult mai blândă a pribegiei.

Matei Ghica, 1753—1756, schimbate domnia cu Constantin Racoviță, care trecuse în Muntenia²⁷. Și Ghica eră înconjurat de Greci, precum Iacovache Rizu spatar, Mihalopol care-i procurase tronul, hatman, Alexandru Dracu Suțu și Neculai Dracu Suțu postelnici²⁸. Ghica adusese pe toți acești Greci cu el din Muntenia; dar pentru a nu nemulțumi pe boierii moldoveni cu adăugirea acestor concurenți la despoierea poporului, Matei Ghica făcu „tuturor boierilor venituri și lefi îndestule și ridicături și alte daruri ce erau pe ascuns, ca să rămână boierii mulțumiți de domn și de Greci și să astupe hula ce luase în Țara Românească”²⁹. Darurile ascunse nu pot fi altă

²⁶ *Ibidem*, p. 232.

²⁷ Iata ce allăm în un raport al lui Desalleurs ambasadorul Franței în Constantinopole cătră afacciile străine asupra modului cum se iăcu această schimbare de scaune! „Cet échange, désavantageux pour Ghica s'est fait pour deux principaux motifs: le premier, dominant chez les Turcs, est l'intérêt, la Poite tirant une grosse somme de celui qu'elle veut bien, par grâce. conserver encore quelque temps..... Constantin Maurocordato, à qui j'ai donné asile, auroit pu tirer un meilleur parti des circonstances s'il eut voulu sacrifier toutes les sommes que le Ministère et le Sérail prétendait exiger de lui. Mais il n'a pas jugé à propos de hasarder de si grandes sommes dans un temps de révolution apparente et pour ne pas ruiner les amis qui les lui offraient étant incertain de la restitution qui devait provenir d'une province épuisée”. Când cetești ascemene lucruri îți pare într'adevăr că e vorba de realizarea unei aiaceri bănești și nu de domnia unei țări.

²⁸ Suțești care purtau și familia română Dracu, erau care după cât se vede Români macedoneni grecizați.

²⁹ En. Kogălniceanu, *Letopisește*, III, p. 235.

ceva de cât înapoierea pe sub mână a dărilor împlinite de la ei alături cu țărani. Cu acest sistem se îndruma cu încetul scutirea totală de dări a nobililor și aruncarea tuturor greutăților statului numai pe contribuțiile directe, împlinite exclusiv de la clasa țărănească. Tot spre a atrage clasa boierească, domnul o ducea într'o petrecere. „ De multe ori poroncea cămărașului Petrache de făcea masă boierilor pământeni, la cămară în divanul cel mare; și după masă mergea vornicul doamnei cu catastif ce avea pecetluit cu pecetea gospod, în mâna lui, la câte-va jupănese mari de le poftea ca să vie la curte, arătând că este poroncă gospod, și aducea Evreice și jucau cu toatele la curte, și domnul și doamna făceau privală. Domnul își mai făcuse și locuri de desfătare în încunjurimile Iașilor; așa zidi în piatră schitul mai înainte de lemn a lui Tăriță, și la Copou repară un foișor ridicat încă de tatăl său, mergând adese ori în primblare în aceste două locuri, și mese mari făcând boierilor”. Tcate aceste petreceri însă costau bani pe țară, pe care bani nu e vorba îi plătea norodul și i benchetuiau domnul și boierii. De aceea și Matei Ghica fu nevoit să scoată grele dări, mai ales văcărituri mari și vara și iarna.

Pe când însă domnul petrecea mai bine, la Constantinopole se întâmplă o schimbare care trebuia să-i aducă maziilia. Anume sultanul Mohamed murind veni în locul lui sultanul Osman și cu toată sărbarea strălucită în onoarea încoronării noului padișah, ordonată a se face de Matei Ghica în Iași și în toate orașele Moldovei, venind la marele vizirat Mustafa pașa, protegitorul lui Constantin Mavroordat, care petrecea ca mazil la Constantinopole, el îi procură scaunul Munteniei, strămutând pe Constantin Racoviță de aici, care nu se împacă cu boierii munteni, iarăși în Moldova, iar Matei Ghica apucă drumul maziliei.

Constantin Racoviță a doua oară, 1756 — 1757. — Pe timpul lui Racoviță se joacă o comedie precum se mai jucase și eră să se mai joace în țările române, anume după ce domnul scoate un zdravăn văcărit în două rânduri, de vară și de iarnă, făgăduște că după acel din urmă, va legă această dare cu blestem ca să nu să mai scoată în veci. După ce domnul care se umpluse de bani, hotărăște aceasta în divanul său, el trimite la Țarigrad la patriarhie, unde pentru câte-va pungi date celui mai înalt reprezentant al bisericii răsăritene, scoate dela acesta un blăstăm iscălit de toți membrii marelui sinod, care primiră fie-care un bacșiș pentru punerea isc liturei. Primind domnul cartea de blestem, trimite la toate ținuturile, să vină câte 7 locuitori din mazili și din ruptași și adunând la sfânta liturghie tot norodul din Iași, împreună cu cei delegați, pune pe mitropolitul să săvârșească slujba, iar când eșise cu sfintele

daruri „au stătut toți câți slujea la leturghie cu sfințele daruri în cap și mână, scoțând acel testament mitropolitul Iacov, afurisind de patru ori a patru patriarhi a Țarigradului Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului, strigând norodul la fie-care cuvânt amin! Care nu putem arăta, urmează cronicarul, ce huet era în biserică de strigarea norodului, arătând în lăuntru ori cine ar numi, ori cine ar îndruma, ori bani ar lua din atare dare, ori la slujba ar merge, afurisit să fie în veci. Fierul și pietrele să putrezească iar trupul lui să rămână în veci!”³⁰

Iată cu ce mijloace căutau acele timpuri să asigure drepturile oamenilor. Cu rugăciuni și făgăduinți întărite cu blăstămuri. Credeau că cu cât mai mare va fi sfânta gălăgie cu atâta mai temeinic vor fi întărite făgăduințele domnești. Dar o făgăduință ori cât ar fi ea de înconjurată de garanții, tot rămâne o îndatorire numai voluntară și nu pe bună voința ocârmuitorilor se pot întemeia drepturile ocârmuiților. De aceea vom și vedea cum această făgăduință atât de solemnă în aparență, este ruptă de cel întâi urmaș al domnului ce o făcuse.

Scarlat Ghica, 1757—1758. — Anume Scarlat Ghica vine în scaunul Moldovei, înconjurat de un nămol de Greci, cu care împănează mai ales ținuturile de unde se adunau banii în vistieria domnească. Pentru a se plăti de datoriile contractate pentru căpătarea domniei, el pune dăjdi mari, sferturi pe toate lunile, cele mai de multe ori îndoite. Dar neajungând a umplea nevoile cu asemenea mijloc, vrea să recurgă la văcărit. Il găsește însă legat cu strașnica afurisenie săvârșită sub predecesorul său. Domnul atunci și cu Grecii lui se pun pe lângă mitropolitul Iacov cu vorbe dulci, cu ademeniri, ca să-l aducă a deslega darea cea mult dorită și „Grecilor dragă foarte”. Mitropolitul însă refuză și lucru într’adevăr extraordinar pentru acele timpuri, pune chiar cârja pe masă, lepădându-și puterea, numai spre a nu fi silit să-și calce conștiința. Această faptă care ne-ar părea firească în vremile noastre, eră pentru acel timp de corupție și degradare ceva afară din cale, dovadă cât au propășit om nirea în deobște și poporul nostru îndeosebi în răstimpul de ceva peste o sută de ani ce ne desparte de acele timpuri. Neizbutind a face pe mitropolit să-și lepede jurământul, recurge la un mijloc mult mai îndemănatec; plătește cu câte-va pungi de bani un firman dela împărăție, cu care dobândește învoirea de a impune văcăritul și’l scoate într’o sumă mult mai mare de cum fusese scos până atunci³¹. Înainte însă de a pune firmanul în aplicare el este strămutat în Muntenia,

³⁰ En. Kogălniceanu, *Letopisește*, III, p. 238.

³¹ Ioan Canta, în *Letopisește*, III, p. 183.

punându-se în locul lui în țara Moldovei o figură nouă, Ioan Calimah, care fu înălțat la acest rang din dragomanatul cel mare. Constantin Mavrocordat plătește cheltuiala acestor strămutări, perzând tronul Munteniei.

Prin concurența pentru domniile române, familiile fanariote fură aduse în o dușmănie din cele mai ascutite unele asupra altora, și cu cât se înmulțeau numărul aceluia ce lua parte la acea concurență, cu atâta se întăria mai mult ura ce le desbina³². Chiar frații se dușmăneau între ei. Așa la moartea lui Grigore Ghica în Muntenia 1752, punând fiul său al doilea Matei mâna pe tron, cel mai mare Scarlat, sprijinit pe o partidă de boieri, provoacă în Muntenia o mișcare în contra lui, pe care pentru a o stămpăra Turcii strămută pe Matei Ghica în Moldova, punând în locul lui în Muntenia pe Constantin Racoviță, pentru a nu da tronul celui ce provocase nemulțumirile³³. Grigore Ghica, înainte de a muri se gândise a procura fiului său celui de al doilea dragomanatul Porței otomane, din care de obicei se recrutau domniile române. Acest post eră ocupat pe atunci de Ioan Calimah și vânat de un alt competitor, Grigoraș Ghica fiul decapitatului dragoman Alexandru Ghica și nepotul domnului Munteniei. De odată și când se aștepta mai puțin, Ioan Calimah este aruncat în închisoare, și condamnat imediat după aceea la tăierea capului, de care pericol scăpă numai cu mare greutate prin s'ăruința câtor-va proteguitori. Ce se întâmplase? Grigore Vodă uneltise peirea lui la marele vizir, de și-i fusese cel mai intim prieten, complicându-l într'o revoltă a insulei Cipru, dar într'adevăr cumpărând moartea lui cu 50.000 de lei dați vizirului de agentul său Iacovachi Rizu³⁴.

Corupția desprinsese toate legăturile; nici înrudire, nici prietenie nu mai găsiu iertare înaintea ei. Conștiința, o marfă ca toate celelalte! Și când în un așa vârtej erau prinse elementele domnitoare, se poate gândi cineva în ce hal trebuia să fie acele supuse!

³² Așa judeca și Schwachheim residentul german la Poartă în raportul său din 1 Martie 1757 către ministruul, Kaunitz Hurm. *Doc.* VII, p. 18: „die griechischen Häuser welche vermöglich sind oder Ansehen besitzen, liegen unausgesetzt hier bey der Porte gegen einander zu Felde, und wenden alle Klaffen und Kunstgriffe an, um die Fürstenthümer Wallachey und Moldau einem aus ihrem Haufen zu Wege zu bringen”.

³³ Raportul lui Penkler din 16 Noemvrie 1752. Hurm. *Frg.* V, p. 178: „als er (Mathaeus Ghica) obnehin noch nicht so fest auf einem Fürstenthütle sass, den ihm bey der Porte gegen einander zu Felde, und gestutzt auf eine starke Bojarenpartei im Lande, mit Hartnäckigkeit streitig machte”. Comp. p. 180.

³⁴ Rapoartele lui Penkler din 4 Ianuarie 1749 și 22 Iunie 1751, *ibidem*, V, p. 172—174. Comp. un altul al lui Dessalleurs c. marchizul de Puyseulx din 21 April 1751. Hurm. *Doc. Supplement*, I, p. 602: „Le grand vizir n'aimait pas cet interprète. Son aversion a été fomentée par 50.000 écus qui lui ont été donnés sous main par le prince de Valachie, pour faire avoir ce poste à son fils. Le nouvel interprète n'a que 27 ans, est tout neuf en affaires et le sera longtemps”.

Ioan Calimah, 1758—1761.— Acesta erà de origine român, fecior lui Toader Călmășul, care erà din mazzilii de jos, din ținutul Orheiului. Tatăl său îl trimise în școală la Liov, unde învăță latinește și leșește. Neculai Mavrocordat îl trimise în slujba fratelui său dragomanul Ioan Mavrocordat, unde deprinse turcește, italienește, franțuzește și elinește. După ce Ioan Mavrocordat ajunge domn în Muntenia, Calimah rămâne pe lângă terzimanul Grigore Ghica, 11 ani. Când Grigore Ghica veni domn în Moldova vine cu el împreună și Ioan Călmășul, unde primește deosebite boierii, până mai la urmă este rânduit acolo unde putea face slujbe mai mari, capuchehaia la Constantinopole, unde stătea în strânse legături cu terzimanul Alexandru Ghica, fratele domnului. În timpul luptei dintre Ruși și Austriaci cu Turcii, Alexandru Ghica plecând ca plenipotențiar la congresul dela Nimirov, Ioan Călmășul rămase ca locțiitor de dragoman al Porței și și făcu un bun nume în această importantă dregătorie. Puțin timp după aceasta, Alexandru Ghica fiind ucis de Turci pentru prepus de trădare (1741), Ioan Călmășul, iea locul lui în dragomanatul cel mare, în care stă mai mulți ani³⁵. În acest lung răstimp de aproape 30 de ani cât stătuse Călmășul în Constantinopole el, deși strămutat în o încunjurime grecească păstrase firea lui de român, cum o dovedește corespondența cu familia lui rămasă în Moldova. Totuși dacă mintea și graiul lui rămăsese română, prin caracter și apucături se fanariotizase cu desăvârșire³⁶. El își schimbă și numele său în cel apropiat grecesc de Calimah și pe un frate al său pe care îl luase cu sine, grecit și el, ajunse să îl pună mitropolit în Tesalonic.

El se încunjură cu Greci, luând de postelnic din Constantinopole pe Manolache Cefot, iar drept capuchihaele lăsând pe cunoscuții în asemenca treabă și de la alți domni, Stavarache

³⁵ Car. Ia., în *Letopisețe*, II, p. 184. Nu 16 cum spune cronicarul, căci în 1755 el fusese destituit, și a stat probabil îndepărtat dela ataceri până ce au obținut favoarea domniei.

³⁶ Această origine românească a lui Calimah este adevărată și de un raport a lui Penkler. din Sept. 1841, *Him. Fry*, V, p. 108, care spune: „Iohanes Kallimaki, ein geborner Pollak, wie er wenigstens selbst vorgab, wurde neuer Ploientendolmetsch. Da er ein Ausländer war und als solcher ein wichtiges Amt erlangte, auf welches seit längerer zeit bloß die ältesten und angesehensten Familien der Hauptstadt (Phanarioten), die Anwartschaft geltend gemacht hatten, so sah er sich vielfachen Verfolgungen und Anfeindungen von Seiten dieser Leute ausgesetzt, und er konnte sich lediglich durch die Gunst behaupten, deren er sich beim Reiss Elendi erfreute”. Faptul ca Ioan Călmășul se dă drept Polon și nu drept Român nu trebuie să ne mire. Pe atunci nu era o mare cinste de a fi Român. și fiind că el studiasse în Polonia putea să se dea ca aparținând aceluia neam. mai bine văzut de cât Valachii. Și C. Daportes în *Catalogul istoric al Romeilor*, Erbicănu. *Crân. greci* p. 191, spun că Calimah era oișinar din Moldova. Vezi A. D. Xenopol. *Istoria și Genealogia Casei Calimachi*, 1897 și N. Iorga. studiul asupra familiei Calimachi în vol. I al *Documentele familiei Calimachi*, 1909.

și Stefanache. Când fù la darea vistieriei, nici un boer nu vroi s'o primească, căci țara fiind prădată de Tătari cu câte-va zile înainte de sosirea domnului, erà în deplină bejănire, și nevoile de bani fiind grabnice, se temea fiecare boier a lua pe răspunderea lui o țară spartă prin bejănire³⁷. Stavarache auzind de aceste greutăți, vine el singur în Moldova „pre carele cu mare cinste l'au primit domnul, și luând toate trebile pe mâinile lui pot să zic că erà al doilea domn”³⁸. După înțelegerea avută cu Calimah, se chemă la vistierie medelnicerul Constantin Kogălniceanu, boier din treapta mai de jos, care însă spusese că dacă s'ar da lui vistieria ar face să iasă bani. După ce'l puse în acea dregătorie îi spuse : „acuma să te vad Arhonda” ! Și într'adevăr că și avù ce videa ! Strânsoare mai cumplită de bani nu se făcea nici de Turci ; bătaii și schingiuri pentru dări ; țipepetele se înălțau de la un capăt la altul al țarei ca un mare glas al poporului întreg, torturat și căznit de neomenoșii strângători. Dar Kogălniceanu își ține cuvântul, și ca prin minune banii izvoriau din țară și curgeau în vistierie. Stavarache ajutase însă mult lui Kogălniceanu, învățându-l să pună dări pe boieri și pe mânăstiri, și pe jupănese, cai de menzil, pogonărit și altele. Mai mulți boieri începură a „murmurisi” contra acestor grele impozite. Stavarache însă scoase dela Poartă un firman pentru surgunirea lor și după ce'l dobândi în mâinile sale, înșelă pe boieri că ar vroi să-i trimită la hanul Tătarilor, spre a lua de la el despăgubire pentru prada comisă în Moldova, și așa ajungând ei la Ionășeni, fură puși în fiare și surguniți. Auzind însă ceilalți boieri din Iași, despre capcana în care căzuse tovarășii lor, adună un mare număr de popor de iarmarocul Mizulului-Păreților (jumătatea Păreasimelor sau postului mare), și pornește acea mulțime asupra curței domnești ca să vadă pe cine are țara domn, pe Calimah sau pe Stavarache ? „Și pornindu-se câte-va mii de țărănime, au mers la Poarta curții de au stătut, iar o samă s'au suit în clopotnița Trei-sfetitelor, și au început a trage clopotul cel mare. Atunci auzind cei din iarmaroc s'au pornit toți câți mai rămăsese, din care o samă au mers la mitropolie de au luat pe mitropolit, zicând să margă la domn despre partea țerei, să spună că cer să le dee pe Stavarache, iar de nu-l va da, nu va rămâneà nici unul în viață. Atunci Stavarache au pus de au încuiet porțile, punând și câ-

³⁷ Asupra prădării Moldovci de Tătarii Nogaî, vezi mai multe rapoarte ale lui de Vergennes din 1758. Hurm. *Doc. Sulement*, I, p. 711 : „La Moldavie s'est principalement, ressentie de leurs excès et de leur barbarie : on evalue à plus de 15.000 le nombre des esclaves qu'ils y ont fait, sans parler d'une quantité de vieillards et d'infirmes qu'ils ont impitoyablement massacrés”. Cf. p. 712.

³⁸ En. Kogălniceanu în *Letopisește*, III, p. 244.

teva care de lemne de din lăuntru, orânduind și toți Seimenii și Arnăuții, aducând și toți beșlii, ca să țină porțile. Dar prostimea striga : să ne dați pe Stavarache, și punând cu toții spațele în poarta cea mare, au doborât'o jos, și intrând norodul în lăuntru au început a năvăli''³⁹.

Iată o răscoală în toată puterea cuvântului. Dar ce vroia ea ? Nu pe Greci, ci pe Stavarache. Iarăși deci o mișcare, nu cu caracter național, ci cu porniri personale contra *unui Grec* rău văzut. Stavarache însă care ar fi pățit'o rău dacă ar fi încăput pe mâinile mulțimei înfuriete, scăpă travestit pe o poartă de din dos, și fugi la Constantinopole, de unde prin un firman trimis lui Calimah, își adună toată avuția și banii cei împrăștiați și prădați de norod.

Nevoile țarei cereau însă numai de cât scoaterea văcăritului, și se începură din nou stăruinți pe lângă mitropolitul Iacov spre a-l face să deslege blăstămul legat pe timpul lui Constantin Racoviță. Domnul puse atunci pe lângă mitropolit pe boierul Vasile Ganea, ca să determine pe capul bisericei a se retrage din arhipăstoria Moldovei. Domnul avea cu atât mai mult interes a provoca demisia mitropolitului cu cât adusese pe frațele său, fostul mitropolit Gavril al Tesalonicului, pe care îl pusese să se retragă din acel scaun și-l adusese în Moldova, fără îndoială în scopul de a-i procura pe acela al acestei țări. După multă silință Vasile Ganea și cu boierii Greci izbutiră a determina pe mitropolitul Iacov a-și da demisia. El lepădă cărja, rostind frumoasele cuvinte : „iată că m'am lepădat de mitropolie și de cinste și de toate ale acestei lumi, numai focul jurământului să nu-l ieu în cap și în suflet''⁴⁰.

Scaunul mitropolitan fiind ocupat de Gavril, treaba văcăritului se ușurase foarte. Se scoase anume pentru câte-va pungi de bani — și anume mult mai puțin decât un firman — învoirea patriarhului de a deslega blestemul, pe care am văzut că tot patriarhul îl legase pentru alte pungi ; dar fiind că unii boieri tot se temeau, ca și mitropolitul Iacov, să nu iee blestem în capul lor, apoi conștiințele lor fură împăcate, schimbându-se darea văcăritului în o alta și mai grea, însă care nu eră pusă pe vite, anume o dare pe ogeaguri sau fumuri—fumăritul de trei

³⁹ *Ibidem*, p. 246. Însemnările lui Ioniță Cuza pe un catastif al lui spune că în 7267 (1759) Martie 18 „s'au sculat toți boierii împreună cu toată țara cu zurbă asupra lui Iordache Stavarache Spătarul, de l'au gonit din Moldova, fiind foarte om rău și făcea ce-i era voia în zilele acestui domn (Calimah) și a scăpat noaptea cu port turcesc și a fugit ca vai de el la Țarigrad''. Convorbiri Literare XXXVIII, 1904, p. 757.

⁴⁰ *Ibidem* p. 251. Kogălniceanu spune încă că s'ar fi zis că Mitropolitul ar fi luat 30 de pungi pentru a face paretis (a-și da dimisia). În un asemenea timp totul era cu puțință.

mâni adică de 11 lei, de 5 lei și de 3 lei; impusă asupra tuturor locuitorilor fără a se excepta boierii nici mănăstirile.

Pe timpul lui Calimah se stabilise direct între Moldova și Prusia daraveri comerciale, care existase în toate timpurile prin mijlocirea Poloniei, prin exportul vitelor principatului către Brandenburg. Aceste legături erau o urmare a slujbelor politice aduse de principii Moldovei și mai ales de Ghica în stabilirea relațiilor prietenești între Poartă și Prusia. Anume Austria obicinuind destul de des a închide granițele cu și fără temei, pentru a se apăra de ciumă, comerțul Moldovei era împiedicat de monarhia vecină în drumul său mai departe către țara lui Frideric al II-lea, care venia să caute în Moldova cai pentru cavaleria ușoară și mai ales oi și boi pentru aprovizionarea armatelor. Austria căuta a împiedica acest comerț care întăria puterile de împotrivire a rivalei sale, și confiscă în mai multe rânduri turme de vite trimise din Moldova către dușmana ei. Principele Ioan Calimah protestează în zadar în contra acestei aplicări a dreptului războiului, și autoritățile austriace, de și îi răspund într'o formă în destul de curtenitoare, refuză a lua în samă protestele sale. Este de observat că răspunsul la protestul lui Calimah, nu este semnat de ministrul Kaunitz ci de comandantul mărginaș din Transilvania, feldmareșalul comitele Montoya de Cordova. „Atât de departe se ajunsese cu principii dunăreni, altă dată atât de cultivați și de căutați, că un ministru austriac credea că și micșorează vaza, dacă ar fi intrat cu ei în schimb direct de corespondență”⁴¹.

Grigore Calimah, 1761—1764. — Ioan Calimah fiind om înaintat în vrâstă, cedează tronul fiului său Grigore, care este confirmat de Poartă în locul lui Ioan în 1761, Grigore Calimah domnește înconjurat de Greci care conduc țara după placul lor, domnul fiind cu totul neexperimentat și necunoscător de țară, fiind născut și crescut în Constantinople. El se căsătorește luându-și de soție pe fica lui Grigore Alexandru Ghica fiul dragomanului decapitat, și ea tot din Constantinople, în cât și domnia acestei odrasle românești înnoată în plinele ape ale Fanarioților.

Constantin Racoviță dorind să răstoarne pe Calimah ia în slujba sa pe François Linchou pe care l'am întâlnit și mai sus amestecat în daraverile politice și care sub chipul unui neșăpător se purta prin țările române. Linchou scrie cător-va boieri cunoscuți de ai lui din Moldova căroră le spune ca să răscoale poporul contra lui Calimah, și să trimită o deputație la împăratul spre a cere depunerea lui. Mai gravă însă fù împre-

⁴¹ Hurm. *Frg.* V, p. 211. Vezi scrisoarea lui Montoya din 1760 în Hurm *Doc.* VII, p. 122. Asupra chestiunii comerciale, vezi *Frg. Ibidem.*

jurarea că Linchou dădea aceste povețe ca emanând din ordinul personal dat lui de marele vizir, pe care cu toate aceste nici nu-l văzuse. El scrisese atare cuvinte nebune, după cât se pare îndemnat de Racoviță, pe care cu toate aceste nu vroi să-l amestece în nenorocirea lui. Scrisoarea lui fiind anume prinsă de Turci, el este aruncat în închisoare, și cu toate stăruințele ambadorului francez, îndată după aceea executat, iar Racoviță este surgunit în insula Lemnos, Calimah pierde tronul săpat fiind de Grigore Ghica⁴².

Grigore Alexandru Ghica, 1764—1767. — El erà terziman la Poartă și fiul decapitatului terziman Alexandru Ghica. Urmează în tron lui Grigore Calimah. Acest Grigore Ghica obținuse prin bani nu numai iertarea păcatului moștenit de la tatăl său care se încercase să trădeze împărăția, dar încă și funcția în care acela se compromisese prin uneltirile sale cu Rușii, și în care vom vedea și pe fiul, cu tot cumplitul exemplu al tatălui său, apucând aceeași cale; căci pe când omonimul său, celălalt Grigore Ghica mort în 1752, erà după cum am văzut dușman al Rușilor și al Austriacilor, sprijinind atât ca dragoman cât și ca domn politica franceză, svedeză și prusiană, acestalalt, de și urmează înainte a dușmăni pe Austria, se pleacă ca și tatăl său către Rusia⁴³. Relele sale gânduri asupra Austriei sunt date pe față încă depe când erà el dragoman, sprijinind interesele Moldovei și ale Turcilor, în cearta de graniță ce se ivi pe timpul lui Grigore Calimah, predecesorul său la tronul Moldovei⁴⁴. După luarea domniei moldovene, Grigore Ghica urmează mai departe purtarea sa dușmănoasă Austriei. Cătră aceste certe relative la vecinicile încălcări ale hotarelor se adaugă nemulțumirea Austriei provocată de Ghica care refuză a retrimite cu sila peste graniță niște emigranți transilvăneni⁴⁵. Din pricina asprelor muștrări și amenințări pe care aceste împrejurări le atrag după sine, se ivește o încordare între Viena și Iași care nu putea conduce la împăcarea certeii⁴⁶. Din potrivă Grigore Ghica moștenise pe semne de la tatăl său plăcerea către Ruși, a căror politică agresivă față cu Poarta el caută să o sprijine, însă după

⁴² Relațiunea asupra omorului lui Linchou, din Martie 1760. Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 715. Mazilirea lui Calimah, vezi un raport olandez în *Doc. Calimachilor* de N. Iorga I, p. 21.

⁴³ Petre Coirer c. doge 24 Aprilie 1764. Hurm. *Doc.* IX, 2, p. 64: „Il dragomano Gicca oia piincipe di Moldavia era molto affezionato al Residente Russo”.

⁴⁴ Penkler c. Kaunitz 16 Iulie 1763 și Kaunitz c. Penkler, 1 Martie 1763 în Hurm. *Frg.* V, p. 223.

⁴⁵ Kaunitz c. Brognard 6 Oct. 1767, *ibidem*, p. 229.

⁴⁶ Notta dell' Intenzio Penkler al dragomano della Poite, 15 Febbrajo 1766, *ibidem*, p. 231

cum eră firesc, fiindu-i capul în joc, cu cea mai mare băgare de seamă. Așa pentru a captiva încrederea Porței el se preface a-î trimite știri însemnate asupra mișcării trupelor rusești, și pare chiar a atrage luarea aminte a Porței asupra scopurilor unite ale Rusiei și Prusiei în Potriva Poloniei. Această însă numai spre a putea servi pe Ruși. Anume el trimite trimite hanului tătăresc în curând o știre falsă pornită din inspirație rusască, menită a rîdica mult în ochii Porței pericolul unui atac din spre nord, aceea că împăratului Austriei ar fi trimis în trei rînduri soli ghibaci cu mari prezenturi la curtea Țărilor, spre a reînoui alianța cu Rusia; dar că ar fi fost răsپins în încercările sale. Cu asemenea știrii Ruși, prin mijlocirea lui Ghica, vroiau să arate Porței, că nu ar stă de cât în bunul ei plac, de a readuce iarăși pe Austria în luptă comună în contra Turciei. Faptul însă că Ghica nu trimetea asemenea știri de a dreptul Porței, ci prin mijlocirea hanului tătăresc, arată dibăcia lui în trebile politice întru cât prin o asemenea manoperă el dădea veștilor răspândite de el o mai mare crezare, iar pe de alta se ferea de a se pune el însuși în lumină. Mai încearcă Ghica și o altă intrigă; anume de a da a înțelege Porței, că în urma unei ofense aduse reprezentantului Franței la Viena, relațiile între Franța și Austria s'ar fi stricat, pentru ca prin zăzania pusă între aliații Porței, să apară cu atât mai amenințătoare dușmănia Rusiei. Ambasadorul francez pătrunsesse jocul ascuns al lui Ghica⁴⁷ și desigur că el nu eră o taină pentru nimene din acei ce aveau ochi să vază. Numai Turci nu vedeau nimic, și dacă ei mazilesc pe Ghica, nu o fac din pricină că ar fi descoperit uneltirile sale cu Rusia, deoarece peste puțin timp, tocmai în ajunul războiului, ei îl trimit ca domn în Muntenia. Și apoi vom vedea că și înlocuitorul său, Calimah, trădcază pe Turci în acelaș mod; și a trebuit fapte foarte bătătoare la ochi, pentru ca Turcii să iee în contra lui măsuri de asprime. După ce am cunoscut astfel legăturile exterioare ale domnului celui ce eră menit a apăra Moldova contra rășluirei Bucovinei, să trecem la domnia lui lăuntrică.

⁴⁷ Brognaid 15 Dec. 1766 și 15 Fevruarie 1767, *ibidem*, p. 234. Comp. un raport al lui de Vergennes c. ducele de Choiseul din 3 Iunie 1766. Hum. *Doc. Supplement*, I, p. 739: „Je crois Monsieur que cet avis (que les Autrichiens recherchaient l'alliance de la Russie) est une invention de la Russie et de ses partisans, dont le prince de Moldavie n'est par le moins zélé, pour détourner l'attention de la Porte du véritable objet qui devoit uniquement la fixer". Mai vezi un alt raport al lui Foinctli c. de Vergennes din 28 Noembrie 1766, *ibidem*, p. 741. În sfârșit mai amintim și ultimul raport asupra lui Grigore Ghica ca domn în Moldova în acest rând, din 14 Martie 1767, al lui de Vergennes c. de Praslin, *ibidem* p. 742: „Le prince de Moldavie (Ghica) n'inflectera plus la Porta des mensonges que les Russes lui suggèrent, il a été déposé".

Ghica mai întâi trebuia să fie un element cu totul străin țărilor române. Ca fiu al lui Alexandru Ghica terzimanul Porței, el fusese crescut în Constantinopole, unde el însuși îmbrăcase după aceea dregătoria de dragoman; de aceea el se încunjură de Greci în domnia lui, și numește numai în boierii mari ale Curței pe lângă 8 boieri români, 5 Greci și anume pe Balasache postelnic, pe Firali vel stolnic, pe Sulgeropol vel comis, pe Panaiotache vel cămăraș și pe Panaiodor vel căminar. Eră însă un om cu scopuri bune și care tinse mai ales să ridice starea economică a țărilor în care pe rând soarta îl rândui a domni, de și scurtul timp al oblăduirii lui nu-i îngădui nicăderea a introduce vre-o reformă temeinică. El ordonă tuturor boierilor, mai ales celor de la ținuturi să facă dreptate săracilor, păzindu-se a lua mită de la ei (de la cei bogați pe semne că era învoire), sub amenințare de strașnică pedeapsă. Rânduiește tuturor satelor țidule de bir ca să știe fiește-care cât are să deie, având satele a se cislul ele singure, iar ispravnicii să nu poată nici ale scădea nici a le adăugi. Și așa adauge Enache Kogălniceanu, dela care împrumutăm toate aceste științi, „eșia o mulțime de bani și țara foarte se tocmia și se umplea de locuitori și le era foarte de ușurare, cât nu le fusese de multă vreme, nici la un domn de cei ce au fost mai înainte, care se mira singuri pământeni la aceasta”⁴⁸. Ghica rânduiește o nouă vamă (taxă) câte o para de boi ce intrau cu carele în Iași, spre a întocmi din ea podurile de lemn ale capitalei. Văzând el cheltulile cele mari pe care orașenii le făceau pentru haine, dorind și cei mai săraci să imiteze în lux pe cei bogați, el se gândește întâi a da o poruncă de a nu se mai purta haine așa de costisitoare; dar se teme că nefiind ascultat va fi nevoit să recurgă la pedepse, ce iar putea înstrăina simpatiile locuitorilor. „Și au făcut deci Măria sa singur un rând de strae de postav livade și giubea, și într’o zi fără de veste au eșit îmbrăcat cu ele la divan, care într’aceeași zi văzând oamenii Măriei sale (Grecii) s’au rușinat cu toții; și așa peste două trei zile au început și ei fiește care a pune livadele de postav și giubele. Acesta văzând boierii pământeni au început și ei a-și face, și așa în scurtă vreme s’au ridicat acea cheltuială nebunească a straelor ne zicând domnul nimăruî nimic”⁴⁹. Ghica mai tocî și mijlocul de îmbogățire și de jaf al capuchehailor, netrimțându-le sumele libere spre a le împărți pe la dregătorii Porței, ci darurile toate cărui cât se cuvinea închise și pecetluite, având capuchehaia numai a le remite și a lua țidulă de primirea lor, iar agentul trebuind să se mulțumească cu leafa lui.

⁴⁸ Enache Kogălniceanu în *Letopiseșe*, III, p. 261.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 262.

El mai cumpără un loc mare lângă mitropolie, îl îngrădește și pune să se zidească pe el case mari și frumoase, în care instalează școala cea reorganizată de el, Apoi aduce apă pe urloae în oraș făcând cișmele în trei patru locuri și anume la poarta sf. Spiridon și alta la poarta Goliei. După aceea se gândește a înființa o fabrică de postav în Moldova, spre a economisi marile cheltuieli ce țara le făcea cu procurarea din afară a acestei mărfi; aduce meșteri din Polonia și Germania și întocmește fabrica la satul Chipirești, unde se varsă Bahluiul în Jijia, și făcând o frumoasă bucată de postav o trimite la împărăție. „Dar la Turci aceste nu trec, că ei știu numai bani să ceară; iar de acolo mai mult nu vor să știe”⁵⁰.

Se înțelege că toate aceste silinți ale lui Ghica de a ușura traiul material al locuitorilor se zădărnicează de îndată ce el nu mai fu pe tronul țărilor române, și alți domni ba chiar interegnul cumplit al ocupațiunii rusești veni să-l înlocuiască. Așa se desființară și măsurile sale pentru fixarea sumelor contribuției, și îngrijirea lui de podurile Iașului și fabrica lui de postav. Singurul lucru ce rămase până astăzi sunt urloaele ce aduceau apa, din care până mai odinioară orășenii își trăgeau îndestularea. Dar acele fiind aduse pe sub pământ putură să se împotrivească urgiei timpurilor. Tot ce eră pe suprafața lui trebuia să piară și să se darne.

Grigore Calimah a doua oară, 1767 — 1769. — Ghica fu mazilit fiind-că împlinise trei ani în domnie, și în locul lui fu rânduit fostul său predecesor Grigore Calimah⁵¹. Pe cât de blândă și de omenoasă fusese domnia lui Ghica, pe atât de cumplită și vrăjmașă fu această doua a lui Calimah. Boierii pribegiră pu un cap și se duseră la Constantinopole spre a face „arz” (plângere) la sultanul contra împilărilor cărora era supuși. Adevărata pricină a nemulțămirei era că nu le dăduse la toți slujbe. Neculachi Suțu, capuchehaia lui Calimah, își pune toate puterile spre a ponegri el pe boieri și mai ungând și cu bogate daruri pungile Turcilor, izbutește a scoate un ordin dela sultanul ca boierii să se întoarcă în țară și să se liniștească. Întâmplându-se tocmai atunci ca să se îmbolnăvească și să moară căpitenia lor, vistiernicul Iordachi Costachi Venin, boierii ascultă de porunca dată, se întorc în Moldova unde domnul îi primește foarte bine, și le dă pe cât poate dregătorii pe la margine. Tot izbutise deci boierii cu rocoșirea lor.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 263. Înființarea fabricii de postav de catra Grigore Ghica este atestată și de un document german, Broguard 16 Februarie 1767, Hurm *Frg.* V, p. 240

⁵¹ Calimah este rânduit în Martie 1767. Vezi un raport francez din 12 Martie 1767, în *Doc. Suplementul la Hurm.* I, p. 743.

Pe timpul lui Calimah Moldova începe a simți urmările încordărei tot mai rostite între Ruși și Turci. Oștirile otomane încep a se purta prin țară, mergând să întărească cetățile Nistrului de teama Rușilor. Prădăciunile și angăriile, aprovizionările și cărăturile desfășurate iar încep a bântui pe locuitori. Grecii de pe lângă domn văzând că din pricina nevoilor de înțâmpinat, nu le mai rămânea nimic de jăfuit, se duc la Țarigrad, și chiar fratele domnului merge cu ei, iar „Calimah rămâne fără de oameni, numai cu cei mai mici și cu pământeni”⁵². Pământeni doar nu erau oameni de seamă. Se dusesse Grecii; se dusesse elita țării. Ce rămăsese pe lângă domn erau numai Moldovenii, cei proști și nici de o treabă!!

Oștirile turcești pornise spre Nistru și trecură prin București, mai apoi prin Iași, unde fusese poftite de însuși domnii țărilor române, spre a-și face vaza în ochii Turcilor, vază de care mai ales Ghica avea mare nevoie, el care în taină se plecă către Ruși. Tăbărârea oștirilor turcești în capitalele țărilor române, aduse spaima cea mai cumplită în locuitori, „luându-și fie-care muierile și copiii și alte ce puteau apuca de prin case, fugeau de se închideau prin mânăstriri, rămânând casele lor pe mâna Turcilor, de făceau ce le era voia”⁵³. Pe când însă ghibaciul Ghica acoperi până la ultimul moment jocul său cu Rușii, până ce se prefăcui a fi fost prins și luat de ei la Petersburg, nenorocitul Calimah nu știu să se păzască, mănca cele 100 de pungii de banii trimise de Turci pentru cumpărarea de zaharea și provocă pe Arnăuții săi a trece la Ruși, ceea ce Poarta aflând de cu timp, îl prinde, pune la închisoare, și apoi îi taie capul⁵⁴.

Constantin Mavrocordat a patra oară, 1769.—El revine în ultima sa domnie pe pământ, a zecea (!) în țările române de astă dată fiind primejdie mare, Turcii nu mai luară banii dela Mavrocordat, ba din contră îi dădură lui 50.000 de taleri pentru a preîntâmpina nevoile militare din Moldova. Mavrocordat ia măsuri strașnice pentru a asigura aprovizionarea oștirilor turcești; dar nu apucă a le pune în lucrare și e nevoit să fugă înaintea Rușilor care ocupă Iașii. Constantin Mavrocordat

⁵² Kogălniceanu, p. 260.

⁵³ Kogălniceanu, p. 272.

⁵⁴ Hammer, *l. c.* III, p. 599: „Près de la tête du prince de Moldavie placée contre le cadavre entre les deux pieds on lisait ces mots: „Voici la tête abattue du maudit prince de Moldavie, qui s'est approprié 100 bourses qui lui avaient été remises pour acheter des vivres et qui a trahi l'empire”. Hammer citează pentru aceste cuvinte un raport al lui Thugut din 18 Septembrie 1769 și pe Engel, *Geschichte der Walachey*. Un raport al lui de St. Priest. c. de Choiseul, din aceeași dată conținut în Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 788, spune” 400 bourses et ayant fourni aux infidèles toutes sortes de provisions”. Aceiași arătare în un raport englez din 10 Septembrie 1769. Iorga *Doc. Calimachi*, I, p. 11 și 37.

apucă spre Galați, este însă prins de Ruși, adus înapoi la Iași, unde moare de rănilor primite când cu prinderea lui, și răcite pe drum.

De mult se vestește apropierea războiului ce astăzi dată avea să hotărască căreia din cele două împărății, a Moscoviei sau a Turciei, avea să rămână precumpenirea în treburile orientului. Și în expunerea de până aici am întâlnit de mai multe ori vechiul surd al apropierei sale. Acum însă el aruncă deodată sinistra lui lumină asupra orizontului întunecat, ca o scăpărare ce străbate nouri grosi și plini de furtună. Cumplit era el să se descarce asupra omenirii, și mari trebuia să fie urmările sale mari între cei ce se războiau, mai mari însă și mai cumplite pentru acei pe care tocmai el nu-i atingea direct. Din el era să izvorască pentru Polonia cufundarea ei în mormântul cel rar umplut al popoarelor; pentru neamul românesc să însamne o nouă apăsare lăsată pe grumajii săi, și deslipirea unei părți mândre și frumoase din țările sale, care să mărească întinderea unei alte împărății.

Politica interioară. Să cercetăm acum și relațiile politice ale Porții, și să vedem cum a fost conduse de Fanarioții pe mâna cărora ele se aflau, în acest răstimp de 20 de ani ce precedează marea războiu.

În tot acest răstimp Turcii fură frământați de interesul politicii franceze, care dorea să stârnească un războiu al Porții cu Rusia și Austria. Regele Ludovic al XV-lea trimite pe marchizul Desalleurs cel tânăr în Constantinopol, care trecând prin Moldova în August 1747, este complimentat de Grigore Ghica, prin boierul grec de origine francez *Milu* ce era în slujba lui⁵⁵. Desalleurs însă are de luptat cu mari greutăți, deoarece puțin timp după sosirea lui în capitala Otomanilor, Poarta reînnoștește tratatele cu Austria și cu Rusia, de care puterile Franței tocmai vroia să o desbina. Ambasadorul francez se îndreaptă atunci la oamenii de încredere ai Porții, domnii țărilor române, spre a face ca prin mijlocirea lor să triumfe interesele Franței. Grigore Ghica (cel mort în 1752) era câștigat mai de mult la planurile ei. Acesta pentru a spărie pe Turci și a-i îndispuce contra puterilor nordice, le trimite o știre *fașă*, că împărăteasa Maria Tereza ar vroia să trimită un ajutor Rusiei contra Svedejilor. Ambasadorul caută atunci, spre a determina pe Turci la un pas hotărâtor, să-i convingă că s'au împlinit condiția tratatului de alianță defensiv și ofensiv încheiat cu Suedia. Turcia

⁵⁵ De Castellanes c. afacerile străine, 16 August 1747. Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 592: „le seigneur Milo, originaire français qui est à son service”. Acest Milo este străbunul familiei Milu, ilustrată prin marele artist dramatic Matei Mlo.

și ie măsuri contra Rusiei, ordonând între altele lui Ghica să aprovizioneze Hotinul cu 20.000 de chile de grâu, Constantin Mavrocordat contribuie a întări veștile transmise de Ghica, adăogind că Maria Tereza ar concentra multe trupe în Ungaria și Transilvania și altele asemenea⁵⁶. Franția vroia să întiebuințeze și daraverile polone spre a împinge pe Poartă în curentul politicei sale, arătând Turcilor în colorile ccle mai vii amestecul tot crescând al Rușilor în Polonia. Pentru a fi totdeauna înștiințată despre cele se ce petreceau în acea țară, ambasadorul francez ținea o corespondență foarte deasă cu prietini săi de acolo, pentru transmiterea căreia avea nevoie de bunele slujbe ale domnilor români și mai ales ale celui din Moldova. Dintre principii fanarioți însă Grigore Ghica, Constantin Mavrocordat și Constantin Racoviță erau partizani ai politicei franceze. După moartea lui Grigore Ghica, 1752, fiii lui Matei și Scarlat se arată din potrivă ca dușmanii cei mai înverșunați ai intereselor Franției, și favoritorii cei mai călduroși ai celor austriace, și după cum se schimbau principii, mai ales în Moldova, se împlineau sau se paralizau interesele franceze⁵⁷. Ambasadorul acreditase chiar pe lângă Constantin Racoviță pe pretinsul neguțitor Linchou, pe care l'am văzut compromițându-și viața spre a restabili pe Racoviță în tronul Moldovei⁵⁸. Ce motiv însă împinsese oare pe fiii lui Grigore Ghica a se da în partea Austriei, și care eră pricina pentru care atât tatăl lor, cât și Mavrocordat și Racoviță sprijineau interesele Franției? Nimic mai neconform cu adevărul decât a privi asemenea alipiri ca urmarea unor principii politice. Ele erau dictate numai de interesul personal. Anume fie care putere își avea Grecul ei la Constantinopol, care îi sprijinea interesul pentru bani și prezenturi, și eră la rândul său sprijinit de ea pentru ca ajungând dragoman sau gospodar, să-i poată sluji de mai destoinic instrument. Intru cât însă influența puterilor străine, putea adese ori să determine schimbarea sau numirea în asemenea posturi, și fiind mai mulți competitori decât locuri de împărțit, înțelegem ușor cum de Fanarioții se împărțeau și ei în tabere după jocul marei politici de pe malurile Bosforului.

Iată deci încă odată adevărit faptul de mai multe ori însemnat până aici, că Fanarioții erau conduși în întreaga lor purtare numai și numai de interesele lor personale. Și ar fi fost și straniu ca niște oameni de alt sânge, de alt neam, de altă

⁵⁶ Relazione del Hospodar di Valachia, Gennaio 1749 în Hurm. *Fry*, V, p. 146 Raportul lui Penkler din Pera Iunie 1749, *ibidem*, p. 146-148.

⁵⁷ Vezi un număr însemnat de documente, toate relative la corespondența ambasadorului francez cu Polonia dintre anii 1750—1757, Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 598 și urm.

⁵⁸ Mai sus, p. 150.

religie de cât Turcii, să fi slujit cu dezinteresare pe acei ce le zdrobise viața și împărăția lor.

Prin însuș raporturile în care stăteau cu împărăția musulmană, către care nu putea să-i lege absolut nici un simțimânt, ei erau împinși în chip fatal pe partea interesului; de aceea și numai de el se îngrijau, numai în slujba lui punceau ei eminențele însușiri ale bogatului lor ingeniu. Și dacă Fanarioții și în țările noastre nu fură îndeobște conduși decât tot de maxima interesului personal această purtare a lor ce ni se pare nouă așa de vrednică de hulă, aveă acelaș temeiu de a fi. Interesul nu poate ceda de cât unui puternic simțimânt, și între aceste nici unul nu se poate asemăna cu iubirea de țară. Intru cât un asemenea simțimânt trebuia să fie străin de inimile fanariote, unde ar fi putut ele găsi o precumpenire a interesatelor lor porniri? Țară nu mai aveau; naționalitatea lor fusese înghițită; religia lor batjocorită și acoperită cu despreț. Desfăcuți de tot ce în lumea aceasta te alipește către întreg ei erau tot atâtea molecule deosebite, concentrate în ele însăși, care pentru ele însăși numai trăiau și făptuiau. De aice explicarea firească a faptului cum de Fanarioții, nu puteau căută, în întregul lor rol politic, decât îngrijirea intereselor lor personale, fapt pentru care trebuie mai mult plânși decât huliți, întru cât sunt situațiuni fatale, care împing pe oamenii, chiar fără de voia lor, spre lucrări deșănțate.

II

RĂZBOIUL SFÂRȘIT PRIN PACEA

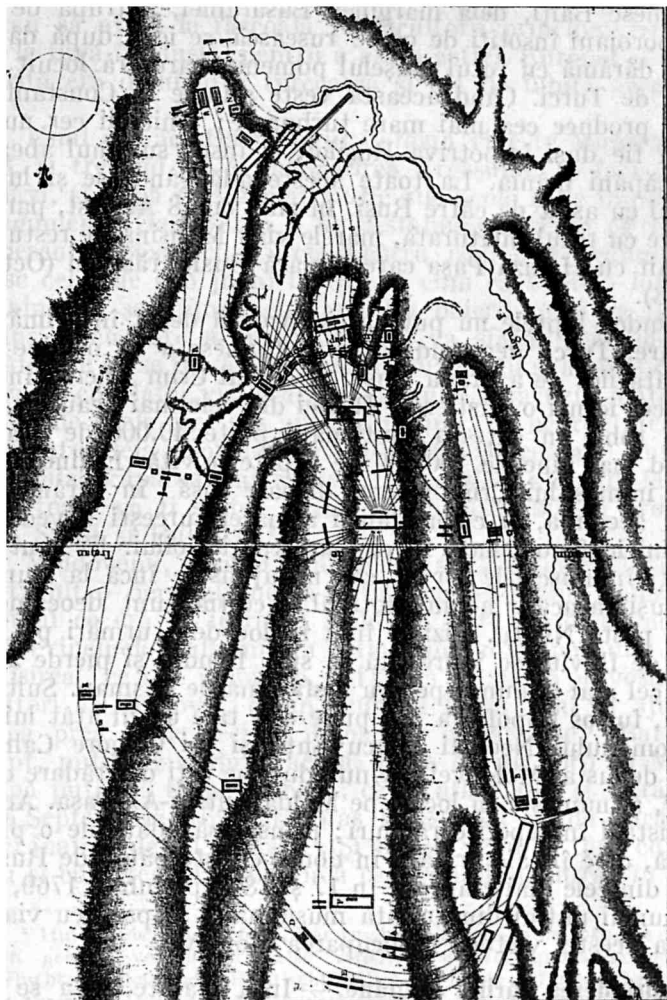
DE LA KUCIUK KAINARGI

1769—1774

1. ATINGEREA MAI DE APROAPE A ROMÂNILOR CU RUȘII

Izbucnirea războiului. — În 1762 Caterina a II-a se suie pe tronul Rusiei, și un an după aceea moare regele August al Poloniei, două împrejurări din cele mai însemnate pentru istoria Europei. Vecinicile certe care însoțiau alegerea regelui polon, iau la moartea lui August al III-lea o întindere mult mai mare, sporite fiind ele și prin dezbinarea religioasă a țării, prin nouele partide ale Disidenților și Catolicilor. În anarhia totală în care cade Polonia, Caterina reușește ușor a face ca prin banii și armatele sale, să se aleagă de rege fostul ei favorit, Stanislaus Poniatowsky în 1764. Partida patrioților sub Branicky încunoștințează pe Poartă despre pericolul ce astepta pe Polonia, din amestecul Rușilor în trebile ei, cerându-i sprijinul pentru a alege un rege de națiunea lor și a îndepărta trupele rusești din Polonia. Poarta care se deprinsese cu amestecul Rușilor în trebile Polonilor, se mulțamește a le da sfaturi binevoitoare. Ambasadorul Franței, comitele de Vergennes, ia însă în mână această afacere și cere prin o notă dela Turci ca să ia măsuri energice contra influenței crescânde a Rușilor în Polonia; dar el primește ca răspuns observarea, că trupe străine au fost în toate timpurile în Polonia, că ea pare a le primi de bună voie și că a protesta împotriva unui asemenea fapt, ar putea părea ca un atac contra libertăților republicei. După alegerea regelui Poniatowsky, izbucnind un războiu civil între Disidenți și Catolici, care se unesc în confederația patriotică din Bar, Caterina se oferă a sprijini cauza celor dintâi, între

care erau și creștinii ortodoksi, și parlamentul disidenților cere el însuș ajutorul Caterinei. Cu toate strigătele de alarmă ale confederaților patrioți, Turcia rămâne nepăsătoare, cu atât mai mult că Rușii nu cruțau de loc banii, pentru a face pe Poartă

Planul b talei și a victoriei Rușilor asupra Turcilor la râul Gagul în Basarabia (21 Iulie 1771). — Colecția Academiei Române.

să închidă ochii asupra încălcărilor lor. Văzând Polonii că fără bani nu pot dobândi nimica dela dregătorii turci, trimit și ei juvaerurile femeilor lor la sultanele din harem, opunând astfel corupția corupției și căutând măcar prin acest mijloc extrem să izbutească în cererile lor. Astfel partida războinică în-

cepe a spori în divan, înțețită fiind neconținut și prin insistările comitelui de Vergennes. Patrioții poloni, persecutați de Ruși, căutase de mai multe ori scăpare pe pământ turcesc, în Moldova și Rușii urmărindu-i până aici, calcase în repetite rânduri peste granița otomană. Odată trecând mai mulți Poloni în orașelul moldovenesc Bălți, dela marginea Basarabiei, o trupă de Cazaci Zaporojani însoțiți de oaste rusească se ieau după dânșii, atacă și dărâmă cu totul orașelul pomenit, care eră locuit mai în totul de Turci. Când această veste ajunge în Constantinopole, ea produce cea mai mare turburare; Ienicerii cer numai decât să fie duși împotriva Rușilor, și însuș sultanul abea își poate stăpâni mânia. La toate aceste adăogându-se și luarea Cracoviei cu asalt de către Ruși, în ziua de 18 August, partida păcii este cu totul înlăturată, marele vizir Muhsinsade resturnat și înlocuit cu Hamza Pașa care declară Rusiei războiu (Octombrie 1768).

Fiindcă luptele nu puteau să înceapă decât în primăvara următoare, Turcii deocamdată se mulțumesc a da oridine Hanului Tătarilor de a prada Rusia și Hanul Crim Gherai începe în mijlocul iernei o pustiere a Rusiei din cele mai neuzite, ducând în robie în câte-va săptămâni peste 40.000 de oameni, și răpind mai bine de 100.000 de capete de vită. Eminentul ajutor a inimosului Crim Gherai dispăre însă în curând prin moartea acestuia, și comandanții armatei turcești dovedesc o nedestoinicie fenomenală în conducerea războiului. Ei sunt așa de înceși în mișcările lor în cât nu ajunsese încă la Dunăre, când Rușii atacase acum Hotinul. Aceștia sunt deocamdată răspinși peste Nistru. Vizirul însă în loc de a urmări pe Ruși dincolo de fluviu, se îndreaptă în spre Bender și pierde astfel prilejul cel mai minunat pentru a sfărâma pe dușman. Sultanul Mustafa, furios împotriva lui, pune de-i taie capul atât lui cât și dragomanului Neculai Dracu Șutu și lui Grigore Calimah domnul depus al Moldovei învinuindu-i pe toți de trădare către Poartă¹, și numește în locu-i pe Moldavautshi-Ali-Pașa. Acesta trece Nistrul în repetite rânduri; prins însă odată de o ploaie cumplită, care îi taie armata în două, el este bătut de Ruși în o luptă din cele mai crâncene în 17 și 18 Septembrie 1769, astfel că numai puțini din armata musulmană scăpară cu viață². Urmarea acestei victorii fu ocuparea Moldovei.

Cuprinderea țărilor române. — Încă înainte de a se isca războiul între Rusia și Turcia, Rusia prevăzând această posi-

¹ Vezi raportul lui de St. Priest c. de Choiseul din 18 Sept. 1763, în care sunt reproduse afișele țuse pe capetele tăiete a acestor din trei „trădători” expuse la vaza publicului, Hurm. *Doc. Suplement*, I, p. 788.

² Vezi asupra acestei lupte raportul lui de St. Priest din 27 Sept. 1769, *ibidem*, p. 789.

bilitate, reînoise uneltirile sale în Moldova și Valachia pentru a trezi iarăși simpatiile lor către dânsa, simpatiile ce începuse a ațipi după cele două încercări fără izbândă de a scoate aceste țări de sub domnia asupraitoare a Turcilor. Ea trimite în mai multe rânduri emisari, sub masca de neguțitori, care căutau să ațâțe la răscoală pe locuitorii principatelor, și mai ales la fugă în Rusia, pentru a arăta astfel Europei cât de nesuferită eră dominarea turcească și cât de iubită acea moscovită³.

Unul din aceștia maiorul Carazin vine în Muntenia pe la 1768, și trecând pe la mănăstirea Argeșului, se face a se îmbolnăvi, și după ce stă mai multe zile acolo și se împietenește cu egumenul Damaschin îi se destăinuiește „cum că Rusia va să deschiză oaste cu Turcia pentru izbăvirea neamului creștinesc celui de sub jugul turcesc și cum că venirea lui este ca în taină să se ajungă cu care din boierii țării va fi mai cu ipolips și cu care arhimandritul îl va sfătui”. Arhimandritul îl sfătuește să se înțeleagă cu Cantacuzineștii și anume cu banul Pârnu și cu Matei vistierul. „Numitul Cantacuzin Mateiu fiind necăjit de acele mai sus arătate patimi, de nedreptatea Porței de nestatornicia celor după vremi domni și acea mai după urmă nădăjduia scăparea patriei (sic) lesne s’au alcătuit făgăduind că la toate va fi silitor și maiorul îi lasă câte-va proclamații către Sârbi și Bulgari”⁴.

Moldovenii, văzând iarăși pe Ruși că înaintează către țara lor, trimit o deputațiune la principele Galitzin, comandantul corpului ce eră să intre în Moldova, spre a-i oferi închinarea țării. Principele mulțumi din toată inima mitropolitului „pentru hiritisirea” ce i se trimisese, și-l roagă să spună pravoslavnicilor locuitori ai Moldovei, că în curând le va veni în ajutor din partea prea puternicei și milostivei împărătese⁵. Baronul de Elmpt, puține zile după aceea, trece cu un corp în Moldova, alungă puținele trupe turcești, ce se aflau aice și intră în Iași în 26 Septemvrie 1769, care oraș fusese dat pradă flăcărilor de Turci înainte de a-l părăsi⁶. „Și așa au venit în târg cu frumos alaiu și cu oștenii în rânduială regulată și au intrat în biserica

³ Hurm. Doc. VI, p. 61 : „Der russische Spion Tschernokapsas die Unterthanen heimlich verstohener Weise verlitet, bethöhet und aufgewiegelt, auch zur Flucht beredet und aufgehischt hatte... 4 briefe gefunden hatt wodurch einige russische Magnaten die Moldauischen Unterthanen zur fluchtigen veraterischen Wanderung ins russische mahnen und rathen sollen”. La p. 58 un alt emisar *Iancorof*. Această încercare face parte din un plan mai întins de a răscula creștinii din imperiul otoman. Zinkeisen, V, p. 932.

⁴ *Genealogia Cantacuzinilor*, original, p. 172 173, *Buciumul*, p. 155. Comp. mai sus. p. . . .

⁵ Două cărți de la Kneazul Alexandru Galitzin c. Mitropolitul Moldovei în *Arhiva românească*, p. 129, 130.

⁶ Buletin din Oct. 1769 în Hurm. Doc. Supl. I, p. 791.

mitropoliei, generalii cu ofițerii lor, și mitropolitul și boierii și norodul ce s'au întâmplat. Și fiind puse pe Analogicon în mijlocul bisericii sfânta cruce și evanghelia și luminile aprinse, s'au cetit în auzul tuturor jurământul, ținând toți rădicate în sus mânilor drepte cu două degete (al doile și al treile) deschise și întinse în sus. După cetire au sărutat crucea și evanghelia, cu toții au scris numele în cartea de jurământ. Asemenea au scris de s'au făcut și pe la ținuturi afară, trimițându-se la fiecare ținut câte o carte de jurământ, care după ce se citea în biserica fie-cărui sat, cu aceeași rânduiala, apoi se însemna și numele satului și se iscăleau preoții și diaconii și toți jurații, și cărțile acele iscălite se aduceau la cancelerie”⁷. Jurământul săvârșit au fost următorul: „Eu cel mai de jos numit, mă jur și mă făgăduesc înaintea a tot prea puternicului Dumnezeu și sfintei sale evanghelii, că iată voiesc și sunt dator ca cel ce m'am *supus de bună voe sub stăpânirea Măririi sale*, întru tot milostivei Doamnei mele imperatrițe Ecaterinei Alecsievnei, însuși stăpânitoare a toată Rusia ca se păzesc, din adevărată inima mea, datoria cea credincioasă a supunerii Rusiei: supuindu-mă întru toate fără de nici o pricinuire, *la orânduile acele, care după puterea cea înaltă a Măririi Sale vor fi hotărâte în toată țara și legiuirilor aceloră, care de obște tuturor și osebît mie, se cade a le păzi*, în tot chipul făgăduesc, ca un adevărat creștin cu suflet nefățarnic; toate cele după puțința stărei mele oastei întru tot milostivei Domniei mele (care este rânduită spre a apărare și sprijineală credinței ce se află suspinând sub jugul Moametenilor) se fac ajutor în înțarmare și slujbe, socotind pe vrăjmașii armiei Rusiei chiar ca pe vrăjmașii mei. Iar la sfârșit să mă port pe sine-mi cu chip ca aceasta: ca un rob credincios și bun și supus a Măririi Sale, după cum este cu vrednicie și se cade și după cum eu înaintea lui Dumnezeu și a judecății lui cei strașnice pot se dau răspuns. Și întru încheierea acestui jurământ al meu, sărut cuvintele mele și crucea Mântuitorului meu, Amin”⁸. Baronul de Elmpt, după ce săvârșește astfel primirea închinării țării, cere mai multe știri asupra numărului ținuturilor și orașelor Moldovei, asupra negozului ce făcea principatul, a câtimei de zaharea și roduri ce producea, a relațiilor dintre boieri și țărani, a dărilor plătite de țară atât către Turci cât și către domn, și multe alte amănunțimi de aceste, care împreună cu jurământul reprodus mai sus dovedesc până la evidență că Rusia avea de gând a încorpora cu totul țările române. Generalul ordonă apoi, sub amenințare de mari pedepse, a se da pe față toată zaharea turcească

⁷ *Arh. rom.* p. 132.

⁸ *Ibidem*, p. 131.

precum și a se opri exportarea din țară a orice fel de bucate, care ar putea fi de folos armatei rusești; și în sfârșit cere dela țară ca să se „aleagă un obrăz din clirosul bisericei, și doi din boieri care s'ar socoti, ca să meargă la luminatele picioare a preă puternicei împărătese, să cază și să-i mulțamească pentru mila ce au arătat Măria Sa, cu trimiterea oștirilor, cu care i-au scos din jugul robiei”⁹.

Împărăteasa Caterina voind să-și documenteze scopurile sale asupra Creștinilor din Răsărit și dorind să arate, că războiul pornit de Turci asupra sa, îi dă prilejul a lupta pentru eliberarea coreligionarilor săi, punând, astfel în deplină aplicare politica inaugurată de Petru cel Mare, publică un manifest în care arată că Poarta, urând religia ortodoxă, i-a declarat războiu pentru că ea au sprijinit cauza Disidenților în Polonia, și că dominarea cea barbară a Turcilor „caută să arunce în marea nelegiuirei și corpul și sufletul Creștinilor ce trăesc în Moldova, Valachia, Bulgaria, Bosnia, Erzegovina, Macedonia și în celelalte părți ale imperiului otoman”¹⁰.

Caterina trimite și mai multe scrisori către căpiteniile boierilor din Muntenia și Moldova; între altele una din 9 Ianuarie 1769 lui Pârvu Cantacuzino Banul de Craiova însoțită de portretul ei, în care scrisoare îi spune că „scăparea patriei voastre și tuturor vecinilor și Creștinilor din cea hulită turcească supunere, cu adevărat este o întreprindere prea folositoare pentru toată Creștinătatea și mai cu deosebire pentru acel *slavonesc norod*”. După cât știm este prima manifestare a ideii slavonismului Românilor, pe care Rușii apoi până astăzi o consideră ca dogmă a științei lor istorice, bine înțeles în slujba ideilor politice. Mai adăogă împărăteasa în un manifest publicat puțin timp după aceea că „arătăm și dăm în știre tuturor *noroadelor slavone*, acești ticăiți creștini ce locuesc în Moldova, Caravalahia, Țara Muntenească în Bulgaria și Bosnia, Herzegovina, Macedonia și Albania și prin alte ținuturi turcești”¹¹.

Din Moldova Rușii trec în Muntenia, unde-i chiamă chiar principile Grigore Ghica (cel ucis în 1777) și o partidă de boieri în fruntea căreia stăteau spatarul Cantacuzino, arhimanditul de Argeș și comandantul gardei de Arnăuți a principelui. Această părtășie a lui Ghica pentru Ruși ne explică cum de acest principe, care avuse tot timpul a fugi în Turcia, este prins de

⁹ *Ibidem*, p. 135.

¹⁰ Manifestul împ. Caterina în Hurm. Doc. VI, p. 63.

¹¹ *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 176 și 179.

dânșii, fiind apoi dus la Petersburg, „cu toate onorurile”¹². Prefăcându-se el la început a ținea cu Turcii, Cantacuzineștii îl muștră „că dacă va birui Rusia, va prii medui țara”¹³. Împărăteasa îi dăruiește o tabatieră împodobită cu brilante și primește pe fiul său în corpul cadetilor; apoi ea dă lui Ghica și deputaților munteni o sumă de bani pentru călătorie; se mai spunea că fostul domn fusese în sarcinat a merge la armată spre a începe negocierile cu Turcii și a cerca ce ar fi ei dispuși să conceedă Rusiei pentru încheierea păcei¹⁴. De acea și Rușii sprijinesc candidatura lui Ghica la tronul Moldovei în 1774¹⁵.

Cantacuzineștii răspund din partea lor simpatiilor rușilor prin un mare devotament pentru cauza lor. Răducanu fiul lui Matei și nepotul Pârvului cere voie dela Romanzoff să facă un corp de oștire *moldovenească* și „au strâns deplin polc de husari, din care era tot aleși tineri voinici: Români, Moldoveni, Ardeleni, numindu-se Usarkoi, Voloskoi polc, cu care el la răsboalele cu Turcii multe vitejii au arătat”. Această participare prea activă a Cantacuzineștilor pentru Ruși împinge pe Mihai Cantacuzino să se teamă de răsbunarea Turcilor și să treacă în Rusia la încheierea păcei 1774. Împărăteasa îl face general maior și-i dă sate cu 2.000 dé șerbi în gubernia Mohilăului¹⁶.

Deputații însărcinați a merge la „luminatele picioare”, a le împărătesei au fost din partea Moldovei: Inokențiu episcopul de Huși, Bartolomeu Măzăreanu egumenul Solcăi, Benedict egumen de Moldavița, Ioan Palade biv vel logofet și Enacachi Milea biv vel spătar; iar din partea țarei Românești: Grigore Mitropolitul Ungro-Vlahiei, Mihai Cantacuzino vistiernic și Neculai Brancovanu logofăt. Ei duc cu sine niște cărți cătră împărăteasa în care înălțarea acesteia este slăvită în cuvintele cele mai înfocate Cartea moldovenească, după ce pune

¹² Kaunitz cătră Thugut din 20 Martie 1770 în Hurm. Doc. VI, p. 74. Tot acolo la p. 68 se spune: „Was ich demselben vorlangst nur muthmasslich gemeldet dass nehmlich der wallachische Woevoda Gregorius Ghica die Russen in das Land gezogen, und nach genomener Abrede von ihnen hinweggeführt worden ist inzwischen ohnzweifelhaft bestättigt”. Dionisie Eclesiarhul în Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*. București, 1862, II, p. 164, spune că pe „Ghica Vodă l'a luat în chp de rob cu iconomie de spre Turci”.

¹³ *Genealogia Cantacuzinilor* p. 186. Ghica se roagă de amb. prusian să arate Rusiei că luarea.....silnică. Von Solm c. rege St. Perersburg 16 Martie 1770. Iorga. *Acte și frag.* II, p. 26 și 29.

¹⁴ Kaunitz c. Thugut 21 August 1770. l. c. p. 80. Această trimitere fusese numai un proiect. Sabatier c. Choiseul 22 Iunie 1776. Hurm. Doc. XVI, p. 481 arată primejdia: „il paierait de sa tête cette témérité” de aceea alt raport al aceluiași, *ibidem* p. 483 spune: „Ghica ne va plus à l'armée”.

¹⁵ Kaunitz c. Thugut Sept. 1774, l. c. p. 105.

¹⁶ *Genealogia* p. 209, 216, 22. După încheierea păcei, Matei Cantacuzino și vinde moșiile din Muntenia și se strămută în Rusia. Vezi un doc. din 1774 în *Doc. familiei Cantacuzino*, ed. Iorga p. 253.

mai pre sus faptele de acum a „monarhiceştii Măriei Tale” decât acele a le lui Constantin cel Mare împotriva lui Maxenție arată cum la „înfăţişarea cea covârşitoare de biruinţă a armelor Măriei Voastre cei purtătoare de semnul crucei, atâta s’au cutremurat şi s’au îngrozit păgânii, cât li s’au părut apele Nistrului şi ale Dunărei prea desfătate noianuri, la care scăpând câţi au putut de focul armelor, au măsurat adâncimea râurilor, făcându-se mâncarea peştilor şi paserilor. Cu glasul de neîncetate laude şi cântări, mulţămim Troiţei cei într’o unime şi a tot puternică, că cu milostivire au privit asupra noastră întărind inima cea blagorodnică şi autocraticească a Monarhiei Voastre, spre isprăvirea noastră, *celor de o credinţă*, din robia jugului otomanicesc, şi ca nişte *robi* prea plecaţi şi prea mulţămitori aducem cele prea ferbinţi mulţămirile noastre cătră înalta stăpânirea Voastră pentru că ne am învrednicit după dorirea cea de mulţi ani a fi sub acoperemântul Vostru cel puternic”. Mai departe după nesfârşite laude care de care mai exagerate şi înălţare până la ceruri a împărătesei, adaoge cartea : „noi locuitorii Moldovei ca nişte *robi* *prea plecaţi*, aducem supunerea *cea robească* cu toată buna voinţă şi primirea inimii şi cu *genuchile plecate ca nişte ferbinţi rugători cădem la urmele prea luminatelelor picioarelor Voastre*”. In fine la sfinţit cartea isbucneşte într’un lirism foarte patetic prin cuvintele „o prea blagorodnică imperatriţă şi prea milostivă stăpână a noastră nu ne părăsi pe noi robii Măriei Voastre cei de o credinţă, umbreşte-ne”¹⁷, etc. care arată în ce poziţie de umilire se afla pe atunci poporul român faţă cu atot-puternicii Ruşi. Cartea ţării româneşti, ceva mai scurtă dar, deosebindu-se prin aceleaşi însuşiri, sărută până şi „genuchii şi urmele picioarelor tale celor împărăteşti şi singure stăpânitoare !”¹⁸.

Auzind Turcii de închinarea locuitorilor Moldovei şi a Munteniei cătră Ruşi, se înfuriază cumplit asupra lor şi prin un fetwa al Muftiului sunt declaraţi de haini şi daţi în prada şi răsbunarea oştrilor musulmane¹⁹.

¹⁷ *Arh. rom.* 152—159.

¹⁸ *Arh. rom.* p. 180. Confirmată prin Von Solms c. rege 10 Apr. 1770 : „Les députés de la Moldavie et de la Valachie sont arrivés et ont reconnu formellement la soumission de leurs pays au sceptre de la Russie”. Iorga, *Acte şi Frag.* II, p. 27. Un prinţ al Românilor ortodoxi din Banat însoţia deputăţia ţărilor române. *Vezi Calatoriile în Rusia a preotului bănaţean Mihail Popovici de N. Iorga, 1901.*

¹⁹ Kaunitz c. Thugut, 19 Ianuarie 1770. I. c. 66 Comp. Bauer, *Memoires historiques et géographiques sur la Valachie*, p. 27 : „Ceux ei (les Turcs) voyant qu’ils n’étaient plus en état de s’y maintenir, (en Valachie) l’ont presque entièrement dévastée en l’abandonnant aux vainqueurs”. *Vezi* şi cartea ţarei cătră deputăţii trimişi la Petresburg în care se plâng de pustiirile Tătarilor. *Arh. rom.* p. 220. precum şi Hammer, III pag. 601. Mai vezi un raport olandez 18 Dec. 1769 : „Toţi moldovenii de la 12 ani au fost declaraţi..... s’a dat voie să se facă stăpâni pe averea lor”. Alt raport al lui Zegelin c. Regele Ambele în Iorga *Acte şi frag.* II, p. 22.

Această purtare nesocotită a Turcilor au aruncat și mai mult pe Români în brațele Rușilor, ca unii ce din partea Turcilor erau amenințați cu jaf și peire.

Și totuși nu trebuie să credem că și acum ca și pe timpul lui Petru cel Mare, Moldovenii și Muntenii erau să vadă în Rusia scăparca și mântuirea din nenorocirile lor.

Pe timpul lui Petru cel Mare atingerea între Ruși și Români fusese mai mult idcală; ei îi vedeau numai cât prin prisma cea încântătoare a speranței, și lovirea chiar trupească fusese înlăturată prin nenorocirea lui Petru la Prut, care împedecase pe Ruși a pătrunde mai adânc în țările noastre. Dar chiar în războiul din 1736, am văzut cum purtarea lui Münnich nemulțamește pe boieri, și cum întâile desamăgiri asupra Rușilor pătrund în inima Românilor. Pe timpul Caterinei, în războiul din 1769—1774, Rușii pun mâna pe ambele principate, vin în atingere chiar materială cu Românii, și era cu neputință să nu se producă o notă discordantă în cântarea cea armonioasă ce țărea că se înalță din pepturile tuturor Românilor pentru slăvirea prea puternicei împărătese. Nemulțumirea locuitorilor izbucni în curând din o cauză prea ușoară de înțales: aprovizionarea oștilor rusești. Și este de luat aminte că tocmai în acest punct țările române trebuiau să fie mai simțitoare; căci ele voeau să scape de sub domnirea Turcilor, mai cu samă din pricina abuzurilor ce se făceau cu cererile pentru oști, care loviau cu deosebire în averea locuitorilor. Și tocmai în această privire, în loc ca Românii să se vadă ușurați prin dominarea rusască, ei erau apăsați tot atâta, dacă nu și mai greu de armatele împărătești; a trebuit deci să se nască în mintea multora ideea că ei nu au dobândit altă ceva decât o schimbare de stăpân, fără ca soarta lor să se îmbunătățească. Intr'o tânguire către feldmareșalul Romanzow se spune între altele: „Oscbit încredințăm pe slăvirea ta cum că noi ca niște robi prea plecați ai împărăteștii măririi, după credința noastră cea cu jurământ, suntem supuși împărăteștilor porunci până la cea de pe urmă picătură a sângelui și pre gata spre a da din cele ce sunt prin puiința noastră pentru trebuința oștii împărătești, *însă cu știință și cu oareș-care cuviincioasă rânduială; pentru că o sumă de oameni ce sunt trecători prin Moldova ieu fără nici o rânduială cele ce înlâmpină pe cale, atât dobitoace cât și allele, mai mult decât le este trebuința și spre risipă; și mai ales volintirii fac multe supărări și jafuri săracilor creștini și iarăși ti risipesc prin locuri pustii și păduri*²⁰. De o minunată naivitate este în această privință „cartea ce au scris către împărăteasa o samă

²⁰ *Arh. rom.* p. 168. Vezi tot acolo o expunere mai lămurită a relelor făcute de oștirile rusești țării, p. 208.

de jupănese văduve”²¹, în care ele cer ca prin un milostiv și înalt hrisov să fie apărate și încunjurate de *supărările și orânduile cele ce se vor obicinui de acum înainte a fi în pământul nostru*”. Cu aceeași naivitate cu care își exprimă părerea lor asupra soartei viitoare a țării, urmează cucoanele a cere scutire dela toate greutățile ce le impunea întreținerea armatei, crezând că vor fi ascultate, când împărăteasa Caterina se îngrijea tocmai prin un manifest către Moldoveni, să-i facă a înțelege nespusul bine ce le-au făcut scoțindu-i din robia Turcilor, cerându-le ca răsplată pentru această înaltă milostivire, ca „dela mic până la mare, toți împreună deobște și fiește-carele osebit, să se înfierbânteze și să fie cu silință în spre a se arăta vrednici unei faceri de bine atât de mare, plinind cu deadinsul și din bună inimă desăvârșit acea datorie a legeri și a creștinescului jurământ prin care ei s’au îndatorit către noi”. Împărăteasa făgăduia „că după măsura credinței voastre, și a râvnei ce veți arăta pentru slujba noastră, ce este așa strâns unită împreună cu slujba bisericei lui Hristos voim și noi ca să împărțăm către voi a noastră milă și a noastră bună voință”²². Și dacă înțelesul acestor vorbe putea să înfățișeze oarecare greutate în manifestul Ecaterinei, el devine foarte limpede și lămurit în tălcuirea lui de către mitropolit, care se însărcinează a spune lucrurile mai pe față de cum putea să le spună împărăteasa tuturor Rusiilor: „al doile să vă veseliți de bună voe și cu întrecere la slujba cea împărătească, fiecare după starea și puterea sa și mai vârtos pentru *proviantul* împărăteștilor oști ce au venit spre apărarea noastră”²³.

Apoi locuitorii țărilor se așteptau poate ca pe timpurile lui Petru, ca țara să fie cu totul scutită de dări, și afară de vămi și de ocne „să nu plătească țara nici un ban”²⁴. In loc de aceasta vedem pe Romanzow scriind după ce deputații români plecaseră către Petersburg: „Drăpt aceia siliți-vă cât veți putea, a ajuta cu un ceas mai înainte la trebuințele zaharelei oștilor, care vă păzesc. Așisderea să crească veniturile visteriei fără îngreuierea norodului; căci păgânii ce vă stăpâna nu avea nici o durere întru nimic pentru folosul vostru, ci încă vă asupra cu grele biruri și cu alte multe feluri de supărări. Deci acum fiecare să deie puțința lui spre folosul obștesc și nimene să nu fie scutit a nu da din toate neguțitoriile alișverişului *ci toți se deie după obiceiul vostru cel vechiu*; la care eu vă poruncesc, *asa întocmai să se stringă acele venituri, după cum mai înainte s’au dat*; cum și *goștina* pentru oi, de care după socio-

²¹ *Arh. rom.* p. 176.

²² *Arh. rom.* p. 189.

²³ *Arh. rom.* p. 192.

²⁴ Vezi jalba dată de neguțitorii ieșeni, *Arh. rom.* p. 148.

tință nu poate să fie îngreuiet norodul cât de puțin; căci dintr' aceste fiecare are venit și chivernisală. Inși-vă din bună socotință puteți să cunoașteți că nu este cu puțință pământul acesta a fi fără cheltuială; pentru care se cade să se strângă *veniturile obicinuite*, nu pentru alt ceva, ci pentru trebuința țării și pentru plata oștirilor''²⁵.

După cum s'a putut vedea din citatele împrumutate documentele contimpurane faptelor ce le descriem, Rușii puneau neconținut înaintea ideea lui Dumnezeu și a religiei creștine pentru a da un caracter cât se poate de neinteresat cuceririi țărilor române. Pentru a mântui biserica creștină din Polonia se expusese Rusia la războiul cu Turcii; pentru a mântui biserica creștină din țările române se băteau oștirile sale și se vărsă sângele supușilor săi; în sfârșit tot pentru mântuirea credinței cereau Rușii ca Moldovenii și Muntenii să deschidă punga lor și să întrețină oștirile moscovite. Felul politicii rusești cerea ca ea să se îndrepte către clasa societății care înfățișa biserica, în numele căreia ea venia, așteptând cu drept cuvânt dela aceasta o ascultare mai deplină și mai oarbă. Și cerul nostru se grăbește a răspunde cu prisosință la această înaltă luare în samă prin amestecarea sa în toate trebile, prin redactarea tuturor adreselor către autoritățile rusești, publicând și interpretând manifesturile împărătești, în sfârșit prin supunerea sa sub autoritatea sinodului rusesc, prin care el cel d'întâi dă pildă purtării pe care trebuia s'o păzească țara față cu Rusia²⁶.

2. ORGANIZAREA CERUTĂ DE BOIERI

După ce Rusia pune astfel deplină stăpânire pe țările române, trebuia să iee măsuri pentru organizarea lor, și am văzut mai sus cum baronul de Elmpt spre a se putea apuca de această treabă în deplină cunoștință, cere dela țară deosebite lămuriri. Împărăteasa Caterina în răspunsul ce-l dă deputaților români, spune că „amândouă knejiile Moldovenească și Muntenescă, întru toate să fie după a lor judecăți și orândueli''²⁷, prin urmare le făgăduiește o deplină autonomie în ocârmuirea lor lăuntrică. Până întru cât erau să fie ținute făgăduințele împărătesci, se va vedea din următoarele.

Cererile deputaților moldoveni. — Deputații Moldovei și ai Munteniei înfățișează curței rusești niște cereri în privința

²⁵ *Arh. rom.* p. 195.

²⁶ *Arh. rom.* p. 168. Această întărește cele spuse mai sus asupra rolului bisericii în apărarea naționalității noastre.

²⁷ *Arh. rom.* p. 201.

organizării viitoare a țării, care însă de sigur sunt inspirate din isvor rusesc, căci ele sunt chiar împotriva intereselor boierilor, care dacă li s'ar fi lăsat deplina libertate și-ar fi primit o mult mai mare putere reală și neatârnată în ocârmuirea țării. Totuși este de observat că Rusia, dorind să pună mâna pe țările române, în aparență cu propria lor învoire, și clasa cea mai însemnată fiind pe atuncea boierii, se înțelege dela sine că ea le încuviință mai multe cereri; căci ea ținea mult ca să nu-i nemulțamească, pentru a nu fi nevoită să întrebuințeze mijloace silnice în contra lor. Altmintrele s'ar fi șters războiului ce-l susținea împotriva Otomanilor caracterul de războiu sfânt, a căruia scop era mântuirea Creștinilor de sub jugul Musulmanilor, și i s'ar fi întipărit acel de un războiu de cucerire, care ar fi compromis cu totul pe Ruși în ochii Creștinilor din peninsula Balcanului.

Cererile deputaților moldoveni sunt următoarele :

1. La ocârmuirea țării să fie aristocrație, adică să se aleagă 12 boieri mari din starea întâi, care să fie cu aceeași cinste și nume de boierie precum și mai înainte, începând dela vel Logofăt; 2. Dintr'acești boieri, 6 să cerceteze și să hotărăască numai judecățile, iar 6 să adune dăjdiile țării și să caute alte pricini, câte vor fi, și acești 12 boieri să fie șezători în Iași; 3. La toate ținuturile să se rânduiască ispravnici câte 2, unde vor fi mici ținuturile, unul judecător, unul strângător dăjdiilor și purtător de grijă altor pricini. Iar unde vor fi mari ținuturile câte 4, iarăși cu asemenea rânduială, și aceștia să fie aleși din starea cea de a doua a boierilor; 4. Boieriile curții cele de al doile și al treile ce se socotesc a fi vechi a țerei (osebit de cele ce se cuvîn Domniei) și zapcii cei dintâi și ai doile și al treile să fie după rânduiala cea de mai înainte; însă din feciori de boieri să se aleagă zapcii, ca printr'aceasta să se silească a deprinde rânduiala curței și a ocârmuirei, și câte puțin să se înalte la cinstea boierilor, câți vor fi vrednici. Iar câți din feciorii de boieri vor rămânea întru obiceiuri rele, și nu se vor sili ca să deprinză învățătura bunei ocârmuiri, nici de cum să nu se înalte la treptele boierilor, ca să nu se strice buna ocârmuire. Dar iarăș să nu rămâne în starea și rânduiala țărănească, ci să trăiască fără supărare, hrănindu-se din veniturile moșiilor lor, și dintr'alte osteneli ce vor face; 5. Toți boierii ce vor fi aleși la ocârmuirea țării, atât acei 12 cât și cei de ai doile și zapcii și ispravnicii ținuturilor, când vor vra să între la slujbe, întâi să facă jurământ, cum că vor sluji cu dreptate, fără viclesug, atât împărăției cât și patriei, și cum că vor păzi credința și către împărăție și către patrie; 6. Ocârmuirea și slujba numișlor boieri, tuturor de obște, să fie hotărâtă numai într'un an, sau în trei ani, începând dela anul nou, zi întâi a lui Ghenare. Iar la împlinirea hotărâtei vremi să-și deie samă pentru slujba

ce au făcut și să o părăsască, după care iarăși prin alegere să primească alți boieri ocârmuirea, cu asemenea rânduielă, socotindu-se a intra la cinstea boierilor și la ocârmuirea țării toată partea boierească pe rând; însă cei vrednici de ocârmuire, măcar de vor fi și neamuri scăpate; 7. Aleșii ocârmuirii la sarma ce vor da, după împlinirea vremei, de se vor vădi cu încredințare cum că au făcut viclesug sau jafuri întru a lor ocârmuire, prin știință, unii ca aceia să cază cu totul din cinstea dregătoriiilor, și nici odată să nu fie primiți la nici o dregătorie, nici la ocârmuire nici la altă slujbă cât de mică, ci să trăiască după rânduiala feciorilor de boieri ce vor fi vrednici, precum s'au arătat la al 4-lea pont; 8. Intre judecătorii ce vor fi atât la Iași cât și la alte târguri și ținuturi, să fie și câte un pravilar sau din partea politicească sau din partea bisericicească, om cu știință din destul la hotărârea pravililor, ca toate judecățile să se hotărească după dreptate pe pravili; 9. Fiindcă până acum din nestatornicia ocârmuitorilor erau și judecățile nestatornicite și în multe chipuri se făceau hotărârile, une ori răzămându-se la obiceiuri ale pământului, alte ori la pravili, și aceste iarăși prefăcându-se după voința fiecăruia, din care pricină nu era niciodată statornică hotărârea judecăților, ci celor mai mulți pricinuitoare de mari pagube și stângeri cu cheltuelile cele necentenite; drept aceea atât obiceiurile pământului câte nu se împotrivesc pravililor, cât și pravilele cele ce sunt încredințate de mai mulți împărați și legiuitori, să se alătureze cu obiceiurile pământului și cu această ocârmuire de aice să se alcătuiască toate în scris: și să se iscălească de către toți, întărindu-se și de către prea puternica împărătească; 10. Să se iee un general cu o sumă de oaste, cât va fi din destul pentru paza marginilor țării, carele să fie șezător în Iași și de aici să rânduiască oastea pe la margini; 12. Slujba cea dintâi a generalului să fie ocârmuirea oștirilor, ce vor fi de paza țării, atât de străini cât și din locuitori. A doua, *prin mijlocirea lui să se trimită la visteria împărătească dăjdiile țării*; 13. Pe boierii ce vor fi aleși la ocârmuire fiecare cu hotărît nume de boierie, *generalul să-i îmbrace cu caftan*; 14. Mademurile (minelc) ce se vor afla în pământul acesta să fie în sama generalului și generalul să rânduiască la slujba lor pe care va socoti vrednic, sau din străini sau din pământeni; 15. Toate pricinile țării ce vor vra să se arate cu anafocale la prea puternica împărătească să se trimită prin mijlocirea generalului; 16. Din feciorii de boieri sau și din alți pământeni, câți vor voi să între la oșteasca rânduială, să nu fie oprîți aflându-se vrednici ²⁸.

²⁸ Arh. rom. p. 202.

Prin acest proiect de organizare nouă a Moldovei se încredința boierilor un rol precumpenitor. Lor li se dădea în mâni administrația, hotărîrea judecăților, strângerea dărilor, cu un cuvânt toată puterea politică. Apoi ei se îngrijeau ca să vină cu toții pe rând la ocârmuirea țării, pentru ca dreptul de a despoia pe popor, în care pe atunci se cuprindea administrația, să fie egal împărțit între dânsii, ne uitând nici pe cei scăpătați dintre ei, pentru a și putea îndreptă averile în caz de nenorocire. Boierii erau atât de siguri pe protecțiunea Rusiei, în cât nu se sfiesc a pune în fruntea cererilor lor cuvântul de aristocrație. Dar cu ce preț câștigase ei aceste închipuite drepturi? Cu jertfirea totală a neatârării țării, care se vede mai ales din dispoziția de a se trimite dăjdiile țării la visteria împărătească, în care se cuprinde totala suprimare a neatârării economice a țării, de care este în totdeauna strâns legată neatârarea politică. Apoi în acele „ponturi” se vorbește adesea de alegerea ocârmuitorilor, dar nu se spune de cine să se aleagă. Ori cine poate ceti printre rânduri că autoritatea ce-i alege, adică îi numește, este generalul rusesc, care avea și dreptul de a-i îmbrăca cu caftan! Intr'un cuvânt generalul, care eră să fie și comandantul unei oștiri în mare parte străine, adică rusești, mai ales în elementele ei superioare, nu eră decât un domnitor al Moldovei, sub care așa numita aristocrație a țării trebuia să plece capul, dacă nu voea să vadă resonând pe spetele sale cnutul rusesc și se resimtă în măduva ei frigurile Siberiei.

Cererile făcute de munteni. — Organizarea Munteniei dă mult mai lămurit pe față scopurile Rușilor în privința țărilor noastre. Sau că boierii de aici s'au arătat mai blajini, sau că Rusia aveă un mai mare interes de a-și asigura stăpânirea în Valachia, ca aceea ce era mai aproape de Turci, un lucru este pozitiv: boierii de aici *cer* dela împărăteasă totala încorporare a țării în Rusia. Iată cererile lor:

1. Țara noastră să se facă *tot una cu eparhiile ce stăpânește prea puternica împărăție a Rusiei*, și la vremea păcei ce se va face, nici ca cum să nu se lase să cază iarăși la tirăneasca (sic) cea dintâi a Agarinenilor; 2. De vreme ce locul nostru din nestatornicia Turcilor, au căzut sub desăvârșită neorânduială, ne rugăm *ca să se așeze în țara noastră legile și rândue-lile Rusiei pe deplin*; 3. Să se rânduiască în țara noastră ca să se facă oaste de țară 20.000 de oșteni, însă 15.000 pedestrime și 5.000 călărime și să se ție din veniturile țării; iar artileria ce ar trebui cu cele trebuincioase a le ei ne rugăm ca să ni se dea dela împărăteasca milă, cum și la vreme de războiu să trimită împărăția ajutor ce ar trebui spre apărarea țării. Iar hrana oștii să se deie din țară, și să poată intra în boierile oștei și

Munteni mari și mici, ca să se deprindă cu ale războiului; 4. După ce vor veni în țara noastră ofițeri împărătești să se facă cetăți la părțile ce ar trebui, din veniturile țării; 5. Veniturile țării, să se îndrepteze acum *după rânduiala Rusiei*, cum și pentru vamă să se facă un isvod nou *după rânduiala Rusiei*; 6. Partea mirenească și bisericească să fie *sub îndreptarea Sf. Sinod după obiceiurile Sf. biserici din Rusia*; și să aibă stăpânire mănăstirile asupra țiganilor și a moșiilor, după afierisirile creștinilor și după hrisoavele domnești, care să se și mai întărească; 7. Din veniturile țării să se facă academiile de epistimii, meșteșuguri și limbi; 8. Fii și casele boierilor celor mari și al doilea să câștige privilegiile lor și să se împărțasească și din mila împărătească; 9. Judecătorii care se vor rânduie pe la ținuturi și orașe, să fie *jumătate Munteni*; 10. Boierii cum și alții ce vor cere voie să meargă la Rusia, să fie slobozi, să nu se oprească de către guvernul locului; 11. Să fie volnici cei din țară ca să neguțitorean pe la alte împărății, pe la care solii împărătești ce vor fi pe la acele locuri să-i apere ca pe niște *Moscali*; și cei străini aducând lucruri de altă țară și cumpărând de acele de loc, ce or fi cu poșlovenie, să se vămuească ca și la împărăția Rusiei, și să nu se amestece nici la chivernisala locurilor ce s'ar face prin neguțitorii, afară de cei ce sunt înșurați aici în țară; 12. În țara Muntenească patru boieri să fie în fruntea treburilor, și volnicie să se deie la acești 4 boieri ca să judece, să hotărească, cărțile lor să aibă putere, ispravnicii ținuturilor să se supună acestora cum și toată țara la orice porunci. Iar *generalul să poată porunci acestor 4 boieri la orice oră, având volnicie ca să-i și oprească*²⁹.

Asemene orânduiri nu mai au nevoie de nici un comentariu; mai ales cea prin care boierii cer voie ca cel puțin jumătate dintre judecătorii țării să fie Munteni; de unde se înțelege că cealaltă jumătate era să fie Ruși și aceștia erau să aplice legile lor, pe care boierii se roagă să fie introduse în Muntenia. Că aceasta nu o puteau face decât în limba lor, se înțelege iarăși de sine, în cât rusificarea Munteniei era pe deplin plănuită.

Astfel ajunsese Rusia a aduce la împlinire tratatul lui Petru cu Cantemir, ba să-l și întreacă; căci Petru cel Mare tot lăsa Moldovei o umbră măcar de neatârnat, prin domnul ei, pe când prin orânduiele Caterinei țările române pierdeau cu desăvârșire orice neatârnat și erau menite a fi rusificate în cel mai scurt timp.

Pentru a da o idee despre modul cum înțelegeau Rușii să ocârmuiască aceste țări și spre a vedea astfel de soiu ce îngrijire aveau să aibă ei pentru noile provincii adăuse împă-

²⁹ *Arh. rom.* p. 211 214.

răției lor, ne vom sluji cu două documente în lipsă de altele care însă aruncă o lumină foarte vie asupra sistemului rusesc. Unul este acel ce privește la organizarea școalelor principatului Moldovei, în care comitele Romanzow răspunde la cererile mitropolitului în această împrejurare: „că toate cele privitoare la școli *le las întru buna socotință a Prea sfinției tale și a celorlalți ce sunt parte bisericească și împreună și a boierilor ce sunt judecători în Divanul knejiei Moldovei; iar cât pentru limba cea grecească eu nu pot intra nici într'o cercetare*”³⁰, — în cât rezultatul stăruințelor mitropolitului care se ruga de feldmareșalul ca „să-i deie un ajutor spre mai bună îndreptare”³¹, este că acesta nu vrea să se amestece în asemenea lucruri. Celalalt document se ocupă cu poliția, și aici vedem din potrivă o îngrijire prea deamăruntă și o pricepere minunată pentru a se introduce un sistem incvizitorial: „și de-acum înainte, oricine va veni de afară, și va găzdui la vre-o casă, gazda să fie dator să înștiințeze pe starostele său îndată pentru acel oaspe, cine și de unde este, și cu ce treabă au venit și starostele să facă știre dumisale agăi, și de-l va primi gazda și-l va lua în chizășia lui, aga să înștiințez pe d-nia lui polcovnicul și Prea sfinția Sa mitropolitul”³².

Poliție aspră și nengrijire de cultură, iată începuturile protecțiunii rusești asupra Românilor; și aceste două elemente sunt esențiale în sistemul rusesc, căci ele sunt sprijinul cel firesc al despotismului.

3. PACEA DELA KUCIUK-KAINARGI

Cu toate aceste nici acuma nu trebuia ca Rusia să împlinească una din dorințele sale cele mai vii, punerea stăpânirii pe țările române. Pentru a lămuri cum s'a putut face aceasta, trebuie să ne întoarcem la istoria generală a războiului.

Pe când în Europa armatele rușești cucereau Moldova și Valachia, în Asia ele nu erau mai puțin norocite, cucerind Armenia, Circazia și alte țări supuse Imperiului Otoman. Tot odată însă Rușii voiau să lovească puterea turcească și pe mare, pentru a o înfrânge cu totul, și împărăteasa Caterina începe mari pregătiri în Marea Baltică pentru construirea unei flote, chemând marinarii iscusiți din Anglia, Olanda și Danemarca. Scopul acestei flote era mai ales răscolirea Grecilor și a celorlalte popoare maritime ale imperiului otoman, care s'ar vedea încurajate în mișcarea lor prin puternicul ajutor al unei flote

³⁰ *Arh. rom.* p. 234.

³¹ *Ibidem* p. 233.

³² *Arh. rom.* p. 137.

rusești, dând astfel o împlinire făgăduințelor făcute acestor popoare încă din 1765, și realizând în totul politica începută de Petru cel Mare. Flota rusască, bine pregătită, pornește din Marea Baltică, trece prin Oceanul Atlantic și intră prin strâmtoarea de Gibraltar în Marea Mediterană. Spre a putea înțelege cum de flota rusească a putut să încunjure Europa fără a fi supărată de nimene, să aruncăm o ochire asupra politicii engleze față cu Rusia din acest timp.

În războaiele expuse până aici am avut prilejul a atinge în mai multe rânduri linia de purtare ce Englezii o păzeau față cu Rusia în raporturile acesteia cu Turcia, și am văzut că în totdeauna până acuma fusese sprijinitoarea Turciei în contra atacurilor Rusiei. Acuma de odată vedem că lucrurile se schimbă că Englezii nu numai învoesc flotei rusești a intra în Marea Mediterană prin o strâmtoare ce era în mâinile lor; dar amiralul englez Elphinstone comandează flota rusească, și Anglia arată curților din Versailles și Madrid că va privi ca un act de dușmănie față cu dânsa, orice încercare de a se opune flotei rusești în Mediterana. Prin ce minune oare se schimbase politica tradițională a Englezilor?

Anglia este o țară comercială, și politica ei atârână în totdeauna de interesele negoțului ei; de aceea nu trebuie să ne mirăm a o vedea schimbându-și îndreptarea, îndată ce se va fi schimbat îndreptarea intereselor ei comerciale.

Ori cine înțelege ușor că dacă Anglia până acuma sprijinise cauza Turciei, acesta o făcuse nu din iubire către închinătorii Semilunei, ci din interesul de a ocroti foloasele ce le trăgea ea din comerțul ce-l făcea cu popoarele din Turcia. În timpul veacului al XVIII-lea comerțul Angliei în Orient începuse să dea de-a curbură cu o repejune neasemănată, fiind înlocuit cu acel francez. La această schimbare contribuise mai multe împrejurări: mai întâi activitatea și silințele lui Colbert de a însufleți comerțul oriental al Franței, premiurile date de guvernul francez exportatorilor de mărfuri, bunătatea, gustul cel potrivit obiceiurilor orientale și efinătatea produselor franceze, în sfârșit foloasele însemnate câștigate dela Poartă, prin tratatul comercial încheiat în 1740; toate acestea deschisese piețele Orientului mărfurilor franceze. Din contra Englezii având comerțul lor în mâinile companiei orientale care ca una ce avea monopol căuta numai câștig și nu voia să jertfească nimic pentru viitorul dezvoltării comerțului, scumpetea cea prea mare a mărfurilor engleze, în sfârșit pregătirea acestora care nu eră de loc în gustul orientalilor, toate acestea fac ca mărfurile engleze să fie părăsite din ce în ce. Astfel pe când Francezii ajunseseră să introducă în Constantinopole 12.000 bucăți de țesături în anul 1729, Englezii în acelaș an rămân cu 5.000 de bucăți nevândute în Aleppo, 4.000 în Constantinopole și 3.000 în Smirna. În urma

acestei scăderi a exportului, scade și importul din Orient în Anglia, încât comerțul englez, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, mai că dispăruse din părțile orientale.

Văzându-se Englezii amenințați atât de grav în interesele lor cele mai vitale, și ace sta mai ales din cauza dușmăneștii politice a Porței față cu ei; văzând că Poarta refuza de a le încuviința ușurințele date Francezilor prin tratatul din 1740, refuz ce provenea mai cu s'ama din zgârcenia companiei orientale, care nu voia să cheltuiască banii săi pentru cumpărarea dregătorilor Turci, precum făcuse Francezii, se hotărăsc a părăsi pe Turci și a căuta prin alte părți o reînviere a comerțului lor oriental.

Calea cea nouă, prin care ei credeau a putea face aceasta, eră Rusia. În secolul trecut Rusia eră departe de a opune mărfurilor străine acel sistem prohibitiv care regulează astăzi relațiile ei comerciale cu celelalte țări³³. Din contra urmând politicii inaugurate de Petru cel Mare, ea favoră foarte mult pe străini și mai ales pe Englezi care știuse să se folosească de aceste bune plecări ale Rusiei către străini, pentru a-și întinde comerțul lor în Rusia într'un mod cu totul însemnat. Astfel ei aveau contoare și case mari de comerț nu numai cât în porturile Mării Baltice: Sf. Petersburg, Riga, Reval, Narva; dar până și în lăuntru Rusiei, la Moscova, Kazan și Astrahan. Le veni acum în minte ideia de a-și reîmprospăta comerțul cu Persia prin Rusia, anume prin Marea Caspică, și ei dobândesc dela Caterina a II-a un ukaz care le permite comerțul către Persia peste acea mare, sperând astfel să câștige în Persia ceea ce pierdeau în Turcia. Pentru acesta însă eră necesar ca relațiile lor cu Rusia să fie din cele mai prietenoase, și numai cât aceasta ne explică iubirea cea năprasnică ce-o apucă de odată pentru Ruși³⁴.

Cu ajutorul Englezilor Rușii bat și nimicesc flota turcească la *Tschesmê* lângă insula Hios, pe coastele Asiei. Toate insulele Arhipelagului se supun împărătesci, și lumea așteptă să vadă flota rusească întărind în Dardanelle și amenințând chiar capitala imperiului otoman. Pe când Rușii dobândesc isbânzi atât de strălucite pe un element cu totul străin până atunci, pe uscat victoriile urmează una după alta, de și aceste nu erau câștigate atât prin destoinicia generalilor ruși cât prin nedestoinicia Turcilor, ceea ce face pe Frideric cel Mare se asemeneze acest război cu o luptă între chiori și orbi, în care cei dintâi tot sfârșesc prin a învinge pe cei de al doilea. Astfel Rușii bat pe Turci la *Cahul*, iau Ismailul și Chilia, apoi Benderul, Brăila

³³ Sistemul prohibitiv s'a introdus în Rusia în 1882. Vezi Carey, *Lehrbuch der Volkswirtschaft* deutsche Ausgabe von Karl Adler, Wien 1870, p. 237 Heer. *Geschichte des Welthandels*, Wien, 1871, III, p. 93.

³⁴ Vezi Zinkeisen, l. c. V, p. 871—880.

și Cetatea Albă, iar Tătarii dintre Dunăre și Nistru se supun de bună voe împărătesei.

Văzând puterile europene Turcia atât de ingenunchiată intervin cu toatele pentru încheierea păcii, și mai cu osebire Austria și Prusia. Turcia primește cu mare mulțumire propunerea intervenirii Austriei, și făgăduiește acesteia că „dacă Rușii vor fi alungați din Turcia, va atârna cu totul de plăcerea curței imperiale sau de a pune pe tronul Poloniei un rege după placul său, sau de a împărți Polonia cu Poarta”³⁵; în cât vedem cum din nenorocirile Turciei se naște prima idee a împărțirii Poloniei care se realizează în urmă, însă nu și în folosul Porței precum îi plăcea ei să o pună la cale prin propunerile raportate. Tot din aceasată cauză va proveni apoi cum vom vedea mai la vale și cedarea Bucovinei Austriei. Negocierile mergeau într’acolo de a determina pe Rusia să se lepede de anexarea Țărilor Române în schimb pentru o parte din Polonia. Un raport al lui Von Solms, ambasadorul prusian dela Poartă către Friderik al II-lea spune curat că „principele Panin îi desvelise în secret intențiile curate rusești d’a raportă nouele legături ale convenției secrete care eră să lege încă mai mult ambele curți în scopul comun al desmădulării Poloniei și că în puterea acestei convenții, Țarul ar fi dispus a modifica întrucâtva condițiile privitoare la Moldova și Valahia”. Regele Prusiei este și mai împede în scrisoarea lui către ambasadorul său din Constantinopol. El îi comunică în cel mai mare secret că „s’ar putea ușor întâmpla ca, după cum v’a declarat-o ministrii Porței, Rusia și cu mine să luăm în stăpânire câte o provincie polonă, și că acesta ar fi singurul mijloc prin care aș putea determina pe Rusia să renunțe la Moldova și Valahia și să le înapoieze Porței la pacea ce va fi să se încheie”. În o a doua scrisoare a regelui către Zegelin ideea împărțirii Poloniei reiese pe deplin din nevoia întocmirii păcii între Ruși și Turci „ca singurul mijloc de a restitui Porței Moldova și Valahia, prin încuviințarea unei compensări în Polonia. Eu însă și cu Austria — adaogă regele — pentru a țineă cumpăna contra Rusiei în nord, nu putem face altfel decât a valorifica oarecare întemeiate pretențiu asupra Poloniei”³⁶. Fiind însă că Rusia avea interes ca înaintea începerii negocierilor pentru pace, să pună mâna pe Crimeea apoi ea pune niște condițiuni care nu puteau fi primite de Poartă, între altele: libertatea Tătarilor și a Crimeei, și așezarea unui principe neatârnat în Moldova și Valachia, care ar dispune de

³⁵ Hammer *l. c.* III, p. 610.

³⁶ Von Solms c. rege, 27 Sept. 1771. regele c. Zegelin 18 Noemvrie 1771 și 8 Martie 1772 în N. Iorga, *Acte și Frg.* II, p. 49, 52 și 64.

trupe și de cetăți³⁷. Văzând Austriacii pe Turci în atâta nevoie, le propun un tratat secret, prin care Turcii se îndatorează să dea Austriei 10.000.000 lei, „pentru cheltuieli de pregătiri de război”, din care o parte (3 milioane) s’o plătească îndată, iar rămasășita până în termen de 8 luni, îndatorindu-se Poarta că la caz când ar fi mai nevoie de vre-o 2—3.000 de pungi de bani „pentru reușita unor scopuri secrete”, să le deie și pe aceste. Poarta „spre a arăta recunoștința ei pentru purtarea generoasă” a Austriei îi făgăduiește Oltenia, dacă va reuși fie prin negocieri fie prin arme, a face pe Rusia să părăsească toate cuceririle făcute pe pământ turcesc, și se va sili să încheie o pace între ambele imperii pe baza celei de Belgrad³⁸.

Acest tratat provoacă în Europa întreagă o indignare nemai pomenită. Austria care până acum se luptase în totdeauna împotriva Turciei, se aliea acum cu dânsa; părăsirea cauză Creștinătății pentru a ajuta pe închinătorii lui Mohamed! Lucrul eră neuzit și neașteptat. Și totuși să nu credem că acest tratat ar documenta o schimbare în sistemul politic austriac, că împărăția Habsburgică convingându-se despre primejdia ce o așteptă din partea Rusiei, s’ar fi hotărât a se da în acea a Turciei. Nu! Și atunci ca și totdeauna politica Austriei a fost dictată de interesul momentului; vedeă pe Turcii în o grea cumpănă și, folosindu-se de buimăceala în care se aflau, punea mâna pe câteva milioane, cecece nu o împiedică mai târziu a uita cu totul condițiunile tratatului, a nu mai stărui pentru Turci pe lângă Rusia, ba chiar apoi în timp de pace, fără nici un soi de pretext măcar ceva îndreptățit, a despoia pe fostul său aliat de o bucată de pământ ce se consideră ca al său, de Bucovina, rășluind prin aceasta partea cea mai frumoasă, grădina Moldovei, și sfârșind prin a se *alia cu Rusia în contra Turciei*, după ce fusese plătită spre a face tocmai contrariul³⁹.

Văzându-se Rusia amenințată prin acest tratat secret, care ajunge la cunoștința ei prin ambasadorul englez din Constantinopole, Murray, încheie și ea un tratat cu Prusia în care promite acesteia o bucată din teritoriul Poloniei, cu condiție ca Frideric al II-lea să ajute pe Ruși în caz când Austria le-ar declara război. Totuși deși se asigură în acest mod, este nevoită

³⁷ Hammer, *l. c.* III, p. 612. Vezi și un raport al lui de St. Priest c. de Choiseul, 17 Martie 1711. Hurm. *Doc. Supplement*, I, p. 844. Convenția înșuş *ibidem* II, p. 22.

³⁸ Hurm. *Loc.* VII, p. 86. Vezi și Supplementul I, p. 847.

³⁹ Iată unele aprejuiri din actele timpului asupra propunerii Austriei, de a sprijini pe Turci: „On est vraiment indigné, en voyant la bonne foi du Turc et les sacrifices qu’il faisait de son or, et d’un terrain aussi considérable (Oltenia) pour acheter l’alliance de l’Autriche et d’un autre coté les toutieuses expressions qui se trouvent dans l’acceptation de la cour de Vienne et la manière dont celle s’en sert aujourd’hui pour se jouer de non allié, après en avoir tiré des millions”. Rohan c. d’Aiguillon 28 Mai 1772. Hurm. *Doc.* XVI, p. 513.

să mai cedeze din pretențiile ei față cu Poarta. Cel dintâi pas făcut într'acolo de Caterina fu primirea mijlocirei Austriei pentru încheierea păcii. Turcii cereau numai atâta dela Austria, ca ea să caute a le menține stăpânirea asupra Tătarilor, a Moldovei și a Valahiei, renunțând pentru aceasta atât la cele trei milioane ce dăduse Austriei în puterea tratatului de subsidii, ce nu mai putea fi executat, cât și la orice soi de protecție a Poloniei care rămase cu totul părăsită în prada răpitorilor ei. În urma acestora se deschide un congres la Focșani, în care Rușii, uitându-și făgăduințele, resping intervenirea Austriei și cer dela Turci ca condiție principală libertatea Tătarilor. Plenipotențiarul Turci care se pregătise pentru a se împotrivi mai cu tărie pretențiile rusești, prin citirea noului testament, resping cu energie o atare propunere. Desfăcându-se din această cauză congresul fără rezultat, se întrunește un altul la București în care Rusia cere, dela Poartă după multe negocieri, prin un ultimatum următoarele puncte: 1) cedarea Kertschului și a Ienikalei ca garanție a neatârării Tătarilor; 2) libertatea navigării vaselor de război și de negoț pe Marea Neagră și Arhipelag; 3) înapoierea cetăților din Crimeea Tătarilor; 4) așezarea lui Grigore Ghica ca domn ereditar în principatul Valahiei, sub condiția unui tribut de plătit la fiecare trei ani; 5) cedarea Kinburnului Rusiei și distrugerea cetății Oczakow; 6) dreptul de a protegi pe închinătorii religiei grece în imperiul otoman⁴⁰. Poarta neputând primi nici aceste condiții, negocierile se rup în 22 Martie 1773 și războiul reîncepe.

În 24 Decembrie 1773 moare Mustafa al IV-lea și urmează Abdul-Hamid sub care războiul mai ține încă vre-o jumătate an, și fiind tot în folosul Rușilor, Turcii se hotărăsc să primească pacea cu orice condiții. Reprezentantul Rusiei așteaptă ziua de 21 Iulie (1774), aniversarea tratatului dela Prut al lui Petru cel Mare, pentru a șterge prin gloria câștigată acuma rușinea de altă dată, și astfel se încheie vestitul tratat dela *Kuciuk-Kainargi*, în 28 de articole din care cele mai însemnate sunt următoarele:

Art. III. *Eliberarea tuturor Tatarilor de sub supremația Porței*, Rusia dobândind din cetățile tătărăști: Kertsch, Ienicale și Oczakow.

Art. VII. Sublima Poartă făgăduiește a protegi într'un mod statornic religiunea creștină și bisericile acesteia: ea dă voie apoi miniștrilor curței imperiale a Rusiei de a face în toate ocaziunile reprezentățiuni atât în favoarea noiei biserici din Constantinopole de care se va vorbi la Art. XIV, cât și pentru acei ce o servesc, făgăduind a le lua în băgare de seamă.

Art. VIII. Libera pelerinare a Rușilor la Ierusalim.

⁴⁰ Hammer, l. c. p. 625.

Art. XI. Învoirea comerțului rusesc în toate orașele turcești pe uscat și pe Dunăre. Punerea pe picior egal al Rușilor cu Francezii și Englezii și învoirea Rușilor de a stabili consulate în toate orașele unde ar simți trebuință.

Art. XVIII. Cedarea Kinburnului Rusiei.

Art. XIX. Rezervarea dreptului de a putea trata despre cedarea Cabardei.

Art. XVI. *Privitor la țările române* : „Imperiul rusesc înapoieste Sublimei Porți toată Basarabia cu orașele Ackerman Kilia, Ismail cu orașele și satele și cu tot ce conține această provincie : mai înapoieste de asemenea și cetatea Benderului. Tot așa înapoieste Sublimei Porți cele două principate a Valachiei și a Moldovei, cu toate cetățile, orașele, orașelele și satele și tot ce conțin, și Sublima Poartă le primește cu condițiunile următoare, făgăduind în mod solemn păzirea lor cu sfințenie : 1) De a observa față cu toți locuitorii acestor principate, de orice demnitate, rang, stare, chemare sau neam ar fi ei, fără cea mai mică excepțiune, amnistia absolută și vecinica uitare stipulate în art. I al tratatului în favoarea tuturor acelorora care ar fi comis într'adevăr vre-o crimă sau ar fi fost presupuși a avea scopul de a jigni interesele Sublimei Porți, restabilindu-i în primele lor demnități ranguri și posesiuni, și înapoiindu-le averile de care s'au bucurat înaintea războiului de față. 2) De a nu împiedică în nici o piedică la ridicarea de noi biserici și la repararea celor vechi precum a fost și mai înainte. 3) De a înapoia mânăstirilor și celorlalți particulari pământurile și posesiunile ce le-au avut mai înainte și care le-au fost luate împotriva oricărei dreptăți, așezate împrejurul Brăilei, Hotinului, a Benderului etc., numiți astăzi raele. 4) De a avea pentru eclesiastici stima particulară cerută de starea lor. 5) De a încuviința familiilor care vor dori a părăsi patria lor pentru a se așeza aiurea o liberă ieșire cu toate averile lor ; și pentru ca aceste familii să reguleze într'un chip cuviincios afacerile lor, se fixează termenul de un an pentru această ieșire liberă din țara lor, începând din ziua în care tratatul de față va fi schimbat. 6) De a nu cere nici a pretinde vre-un soi de plată pentru socotele vechi de orice natură ar fi. De a nu cere dela aceste popoare nici o contribuțiune sau plata pentru tot timpul cât au ținut războiul ; și chiar din pricina devastărilor cărora au fost expuse, a-i scuti de orice bir pentru doi ani începând din ziua schimbării tratatului de față. 7) La împlinirea termenului însemnat, Poarta făgăduiește a fi cu omenie și generozitate în birurile ce va pune asupra lor în bani, și de a le primi prin mijlocirea unor deputați care-i vor fi trimiși la fiecare doi ani ; la termenul plăței acestor biruri, nici pașii, nici guvernatorii, nici orice altă persoană nu va putea să le îngreueie nici a cere dela dânsle alte plăți sau biruri sub orice numire sau orice pretext ar fi, ci ele trebuie să se bucure

de toate acele foloase de care s'au bucurat în timpul domniei fostului sultan. 9) Poarta dă voie suveranilor acestor două state (sovraani de due principati) a avea lângă dânsa fiecare câte un însărcinat luați între creștinii bisericii grecești, care vor îngriji de afacerile ziselor principate, vor fi tratați cu bunătate de către Poartă și vor fi priviți, chiar în slăbăciunea lor, (anche nelle debollezze loro) ca persoane ce se bucură de dreptul ginților, adică vor fi apărați de orice silnicie. 10) Poarta consimte de asemenea că după cum vor cere-o împrejurările acestor două principate, *miniștrii curței imperiale ai Rusiei rezidenți lângă dânsa să poată vorbi în favoarea lor, și făgăduiește a-i asculta cu considerarea ce se cuvine unei puteri prietene și respectate*"⁴¹.

Prin acest tratat, dobândit atât prin izbânzile armatelor moscovite cât și prin corupția celor însărcinați din partea Turciei pentru încheerea lui, împărăția otomană primea o lovitură din care nu se mai putu ridica. Prin libertatea Tătarilor Turcii perdeau mâna lor dreaptă în războaiele cu Rușii, și Tătarii fiind chiar în curând supuși de Ruși, întinseră foarte mult stăpânirea acestora și adauseră puterile lor. Prin porturile și libertatea comerțului dobândite pe marea Neagră, se dădea Rușilor puțința de a avea o flotă care în puține ore putea să transporte o armată rusească sub zidurile Constantinopolului. Dreptu de intervenție al Rusiei în afacerile bisericești celei noi din Constantinople și a principatelor române, punea pe învingător în atingere mai directă cu creștinii din peninsula Balcanului. și le dădea prilejul de a se amesteca în fice moment în afacerile lăuntrice ale Porței. Turcii însă deocamdată nu se îngrijiră atâta de pericolul din urmă care era mai ascuns și trebuia să se desvolte într'un viitor mai îndepărtat, cât de cele mai văzute, precum era neatárnarea Tătarilor și posesiunea porturilor mărei Negre. Pentru a înlătura aceste din urmă condițiuni, ei propun Rușilor, cu toată lipsa de bani în care se aflau, 35.000.000 de lei și își pun toate silințele spre a înduplecă pe Frideric al II-lea de Prusia, care dobândise o influență însemnată în treburile Orientului, ca să stăruiască pe lângă cabinetul de Petersburg pentru indulcirea condițiilor de pace.

Pe cât însă restrîștea era mare la Constantinople, pe atâta veselie era nemăsurată în Petersburg. Impărăteasa Caterina în ziua când află încheierea păcii era atât de voioasă, încât nu voia să vadă de cât figuri vesele în împrejurimea sa. Rusia dobândise într'adevăr niște foloase la care nici nu se așteptase, mai ales că era în ajunul de a nu putea conduce

⁴¹ Ch de Martens et Ferd. de Cusy, *Recueil manuel et pratique de traités conventions et autres actes diplomatiques* Leipzig 1846, I, p. 111—123. Traducerea franceză controlată cu originalul italian înfățișează oare-care neexactități pe care le-am îndreptat în text.

războiul mai departe ; de aceea erà și hotărâtă de a le păstrà cu orice preț. Și pe cât Turcii se strădănuiau a îmblânzi condițiile ce le erau atât de defavorabile, pe atâta Rușii se îndărătneceau a le menține în toată asprimea lor.

În niște asemenea împrejurări intervenirea lui Frideric al II-lea în favoarea Porții cu greu putea să aibă un rezultat fericit pentru dânsa ; cu atât mai mult că Prusia fiind tocmai pe atunci în strânse legături cu Rusia din pricina împărțirii Poloniei (1772), erà mai curând să sprijine interesele aliatei sale, decât pe acele ale Porței. La tânguirile Porței asupra nedreptății cererilor Rusiei, cabinetul de Petersburg răspunde prin niște argumente sofistice, că stipulațiile tratatului ar fi mai mult în interesul Porței, și cere numai decât dela aceasta ratificarea păcei, ceace Poarta, văzând că nu mai poate în-lătura nici într'un chip, se hotărește a face în 2 Fevruarie 1775, prin un ambasador extraordinar trimis la Petersburg.

Totuși nici cu această ratificare nu se sfârșiră ncințelegerile între Rusia și Poartă. Aceasta încuviință tratatul numai pe hârtie și se opuse apoi din toate puterile la executarea lui, încât lipsa de bună credință în aplicarea păcei dela Kuciuk-Kainargi, este unul din motivele războiului din 1787.

III

RĂPIREA BUCOVINEI

1. POLITICA GENERALĂ

Care au fost urmările războiului din 1768—1774 asupra țărilor române.

Austria față cu Rusia și Turcia. — Prin tratatul dela Kuciuk-Kainargi Rusia dobânda dreptul de protecțiune asupra țărilor noastre, dreptul de a „vorbi în favoarea lor” cum se exprima însuș tratatul. Ce eră să însemneze acest drept, de o camdată nu se putea ști, și rămânea ascuns în gândul născocitor al cabinetului de Petersburg, înțelesul pe care eră să-l deie acestei condiții a păcei.

Totuș este sigur că dacă Rusia părăsi idea la început atât de pronunțată, de a nu anexa principatele, și se mulțami cu atât de puțin, aceasta a făcut-o nu din bună voință către Poartă, pe care din potrivă voia s'o îngenuncheze cât se putea mai mult ci pentru a nu nemulțumi pe Austria, care se arătă foarte îngrijită când văzù pe Ruși că ocupă țările române. De aceea Austria și încheiase acel faimos tratat de subsidii, îndatorindu-se până a declara Rusiei război la caz de nevoie. Că acest tratat nu eră de loc serios din partea Austriei, ne-o dovedește prea bine rezultatul la care a ajuns; dar pentru Rusia, căreia toate puterile nu erau de loc de prisos intru a susține lupta începută, acest tratat nu încetă de a fi foarte amenințător și eră mult mai cumințe pentru dânsa a se retrage. Austria însă se arătă îngrijită numai cât în privirea țărilor române, lăsând Rusiei deplină libertate în celelalte puncturi. Fiindcă Rușii aveau de o cam dată interesul cel mai mare de a deveni stăpâni a casă la dânsii, lucru la care nu puteau ajunge fără ca Poarta să recunoască neatârnrarea Tătarilor și să cedeze Rusiei porturile de pe Marea

Neagră, apoi împărăteasa Caterina a II-a se înduplecă ușor de a cumpăra prietenia sau cel puțin de a înlătura dușmănia Austriei, mulțumindu-se cu ceva mai puțin în privirea țărilor române, cu atât mai mult că ea se așteptă la o despăgubire mai mult decât îndestulătoare, cum am văzut mai sus, din plănuita împărțire a Poloniei.¹

Grigorie Alexandru Ghica, Domnul Moldovei 1774 — 1777
 În timpul lui s'a răpit Bucovina
 Colecția Academiei Române

Este mai mult decât sigur că Austria voia să-și păstreze puțința de a pune ea mâna pe țările române, politică ce urmasă

¹ „Besonders seitdem ihn dasz von Ihrer Ruszisch-Kaiserl. Majestät zu geben bellebte Versprechen wegen Entsagung der vorigen Absichten auf die Moldau und Wallachey, in Ansehung des unmittelbaren Interesse seiner Staaten, beruhiget.. Her Graf v. Orlow erwiederte hierauf dasz seine Kaiserinn ihr einmal gegebenes Wort wegen der Wallachey und Moldau nicht weiters abändern würde" etc. Thugut c. Kaunitz, 5 Sept. 1772, in Hurm. *Doc.* VII, p. 97. Vezi mai sus p..... Cu drept cuvânt vede Dora D'Istria în acest tratat obârșia rășuirii Bucovinei. *Gli Albanni in Rumania.*

în totdeauna. Astfel prin tratatul de la Passarowitz (1718), Austria dobândise între altele și Oltenia pe care o pierde apoi prin tratatul de Belgrad (1739) și aceeași parte din Muntenia o stipulează ea prin tratatul de subsidii în cazul când ar reuși în mediația ei către Rusia ². În această părere ne întăresc niște cuvinte misterioase din o depeșă a baronului de Thugut către ministrul austriac, principele de Kaunitz, în care Thugut referă : că fiind la Focșani, cu prilejul congresului dintre Ruși și Turci a venit la el doi boieri să-l roage ca curtea din Viena să stăruiască pentru dobândirea neatârării principatelor de Poarta otomană, pe care boieri el i-a îngăimat cu vorbe frumoase, întru cât nu putea „iniția pe acești domni în secretul intențiilor înaltei Curți imperiale asupra viitoarei stări a principatelor” ³. Aceiași ideie reieșă mult mai lămurit din alte aprețuiri ale baronului de Thugut asupra păcii de la Kuciuk-Kainargi în care arătând cum Turcia este cu totul pierdută și urmează în curând a fi înlocuită prin un imperiu ruso-oriental, observă că din această cauză Rusia nu voește să mai întindă posesiunile sale la Nistru și la Dunăre și că la curânda cădere a Porței țările mărginașe dela nord precum Bosnia, Serbia, Moldova, Valachia, chiar din acea cauză vor trebui să cadă la Austria, fiindcă niște asemenea țări n’ar avea nici o valoare pentru imperul ruso-oriental ⁴.

Austria deci, având vederi anumite asupra principatelor noastre, înțelegem prea bine cum de nu învoia Rușilor să se așeze în ele ; căci față cu repetitele lovituri ce Rușii dădeau Turciei, și mai ales acuma, față cu disolvarea imperiului otoman, care se aștepta din toate părțile, trebuia ca și Austria să-și asigure o parte din moștenire, și de sigur că cea mai bună între toate erau țările române.

Tocmai din pricina acestei politici a Austriei față cu Turcia, izvorî urmarea cea mai însemnată a războiului asupra ță-

² „Art. II : La sublime Porte, pour témoigner sa gratitude et reconnaissance parfaite des procédés généraux qui ont été maniés de la part de Leurs Majestés Impériale et Royale Apostolique, leur remettra de plein gré et leur cédera en don toute la partie des dépendances de la Province de Valachie, qui se trouve bornée d’un côté par les frontières de la Transilvanie et du Banat de Temeswar, d’un autre par la rivière Olte, et la Cour impériale exercera de plus la supériorité sur la rivière Olte”. Hurm. Doc. VII, p. 86. Aceiași arătare făcută de Ath. Comnen Ipsilanti (mai sus p. 42 nota 12) p. 522.

³ „Da diese Herren in das Gehehmnisz der Gesinnungen des Allerhöchsten Hofes über den künftigen Zustand der beiden Fürstenthümer zu ziehen nicht thunlich war”. Thugut către Kaunitz *ibidem*, VII, p. 93.

⁴ Thugut c. Kannitz depeșă din 3 Septembrie 1774 în Zinkeisen, *Geschichte des osm. Reichs*. Vol. V, p. 84. Cf. un document din 1771, în Hurm. Doc. Supplement, I, p. 858 : Il est également incompatible avec la sûreté et tranquillité des états autrichiens que ces deux provinces (Moldavie et Valachie) passent sous la domination d’un autre prince, faible ou puissant cela est égal”, așa dar sau rămână la Turci sau să le iee Austria ; Rusia însă nu.

rilor noastre, urmare indirectă, dar care lovi mai greu în ele de cât chiar cele directe, căci conduse la răpirea unei părți din țară, la o desmembrare a Moldovei, precedent fatal, care în curând fiind pus în aplicare de către însuși protegitorii ei, reduse înținderea țării la mai puțin de jumătate, îi răpi toată puterea sa de viață și-i arată cu groază abisul în care pare că eră menită a dispărea în întregimea ei. Vorbim de răpirea Bucovinei care se întâmplă în anul imediat următor păcei dela Kuciuk-Kainargi, 1775.

Dacă Austria putea să împiedice pe Ruși de a pune mâna pe principate, nu eră tot atât de ușor pentru dânsa a se substitui Rusiei, tocmai în prevederea unei opuneri la realizarea acestui plan. Așa vedem că Austria se temea ca renunțarea Rusiei la ocuparea țărilor noastre să nu fie numai cât nominală, că „deși nu ar contrazice în mod public făgăduințele date Curței prea înalte, totuși Rusia și-ar asigura pentru totdeauna supunerea și atârănarea principilor Moldovei și ai Valachiei, precum și acea a locuitorilor acestor țări, prin dobândirea dela Poartă a unor foloase în favorul lor, consfințite prin tratatele sale”⁵; și aceasta mai ales când vedea că textul tratatului se ținea atât timp ascuns de dânsa. Se temea deci Austria ca prin acel tratat să nu se stipuleze ca principatele să stea „numai ca Raguza sub protecția înaltei Porți, bucurându-se astfel de o deplină neatârănare”, să nu fie scutite de dări și de alte necezuri din partea Turcilor, când atunci aceste țări foarte roditoare „ar provoca o emigrație foarte însemnată din Austria”; să nu fie earăși dată alegerea domnului poporului, și altele de aceste⁶.

Austria deci se așteptă din partea Rusiei la o înriurire covârșitoare asupra Românilor, care deși nu ar fi în formă sub stăpânirea ei, totuși în faptă s'ar purta ca niște supuși credincioși, ar împlini în toate dorințele țarului, într'un cuvânt ar suferi în loc de suzeranitatea Porței acea mult mai serioasă și mai reală a Rusiei. Acesta eră punctul de vedere predominant în politica Austriei față cu Rusia.

În privirea Turciei lucrurile stăteau cu totul altfel și prin urmare și politica trebuia să se conforme lor. Turcia arătase o slăbiciune atât de mare în încheierea păcei de la Kuciuk-Kainargi, încât Austria se convinsese că cu puțină îndrăzneală poți dobândi dela Poartă multe. Fusesse destul că Austria să făgăduiască Porței amestecul său în războiul cu Rusia, fără a-i da vre-o garanție despre seriozitatea făgăduințelor sale, pentru a face pe Poartă să-i numere mai multe mii de pungi

⁵ Thugut c. Kaunitz, 5 Sept. 1772, Hurm. Doc. VII, p. 97.

⁶ Kaunitz c. Thugut Sept. 1774, *ibidem*, I, p. 104, 105.

de bani. Intr'un cuvânt Turcii pierduseră cumpătul, și față cu ruina Imperiului Otoman, care se așteptă pe fiecare zi, eră bine se apuci a lua ceva înainte, precum fac creditorii unui neguțitor ce este în ajunul de a da faliment. Că atare eră principiul conducător în politica austriacă față cu Poarta, ne-o dovedește o instrucțiune a ministrului Kaunitz către reprezentantul Austriei la constantinopole, baronul Thugut: „Starea de față a Porței este cu totul deosebită de cea ce era mai înainte. Toate lucrurile și planurile omenesti sunt într'adevăr supuse la niște întâmplări atât de neașteptate, încât este peste putință de a prevedea cu destulă siguranță modul împlinirii lor. Totuș un ochiu politic poate cu toată probabilitatea prevedea că, dacă Rusia, precum nu poate fi nici o îndoială, va ști să se folosească cum trebuie de avantajele câștigate prin pacea din urmă, iar Poarta, precum nu ne putem decât aștepta dela corupția constituției ei fundamentale, va stăruî în letargia și nelucrarea ei de până acum, — atunci este cu neputință ca să nu se întâmple în Orientul Europei mai curând sau mai târziu o revoluție capitală. Singura această perspectivă este mai mult decât de ajuns spre a îndepărtă dela orice tratări și legături generale cu Poarta care ar fi îndreptate asupra vremurilor viitoare fără a aduce vre-un folos actual, căci în viitor lucrurile pot să se schimbe cu totul și o atare schimbare poate să necesiteze niște măsuri cu totul contrare de cele ce s'ar fi luat”⁷.

Către Rusia deci teama ca aceasta să nu dobândească o prea mare influență în principate, către Turcia o politică de desbrăcare, iată ce au hotărât pe Austria a pune mâna cel puțin pe o parte din pământul țărilor române. Că Austria s'a mulțumit numai cu Bucovina și n'au luat mai mult, se datorește de o parte temerei de Rusia, pe de alta naturei pretextului în puterea căruia au ocupat Bucovina și în sfârșit desvoltării ulterioare acestei împrejurări, cu toate că intenția nu i-a lipsit în această privire.

Austria avea cu atât mai mult temei de a se teme de influența rusească în principate și cu deosebire în Moldova, cu cât la domnia acestei țări fusese numit, după stăruințele Rusiei și a Prusiei, care și pe atunci mergea alături cu Rusia, fostul domn al Munteniei, Grigore Ghica (Oct. 1774 — Oct. 1777). Acest domn se arătă dispus a sluji interesele Rușilor când ocupară țările române, ceea ce făcu ca să fie foarte bine tratat de Ruși, luat împreună cu mitropolitul și dus cu toate onorurile la Petersburg⁸. Aice Rușii voiră a-l întrebuița pentru începerea negocierilor lor cu Poarta, și după ce-i dăruiesc o sumă

⁷ Kaunitz c. Thugut, 6 Ianuarie 1775 *ibidem*, p. 118, 119.

⁸ Kaunitz c. Thugut, Martie 1770, *ibidem*, VII, p. 74. Sabaier c. Choiseul 9 Martie 1770 *ibidem*, XVI, p. 47.

de bani și o prețioasă tabachere în brilianturi și primesc pe fiul său în corpul cadeților, îl trimit la armată cu instrucțiuni pentru îndrumarea păcii⁹, după cum arătat mai sus.

Din contră principele Ghica fusese în totdeauna rău văzut de Austriaci, și cauzele acestei disgrații ni le spune baronul de Thugut în una din depeșile sale : „Numirea lui Ghica în un principat vecin cu țările prea înaltei Curți nu poate fi din mai multe puncte de vedere conformă cu interesele acesteia ; mai întâi fiindcă în timpul domniei sale anterioare comandantul cezaro-crăesc dela graniță n’au avut a se lăuda de purtarea lui ; apoi sprijinul actual al Rusiei și Prusiei este datorit numai cât de o parte înțelegerei sale culpabile cu Rusia la izbucnirea războiului, de alta serviciilor pe care le-au făcut ca dragoman al Porței, la tratările cu emisarul prusian Rexin în sprijinirea lui și spre dauna curței imperiale’¹⁰.

Și tocmai acest principe este chemat de Ruși la domnia Moldovei. Poarta încuviințase numirea lui din prietenie către Prusia, și Austria se temea de a se opune fățiș, pentru ca nu cumva Ghica, devenind domn în contra voinței ei, să-și facă din el un dușman, în niște împrejurări, unde bunele raporturi cu domnul Moldovei, trebuia să ușureze foarte mult realizarea scopurilor ei asupra Bucovinei. Deaceea după ce ambasadorul austriac stăruiește pe ascuns în contra numirii lui Ghica, văzând că nu poate izbuti la nimica schimbă tactica, se preface el însuși a stărui pentru numirea lui, și se poartă mai ales foarte bine voitor către familia lui Ghica, cu atât mai mult că socrul acestuia, Iacovaki Rizu, se arătase plecat a sluji interesele Austriei și că Thugut nu voia să și-l înstrăineze¹¹.

Legături cu împărțirea Poloniei. — Că Rusia insuflă la început Austriei o teamă foarte mare, nu rămâne nici o îndoială. Așa Austria nu voiește să întreprindă negocierile pentru luarea Bucovinei, cât timp feld-mareșalul Romanzow nu eșise din Moldova¹². Ba chiar pentru a grăbi eșirea acestuia și a câștiga învoirea sa tăcută la ocuparea Bucovinei, Austria îl corupe cu

⁹ Kaunitz c. Thugut, 21 August 1770, *ibidem* VII, p. 80.

¹⁰ Thugut c. Kaunitz 17 August 1774, *ibidem*, VII p. 103. Amănușimi asupra cauzelor îndușmării lui. Thugut c..... în Dora d’Istria *Gli Albani in Rumania* 18..... p. 323 și urm.

¹¹ Thugut, c. Kaunitz *ibidem* : „so suchte ich auf der andern Seite die Gikaische Familie mittlerweile mit gutten Worten bey der Meinung einer für den Ghica nicht ungeneigten Willfährigkeit zu unterhalten ; wobey ich diesen Wege um so eher einschlagen zu müssen erachtet habe, als besonders der Schwiegervater des Gica, Iakobaki Rizo, sonst für den allerhöchsten Dienst vergnügliche Ergebenheit zu bezeigen beflissen ist und &...” Comp. p. 105

¹² Thugut c. Kaunitz, 3 Decembrie 1774, *ibidem*, VII, p. 109.

5.000 de galbeni și cu o tabachere de aur împodobită cu briliante¹³.

„Dacă nu am pus mâna pe acest district în timpul războiului, zice Kaunitz către Thugut, aceasta provine de acolo, că Rusia ocupase prin arme și jure belli Moldova și Valachia, și deci ar fi trebuit intrat cu această Curte în tratări formale; că apoi Curtea noastră din cauze cunoscute d-voastră nu voia nici într'un chip să aibă aerul de a lua parte la dușmăniile contra Porței, precum iarăși nu voia să amestecăm numitul district în împărțirea Poloniei și în certele cu regele Prusiei pentru echivalentul părților luate”. Mai ales cu Prusia avea Austria greutateți. În o depeșe a lui Breteuil ambasadorul francez din Viena către de Vergennes din 19 Aprilie 1775 găsim că principele de Kaunitz ar fi declarat ambasadorului francez că „dacă ministrul prusian îndrăznia să-i țină cu limbăgiu descuviințator, l'ar pune îndată la locul lui; că această ar fi numai o izolată de graniți care nu avea raport decât cu Turcii și care nu ar putea fi nici într'un chip amestecați cu coîmpărțitorii Poloniei”¹⁴. Dar numai cât greutatea unor negocieri nu ar fi speriat pe Austria dacă nu s'ar fi temut ea ca Turcii, văzându-se astfel despoiați fără nici un motiv de Austria, să nu alerge la foștii lor dușmani, să le cedeze asupra punctelor capitale ale tratatului, cerându-le intervențiunea în favoarea lor. De aceea Thugut se grăbește a sfătui pe cabinetul din Viena ca să se gândească bine la mijloacele de întrebuințat pentru a face ca această împrejurare să nu prea bată la ochi, și o asemenea ocupațiune să nu fie luată drept proba unei înțelegeri prea strânsă cu Rusia, și prin urmare ca o ruptură reală și generală, prin care s'ar ușura lui Muhzun Oglu (marele vizir) realizarea intențiilor sale primejdioase pe lângă noul sultan, și prin o pace neprecugetată s'ar arunca totul în mâinile Rusiei”¹⁵.

Dar atâta nu eră de ajuns. Trebuia înșelată Poarta prin niște făgăduinți dibace, pentru viitoarea intercesiune a Austriei în favoarea ei, în daraverele ce le avea cu Rusia, și a-i arăta, că ea trebuie să cedeze acea bucățică de pământ în schimbul unei prietenii atât de folositoare. Ii aminteau mai ales și făgăduințele fostului sultan, făcute prin tratatul de subsidii în privirea Olteniei, ca și când Austria ar fi împlinit din partea ei îndatoririle ce luase asupra-i prin acel tratat. Pentru a încredința pe Poartă și mai mult despre curățenia intențiilor

¹³ „Eine Verehung von 5000 ducaten und einer goldenen mit Brillanten besetzten Tabatier gemacht, und hierauf überzeugende Proben von des Herrn Feldmarschalles guten Gesinnung erhalten haben”. Kaunitz c. Thugut 7 Februar 1775, *ibidem*, VII, p. 133.

¹⁴ Kaunitz c. Thugut, 20 Sept. 1774, *ibidem*, p. 106. *ibidem* XVI p. 579.

¹⁵ Thugut c. Kaunitz, 3 Fevr. 1773, *ibidem*, p. 98.

sale, Austria o sfătuește ca să se întărească din spre mare, din cotro pot acuma să-i vină cele mai mari pericole; dar aceste sfătuirii Austria le face în cel mai mare secret, temându-se că dacă Rusia ar afla de dănsese, să nu se opună apoi de necaz din toate puterile la realizarea plănurilor ei¹⁶.

Pe de altă parte însă Austria nu uita de a atrage și pe Rusia în favoarea ei, arătându-i că prin luarea Bucovinei s'ar exercita asupra Turciei o presiune foarte favorabilă intereselor Rusiei, prin care s'ar grăbi încheierea păcii după dorințele sale¹⁷.

Astfel țesea Austria itele complicate ale politicii sale pe care chiar diplomații de atunci, destul de liberali în chestiuni de moralitate, nu se sfiau a o numi șireată (artificioasă), plină de șmicherii (duplicité) și de lăcomie (avidité)¹⁸.

Rusia păzi în tot decursul acestei afaceri o neutralitate care nu se poate explica altfel de cât prin încurcarea în care se găsea față cu Austria din pricina împărțirii Poloniei¹⁹. Pentru a putea însă înfrânge măcar întrucât-va ambiția nemăsurată a Austriei care, după părerea Rusiei, „dorea să guverneze Europa într'un mod despotic prin rezoluțiunile luate în cabinetul său”²⁰, ea caută a stârni pe Poarta împotriva Austriei. arătându-i între altele (în unire cu Prusia), că Europa întreagă este uimită văzând cum Turcia, care n'au pierdut mai nimica într'un război atât de crâncen cu Rusia, să piardă în timp de pace la Austria o porțiune atât de însemnată de pământ. Dar afară de asemenea uneltiri ascunse, Rusia nu vrea nici într'un mod să ia parte fățișe în această afacere. Atât Rusia cât și Prusia erau de părere că atare împrejurare nu merită ca ele să se arunce într'un război, dară dacă Turcii ar voi să alunge pe Austriaci din Bucovina, ele nu ar avea nimic de împotrivit²¹. Prusia stăruia cu toate acestea la Rusia ca, în cazul când ea nu s'ar opune la întinderea Austriei în Moldova ar fi drept și conform cu principiul echilibrului ca să se lase pe regele Prusiei să se bucure în liniște de stăpânirea porții de pământ dobândită dela Polonia. Rusia eră de părere că înaintarea Austriei ar întări mai mult stăpânirea ei și a Prusiei asupra porțiilor luate²². Se vede deci că cu toată apărarea Austriei de a amesteca anexarea Bucovinei cu împărțirea Poloniei această cinstită operație eră pusă

¹⁶ Kaunitz c. Thugut, 6 Ianuarie 1775, *ibidem*, VII, p. 119.

¹⁷ Depeșa conteiui de Solms ambasadorul Prusiei la Petersburg către Friderik al II-le, din 27 Dec. 1774, raportată de Zinkeisen *Gesch. des osm. Reiches* VI, p. 111.

¹⁸ Zinkeisen, l. c. VI, p. 107 și 113.

¹⁹ *Ibidem*, l. c. VI, p. 107.

²⁰ *Ibidem*, l. c. VI, p. 108.

²¹ *Ibidem*, l. c. VI, p. 108. Comp. von. Solms c. rege 8 Noembrie 1774 în N. Iorga *Acte și Frg.* II p. 79. „Si les Turcs voulaient ces en chasser, il tandroit les laisser faire et ne point s'en meler”.

²² Regele c. von Solm, 5 Noembrie 1774, N. Iorga. *Acte și Frg.* II, p. 79.

prin însuși împrejurările cu cealaltă tot atât de cinstită operație a împărțirii Poloniei, ceea ce mai la urmă chiar nu putea cu totul tăgădui întrucât recunoștea că „privia această dobândire ca o urmare a celei a Poloniei”, ceea ce reieșia chiar din temelia dreptului ei asupra Bucovinei pe care o dedia drept o dependență a Pocuției²³. Divanul însuși a Moldovei împreună cu principele Ghica cer ocrotirea Rusiei împotriva acestei trunchieri; dar Rusia le răspunde că „de când această țară a fost înapoiată Porței, ea nu mai are nici un drept a se amesteca în treburile ei”²⁴.

Ce devenise protecția ruscă? Unde rămăsese dreptul ei de intervențiune în favoarea principatelor? Dacă aceste aveau vreodată nevoie de sprijinul cuiva, apoi de sigur că eră în împrejurările de atunci; dar Rusia întoarce spatele, când Moldova îngenunchiată întinde mâinile spre dânsa. Pentru ce aceasta? Pentrucă dreptul de intervenire fusese stipulat, nu în interesul țărilor române, ci în acel al Rusiei, care era să-l întrebuițeze atunci când i-ar fi venit la socoteală atunci când din asemenea intervenire eră să rezulte un folos pentru dânsa, și nu acum când dacă nu eșia vre-o pagubă, de sigur că nu răsărea pentru dânsa nici un câștig! Atât de adevărat este că în politică nu încap alte considerațiuni decât acele ale interesului, și că o națiune care face politică sentimentală dovedește că nu este coaptă pentru viața publică.

Dintre celelalte puteri, numai Anglia și Franția puteau să joace un rol mai însemnat în afacerea cedării Bucovinei dar din împrejurări politice anterioare ele fură împiedecate dela aceasta. Anglia perduse orice influență în divan prin sprijinul dat Rusiei, în cât glasul ei nici nu eră luat în băgare de seamă; Franția de asemenea prin tratatul din 1758 cu Austria pe care Poarta îl interpreta că ar putea fi îndreptat la vreme de nevoie și în contra sa, pierduse cu totul simpatiile Porței. Franția eră însă ținută prin tratatul încheiat cu Austria, să sprijine interesele noiei sale alte aliate, și de aceea după terminarea afacerii găsim o depeșă a ministerului afacerilor străine francez către ambasadorul său din Constantinopole, comitetele de St. Priest, în care îi arată înalta mulțumire a stăpânului său, regele, asupra purtării sale în această daraveră, Curtea de Viena mulțumind ea însuși regelui pentru bunele oficii prestate de ambasadorul francez „cu acest prilej interesant”²⁵. Nu e vorbă

²³ Von Solms c. Rege. 20 Dec. 1774, *ibidem*, p. 87.

²⁴ Zinkeisen, l. c. VI, p. 111, Comp. Kaunitz c. Thugut, 21 Fevr. 1775, Hurm. Doc. p. 140.

²⁵ Afacerile străine, c. de St. Priest, 2 Iulie 1775, Hurm. Doc. Supl. I, p. 936. Intr'o altă depeșă a lui de St. Priest c. Afacerile străine, din 30 Martie 1776, acesta dându-i samă despre stăruințele sale în chestia delimitării îi spune „J'ai plaidé la cause de la cour de Vienne”, *ibidem*, p. 947.

că și Franța fusese înșelată de Austria prin aceea că principele de Kaunitz declarase ambasadorului francez din Viena că eră vorba de un schimb, dar Thugut neștiind că ministrul său făcuse aceasta arătare reprezentantului Franței spusese celui din Constantinopol al aceleiași puteri că nu eră o chestie de schimb, încât aceste două declarații contrazicătoare ar fi putut deschide ochii politicei franceze deoarece din cauza proaspetei prietenii ce o legă cu monarhia habsburgică nu ar fi avut interes a închide ochii²⁶. Bine înțeles însă că înrăurirea acestor două curți a fost numai de a doua mână, și că acele ce au determinat rezultatul final au fost tot arbitrii cei mai apropriați ai Orientului, Rusia, Austria și până la un punct și Prusia²⁷.

2. POLITICA SPECIALĂ

. Austriei. — Pretextele pe care Austria le punea înainte pentru a îndreptăți luarea Bucovinei erau următoarele :

Mai întâi ea pretindea că în totdeauna între Austria și Turcia fusese certe din pricina delimitării granițelor; că nici odată Turcia nu se înduplecase a trimite o comisiune care în înțelegere cu Austria să pună odată capăt acestei stări de lucruri că în timpurile din urmă Austria fiind nevoită să tragă un cordon din cauza ivirii ciumei în Turcia, pentru a nu da însăși ea armele în mâinile acesteia, trăgând cordonul în dosul posesiunilor pe care ea le reclama, a fost nevoită să le cuprindă în el și prin aceasta au cuprins și Bucovina²⁸.

Al doilea motiv eră că Austria prin împărțirea Poloniei venise în stăpânirea Pocuției. Pocuția însă în timpurile vechi ar fi posedat într'un mod neîndoielnic Bucovina, și deci Austria ca reprezentantă a drepturilor Pocuției putea să le valorifice mai ales când documente autentice atestau vechea stăpânire a Pocuției asupra Bucovinei și Poarta uzurpase acest district într'un mod abuziv²⁹.

²⁶ Mai multe acte, *ibidem* XVI, p. 577. In multe din ele găsim naiva arătare a lui Georgel c. Vergenne; „Un mensonge de cette nature serait d'une improbité qui n'est pas a presumer entre deux cours alliées”. *ibidem*, p. 573. Parcă era singura minciună întrebuițată de Austria pentru a repurtă acest triumf diplomatic!

²⁷ Kaunitz c. Thugut, 5 Ianuarie 1775. Hurm. *Doc.* VII, p. 117 și depeșele comitelui de Solms din 18 Mai 1775, raportate de Zinkeisen, *l. c.* VI, p. 114.

²⁸ Nota Austriei către Rusia din 1774 raportată de Zinkeisen, *l. c.* VI, p. 109.

²⁹ „Cette partie de la Moldavie ayant appartenu autrefois, comme on serait en état de la prouver par des titres authentiques”. Von Solms c. rege 25. Noembrie 1774, N. Iorga, *Acte și Frag.* II, p. 82.

Pe lângă aceste două motive, care constituiesc oarecum dreptul Austriei, asupra acelei bucăți de pământ, ea mai invocă și altele curat utilitare și de care nu ne vom ocupa, fiindcă de altfel pe motive de utilitate am putea în totdeauna despoia pe oricine de cele nai sfinte drepturi. Intre aceste erau: oprirea dezertăniilor armatei imperiale și stabilirea unei comunicațiuni mai directe între Galiția și Transilvania.

În privirea punctului d'întâi de drept este de observat că într'adevăr Austria protestase de mai multe ori împotriva încălcărilor granițelor ei de către locuitorii principatelor³⁰; dar aceasta se întâmplase în totdeauna pentru granițele Transilvaniei, și nu înțelegem cum se amesteca acum chestiunea încălcării granițelor cu drepturile Pocuției asupra Bucovinei. Sau Pocuția posedase Bucovina și avea un drept la slăpânirea ei, și atunci a se invoca o călcare de granițe eră de prisos: sau nu-l avea, și atunci nu putea fi înlocuit prin o pretenție de călcare de graniță. Această contrazicere eră privită încă de Frederic al II-lea ca partea cea slabă a memoriului Austriei către Rusia în chestiunea Bucovinei. El observă cu foarte mare dreptate că certele pentru graniți, care derivau tocmai din pacea de Belgrad, sunt neconținut amestecate cu drepturile ce posesiunea Pocuției le-ar da asupra Bucovinei. „Aceste drepturi ar putea fi apoi în genere numai cât o urmare a celorla pe care curtea de Viena le-au dobândit în privința *acelei părți* a Pocuției, ce i s'au dat prin tratatul de Petersburg, asupra împărțirii Poloniei”. Prin urmare chiar dacă Austria voia să invoace drepturile Pocuției, nu putea să o facă pentru întreg, ci numai pentru partea ce primise ea, căci cealaltă parte o luase Rusia. Nu numai că Românii ar fi încălcat fără și că s'ar fi alipit prin uzurpare parte din Transilvania la Moldova și Muntenia, dar se constată chiar de documente emenate dela Austria însăși că ea bună oară își anexase Mehadia cu băile lui Hercule care mai înainte erau ale Munteniei³¹.

Ce documente va fi avut Austria pentru sprijinirea cerefei sale nu cunoaștem, căci nici odată ele n'au fost date la lumină³². Atâta știm că Pocuția însăși a fost ades obiect de ceartă între domniile noastre și regii Poloniei, dar că nici odată Pocuția n'au domnit asupra Bucovinei, așa precum în această parte se aflau chiar scaunul de reședință a Moldovei, Suceava, Rădăuții aceluși unui episcop înființat încă de Alexandru cel Bun mănăstirile

³⁰ Hurm. *Doc.* VII, p. 30, 32, 47, 77. În raportul comitetului Herck c. Maria Tereza 16 Iulie 1775 cetim că dobândirile Austriei nu sunt . . .

³¹ Scrișoarea lui Frederic al II-lea către contele de Solms 7 Ianuarie 1775. În Zinkelsen, *l. c.* VI, p. 101.

³² De St. Priest c. afacerile strălince, 20 Ianuarie 1775 spune: „la cour de Vienne est sans scrupule pour cette usurpation pour laquelle nous savons qu'elle a vainement cherché des documents”. Hurm. *Doc. Supl.* I, vol. I, p. 919.

Putna, locașul de înmormântare a domnilor moldoveni, Sucevița Voronețul, Dragomirna, și desigur că niște asemenea așezări nu s'ar fi făcut în o parte de țară stăpânită de străini.

Dar noi am arătat adevăratul motiv ce au făcut pe Austria să ocupe Bucovina, anume acela de a se folosi și ea din despoierea Porței, și fiindcă acest motiv nu putea fi mărturisit, ori care altul, fie cât de slab, vinea mult mai la îndemână. În puterea acestor așa numite drepturi, Austria, fără a mai aștepta rezultatul unor negocieri, pune mâna pe Bucovina, sigură fiindcă „o intrare în posesiune actuală ar fi mult mai ușor de păstrat de cât de a dobândi o cesiune dela Poartă, și că prin urmare ar fi bine ca la cea d'întâi ocaziune favorabilă să se pună mâna pe bucata de pământ în chestie, fără a sta mai mult la îndoială”.³³

Tot odată pentru a intimida pe Poartă, Austria concentrează niște trupe la hotar, spre a arăta prin aceste pregătiri rășboinice că eșe hotărâtă a păstra cu ori ce preț districtul ocupat; nu mai puțin se folosește Austria și de neștiința geografică a Porței, pentru a susține că porțiunea din Moldova pe care o cere este de o întindere cu totul neînsemnată, și că nu ar merita de loc importanța ce caută să i se deie, mai ales în cumpănă cu prietenia curței împărătești.³⁴

Văzând Moldovenii acest pericol ce amenința moșia lor, ei trimit prin organul domnului lor, Grigore Ghica, la Poartă, un protest făcut de întregul divan al țării, în care se arăta: „că procedarea Austriei nu se împacă de loc cu asigurările de prietenie ce atâta de des le-au dat Porței; că districtul luat de Austria este o așa parte din Moldova în cât întrece toată rămășița a cestcia în rodire și valoare lăuntrică; că toți locuitorii principatului cer ajutorul efectiv al Porței în contra unei încălcări atât de simțitoare”³⁵.

Acest protest însă pentru nenorocirea țării nu se mulțamea numai cu atare arătări, ci ca și când s'ar fi făcut în repetite rân-

³³ „Eine wirkliche Possessionsergreitung weit leichter zu behaupten, als eine Cession von der Pforte zu bewirken sein dürfte; dasz folglich vielleicht bey erster guter Gelegenheit, ohne sonderlichen Anstand, zur wirklichen Besitzergreifung zu schreiten sein dürfte”. Thugut c. Kaunitz, 3 Fevr. 1773, Hurm. *Doc.* VII, p. 100.

³⁴ „Vor allen dingen in zuverlässiger Erfahrung zu bringen, ob die Pforte die Sache für sehr wichtig und groß ansehe, oder aber ob sie den geringen Werth des Anstandes, und dagegen die Nutzbarkeit unserer fortdauernden Freundschaft in billiger Erwägung ziehe”. Kaunitz c. Thugut, 20 Sept. 1774, *ibidem* VII, p. 106.

³⁵ „Wie wenig die occupation des Bucoviner Districtes mit den der Pforte so oft gegebenen Versicherungen der allerhöchsten Freundschaft übereinstimme; dasz die in besitz genommene Gegend ein solcher Theil der Moldau wäre so den ganzen überrest an Fruchtbarkeit und innerlichen Wert überträfe; dasz die sämtlichen Einwohner der Moldau, den werktätigen Schutz der Pforte gegen eine so empfindliche Beeinträchtigung zuritten”. Thugut către Kaunitz 4 Ianuarie 1775, *ibidem*, VII, p. 112.

duri cereri către Poartă, care n'ar fi fost ascultate, ie tonul menințării spunând mai departe că: „dacă sultanul, în contra tuturor așteptărilor nu ar da luarea aminte cuvenită interesului celui mai de căpitanie al unei provincii supuse lui, Moldovenii s'ar afla în o mare nedumerire ce mijloace să întrebuințeze pentru scăparea lor; dacă ar trebui ei singuri să-și caute mântuirea în puterile lor sau dacă la sfârșit desperarea și lipsa protecțiunei suzeranului legiuit i-ar împinge chiar într'acolo ca să-și caute ajutorul la bunătatea unci puteri străine”.³⁶ La sfârșit protestul arăta că trupele austriace întrate în țara sunt într'un număr foarte mic (600 oameni) și că ar fi foarte ușor a le răspinge.

Acest protest pe care Ghica îl lucrase împreună cu boierii la inareșalul Romanzow³⁷, dovedește prea bine înrăurirea rusească în tendința de a spărie pe Turci cu protecțiunea Rușilor, fără a lua în băgare dea seamă că prin o asemenea amenințare se compromitea mai mult cauza Bucovinei de cum se sprijinea. Dar Rusia, care avea interes a spărie pe Turci pentru a-și sila executarea tratatului de Kainargi, împotriva căruia se opuneau încă mari greutăți, nu se uita de loc la interesul Moldovei, ci cătând numai la al său, se servea de această împrejurare pentru a-l apăra, compromițând țară și domnitor în ochii Turcilor.

Thugut, din punctul de vedere austriac, apreciază în modul următor acest document: „din cauza reki conceperi a preotestului, dreapta simțibilitate pentru nerușinata răsfățare a lui Ghica, au împrăștiat cu totul luarea aminte a Porței dela obiectul însuș al afacerii și au făcut pe Reis-Effendi să se exprime numai cât cu cea mai mare amărăciune asupra îndrăzneței amenințării că adecă Moldovenii s'ar putea adresa la o protecțiune străină”³⁸.

Astfel Austria câștiga un punct foarte însemnat, compromiterea țării și a domnitorului, apărătorului ei firesc, în ochii Porței, și Thugut nu lasă de loc în părăsire această împrejurare; ponegrind din toate puterile pe Ghica, el accentua mai ales legăturile sale cu Rușii și aducea ca dovadă împrejurarea că mai multe din hârtiile lui Ghica către Poartă fusese aduse de curieri rusești, ceea ce dovedea o înțelegere evidentă între Ghica și Ruși, de vreme ce nu eră cu puțință ca Ghica să nu cunoască obiceiul rusesc de a deschide scrisorile³⁹.

³⁶ „Dasz w.tern der Grossherr, wider alles Vermuthen, das wesentliche Interesse einer in Senck Botmässigkeit gehöriigen Provinz, nicht mit der erforderlichen Aufmerksamkeit beheizigen sollte, die Moldauer sich in groszer Verlegenheit befind. würden, was sie zu ihrer Rettung für Mittel anzuwenden, und ob sie selbst, nach ihrer etwaigen kräften, für ihr Heil zu sorgen lä ten, oder aber oetzlich die Verzweilung und dei Abgang des Schutzes ihres rechtn.ässigen Oberherrn sie gar etwa dahin verleiten könnten, bei der C.ü.e einer fremden Macht ihre Zuflucht zu suchen”. Thugut c. Kaunitz, *ibidem*.

³⁷ Thugut c. Kaunitz, 4 Ianuarie 1775, *ibidem*, VII, p. 117.

³⁸ Thugut c. Kaunitz, *ibidem*, 118.

³⁹ Thugut c. Kaunitz, 18 Ianuarie 1775, *ibidem*, VII, p. 125; vezi și p. 124.

Nu pentru întâia oară în lume norocul favoriza o cauză nedreaptă, și Austriacii, vrednici imitatori ai Rușilor în talentul de a se folosi de împrejurări, dobândiră din această întâmplare încurajarea cea mai puternică pentru a urma înaintea planul lor de a despoia un stat mic și căzut, lipsit de ori-ce ajutor. Și vedem că au reușit, dovadă că în politică dreptul este un nume și cine se bazează pe el cade întotdeauna jertfă, căci izbânda o are numai forța și acel ce dispune de dânsa. Și pare că așa trebuie să fie; căci dreptul nu poate fi aplicat între oameni de cât de o putere superioară; într-o popoare aceasta lipsește și trebuie înlocuită cu o alta, care nu poate fi decât puterea brutală a fie-căruia. Astfel s'ar aplica și pentru popoare legea fatală a luptei pentru existența, în care numai cei mari și tari au dreptul de a trăi, iar cei mici pot cel mult să năzuească a sluji celor mari de pradă și de ospăț!

Dar să ne întoarcem la istorie:

Ghica avea încă un dușman care îi făcu cel mai mare rău. Acesta era Alexandru Ipsilanti domnul Munteniei. Ajuns la domnie prin stăruințele Austriei, care doria în totdeauna să aibă în principate domnitori supuși voinței sale, și fiind prea bine informat de toate pasurile lui Ghica, îl păra necontenit la ambasadorul Austriei din Constantinopol, punând pe acesta în pozițiune de a ști toate mișcările principelui moldovan, și de a le combate cu cea mai deplină izbândă. Așa principele Munteniei înștiințează pe baronul de Thugut despre protestul lui Ghica către Poartă și despre cuprinderea acestuia. Tot dela dânsul mai află internunțul că Ghica ar fi scris acest protest în lagărul rusesc. Corespondența lui Thugut cu Ipsilanti era atât de importantă în cât ambasadorul cere dela ministrul său o cheie cifrată pentru a putea comunica cu principele Munteniei în toată siguranța ⁴⁰.

Șovăirile lui Grigore Ghica. — Inconjurat astfel de trădători din toate părțile și având a se lupta pe de o parte cu intrigile atât de bine combinate ale cabinetului din Viena pe de alta cu sistemul de corupțiune ⁴¹ întrebuințat de acelaș cabinet ca un vrednic ajutor al intrigilor sale, ar fi fost greu ori căruia om, chiar celui mai puternic și mai hotărât de a lupta împotriva. Cu atâtă mai mult lui Ghica pe care-l vedem în tot decursul acestei afa-

⁴⁰ Thugut, c. Kaunitz, 4 Ianuarie 1775, *ibidem*, p. 111.

⁴¹ Kauntz c. Thugut, 6 Ianuarie 1775: „Die von Eurer etc. vorgeschlagenen Mittel bestehen in der Furcht, in der *Bestechung* und in der sonstigen Ueberzeugung”. *ibidem* VII, p. 119. Și aceste principii au fost pe deplin puse în aplicație, mai ales cel de al doilea. Așa Thugut cumpără pe dragomanul Porței Const. Moruzi, *ibidem* VII, p. 130. pe Iacovaki Rizu, *ibidem*, p. 142, și chiar pe Ghica era de multe ori vorba a-l corumpe (*ibidem* p. 134, 142); despre Feld. Romanzow s'a vorbit mai sus. Pentru niște dregători turci vezi mai jos.

ceri, șovăind între Austria și Rusia, neurmând o politică statornică și căutând a-și apăra poziția sa de domn cum se va putea mai bine. Așa îl găsim pe din dos unelind cu Rusia pentru combaterea planurilor austriace, pe din față curtenind pe ambasadorul imperial, și voind să-l convingă că „fiind îngrijit ca nu cumva raporturile făcute de boierii moldoveni să ajungă la Poartă și pe altă cale, nu se poate opri de a le aduce la cunoștiința Porții; dar că el însărcinează pe Iacovaki Rizu ca să spună înternunțiu-lui în secret despre toate pasurile lui, pentru ca acesta să poată lua măsurile necesare”⁴². Prin o scrisoare adresată lui Thugut în 29 Măiu el îi spune: „aflu cu plăcere încheierea tocmeii prietenești dintre cele două imperii, privitoare la granițele de către acest principat: sperez că mulțămirea pe care am resimțit-o în această împrejurare vă este cunoscută, și cu toate că trebuie să fie o pierdere foarte simțitoare pentru Moldova, pot să vă asigur, domnule, că am făcut tot ce a putut atârna de mine, contribuind în modul care mi-au fost prin putință la îndeplinirea acestei lucrări, după cum veți fi mai pe larg încunoștiințați din gura d-lui Iacovaki Rizu socrul meu, și că mă voi folosi de toate prietățile spre a putea arăta de acum înainte interesul ce-l port pentru izbânda Mărilor lor — cezaro-crăești, fiind bine încredințat, că Mărinimia Lor nu va întârzia de a face ca să simtă atât țara cât și eu desdăunarea acestei pierderi prin sennele neîndoelnice și generoase ale Bunăvoinței Lor”⁴³. În alte scrisori Thugut, Ghica adaugă: „că el cu toate pasurile pe care împrejurările au putut să-l silească a le face, totuși în lăuntrul său în totdeauna au fost cu o adevărată plecare către prea înalta slujbă, și pe cât au putut pe sub mână au favorizat întreprinde-

⁴² Thugut c. Kaunitz 18 Ianuarie 1775, *ibidem*, VII, p. 122: „in der Beysorge, dasz die, von den Moldauschen Boyaren auf ihn erstatteten Berichte, vielleicht auch durch andere Wege hier kund werden konnten, sich zwar nicht zu entschlütten vermöchte, auch seirerseits davon gegen die Pforte Erwähnung zu machen; dasz er aber ihn Iacobaki Rizo, ausdö klich angewiesen Lätte, mir zum voraus alles vertraulich mitzuthellen, um mich allenfall, in Stande zu setzen etc”.

⁴³ „Je ne puis qu'apprendre avec plaisir la conclusion de l'arrangement amical entre les deux empires, relativement aux frontières du côté de cette Principauté: j'espère que la satisfaction, que j'ai éprouvée en cette occasion, ne vous soit pas inconnue, et quoique ce ne peut être que une perte bien considérable pour la Moldavie, je puis vous assurer, Monsieur, que j'ai fait ce qui a pu dépendre de moi, en contribuant de la manière qui m'a été possible à l'accomplissement de cette (sic) ouvrage, ainsi que vous serez amplement informé par la bouche de Mr. Iacovaki mon beau père, et que je saisirai de n'être toutes les occasions de pouvoir témoigner par la suite la part que je prens pour le bien des inté de L. M. I. et R. bien assuré que Leur Magnanimité ne laissera pas de faire sentir au pais aussi bien qu'à moi le dédommagement de cette perte par les effets généraux et les marques efficaces de Leur bienveillance”. *ibidem* VII, p. 170.

rea”⁴⁴. Și este de observat că cu cât Ghica vede că Austria câștigă și că uneltirile secrete ale Rusiei nu es la nici un capăt, cu atâta el se apleacă către răpitoarea Moldovei, căutând să dobândească tot mai mult bunele ei grații, căci ele se temea că Austria, care dobândise dela Poartă un lucru atât de mare, să nu izbutească mult mai ușor a-l mazzili pe dânsul, în cazul când ar stărui până la sfârșit în împotrivirea sa. Astfel tot Thugut ne spune că „și Voevodul Ghica, mai ales de când au văzut nesiguranța ajutorului rusesc, pare a se convinge de necesitatea de a căuta să se facă vrednic în viitor de buna voință cea prea înaltă”⁴⁵.

Ghica fusese într’adevăr înșălat de Ruși. Aceștia căutase să-l întrebuințeze numai ca un instrument al lor, și văzând că nu pot dobândi nimica prin el, îl părăsesc voicii întâmplării. Așa ei căutaseră a dobândi prin Ghica dărâmarca cetății Hotinului, ceea ce principele Moldovei are buna credință a cere de la Thugut, Internunțiuul însă presimțând în această cerere o uneltire rusească, făcută cu scopul sau de a dobândi ceva împreună cu Austria sau de a strica și Austriei treaba ce o urmărea, se fcrește de a face o asemenea cerere Porții, care mai bine de cât ar fi încuviințat’o era hotărâtă să facă rășhoiu.

Ce rol deci jucase domnul Moldovei? Unul foarte trist și înjositor. Unealtă oarbă în mâinile Rușilor, el servi intereselor lor, crezând că servește ale sale proprii și se opuse Austriei la cedarea Bucovinei; căci după cum s’a spus, Rusia nu se putea opune fățiș Austriei din pricina împărțirii Poloniei; dar ea nu putea vedea cu ochiu bun întinderea Austriei în Moldova. Trebuia deci curții moscovite un paravan în dosul căruia să lucreze fără a fi văzută. Acest paravan i-l oferii Ghica.

După toate cele arătate până aici și mai ales față cu cedarea la urmă a lui Ghica și plecarea sa către Austria, se vede că interesul de a-și păstra poziția îl împingea mai mult la opunere contra Austriei decât iubirea de țară. O asemenea când există nu știe să facă nici o concesiune; ea stăruiște cu tărie dela început până la sfârșit căci are toate caracterle sentimentului, care este unul și neschimbător. La Ghica era mai mult productul unui calcul care să-i păstreze domnia chiar pe țara știrbilă și

⁴⁴ Thugut c. Kaunitz, 3 Aug., 1775: „Dasz er, Gika, ungeachtet der Schritte, so ihm etwa die Umstände abgezwungen haben döitten, dennoch innerlich, jederzeit mit mit einer wahren Eigenheit gegen den allerhöchsten Dienst belebt sey auch so viel von ihm abgehangen, unter der Hände, zur Beförderung” etc. *ibidem*, p. 194.

⁴⁵ Thugut c. Kaunitz, 16 Maiu 1776: „sowie dann auch der Woyewod Gika, besonders seitdem er die Unzuverlässigkeit des Russischen Schutzes bereits in mehrerem Anbetrachte zu fühlen anhängt, die Notwendigkeit etwas näher einzusehen scheint, küftighins sich des Allerhöchsten Wohlwollens würdig machen zu suchen”, *ibidem*, p. 283.

trebuia deci să se schimbe după sorții mai mari sau mai mici ce i le oferea una sau alta din cele două protecțiuni.

Pentru a ne da părerea noastră definitivă asupra lui Ghica, credem că acest principe dacă luptase în contra Austriei, o făcuse mai ales sub presiunea boierilor, pe cari îi îngrijea trecerea unei părți din țara lor sub stăpânirea austriacă⁴⁶. Fiindcă el de mai înainte se pusese bine cu Rușii, el alergă în această împrejurare la protecția lor; Rușii se folosiră de atare întâmplare pentru a căuta să realizeze prin Ghica unele din planurile lor, uneltind împreună cu el în contra răpirei Bucovinei, care nu le convinea nici lor. Când văzură însă că nu pot izbuti în nici unul din scopurile lor, părăsiră pe Ghica, care atunci se întoarse către Austriaci, către care căutase în totdeauna să-și păstreze o porțiță deschisă, pentru a mănținea domnia țarei măcar așa ciuntită..

Austria simțind că Moldova este așa de slab apărată, nu părăsia nici un mijloc pentru a determina pe Poartă la cedarea Bucovinei. În rândul d'întăiu punea prietenia sa cea curată, documentată atât de bine mai ales în războiul ce se sfârșise prin o deplină neutralitate din parte-i; apoi arăta că dacă până astăzi n'au pus în lucrarea îndatorirea luată asupra-i prin tratatul de subsidii de a declara războiul Rusiei, aceasta fusese numai din cauză că-i lipsise până acuma un drum îndămănatec pentru mersul trupelor sale, care însă s'ar dobândi prin cedarea Bucovinei⁴⁷; în fine mai înnegrea în ochii Porței Moldova, arătând că această țară, după ce câți-va ani nu-i va procura nici un folos, fiind scutită de tribut, apoi și fără de aceea nu i-ar aduce vre-un mare venit; că este locuită de coreligionari de ai Rusiei, care erau să se deie cu totul în partea acestia, și că Poarta nu poate găsi o precumpenire firească a acestor împrejurări de cât în prietenia austriacă⁴⁸.

Bazați pe slăbiciunea Porței, cu cât aceasta credea cu atâta Austriacii înaintau mai adânc în inima Moldovei și întindeau marginile ocupațiunii lor, în cât niște trupe austriace ajunseser pe la Roman și Botoșani, până când în sfârșit internunțiul singur e nevoit să observe că întru cât au dat acuma (17 Fevr. 1775). Porței un memoriu și o cartă, s'ar compromite el singur și toată cauza cerând mai mult: „eu cred, zice el în o depeșă din 4 Martie

⁴⁶ De St. Priest c. afacerile străine, 20 Ian. 1775, în Hurm. *Doc. Supl*, I, p. 919, spune: „le dit prince n'en a par moins jeté feu et flamme par *égard pour les boyards*—à ce qu'il prétend—et a osé menacer la Porte, a défaut de protection de sa part d'avoir recours à une autre puissance”.

⁴⁷ Fiindcă acesta chiar pentru Turci poate părea prea grosolan, apoi reproducem cuvintele: „wenn wir uns in der Moldau recht festsetzen, alsdann erst, der uns während dem letzten Krieg ermangelte Weg offen stehe, uns mit ergeblichem Nachdruck für die Pforte zu verwenden”. Kaunitz c. Thugut, 21. Martie 1775, Hurm. *Doc. VII*, p. 149.

⁴⁸ Kaunitz c. Thugut, 7 Aprilie 1775, *ibidem*, p. 152.

1775, că întru cât înaintarea trupelor ar fi numai un mijloc de presiune în contra Porței, acesta ar avea cel mai bun efect pentru conducerea negocierilor; dacă însă ar trebui să stăruesc pentru câștigarea părților ocupate în urmă, atunci cu toată supunerea trebuie să arăt că după ce cedarea de bună voie a districtului bucovinean, în întinderea liniei dela început, este în sine așa de grea, eu nu pot avea nici o speranță că aş putea determina pe Poartă, la o cesiune după întinderea cea nouă, și că o asemenea cerere ar putea ușor atrage după sine compromiterea întregii afaceri ⁴⁹.

Convenția de cesiune și delimitare. — Fiind deci astfel nevoită a mărgini încălcarea sa la porțiunea de pământ arătată prin carta lui Thugut împărăteasa îi trimite în 21 Februarie 1775 împuternicirea pentru a trata în afacerea bucovineană, fiind încredințată din depeșele lui că deslegarea va fi favorabilă Austriei. După ce în 4 Martie Poarta răspunde că consimte în principiu la cedarea Bucovinei, mai urmează încă oare-care discuțiune asupra redactării definitive a actului de cesiune, ca re se alcătuiește în sfârșit în forma unui tratat cuprinzător de 4 articole în 7 Maiu 1775.

Prin art. I se cedează pentru totdeauna Austriei „pământurile conținute de-o parte între Nistru, marginile Pocuțiici, Ungaricii și a Transilvaniei, de altă parte prin limitele începând dela hotarele Transilvaniei la pârăul numit Teșna imputilă și cuprinzând succesiv satele Căndreni, Stulpicani, Capul Codrului, Suceava, Siretu și Cernăuți și dincolo de Prut trecând pe dinaintea Cernaucăi, loc din ținutul Cernăuțului, și care va rămânea în confiniile imperiale, până la teritoriul Hotinului, pentru a da o probă neîndoielnică de prietenie, afecțiunea și buna vecinătate ce există între Poartă și curtea imperială”.

În art. II, stipulează că Austria să nu poată zidi cetăți în partea cedată ei.

În art. III, se regulează alte graniți din Transilvania.

În art. IV, se lasă Oșova, care fusese și ea reclamată de Austria, tot în stăpânirea Porței ⁵⁰.

Prin această convențiune crima se împlinise și nu știm căruia din autorii ei să atribuim vinovăția cea mai mare: Austriei ce au stăruit sau Turcii ce au cedat. Dacă vom privi însă la poziția părților, la starea disperată în care se afla Turcia în urma unui războiu care îi secase puterile; dacă luăm în băgare de seamă politica cu totul perfidă a Austriei, care punca înainte scumpa sa prietenie pentru cesiunea Bucovinei, într'un moment în care

⁴⁹ Thugut c. Kaunitz, *ibidem*, p. 143.

⁵⁰ Hurm. *Doc.* VII, p. 157.

Turcia avea atâta nevoie de dânsa ; dacă ne gândim în sfârșit că provocătorul este în totdeauna mai vinovat decât cel ce execută, — atunci de sigur că o să aruncăm toată greutatea acestei fapte în sarcina Austriei. În fund însă, jucând un rol mai mult pasiv stătea Rusia, privind cu nepăsare la desmembrarea Moldovei, când un singur cuvânt eră de ajuns din parte-i pentru a o împedeca, și acest cuvânt eră datoare să-l spună de când luase asupra sa apărarea țărilor române, datoare nu e vorbă după drept și morală și nu după interes !

Eră vorba acuma de a face să treacă în practică cece se convenise, de a trage pe pământ liniile proiectate pe hârtie. Aceasta, precum prea bine a simțit-o Austria, nu eră ușor, mai ales față cu stăruințele lui Ghica care se silea din toate puterile, îndemnat nu știm de cine, de boieri sau de Ruși, ca să fie numit măcar comisar turcesc la delimitare, spre a împiedeca astfel abuzurile care din nenorocire se comiseră și cu acest prilej. Austria căuta însă prin toate mijloacele de a înlătura amestecul lui Ghica la delimitare, temându-se ca nu cumva prin aceasta domnul Moldovei să capete în mânilor sale conducerea întregii afaceri ⁵¹.

Austria însă voind ca prin corupție să rășluească dela Moldova o parte cu mult mai mare de pământ decât aceea cedată în realitate de Turci, stăruiește foarte mult ca Poarta să trimită un singur comisar, pentru a-l putea cumpăra mai ușor ⁵². Auzind Thugut că se va numi comisar unul Tahir Aga, îi face un prezent de vr'o mie galbeni pentru a-l dispune în favoarea Austriei, și-l pregătește bine în contra stăruințelor lui Ghica ⁵³. Aceasta însă nu eră destul : se numise supraveghetor a întregii afaceri pașa din Hotin, care de asemenea trebuia câștigat și fiindcă acesta eră mai îndărătnic, tezaurul austriac dispusese în favoarea lui de suma însemnată de 30,000 fiorini. Tot odată pentru a fi sigur că Iacovaki Rizu, va urma înainte a arăta internunțului toate hârtiile ce veneau din Moldova, Thugut care și dobândește dela curtea imperială, un hacșis de 1000 galbeni pentru acest om ⁵⁴. În sfârșit pentru a îndepărta de Tahir Aga ori-ce aparență că acesta ar lucra în interesele Austriei, Thugut se preface că e foarte nemulțămuit cu purtarea acestuia, și protestează într'una la Poartă în contra lucrărilor sale, întreținând astfel pe aceasta în părerea greșita ca Tahir Aga ar îngriji foarte bine de interesele ei ⁵⁵

⁵¹ Thugut c. Kaunitz, 18 Ian. 1775, *ibidem*, p. 124.

⁵² Kaunitz c. Thugut, 20 Iunie 1775 ; „nur ein einziger Turkischer Comisarius abgsendet werde, weil dieser allemal leichter als mehrer zugleich zu behandeln und mit Geschenken zu gewinnen seyn wird". *ibidem*, VII, p. 187.

⁵³ Thugut c. Kaunitz 6 Iunie 1774, *ibidem*, VII, p. 173.

⁵⁴ Thugut c. Kaunitz, 3 August 1774, *ibidem*, VII, p. 197.

⁵⁵ Thugut c. Kaunitz 3 August 1775 : „dasz meine hiesigen klagen ein schicklichs Mittel seyen, um die Pforte von dem Argwohne seines guten Einverständnszies mit uns. desto besser abzubringen". *Ibidem*, VII, p. 206.

Kaunitz însă îi atrage luarea aminte că protestele ei nu fură prea energice căci dacă l'ar schimba pe Tahir-Aga ar iarăși cu acel rou.

Ghica pe de altă parte înțehit de Ruși se opunea din toate puterile încalcărilor austri ce. Așa îl vedem protestând la pașă de Hotin contra lui Tahir Aga, care nu s'ar ținea de loc de convențiunea încheetă, în lucrările de delimitare⁵⁶; înștiințază pe Poartă cum mai mulți ofițeri austriaci au venit în Moldova înaintea lui Tahir Aga, încărcați cu prezenturi pentru a-l corupe⁵⁷; își dă cele mai mari silinți pentru ca împreună cu Rușii și Prușii, care pe ascuns combăteau planurile Austriei, să facă a se strica convențiunea încheietă, mai ales în urma neînțelegerilor foarte grave ivite între comisarul turc și cei austriaci la delimitarea în districtul Hotinului⁵⁸. Văzând însă că toate încercările lui sunt zadarnice face o ultimă silință și vocște să scape din prada răpitorilor măcar Suceava vechia capitală a Moldovei, dar nici aceasta nu i-a fost dat ca să împlinească⁵⁹ și astfel se face și delimitarea aceasta nenorocită prin care Moldova mai perde încă 46 sate peste linia ce fusese hotărâtă prin convenție⁶⁰. Toată această purtare a agenților Austriei eră privită de ei ca prea firescă și absolut conformă cu morala. Cu toate acestea, Principele de Kaunitz chiar dela începutul acestei afaceri scria lui Thugut pentru a-i da curaj că el va îndeplini în acest mod cel mai strălucit act al carierei sale diplomatice și tot odată spunea ambasadorului francez din Viena, de Breteuil, că în purtarea lui în afaceri timp de 30 de ani nu s'a arătat în lumina ușurinței și a înțreprinderilor necinstite⁶¹. Ce înțelegea diplomația aceluși timp prin cinste, ar putea să-o lămurească numai diplomații de astăzi.

3. SOARTA LUI GRIGORE GHICA

Cauzele uciderii lui Ghica. — Iată care a fost soarta Moldovei. Să vedem acuma pe aceea a domnitorului ei, care avuse în toate aceste daraveruri un rol precumpenitor.

Ghica fusese numit în domnie prin stăruințele Rușilor; prin urmare el nici odată nu s'a bucurat de o încredere deosebită la Turci. Uneltirile lui Thugut, căruia Ghica îi opunea

⁵⁶ Barco c. Thugut, 5 Noemvrie 1775. *Ibidem*, VII, p. 211.

⁵⁷ Thugut c. Kaunitz, 18 Sept. 1775. *Ibidem*, VII, p. 202.

⁵⁸ Barco c. Thugut, 5 Noemv. 1775, *Ibidem*, VII, p. 209.

⁵⁹ Kaunitz c. Thugut, 8 Iunie 1775. *Ibidem*, VII, p. 173.

⁶⁰ Ienachi Medelniceru c. Ghica, 6 Noemvrie 1775. *Ibidem*, VII, p. 215. Un raport al lui de St. Priest c. regele Franței din 1775, *Hum. Doc. Supl. I*, vol. III, p. 30 spune că ar fi fost 32 de sate.

⁶¹ Scrisoare din 14 Aprilie 1775, *ibidem*, XVI p. 579, *Comp. Dora d'Istria, Gli Albanesi in Rumenia*, p. 326.

toate piedicile cu putință în afacerea Bucovinei, încă nu puțin au contribuit a înegri pe acest domnitor în ochii Porței, mai ales că el se sluja de ajutorul Rușilor și a Prusilor pentru a combate planurile Austriei: așa s'au arătat mai sus că Ghica trimitea adesea hărțile sale la Constantinopole prin curieri rusești. Intrigile cele mai multe ale lui Zegelin ambasadorul prusian la Poartă, erau motivate prin stăruințele lui Ghica, și Turcii nu putu-se vedea cu liniște această unire strânsă a domnitorului Moldovei cu dușmanul lor de moarte. De aceea Thugut se temea așa de tare de venirea principelui Reprin, ambasador extraordinar rusesc în Constantinopole, care mai ales având a trece prin Iași, era să se întâlnească cu Ghica în afacerea Bucovinei și să arunce nouă piedici în calea Austriei. De asemenea și de Gaffron ambasadorul Prusiei era să treacă tot prin Iași pentru a se duce la postul său, și această atingere a domnului Moldovei cu dușmanii cei ascunși ai Austriei nu putea nici într'un mod conveni Austriei⁶². Afacerea Bucovinei în care Ghica, apărându-și poziția lui, fusese nevoit să se apropie de dușmanii Porței, singurii care-l puteau sprijini în această împrejurare, făcu din Ghica un agent rusesc, îl discredita în ochii Porței, arătându-l ca pe un instrument al Rușilor, care la cel d'întâi prilej era să se deie în partea acestora, părăsind pe suzeranul său. Cine știe cât preț pun Turcii pe viețile oamenilor, putea să prevestească lui Ghica numai din această împrejurare un tragic sfârșit.

Turcii căutau deci numai de cât să se desfacă de Ghica, și mazilirea nu era de ajuns pentru aceasta; căci Ghica, numai scos din domnie, s'ar fi putut duce la Ruși, unde să fie o cauză de vecnici intrigi și uneltiri împotriva Porței. Trebuia deci cu totul înlăturat, trebuia dat morței, pentru ca astfel dispărând protegitul Rușilor de pe scena lumii și punându-se un domnitor credincios Turcilor, să poată recăpăta influența lor precumpenitoare în Moldova, și dobândi astfel un adevărat spion la granița imperiului moscovit.

Turcii însă se deprinsese de mult timp a se juca cu soarta și cu viața principilor supuși. Când unul din ei nu le plăcea, prea fericit era acela, dacă sultanul se mulțamea a-i pune pe umăr peticul negru, și dacă nu ordona să i se aducă capul la Constantinopole. Și aceasta adese pentru cauzele cele mai neînsemnate; dar acuma când era vorba de a stârpi, un mijloc de uneltire a dușmanului celui mai cumplit al imperiului otoman?

⁶² Thugut c. Kaunitz 3, Iulie 1775, Hurm. *Doc.* VII, p. 184, comp. p. 215 și Raicevich, *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788, p. 177, atribue uciderea lui Ghica Turcilor și Nemților: „Essendo cominciati i torbidi della Crimea, la Porta pensa di levarsi. d'attorno un tal soggetto, ma in un modo vilo e basso”.

Pretextele pentru uciderea lui Ghica fură prea lesne de găsit. Ordonând Poarta domnitorilor a trimite de îndată la Galați și Brăila o cătine de pâne, de care Turcii aveau nevoie, așteptându-se la un nou războiu cu Rușii, Ghica arată prin socrul său Iacovaki Rizu, ce tare au suferit țara de lăcuste și de revărsări, și că-i este peste putință a procura pânea cerută. Tot-odată el stăruiește pe lângă Poartă pentru a fi scutit de a trimite chereștea la Isaccea, fiindcă 19 corăbii încărcate cu asemenea se înecase, și era prea greu țarei a înlocui chereșteaua perdată. Poarta însă, care prin tratatul de la Kainargi era lipsită de tributul țărilor române pentru doi ani, văzând că principele Moldovei refuză acuma și aceste slujbe, răspunse că nu va învoi nici odată cererile lui Ghica, și că neîmplinirea ordinelor sale va atrage după sine cea mai grea răspundere⁶³, spunându-i totodată că dacă țara n'are pâne, să cumpere din Polonia.

Se pare că Ghica a refuzat de a se supune acestor cereri ale Porței, căci între învinuirile ce i se aduc pentru îndreptățirea uciderei sale se pune și aceasta, că el n'a cumpărat grâu din Polonia, pretextând a fi împiedicat de Ruși. Celelalte vine ale lui sunt că ar sta în corespondență secretă cu Rusia, și că ar fi adunat din asupririle poporului o mulțime de averi cu care ar avea de gând să fugă în altă țară. Totuși aceste acuzări sunt aduse numai cât ca pricinele scoaterei lui din domnie; acele ale uciderei sale sunt că el s'ar fi rostit față cu trimisul Porței, în niște termeni atât de enormi și de nepotriviiți cu demnitatea strălucitei Porți, în cât acela s'a găsit nevoit a-l pedepsi pentru necuviința sa⁶⁴.

Moartea sa a fost însă prin trădare și nu prin judecată.

Drama. — Intr'o zi din Octombrie 1777 veni la casa numită Conacul din Beilic în Iași un trimis turcesc, Kara Hisarli Ahmed-bey, cu însărcinarea anumită de a aduce pe Ghica viu sau mort la Constantinopole. Vechia lui cunoștință cu Ghica îi ușură surprinderea și înșălarea domnului. Turcul ajungând în Iași se prefăcu a fi bolnav și se lăsă a fi dus pe mâini din trăsura până la odaia sa din conacul Beilicului. El trimise îndată răspuns domnului că ar trece prin Iași cătră Hotin, dar că se îmbolnăvise prea rău pe drum și ruga pe domn să treacă pe la el. Ghica din pricina relațiilor sale cu Rușii, bănuind poate ceva, cercetă prin medicul său, unul Fotache, ca să vadă dacă într'adevăr turcul era bolnav. Acesta își găsese foarte strâns mă-

⁶³ Tassara c. Kaunitz, 4 August 1775, Hurm. Doc. VII, p. 293.

⁶⁴ „Ed avendo avuto la presunzione e temerità di esprimessi anche un eccedento de enormi termini, repugnanti alla dignità e decoro della fulgida Porta, e cagionanti la di lui annihilazione, hà fatto duopo la di lui morte”. Sentința prin care se osândește Ghica, *Ibidem*, p. 310.

nile de sus, în cât micșorase în chip simțitor bătăile pulsului. Când doctorul îl cercetă, îl văzu cu o culoare a feței care nu îndegeta nici-o boală, dar când puse mâna pe puls, fu lovit de slăbiciunea lui. El raportă domnului impresiunile lui, spunându-i că după cât se vede ar avea un început de periculoasă boală, deși nu ar putea hotări ce să fie. Câți-va boieri fură puși și mai în grijă prin raportul medicului și temându-se de o cursă, sfătuiră pe domn să nu se ducă. Acesta însă fiind om inimos, plecă spre Beilic, însoțit numai de patru slujitori. El găsi pe Turc întins pe sofa, și acesta îi exprimă via sa mulțumire de a-l putea vedea. După câte-va vorbe schimbate între ei, Ghica scoase tabacherea și oferind Turcului tabac : „Bun tabac ai, îi spuse Ahmed, dar eu am și mai bun, și atunci bătând din palme strigă : „tabac”. Acesta era semnul convenit. La auzul lui se repeziră în odaie mai mulți lenicieri din întovărășirea pașei și căzură ca niște fiare înșătate de sânge pe nenorocitul domn, care văzu numai atunci că încăpuse în cursă. Ghica însă luptă cu mare energie, fiind înalt și voinic, în contra ucigătorilor săi, și aruncă el însuș petrei din ei la pământ cu hamgerul de care nu se despărțise. Totuși trebui la sfârșit să cadă, coplesit de număr, și își dădu sufletul străpuns de multe răni. (12 Octomvrie 1777). Capul lui fu tăit și dus la Constantinopole de Ahmed-bey, care feri prin el pe propriul său cap de a se răstogoli la picioarele călăului ⁶⁵.

Prin trădare pierduse Moldova partea ei cea mai frumoasă ; prin trădare cădea domnitorul ei : una sub cuțitul Austriei altul sub acel al Turciei, o paralelă vrednică de politica acestor două state, și care se poate caracteriza pentru Turcia prin nechibzuință, pentru Austria prin lăcomie.

Rolul Austriei. — Care au fost acuma rolul acesteia la peirea lui Ghica ? Este mai pre sus de ori-ce îndoială că Thugut, care ca ambasador austriac la Constantinopole, își punea toate silințele pentru a scoate la un capăt fericit afacerea Bucovinei, nutria ura cea mai înverșunată împotriva lui Ghica, care combătea planurile lui cu atâta stăruință. În toate depeșile sale, el se plânge de Ghica, numindu-l „Grec fără credință” și taxând lucrările sale de „uneltiri înveninate”. Dacă ar fi fost în puțința lui Thugut, l-ar fi ucis pe Ghica fără cea mai mică remușcare, și că acesta era chiar scopul lui, în cazul când Ghica ar urma înaintea a combate planurile sale, se vede din vr'o două depeși

⁶⁵ Wolf. *Beitrage zur statisch-historischen Beschreibung der Moldau*, Hermannstadt 1805, II, p. 194—196. Scena uciderii după spusele Ruxandel Balș fiicei lui Ghica și acele ale calmacamului Razu. Vezi și Dora d'Istia (Elena Ghica). „Gli Albanesi in Rumania, Istoria dei principi Ghika, Firenze, 1875, p. 369.

adresate lui Kaunitz în care el spune : „cu toate că Ghica fără îndoială ar merita mult mai curând cea mai serioasă pedeapsă, de cât cel mai mic semn al mărinimiei celei prea înalte, totuși nu pot în starea de față a lucrurilor de cât să vă repet părerea mea, că poate ar fi de fols ca însărcinații cu delimitarea din partea înaltei curți să-l întrețină cu vorbe frumoase și cu făgădueli, care n-ar lega întru nimica, pentru a nu irita și mai mult reaua sa voință în afacerea delimitărei. După timpuri și împrejurări s-ar putea întrebuița în contra lui și un ton mai pronunțat precum și amenințările cele mai serioase, cu atâta mai ușor cu cât ar atârna în totul de la plăcerea curței prea înalte a pedepsi chiar *personal, prin măsuri de fapt* pe acest Grec falș și fără credință, fără ca pentru aceasta să se nască cu Poarta oare-care neînțelegeri”⁶⁶.

Dar Thugut nu rămase la postul său din Constantinopole până la moarte lui Ghica, ci el pare a fi părăsit capitala imperiului otoman nu mult după terminarea afacerii bucovinene (Iulie August 1776), fiind înlocuit cu Emanuel Tassara, care era departe de a avea împotriva lui Ghica niște motive de ură tot așa de pronunțate. Din contră, aflând el despre uciderea lui Ghica, numește acest act „un pas tot așa de uricios pe cât de violent și de împotriva tratatelor”⁶⁷. Că nu a fost de loc amestecat cabinetul din Viena la uciderea lui Ghica, se dovedește în întreaga corespondență a aceluși timp, în care nici prin un cuvânt nu se face o abatere de gând măcar la o atare împrejurare. Din contră din toată acea corespondență se vede că Kaunitz și cu Tassara vorbeau de această întâmplare ca de o afacere străină care nu-i atingea mai mult. Și într’adevăr dacă Austria ar fi avut nevoie să ucidă pe Ghica ar fi făcut-o atunci când era în joc interesul ei, când domnul lupta împotriva-i pentru Bucovina, dar nu acumă când afacerea se sfârșise și anume în folosul Austriei, și când o răsunare nu mai avea nici un scop; căci în politică interesul determină toate faptele. Austriacii deci chiar de aceea n’au contribuit la uciderea lui Ghica, fiind că nu aveau nici un interes a o face.

Astfel se petrecu aceasta pentru Moldova prea nenorocită întâmplare. Bucovina fu pierdută din pricina lui Ghica care fiind devotat Rușilor, făcea pe Poartă să asculte mult mai curând de insinuările Austriei și de arătările ei de prietenie, de cât de glasul adevărului ce eșia din o gură compromisă. Ghica pieri

⁶⁶ Thugut c. Kaunitz, 3 Iulie 1775 „pur von dem allerhöchsten Gutbe, finden abhängen würde, diesen falschen untreuen Griechen *durch thätige persönliche Züchtigung*, die Ungnade ihrer Majestäten empfinden zu machen”. Hum. Doc. VII, p. 185, comp. 174.

⁶⁷ „Einen so verhassten als gewaltsamen und tractatwidrigen Schritt”. Tassara c. Kaunitz, 4 Noembrie 1777, *ibidem*, p. 306.

din cauza Bucovinei, căci în mare parte pentru a păstra în-tregimea pământului pe care era chemat a domni, el se apropie tot mai mult de Ruși, și deveni uricios Porței care-l jertfi temerilor sale. Astfel, chiar dacă Ghica, n'a pierit, de mâna aceea ce a luat Bucovina, totuși pierderea „*chieiei Moldovei*”⁶⁸. est strâns legată în amintirea poporului de sângele lui Ghica⁶⁹.

Seria istorică a raporturilor cu Austria. — Această lovitură atât de cumplită dată Moldovei, rășuirea unei părți din țară și sângele unui domnitor strâns unit cum am văzut, în mintea necercetătoare, încheie primul popas ce-l făcură pe calea timpurilor raporturile Românilor din Muntenia și Moldova cu împărăția Hasburgilor îi arată în cotro se va îndrepta seria istorică a acestor raporturi. Să o reamintim în faptele ei de căpetenie. După câteva atingeri mai vechi, Mihai Viteazul este cel întâiu domnitor care aduse țările Române în o legătură mai însemnată cu monarhia Austriacă. Politica lui deșteptă în Muntenia o împotrivire a unei părți din boieri care se temeau de propaganda catolică. Aceiași purtare fu reluată de Șarban Cantacuzino cu aceiași opoziție a unei părți din boierimea munteană. Dar partida germană se întăria cu cât propășia silnicia turcească până ce ajunse pe timpul lui Neculai Mavrocordat să aducă strigătul: „de ar veni odată nemții să ne mântue de Turci”, și boierii în majoritate acuma partizani ai Nemților ajută chiar acestora la prinderea primului domnitor fanariot. Dar nălcuirea Muntenilor asupra binelui ce era să vină.... din predominarea germană se stinse cu experiența ce o făcuse cu prilejul ocârmuriri germane în Oltenia, ceea ce aduse pe Munteni a dori reîntoarcerea la prima stare.

Răpirea Bucovinei întâmplată la celalt capăt al țărilor române desvâli ca la lumina unui fulger..... întunecat, prăpastia în care voia să o cufunde predomnirea puterii germane. Seria aceasta istorică trebuia să se mai urmărească și în viitor cu acelaș caracter primejdios pentru soarta poporului român.

⁶⁸ Kaunitz c. Thugut, 7 Fevruarie 1775, *ibidem*, VII, p. 133.

⁶⁹ Versiunea că Grigore Ghica fusese ucis din pricina Bucovinei nu este numai o legendă nouă. Ea se află în o notiță pusă cu.... pe geografie a lui Anfilochie Hotiniul. Vezi Iorga (*l. c.* mai sus p. 131 nota 3) p. 606 (38).

CAPUL VII

ISTORIA ȚĂRILOR ROMÂNE DELA PACEA DE KUCIUK-KAINARGI PANĂ LA PACEA DE BUCUREȘTI

1774—1812

I

DELA PACEA DE KAINARGI

PÂNĂ LA PACEA DE IAȘI

1774—1792

1. ALEXANDRU IPSILANTI ÎN MUNTENIA ȘI DOMNIILE PARALELE DIN MOLDOVA 1774—1782¹.

Dacă starea țărilor române era tristă și de plâns înainte de războiu, din pricina încălcărilor turcești, cu cât mai mult se înrăutăți ea prin încingerea luptei pe însuși corpul lor, prin jăfuirea cărora ele fură expuse, stoarse de Turci și de armatele rusești. Dionisie Eclesiarcul ne spune despre relele pe care Muntenia (și prin umare și Moldova) trebuia să le sufere din partea Turcilor: că ei „luase moșii boierești și mănăstirești care era lor voia, și dădeau arendă cât voiau pe ele, mai nimic, și silea oamenii satelor de a le lucra, adecă clăcuiau și făceau nequșitorie de silnicie, plătiau cât vroiau ei, ori vite, ori miere, ori unt, ori altele, și își lua muieri românce și făceau copii cu ele, și făceau silnicie copiilor și fetelor și pe unii oameni îi făceau scăunași (îngrijitori) la trebile lor, și acei scăunași ce erau slugi turcești făceau mare nevoie oamenilor, făcându-se mai răi de cât Turcii; și dădeau Turcii bani cu dobânzi asuprite, de întrecă până la un an sau doi dobânda pe capete. Mare nevoie era pe această țară și nimenea nu gândea că va mai scăpa de această împresurare mare a Turcilor; dar slujbașii domnești și boierești ce trăgeau, vai de maica lor! că deși găsia prin satele lor, frângeau ciubucile de ei; iar pe preoți și pe călugări întru nimic nu-i socotiau, avându-i de batjocură, și unora le tăia barbele și le mânca ce aveau la casele lor, tot neplătind nimic”².

Muntenia

¹ Alexandru Ipsilanti 1774—1782

Moldova

Grigore Ghica 1774—1777.

Constantin Moruzi 1777—1782.

² Dionisie Eclesiarcul în Papiu, *Tesaur de monumente istorice*, București, 1862, II, p. 164.

Apoi Turcii când auziră despre hainirea Românilor către Ruși, prin un fetwa al Muftiului dădură mai întâi Moldova, după aceea și Valahia în prada și răsbunarea armatelor lor, „ordonând tuturor Musulmanilor din Rumelia a se înarma spre a stârpi pe acei necredincioși, dându-se persoanele și averile lor pradă lăcomiei soldaților”³. Cu intrarea „liberatorilor” în țările române, poporul lor se aștepta a se mântui de suferinți. Dar așteptarea lui fu greu înșălată. Asupririle se urmară înainte, îndeplinite acuma de Ruși în loc de Turci, în cât ele schimbară numai de pricină fără a le înceta grozăvia. Un raport al lui Valcroissant, Francez în slujba turcească în Dobrogea, spune despre Valahia în 1770, după ocuparea ei timp de doi ani de Ruși, că ar fi „o țară cu desăvârșire despoietă, pustietă, jăfuită și arsă”⁴. În altul al aceluiași militar arată „că în Valahia și Moldova nu ar mai fi rămas nimic, și că Rușii ar fi nevoiți să-și aducă proviziunile din Polonia”⁵. Un memoriu despre starea principatelor din 30 Iulie 1771, adaogă că „țările cucerite de Ruși sunt până într’atâta ruinate în cât departe a contribui a-i despăgubi de cheltuelile războiului, nu le pot procura nici măcar cele trebuitoare spre a lor îndestulare”⁶. În mijlocul unei asemenea mizerii se încuibă o ciumă cumplită, urmarea neaparată a unui războiu turco-rus, care zeciuește nu numai oștirile în luptă ci și poporația țărilor române, stărpind din numeroase sate întregul norod⁷.

Urmarea firească a unei asemenea desnădăjduiri fu emigrarea în masă a poporului român către țările învecinate, în cât când veniră noii domni în statele române, Alexandru Ipsilanti în Muntenia și Grigore Ghica în Moldova, ei găsiră stăpânirile lor aproape desgolite de locuitori.

Alexandru Ipsilanti în Muntenia, Oct. 1774 — 1782.— Domnul Munteniei nevând de descurcat nici o daravere politică exterioară, ca aceea în care eră implicat colegul său depe tronul Moldovei, poate să se dedee îndreptărei stărei lăuntrice care eră o cerință neapărată, chiar din punctul de vedere al intereselor turcești și acelor ale domnului, căci ce erau ei să folosească din o țară pe trei sferturi pustie?

Puțin timp după urcarea lui în scaun el dă mai multe hrisoave, care aveau de scop îndreptarea relelor de care suferea Muntenia. Astfel unul prin care desființează de asupra mânăstirilor și preoților dajdiile vistieriei, impunând celor întâi

³ De St. Priest c. de Choiseul, 18 Dec. 1769. Hurm. Doc. Supl. p. 797.

⁴ Valcroissant c. de St. Priest 30 Noemvrie 1770, *ibidem*, p. 822.

⁵ Alt raport din 20 Ianuarie 1771, *ibidem*, p. 830.

⁶ Hurm. Doc. Supl. III, p. 23.

⁷ Valcroissant c. de St. Priest, 30 Ianuarie 1771, *ibidem*, Supl. I, p. 834.

să plătească numai o dare pentru susținerea școalelor, iar celor al doilea un ajutor la cutia milelor; un altul pentru reducerea oieritului dela 16 $\frac{3}{4}$ la 12 bani sau la 4 parale de oae; un al treilea care scutește pe locuitori de a da cai de menzil adică de poștă, ordonând că atât cumpărarea cât și nutrirea cailor trebuitori să se facă pe socoteala domniei. El mai dă o nouă organizare slujitorilor, întocmind căpitani pentru paza granițelor și pentru acea a liniștei publice, primele încercări de poliție preventivă în țările române. După ce ia aceste măsuri singuratic pentru reformarea așezămintelor țării, el dă în Decembrie 1775 hrisovul său cel mare, în care inspirându-se de îmbărbătările filosofului Seneca și de ale lui Grigore Nazianzul, edictează o serie de reforme, din care unele poartă pe ele pecetea unui spirit organizator netăgăduit⁹. Prin acest hrisov, pe lângă întărirea reformelor introduse prin măsurile luate de el mai înainte, Ipsilanti mai dispunea încă următoarele noiri și schimbări. Pentru a ridica comerțul țării și prin aceasta însuși agricultura care-l alimenta, domnul organizează în o breaslă și pe neguțătorii străini cu starostele și judecătorul lor, care să le înlesnească daraverile; orânduiește apoi opt boieri care să se îndeletnicească cu chipul de a se desvolta și înmulți numărul meseriilor și al meseriașilor, văzând lipsa lor simțită din țară; întocmește o casă de îngrijire pentru copii orfani și văduve sărace, dându-i și din veniturile domniei un ajutor de 6.000 de lei pe an. În administrația țării Ipsilanti ie mai multe măsuri de îndreptare, căutând mai ales a micșora și înfrâna stoarcerile cărora eră expus poporul din partea dregătorilor, scoțând pe mai mulți din ei precum pe vătăjii de plai, însărcinați cu paza plaiului de hoți și tâlhari și pe zapcii de plasă, de sub autoritate a ispravnicilor, și supunând numirea lor direct domnului, spre a nu-i mai obliga a da ispravnicilor darurile pe care apoi le scoteau prin jafuri de la popor. Neputând face acelaș lucru și cu vorniceii, subalternii vornicului celui mare, care cumpărau dregătoria lor de mici judecători de la el, și apoi jefuiau poporul spre a-și scoate suma dată, Ipsilanti ia cel puțin măsura de a fixa prețul cu care vornicul cel mare avea dreptul să vândă vorniciile de plăși.

În justiție Ipsilanti înmulțește numărul judecătorilor, întocmind în capitală „un tribunal de judecători aleși și de barbați practici” pe lângă divanul domnesc, care el însuși luca sub președenția domnului de trei ori pe săptămână; apoi instituie în capitală trei judecătorii numite departamenteuri, două pentru pricinile civile și una pentru acele penale, cu drept de apel la divanul domnesc; de asemenea judecătorii ținutale, și

⁹ Vezi aceste hrisoave reproduse de Fotino, *Istoria vechei Dacii*, trad. de Slon, III, p. 321—328.

întocmește o condică de legi în limba română pentru povățuirea judecătorilor în cercetarea pricinelor, chemând pentru a ei întocmire pe mai mulți oameni învățați în Muntenia⁹. Se mai înființează și o condică în care se treceau toate protocoalele judecăților și toate documentele înfățișate în procese.

Innoirea însă cea mai însemnată a lui Ipsilanti fu în partea aceea a ocârmuirii care atingea mai adânc interesele poporului, anume în strângerea dărilor. Domnul motivează astfel schimbările introduse de el: „văzând neorânduielele cu care se adună dăjdiile, înmulțirea sferturilor și incurcătura socotelilor, după care sârmanii Creștini nu erau scutiți măcar o zi de supărările tacsidarilor (adunătorii de bani); văzând că această neorânduială sporise la o neomenie nesuferită din pricina căreia țara a ajuns în starea cea mai tristă și mai de jelit; voind deci domnia mea ca să punem și acesta în oarecare îndreptare, să înlesnim pe toți și să mângâem pe cei sârmani, spre binele și fericirea țarei și spre vecinica noastră pomenire; sperând tot odată că se va tămădui și scăderea numărului locuitorilor prin înmulțirea lor, domnește hotărâm ca să nu se scoată mai mult de trei ori pe an dare câte un galben și o altă dare pentru haraciul împărătesc. Aceste dări să nu se mai numească sferturi ci să se zică sămi, adecă pervi-sama, 1tori-sama, treti-sama și sama dărilor”. De asemenea rânduieste dările breslelor adică a boierilor, mazililor și neguțătorilor, ca să le plătească de două ori pe an, la Sf. Gheorghe și la Sf. Dimitrie, iar darea haraciului într'un timp cu țara. Adunarea banilor era să se facă prin orânduirea sumelor ce trebuiau să le plătească fiecare sat după numărul locuitorilor, rămânând ca repartiția asupra fiecărui cap să se facă prin cislă¹⁰.

Dacă asemănăm nartul dărilor fixat de Ipsilanti cu acel a lui Constantin Mavrocordat, care și el rânduieste să se ridice numai cele 4 sferturi pe an și nimic mai mult, atunci aflăm că suma dărei impusă de Ipsilanti, era mai grea decât cea a lui Constantin Mavrocordat. Aceasta rânduieste să se plătească pe sfert de cap de familie câte 2¹/₂ lei și 5 parale, sau peste tot pe an câte 10¹/₂ lei. Alexandru Ipsilanti scoțând de 3 ori pe an câte un galben care pe atunci valora 4 lei¹¹, urcase deci darea ordinară la 12 lei. Este însă de observat că Ipsilanti mai scotea încă și a patra dare sub numele de cea a haraciului care dare

⁹ Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Neufchatel 1781, p. 207. Asupra condicei privelnicești a lui Ipsilanti vezi mai multe sub capitolul: Pravilele lui Calimah și Caragea. Asupra reformelor administrative vezi V. A. Uieche, *Istoria Românilor*, vol. I, din *Seria Volumurilor de la 1774—1786*, București, 1891, p. 40 și urm. Reformele în instrucțiune mai jos sub capitolul Culturii.

¹⁰ Fotino, l. c. III, p. 327. Originalul hrisovului e în limba greacă.

¹¹ Dionisie Eclesiarhul, în Papiu, l. c. III, p. 166.

era mult mai grea decât acestelalte, încât în realitate câtimea dărilor se îndoie din ceace erà sub Mavrocordat. Această reformă ca și acea a celuialt domn fanariot reformatcr, deși putu înlesni puțin pe contimporani aduse pentru urmași aceiași îngreuiere, pe care o adusesse reforma lui Constantin Mavrocordat de oarece urcarea câtimei birului se menținù, cu toate că dările vechi veniră iarăși pe întrecutele să se adauge la cele noi.

Cine era acest domn care reînvia pe tronul Munteniei domniile reformatoare ale Mavrocordajilor? Alexandru Ipsilanti se trăgea din o familie grecească din Constantinopole încuscrită cu boieri și domni din țările române. Pela 1736 sub domnia lui Grigore Ghica Vodă în Moldova, întâlnim pomenit pe hatmanul, deci boierul Constantin Psiolu sau Ipsilanti, cel „cu piele de iepure la spate”, pe a cărui fată o ia Ștefăniță fiu lui Mihai Racoviță; apoi pe iratele lui, Constantin Manolache Chiurcibașa Psiolu tatăl lui Enache Psiolu ce și el îmbrăcase dregătoria de agă¹². Alexandru erà fiul lui Manolache Chiurcibașa și fusese crescut în învățăturile trebuitoare pentru a îndeplini dregătoria de mare dragoman al Porței otomane, din care dregătorie fù rânduit domn în Muntenia¹³. Raicevici și Manase Eliade, ne spun că principele Munteniei erà om prea învățat, fiindu-i cunoscute metafizica, logica, fizica și matematica, fiind și foarte versat în vechea literatură elină¹⁴.

Învățătura lui se vede și depe modul cum își creștea copiii, „cu dascăli elinești, hagi turcești și dascăli evropei și de limba franțuzască și de limba talienescă”¹⁵. Gustul său pentru civilizația eurpeană era așa de înaintat încât ținea la curtea lui și un bucătar francez, Louis Etienne Meynard, care pregătia pentru pâlătușurile orientale bucate de pe malurile Seinei¹⁶.

Această fire deosebită a domnului este atestată mai întâi de Dionisie Ecclesiarcul, care spune despre Ipsilanti, că „fiind om înțelept și cu minte înaltă au ținut toate trebile țării la rânduală bună”; apoi de Ienache Văcărescu care povestind slujbele făcute de el lui Ipsilanti, mărturisește despre domn că ar fi fost „bun ocărnuitor”¹⁷.

Ce e drept țara fiind în pace și iertată de tribut pe doi ani, după condițiile tratatului de Kainargi, nici nu era așa de ane-

¹² Ioan Neculcea în *Letopiseșe*, II, p. 427 435 și 438.

¹³ Văcărescu, *Istoria imp. Otoman* în Papiu, Tezaur, II, p. 286.

¹⁴ Raicevich, *Breviario chronologico delli principi di Valachia* în Engel, *Gesch. der Walachei*, p. 49 și Manase Eliade *Oratio panegirica*, *ibidem*, p. 70.

¹⁵ Văcărescu, *Ist. imp. otoman*, l. c. p. 287.

¹⁶ De St. Priest c. af. streine, 11 Sept. 1781. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 7: „Le Sieur Louis Etienne Meynard, de l'existence duquel sa famille est en quiete, est depuis longtemps chef de cuisine de S. A. le prince de Valachie”

¹⁷ Dionisie Ecclesiarcul, în Papiu II, p. 166, Văcărescu, *Ist. imp. otoman ibidem*, II, p. 287.

voioasă a ei ocârmuire. Războiul încetând de curând, nici un alt pericol nu mai amenința Muntenia. Relațiile de prietenie fiind încă proaspete cu Rușii, iar Austriacii fiind interesați a trăi bine cu Turcii din pricina daraverei bucovinene, era cum spune Dionisie Eclesiarcul, „darul și mila lui Dumnezeu într'această țară, cu liniște mare și cu pace adâncă, deschizându-se toate schelele hotarelor de împrejur și de către Turci nici o su-părare nu era; boierimea sporia întru slujbele ei, neguțătorii se lățiau cu alișverişurile lor la câştig, meşteşugăreții sporiau în lucrarea sa, țărani își lucrau pământurile lor, nesupărați cu greutate de dăjzii; toți se bucurau și fără grijă petreceau; efinătate era la mărfuri și la dobitoace; boii, vacile, oile, caprele cu puțin preț, bucatele mai cu puțin; numai cu ceva bani își făcea omul atunci îmbrăcăminte; era și îndestulare a rodurilor pământului; un veac fericit era, care pot zice că nu va mai fi niciodată”¹⁸.

Domnul văzând țara așa de îmbelsugată, nu se putu răbda de a o sângerea puțin, scoțând anume banii haraciului pe anul ai doilea din cei scutiți, „cugetând că au rămas locuitorilor mulți bani dela Muscali”. Poate că și boierii, adauge Dionisie, îl vor fi îndemnat ca să le dea și lor lefi mari. Inșă n'au prea îngreunat dăjdiile, temându-se să nu se dovedească la Poartă și să cază în lațul gâtului¹⁹.

Dacă domnia lui Alexandru Ipsilanti eră liniștită și pacinică în lăuntru, în afară și mai ales la Constantinopole, Grecii, rivalii domnului, mestecau lucrurile în răspuțeri, spre a aduce mazilirea lui și înfruptarea lor cu mănoșia fericitei Muntenii, Până la 1781 inșă ostenelele lor fură zadarnice. Nici o intrigă nu prindea de un domn cu care țara era așa de mulțumită, și pe care Turcii aveau interes tocmai din pricina acestei mulțumiri al menținea în scaunul ei. Cel mult izbutesc uneltirile lor a stârni pe la 1777, oarecare vorbe despre căderea lui Ipsilanti²⁰.

Grecii inșă competiitori ai tronurilor române se înmulțiau în Constantinopole. Trăiau pe atunci pe lângă odraslele Mavrocordaților și ale Ghiculeștilor încă și acele ale lui Calimah; apoi alți Greci câștigase la vază și influența prin înălțarea lor în postul de dragoman, precum familiile Șuțu, Moruzi, Caragea, care cu toatele săpau pe Ipsilanti, mâncându-se și între ele, spre a pune mâna pe frumosul său loc. Intrigile aceste aveau de temă prietenia cea prea intimă a lui Ipsilanti cu Nემții. Asemenea relațiuni și existau în adevăr. Ipsilanti se aplecase

¹⁸ Dionisie Eclesiarcul, l. c. p. 166.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Tassara c. Kaunitz, 3 Dec. 1777, Hurm. Doc. VII, p. 314: „Mit dem Fürsten der Wallachey Ipsilanti dürfte nächstens. eine Abänderung vorgenommen werden”.

către politica germană încă din vremile când era dragoman și dacă fusese înălțat din acel post la rangul de domnitor al Munteniei, acesta se făcuse nu fără sprijinul internucului german, pe care l-am văzut jucând un rol din cele mai influente pe timpul războiului dintre Ruși și Turci. Thugut înștiințează cu o deosebită plăcere curtea sa, că Ipsilanti prietenul său a obținut pe la sfârșitul anului 1774 tronul Munteniei și cere de la ea ca domnul să iie complimentat, la ajungerea lui în țară, de către generalii austriaci dela granița Transilvaniei²¹. Am văzut mai sus sprijinul cel eminent pe care Ipsilanti îl dă internucului în tot timpul desfășurării afacerii Bucovinene²².

Dela 1780 relațiile până atunci în aparență așa de prietenoase între Austria și Turcia, și pe care, mai ales Turcia le documentase prin cesiunea Bucovinei, primesc o grea lovitură prin întâlnirea împăratului Iosif al II-lea cu împărăteasa Rusiei Caterina a II-a la Mohilov, care întâlnire în ochii Turciei precum și a întregii lumi politice a timpului nu putea avea alt scop decât o înțelegere în contra Porței²³. În urma acestei întâlniri, împărăteasa Rusiei începe a da pe față proiectul ei grecesc, adică scopul de a alunga pe Turci din Europa, și de a pune în Constantinopole ca împărat „grecesc” pe un nepot al ei de curând născut. Înțelegem deci cum de uneltirile, până acuma zadarnice ale dușmanilor lui Ipsilanti și pările lor despre relațiile prietenoase ale domnului cu curtea de Viena, deveniră de odată, prin încordarea relațiilor turco-germane, un mare pericol pentru poziția lui. Planurile de răsturnare în contra lui Ipsilanti luară de îndată o formă precisă. Era vorba de a-l înlocui pe dânsul cu Constantin Moruzi din Moldova, succesorul lui Ghica celui descăpățânat, iar pe tronul Moldovei să se urce Neculai Caragea dragomanul Porței, care trebuia să-și cedeze locul lui Alexandru Mavrocordat, fiul lui Constantin, fostul de atâtea ori domn al țărilor române²⁴.

O altă combinație, bazată mai ales pe schimbarea de curând întâmplată a marelui vizir, trimetea în surgun pe Constantin Moruzi, dând domnia Valachiei unui altui principe tot din familia Mavrocordat²⁵. Ambele aceste combinații însă cereau îndepărtarea lui Ipsilanti. De odată se înfățișază stăruitorilor pentru domnia țărilor române, un prilej minunat pentru a-și realiza dorințele lor prin îndepărtarea domnului Munteniei.

²¹ Thugut c. Kaunitz, 17 Noemvrie 1774. Hurm. *Doc.* VII, p. 107.

²² Mai sus, p. 214.

²³ Zinkeisen, VI, p. 278, citează o depeșă a lui Gaffron ambasador prusian din 17 Aprilie 1780, în care se spune că întâlnirea de la Mohilov, pusese pe Poartă „dans des fureurs inexprimables”.

²⁴ Herbert Rathkeal c. Kaunitz, 1 Febr. 1781, Hurm. *Doc.* VII, p. 326.

²⁵ Herbert c. Kaunitz, 16 Martie 1781, *ibidem*, p. 327.

În luna lui Noembrie 1781 ambii fii ai lui Ipsilanti. Constantin și Dimitrie, părăsesc curtea părintească și însoțiți de un servitor trec peste munți în Ardeal. Înțelege originea, în starea de atunci a relațiilor dintre Turci și Nemți, cât de mult o asemenea fugă, ce putea fi dată drept înaintea mergătoarea acelei proiectate de însuși Ipsilanti, compromitea poziția lui.

Ce împrejurări aduseseră fuga și deslășurarea odraslelor domnești? Atanasie Comnen Ipsilanti ne spune că tiii domnului ajunsși la vârsta tinereței, se dăduse prea cu mare înfocare unei vieți de petrecere, care nemulțumise pe părintele lor. Acesta le aplică o corecțiune nu prea princiară, dar cu atâtă mai simțită de spatele lor și după aceea îi puse la închisoare. Indignați de o atare tratare și sfătuiți probabil de guvernorul german pe care-l aveau pe lângă ei, tinerii principi, care prin cultura europeană pe care o primise căpătase niște noțiuni mai înalte despre onoarea și demnitatea omenească, se hotărâsc să facă gravul pas de a părăsi casa părintească și chiar țara în care domina tatăl lor²⁶. Ei substrag, spre a-și asigura mijloacele traiului, juvaeruri și obligații de ale părintelui lor în valoare de vre'o 20.000 de florini, pe care le scontează și amanează la bancherul Bartenstein din Viena²⁷.

Această fugă a copiilor lui Ipsilanti, dădu neprietinilor săi cel mai puternic argument pentru a-l înegri în fața Porței. Ei arată pe domn de îndemnătorul acestei treceri a fiilor săi în Austria, unde în curând aveau să fie urmași de el însuși. Ipsilanti înțelegând prea bine gravitatea împrejurărilor, trimite scrisori peste scrisori la generalii dela graniță, spre a o pri pe fii săi și a-i reîntoarce cu puterea în Muntenia, însă nu izbutește, autoritățile austriace refuzând a întrebuița constrângerea în contra fugarilor. Domnul trimite chiar o ambasadă la împăratul Iosef al II-lea compusă din mitropolitul Grigore, episcopul Râmnicului Filaret, banul Dumitrache Ghica și Ienache Văcărescu. Acest de pe urmă pe cât de iscusit, pe atât și de învățat, cunoscând și vorbind de minune limbile diplomatice ale timpului, italiana și franceza, ne descrie el însuși decursul misiunii sale, petrecerile lui la Viena, cum se minunau ambasadorii curților străine de bogăția blănurilor lui și damele îl descinsese de brâu, ca să vadă șalul cu care își strângea talia. Ne mai spune apoi cum merse să hiritisască cu bilețuri cărți de vizită) pe toți ambasadorii, care și ei veniră la el spre

²⁶ Ath. Comnen Ipsilanti, τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν, p. 627, adevărit prin scrisoarea lui Constantin și Dimitrie Ipsilanti c. generalul Eichholz. Ianuarie 1782, în care fii domnului expun motivele ce i-au lăcut să părăsească curtea tatălui lor. Vezi Hurm. *Doc.* VII, p. 341. Asupra guvernorului german al copiilor Herbert c. Kaunitz, 1 Februarie 1781, *ibidem*, p. 326 și de St. Priest c. af. streine, 26 Ian. 1782, *ibidem*, *Supl.* II, p. 10.

²⁷ Raportul lui Herbert din 10 Aprilie 1783, Hurm. *Doc.* VII, p. 385

a-l hiritisi cu bileturi. La audiența ce o avu la împăratul, spunându-i acesta că dreptul de azil l-ar împiedica a preda cu sila pe fiii lui Ipsilanti, Văcărescu își ia inima a contrazice pe monarhul german, arătându-i că „asilul se cuvine a-l dobândi aceea ce dosesc dela un mare rău și pieire și primejdie; iar nu când neștine dosește de la bine”, lămurind această teză cu o îmbelșugată elocvență, ceea ce îi atrase aprobarea împăratului care îi dete făgăduința împlinirii dorinței lui²⁸. Împăratul pe cât și toți diplomații ce-l încenjurau tratară pe Văcărescu cu o deosebită considerare, datorită de sigur nu vazei provinciei ce reprezenta, ci mai mult eleganței manierelor, destoiniciei și învătăturei iscusitului ei reprezentant.

Înainte însă ca Văcărescu să fi ajuns a vedea pe monarhul german, Alexandru Ipsilanti, spre a nu se compromite desăvârșit în ochii Turcilor, își ceruse el singur și obținuse maziția, în 26 Ianuarie 1782. În locul lui este rânduit dragomanul Porței Neculai Caragea, care este înlocuit în postul său cu Mihalache Dracu Suțu; iar în Moldova în acelaș timp se rânduește în locul lui Constantin Moruzi, Alexandru fiul lui Constantin Mavrocordat. La acest rezultat izbutise intrigile și combinațiile din Constantinopole, altoite de astă dată pe fuga copiilor aceleuia al căruia tron îl vânase cu atâta râvnă.

Mult se mișcase toată Grecimea din Constantinopole la vestea fugii fiilor lui Ipsilanti; căci de și asemenea împrejurarare favoriza uneltirile și ambiția unora din membrii ei, totuși în deobște o atare fugă a fiilor unui domn putea să aibă urmări neplăcute pentru întregul neam al Fanarioților. Turcii puteau lua de aici un motiv pentru a opri pe copii domnului ca ostateci la Constantinopole, ceea ce ar fi înfrânat într'un chip simțitor manoperele puse de ei în lucrare în principate spre nelegiuirea lor îmbogățire, temându-se ca odraslele lor reținute de Turci să nu răspundă cu capul lor în caz de pără din partea țărilor. Ce ar fi făcut atunci întregul neam al Fanarioților, care își trăgea existența aproape exclusiv din specula și despoierea țărilor române²⁹?

²⁸ Ienache Văcărescu, *Ist. imp. otom.* în Papiu, II, p. 287. Comp. o scrisoare a celor patru soli către generalul Prezis din 13 Ianuarie 1782 în *Huim Doc.*, VII, p. 343 prin care cer încă odată extrădarea fiilor domnului lor.

²⁹ Relațiunea lui Herbert din 8 Februarie 1782, *ibidem*, p. 350. Se spune aici între altele: „Wirklich zieht das ganze Fanar seinen Unterhalt von den Ämtern. Wohlthaten und Gnadengehalten der zwey Fürsten, und würde daher bey Verstopfung dieser Quelle vor Armuth darben müssen”. Aceași observație o face și ambasadorului francez de St. Priest în un raport al său către al. streine, din 8 Februarie 1782, *ibidem*, Supl. II, p. 11: „le ministere ottoman soupconne une connivence secrète entre le père et les enfants et cela fait un tort infini à la nation grecque”.

Iniințarea consulatelor în țările române.— Pe timpul lui Ipsilanti aplicarea unei condiții a tratatului de Kuciuk Kainargi, anume acea privitoare la stabilirea de consuli rusești în provinciile unde Rusia ar avea trebuință, provoacă niște negocieri foarte spinoase între Rusia și Poartă. Aceasta din urmă își dădea abia acuma seama despre toată însemnătatea unor asemenea agenți rusești, stabiliți în țările sale, și care sub masca comerțului ar putea deveni niște focare nestinse de neltirile politice. Poarta vroia să se opună la cererea Rusiei care cu toate acestea era bazată pe o dispoziție formală a tratatului încheiat, de a-și așeza niște consuli în țările române, Argumentele opuse de Turci pretenției legale a Rusiei erau de o natură curat socotitoare și unele din el erau, lucru curios trase din lipsa de interes al Rusiei și din cheltuelile zadarnic pe care niște asemenea consuli ar trebui să le pricinuiască Imperiului Moscovit. Poarta susținea că comerțul Rusiei cu țările române era puțin însemnat, și acela cât se făcea nu suferea nici odată cea mai mică atingere, adăogând Turcii și argumentul cu totul neexact că nici măcar de talmaci nu era nevcie, în trucât Românii ar cunoaște prea bine limba rusească. Știind însă bine că cu asemenea argumente nu vor izbuti a câștiga pricina, ei invoacă, deși sub o formă mascată, temeuri politice, punând între altele înainte că boierii, a căror spirit de intrigă era cunoscut, vor crede, odată consului iniințat, că atârână de două puteri, și vor pune în mișcare toate neltirile nestatorniciei lor spre a provoca neîncetate turburări³⁰.

Acest argument expunea cecece era să se întâmple în adevăr, anume că consului rusești să devină niște agenți politici care să uzurpe sub creșterea puterii împărăției moscovite o autoritate egală ba chiar superioară acelei trucești, asupra mersului politic al acestor țări. Rusia cerea să numească un consul pentru cele trei provincii ale Bugeacului (Basarabiei sudice ce era sub Turci), Munteniei și Moldovei. Turcii consimțiră după nesfârșite desbateri a învoi iniințarea unui consul cu reședința în Silistra și cu învoirea de a se transporta în celelalte provincii când trebuința va cere. Rușii însă pretindeau Bucureștii ca loc de reședință a consulului lor. Turcii deși combat prin toate mijloacele a asemenea pretenție, sunt nevoiți în sfârșit să cedeze dispozițiilor formale ale tratatului și să primiască pe Lascaroff, un Grec botezat cu nume slavon, ca cel întâi consul rusesc în capitala Munteniei³¹.

³⁰ Dragomanul Porței, c. de St. Priest 23 Iunie, 1780. *Ibidem*, Supl. I, p. 986.

³¹ Vezi un număr însemnat de acte diplomatice, *ibidem*, 986—1003 și II, p. 1—9. Depeșa lui de St. Priest. c. af. streine din 24 Dec. 1781, raportează despre învoirea dată de Poartă Rusiei de a-și așeza consulatul în București.

Austria înțelegând folosul nemăsurat pe care Rusia, îl putea trage din așezarea unui spion politic permanent în un loc atât de simțitor pentru politica otomană ca Valahia, ia îndată măsura de a trimete și ea un consul în acea țară. La început ea se prefacă a-l numi numai pentru supravegherea intereselor vaselor ce coboriau pe Dunăre către schelele Munteniei, și alege spre a îndeplini această însărcinare pe Raguzanul Raicevici, fost preceptor al copiilor lui Ipsilanti, care fugise la Viena îndată după părăsirea principatului de către fiii domnului și care obținuse prin stăruinți și protecție numirea în acest post important³².

Cu toate că Turcia nu era obligată prin nici un tratat a primi și dela Austria asemenea agenți, ea înțelese îndată că dacă încuviinșase Rusiei cererea, trebuia să neutralizeze foloasele ce ar fi să le tragă această putere, prin alți emisari ai celorlalte puteri, care aveau adeseori interes a combate uneltirile rusești. Ea dă deci Austriei un firman pentru numirea lui Raicevici în însușire de consul austriac în principatele dunărene³³. După Austria, Prusia stăruiește a avea un consul în țările române, dar Turcii deși cedaseră puterilor dușmane ei, făcea greutatea de a încuviința aceeași favoare Prusiei. Numai după mari stăruințe este recunoscut prusian, profesorul König care dobândește în 1786³⁴.

Franția care avuse totdeauna mari interese la Poarta otomană, nu vrea să rămână îndărătul acelor două puteri, și începe de a se ocupa de numirea unui consul francez în principate. Este curios că tot un fost secretar al unui principe român al lui Grigore Ghica al Moldovei, celui descăpățânat în 1777, stăruiește pentru acel post anume francezul Carra, ceeace se explică din interesul ce aveau aceste personajei de a fi numiți agenți consulari în niște state, despre care petrecerea lor în ele le dăduse oarecare cunoștinți. Carra fusese secretarul principelui Moldovei, și învățătorul fiilor săi în curs de un an, de pe la întronarea lui Ghica, Ianuar 1775, până în cursul lui 1776. El publică o lucrare mai întinsă asupra țărilor române³⁵, și arată ca motiv care ar trebui să determine pe Franția a numi un consul în principate, mai întâi împrejurarea că ar trebui dat

³² Raportul lui N. Caragea c. Poartă, 9 Iulie 1782. Hurm. Doc. VII, p. 365. Acest Raicevici este autorul unei scrieri asupra țărilor române: *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788.

³³ Raportul lui Herbert din 1782, Hurm. Doc. VII, p. 378.

³⁴ Asupra lui König vezi N. Iorga. *Acte și Frg.* II, p. 156, 198—199 și Choiseul c. af. streine 11 Ianuarie 1787 Hurm. Doc. Supl. I, 2 p. 42.

³⁵ *Histoire de la Moldavie et de la Valachie avec une dissertation sur l'etat actuel de ces deux principautés* par M. C. qui y a fait un long séjour. Ediția I este din 1778; a doua din Neuchatel din 1781. La p. XXIII a introducerei, Carra spune că a fost în curs de un an secretar și preceptor la Grigore Ghica.

consulului rusesc un supraveghetor care să urmărească de aproape plecările principilor Valahiei și Moldovei, și proiectele curților de Petersburg și de Viena asupra acestor provincii, spre a putea totdeauna pune pe Turci, în cunoștință despre asemenea lucruri³⁶. Al doilea motiv ar fi dezvoltarea comerciului francez care ar putea trage însemnate foloase din întinderea lui în țările dela Dunăre. Totuși consulatul francez nu fù înființat decât mai târziu, pe timpul lui Calimah în 1795 și ocupat tot de un grec supus francez: Constantin Stamati.

Inițierea de consulat ale puterilor europene în țările române schimbă cu totul caracterul domniilor ce le ocârmuiau. Încă dela începutul veacului, odată cu suirea lui N. Mavrocordat în scaunul Moldovei, și după el toți principii fanarioți care îi urmau în domniile țărilor române, slujiau de agenți diplomatici ai Porței. Turcii nu trimisese nici odată miniștri acreditați la diversele curți europene, poate pentru motivul religios că un Turc nu trebuie să calce de cât cu sabia în mână pe pământ de altă religie. Un raport francez din Constantinopole ne spune asupra acestui rol al principilor fanarioți: „Poarta întreținând numai cât foarte rar misiuni la curțile puterilor străine, este obligată pentru a avea câteva noțiuni asupra intereselor generale ale Europei, a recurge la spionajul, pe care cei doi principii ai Moldovei și Valahiei îl întrețin în țările străine³⁷. Așa am văzut pe Neculai Mavrocordat întreținând asemenea spioni la Viena, și în 1778 întâlnim tot aice un emisar Cassarati al lui Constantin Moruzi domnul Moldovei³⁸.

Dacă însă până acuma principii fanarioți slujise numai de agenți activi ai Porței în transmiterea veștilor politice, prin instituirea consulatelor europene, pe lângă persoanele lor, ei sunt expuși și la prelucrările directe ale influințelor politice, ce treceau prin ei pentru a ajunge mai departe la Poarta otomană. Activ și pasiv domniile țărilor române devine niște elemente esențiale în conducerea politice otomane. Caracterul domniilor lor se schimbă cu totul; din simpli arendași și exploatare ai unor provincii părăsite, ei ajung unii din factorii de căpitanie ai diplomației turcești.

În timp ce în Muntenia curgea liniștita domnie a lui Ipsilanti, în Moldova se urmau două domnii, una după alta: aceea a lui Grigore Ghica și aceea a lui Constantin Moruzi.

Grigore Ghica în Moldova 1774—1777, luptă, sub îndrumarea boierilor Moldovei, contra rășluirii Bucovinei, din care am

³⁶ Memoriul lui Carra c. de Vergennes, din 26 Mai 1782. Hurm. Doc. Supl. II, p. 14.

³⁷ Document din 1804, *ibidem*, II, p. 304.

³⁸ Lebas c. af. streine, 16 Ian. 1778, *ibidem*, I, p. 966.

văzut cum într'un chip indirect se trage și cruda lui moarte din conacul Beilicului. De altfel Grigore Ghica îngrijise cu destulă râvnă de interesul Moldovei. El făcu o fabrică de postav la Chipirești lângă Jijia și pentru a combate luxul cel dărăpănător în haine al boierilor, el apăru de odată într'o zi înaintea boierilor în haine făcute din postav dela Chipirești. Nu știm ce efect moralizator va fi avut această de cumpătare, întru cât curând după aceea Ghica intrând în complicațiile afacerii bucovinene, nu a mai găsit răgazul trebuitor spre a combate luxul. Domnitorul răuși a aduce în Iași o colonie de ceasornicari germani cărora le învoiește a ridica o biserică luterană; re-deschide colegiul și întocmește mai multe cișmele în Iași, aducând apă pe urloae dela și făcând o casă centrală a apelor la mănăstirea Golia, reduce apoi zilele de clacă ale țăranilor la 12 din 26, ceace aduse mari nemulțumiri în rândurile boierimii.

Un document adus de Dora D'Istria lămurește pricina pentru care Ghica nu a fost spijinit cu mai mare energie de țară în silințele lui de a se opune la rășluirea Bucovinei. Este răspunsul comisiei însărcinate de guvernul din Viena cu cercetarea despre valoarea materială a țărilor române și plecările locuitorilor în cazul când ele ar fi încorporate în Austria. După ce comisia se rostește foarte favorabil asupra privitoare la bogăția țărilor, când vine la plecările locuitorilor, spun ei „dispozițiile boierilor sunt mai puțin hotărâte. Pe de-o parte ei văd că le scapă din mâni colonii (țăranii) lor asupra cărora puneau în lucrare o apăsare de nesuferit. Dar pe de altă parte teama de Ruși îi face să dorească stăpânirea Habsburgilor. Orășenii sunt mai bine dispuși față cu Austriicii căci și aceia cunosc relele jugului Moscovit și ei, apoi știind că Austria proteגיעște pe coloni și cere dela ei numai convincioase, îi lasă de altfel să trăiască liniștiți și îi tratează după dreptate”.

Acest document adaogă Dora D'Istria, foarte însemnat „ne face să înțelegem din care pricină Grigore Ghica nu a putut găsi un spujin de samă în poporul său pentru apărarea a celor mai de viață interese ale Moldovei, de vreme ce masele, după ce poftiseră pr Ruși erau dispuși a primi pe Nemți cu aceiaș bună voință ”³⁹.

La moartea lui Ghica, în Octomvrie 1777, dragomanul Porței, Constantin Moruzi, este rânduit domn în locul lui, iar în dragomanat este suplantat de Neculai Caragea.

³⁹ Citat din Schlaetzer, *Staats-Anzeiger*, I, p. 38 Dora d'Istria, *Gli Albanesi*, p. 361—362, Comp. p. 320 și 366.

Constantin Moruzi în Moldova, 1777—1782⁴⁰, aducea o nouă odraslă grecească pe tronul țărilor române, mai sporind încă numărul competitorilor la aceste domnii. Constantin Moruzi fu pricinitorul de căpitanie a uciderii lui Ghica, al cărui scaun îl vâna de mult. Odată cu hotărârea de a se răpi viața domnului Moldovei, se dispune și înlocuirea lui cu dragomanul Moruzi, și trimite împreună cu acesta însărcinatul cu aducerea capului lui Ghica, și pe doi oameni de ai săi travestiți în haine turcești în Moldova, care să îngrijească de ocârmuirea țarei până va sosi el⁴¹.

Uciderea lui Ghica trebuia să fie primul act al noului războiu pe care Poarta îl pregătea în contra Rusiei, neputându-se hotărî a îndeplini condițiile zdrobitoare ale păcii dela Kainargi⁴². Moruzi ce venise în Moldova ca om de încredere al Porței, urmează a înnegri pe răposatul domn în ochii ei, raportându-i pe fiece zi noi descoperiri asupra trădătoarei sale purtări. Turcii făcând iarăși mari pregătiri de războiu se purtau prin Moldova, prădând și jăfuind după obiceiul lor, în cât tratatul de Kainargi păruse a fi uitat cu totul de cătră acei ce-l subscrise numai cu trei ani mai înainte. Insuși Moruzi, omul Porței, se plânge la sultanul contra fără-de-legilor comise de Turci asupra locuitorilor Moldovei, care ar sili pe o mulțime să părăsească țara⁴³. Trupele turcești încărcate cu pradă din țările române și cu deosebire din Moldova, pe care o tratau mai rău de cât pe o țară cucerită, dezertau mereu din armata otomană, ne mai având nevoie de un războiu nici chiar norocos după mănoasele răpiri făcute în țările române⁴⁴. Mai mulți boieri protestează contra unor asemenea barbarii; dar domnul care credea că era prea îndestulătoare tânguirea trimisă de el, pune la opreală pe boieri, acuzându-i de trădare contra Porței⁴⁵. Din acești boieri, doi, Manole Bogdan și Ioniță Cuza plătesc cu capul tânguiriile lor⁴⁶. S'ar părea că Bogdan umblă să răstoarne pe Moruzi și să ia el domnia, ceea ce ar fi constituit o mișcare paralelă a Moldovei cu încercarea Muntenilor de a dobândi după

⁴⁰ El plecă în 17 Noemvrie din Constantinopole, Lebas c. af. streine 18 Noemvrie 1777 *ibidem*, p. 963.

⁴¹ Hurmuzaki, *Frg.* V, p. 400.

⁴² Af. streine c. Lebas, 20 Noemvrie 1777. Hurm. *Doc. Supl.* I, p. 963; „la fin tragique de l'hospital de Moldavie annonce une détermination positive de la Porte pour la guerre”.

⁴³ De St. Priest c. af. streine, 17 August 1778, *ibidem*, p. 969.

⁴⁴ De St. Priest c. af. streine, 17 Sept. 1778, *ibidem*, p. 970.

⁴⁵ Firmanul care aprobă tăierea boierilor (publicat în ziarul politic *Românul*, 10 Ianuarie 1862) zice că: „s'a găsit scrisorile lui Bogdan cuprinzând multe spre faceri de turburări”. Comp. în *Efemeridele Banului Caragea* în Hurm. *Doc.* XIV, p. 92 și *Stihurile* lui Enache Kogălniceanu asupra morții silnice a celor doi boieri în Kogălniceanu. *Letopiseșele*, ed. nouă III, 1874 p. 281.

⁴⁶ Mai jos cap. Restabilirea domniilor pământene, nota 2. Comp. N. Iorga în *An. Ac. Rom.* II, Tom. XXXII, 1910 p. 617 (46).

pacea de Kainargi un domn român în persoana lui Stefan din Craiova ⁴⁷. Moruzi primește pentru grabnica aprovizionare a cetăților turcești, un firman de mulțămire însoțit de niște daruri : un armăsar și o blană de samur iarmalhi, iar fiului său Alexandru i se trimite un covor de samur ⁴⁸.

Pe cât de plecat cătră Austria eră principele Munteniei Aleaxndru Ipsilanti, pe atât de dușman și de rău voitor acestei puteri eră Moruzi al Moldovei. Ambasadorul francez din Constantinopole dă ca scop de căpitenie al numirei sale, pe acela de „a descoperi prin mijloace tainice, dacă curtea de Viena nu cugetă la ceva neliniștitor asupra Turciei, în caz de un rășboiu al ei cu Rusia, și de a forma o bună corespondență atât în Austria cât și la Varșovia, pentru a cunoaște de pe acuma împrejurările politice” ⁴⁹.

Pe atunci Prusia umbla să întocmească o alianță cam nefirească între ea, Rusia și Turcia în contra împărăției Habsburgilor, și organul acestui plan către împărăția otomană devine domnul Moldovei, Constantin Moruzi. El întră îndată după urcarea lui în scaun în corespondență cu Frederic cel Mare. Sub inspirația acestuia, Moruzi lucra mai ales la împăcarea Turciei cu Rusia, și la trezirea neîncrederei și a îngrijirei Porței de purtarea Austriei. Moruzi credea prin aceasta să și asigure principatul pe viață căci dacă ar izbuti să aducă alianța proiectată, fără îndoială că existența ei ar garanta păstrarea tronului în persoana celui ce mai ales lucrase la a ei realizare ⁵⁰. Vedem deci și aice pe Fanarioți căutând să se folosească de complicările cele mai fine ale diplomației europene, tot numai în interesul lor personal.

Asupra ocârmuirii lăuntrice a lui Moruzi este cunoscută o împrejurare care ar arăta-o în o bună lumină. Din vremurile cele mai vechi Polonia importa în Moldova rachiu, pe lângă alte obiecte de manufactură, și plătea în mare parte cu acest product cele ce le cumpăra ea dela Moldoveni, precum vite, miere, ceară și mai ales sare. Pe timpul lui Moruzi mai mulți boieri înființează însă velniți în Moldova, și fiind că nu puteau susține concurența rachiurilor poloneze, cer și obțin dela domn oprirea importului acestui product din Polonia. Republica simținduse atinsă foarte grav în interesele ei prin această oprire, protestează la Poartă.

⁴⁷ De St. Priest c. af. streine, 26 Noemvrie 1778, *ibidem*, p. 970 : „Il est bien à craindre que le désir de se rendre agréable à la Porte et de se mettre à l'abri du sort de son prédécesseur n'ait engagé le prince de Moldavie à chercher des crimes à quelques boyards”.

⁴⁸ Firmanul fără dată în *Uricariul* lui Th. Codrescu, III, p. 125.

⁴⁹ Lebas c. af. streine, 18 Noemvrie 1777, *Hurm. Doc. Supl.* I, p. 963. Moruzi întreținea la Viena pe un emisar al său Cassarati. Vezi raportul citat mai sus, nota 38.

⁵⁰ Herbert de Ratkeal c. Kaunitz, 17 Martie și 4 Aprilie 1780 în *Hurm. Fryg.* V, p. 424.

Motivul pe care domnul Moldovei le invoacă în o scrisoare către comitele de St. Priest, sunt că locuitorii țării ar fi făcut, pentru a produce această băutură la ei în țară, însemnate cheltuieli; că importul rachiurilor din Polonia ar face să iasă din țară o sumă mare de bani pentru o băutură care fiind efină ar ruina pe țăran, îl face nedestoinic pentru muncă, leneș și mișel; în sfârșit că dela închiderea granițelor pentru rachiurile polone, o mulțime de alți proprietari s'ar fi apucat de această fabricare, și că acuma o redeschidere a lor i-ar ruina numai decât. Mai adăuga domnul că nici un interes personal nu'l împingea la această măsură, întru cât ea îl făcuse din potrivă să piardă aproape 40.000 de lei din venitul vămilor, scăzut cu atâta din lipsa taxei pe rachiul străin.

Ambasadorul polon comitele Dzieduziki combate aceste păreri, arătând că nu ar fi de loc conform cu dreptatea de a se refuza unor vecini libertatea comerțului; apoi că o asemenea măsură ar fi în protiva intereselor bine cumenite ale Moldovei, întru cât mai întâi țara și principele ar pierde atât prin scăderea vămei, cât și prin aceea a exportului sărei, pentru a favoriza lăcomia de câștig a câtor-va boieri, și că în sfârșit nici țăranii nu s'ar folosi de o asemenea măsură, întrucât în loc de a se îmbăta cu rachiul din Polonia, ar plăti numai cât mai scump spre același sfârșit pe acel din țară.

Cine nu vede în germene aceleași motive și aceleași întâmpinări, ce se aduc și astăzi, pentru și contra măsurilor protecționiste, întrebuițate încă dela prima încercare de a da viață unei industrii naționale în țările române? ⁵¹

Acești doi domni Ipsilanti și Moruzi sunt în orice caz două figuri din cele mai deosebite ale epocii fanariote, care se pot așeza fără teamă de a fi întunecate, alături cu Neculai și Constantin Mavrocordat, și ei își fac un nume în țările române, pe care numai nestatornicia vremilor îi împedea de a'î înrădăcina poate în recunoștința timpurilor viitoare. Condica lui Ipsilanti este fără îndoială un așezământ folositor și ea rămase în putere până ce fu înlocuită prin alta mai deplină, aceea a lui Caragea. Dacă nu ar fi altă dispoziție din ea decât aceea că „hotărârea ce se va face numai prin vorbă și nu se va scrie și să se iscălească este netrebnică și ca o nefăcută se socotește”, (§ de sub capitolul; pentru otărârile judecătorilor), încă această singură înțelegătoare prescripție, fără de care dreptatea care este chitul societăților este cu neputință, ar fi îndestulătoare spre a-i asigura un loc între acei domni, care au contribuit la propășirea neamu-

⁵¹ Vezi mai multe documente din anii 1779 și 1780 în *הימיונים*. *ספר* I, p. 978—989. Comp. un raport al lui Herbert din 24 Iulia 1782, *Hurm. Doc.* VII, p. 366.

lui românesc. Moruzi pe de altă parte prin îngrijirea lui de starea economică a Moldovei, chiar în protiva interesului său personal, ne arată iarăși una din acele excepțiuni în lungul șir de domni ai țărilor române, care vedea în domnie numai un mijloc de căpătuială.

Dar aceste figuri deosebite ce apar din când în când în șirul domnilor fanarioți, se văd a fi menite numai spre a înegri și mai mult prin contrast cărdul obicinuit a celor netrebniți.

2. ISTORIA ȚĂRILOR ROMÂNE DELA 1782—1786 ⁵²

Nicolai Caragea, 1782—1783. — Acesta vine în domnia Munteniei, ca de obicei din dragomanul cel mare al Porței ⁵³ pe care îl îmbrăcase timp de patru ani. El eră prietenul Rușilor și combătuse pe Austria, încă de pe când eră ajutor de dragoman în timpul războiului din 1769—1774, așa că Thugut trebui să caute a se mântui de el, obținându-i destituirea. Când dragomanul Moruzi fu rânduit domn în Moldova, el dobândi prin influență ca Neculai Caragea să fie numit mare dragoman în locul lăsat liber de el. În această însușire de și nu înzestrat cu un talent deosebit, el își face totuși o reputație îndestul de temeinică prin bunul său simț și prin cunoștința sa îndestul de intimă a politicei și istoriei europene, precum și prin aceea a limbei franceze.

Numit în voevodatul Țării Muntenesti, Caragea caută, întâi să-și dreagă renumele cel rău ce'l câștigase cătră Austria, oferind slujbele sale internuciului. Acesta răspunde la ofertele sale de prietenie, prin o vizită în persoană cătră noul domn. Toate acestea erau însă niște zadarnice formalități. Caragea eră să rămână și de acum înainte cecece fusese, un adversar al politicei germane, mai curând plecat cătră Rusia și Prusia ⁵⁴. Cu această din urmă putere Caragea aveă relațiile cele mai intime. Un Prusian Weber eră institutorul copiilor săi și slujia totodată de mijlocitor al corespondenței sale cu de Gaffron ambasadorul Prusiei la Constantinopole ⁵⁵. Cum vine în București el protestează contra numirii lui Raicevici de consul austriac în Muntenia, arătându'l ca pe un om rău și intrigant, care fi va răpi tot timpul numai cu

In Muntenia

⁵² Neculai Caragea 1782—1783
Mihail Suju 1783—1786.

In Moldova

Alexandru Mavrocordat I 1782—1785
Alexandru Mavrocordat II 1785—1786

⁵³ Caragea face eșirea lui solemnă din Constantinopole în 18 Martie 1782. Herbert c. Kaunitz, 26 Martie 1782. Hurm. *Doc.* VII, p. 357. Gieșște deci Dionisie Eclesiarcul în Papiu II, p. 187 când pune începutul domniei lui în 1781.

⁵⁴ Rapoartele lui Herbert Rathkeal din 26 Ianuarie, 20 și 29 Fevruarie, și 11 Martie 1782. Lettre du prince Nicolas de Caragea au prince Kaunitz Ritberg, Constantinopole ^{10/21} Fevrier 1782 analizată în Hurm. *Frg.* V, p. 411—454.

⁵⁵ Herbert c. Curtea din Viena, 25 Fevr. 1783. Hurm. *Doc.* VII, p. 384.

dejucarea manoperilor lui ⁵⁶. Și cu toate aceste nu Raicevici era omul periculos pe atunci pentru împărăția turcească, ci Lascaroff consulul rusec, care luase în București o purtare măreață și făcuse din casa lui locul de întâlnire și de primire a tuturor boierilor, îndeplinind astfel, și încă prea curând, teama pe care Turcii o exprimau în contra numirii unor asemenea agenți rusești în principate. Un raport al ambasadorului german spune că domnul Caragea ar sta în legături foarte strânse cu reprezentantul Țarului din Constantinopole, care legături ar fi mijlocite prin consulul Lascaroff din București; că acest consul s'ar bucura aice de o favoare excepțională, mai ales de când domnița ar fi părăsit orașul, fiind casa lui foarte cercetată de boieri; că s'ar amesteca în protejuri și intrigi, care lucruri toate ar face un mare rău lui Caragea, cu atâta mai mult că el eră bănuț încă de mai înainte de plecare cătră Rusia; că în timpurile din urmă o observație a d-lui de Bulgakow ambasadorul Rusiei depe lângă sultanul că Turcii nu s'ar ținea de tratatul de Kainargi, depunând principii și numindu-i după placul lor, și storcând din provinciile române tot ce le plăcea, care observație se credea inspirată de Caragea și făcută în favoarea lui pentru a nu' despoia așa de tot, ar fi compromis încă și mai mult pe domnul Munteniei în ochii Porței ⁵⁷.

Și cu toate aceste Caragea își îndeplinea îndestul de conștiincios datoriile lui cătră Poartă, de a-i raporta științele politice europene ce ar putea să o intereseze. Cel puțin în privirea Austriei el urmărește cu statornicie mișcările ei, având mai mulți corespondenți în capitala monarhiei, printre care și un spaniol, abatele Ayala precum și alții anonimi, și care-i transmiteau regulat veștile ce le culegeau prin împărăția vecină, și pe care Caragea le-expedia de îndată Porței. Așa aflăm mai multe rapoarte asupra scopurilor Austriei în viitorul războiu ce se apropia tot mai repede între Rusia și Turcia ⁵⁸.

Cu toată înclinarea lui Caragea cătră Ruși el nu lipsește de a informa pe Poartă despre alianța ce ar exista între Rusia și Austria, și despre încercările Veneției de a se introduce și ea în această unire. El spune în raportul său către sultanul asupra politice europene, că „fiul cel mai mare al împăratului, marele duce de Toscana se va căsători cu sora femeii moștenitorului tronului rusec Pavel, și că deci când vor ajunge aceștia împărați,

⁵⁶ Raportul lui N. Caragea c. Marele Vizir, 9 Iulie 1782, *ibidem*, p. 365.

⁵⁷ Raportul lui Herbert din 10 Sept. 1782, *ibidem*, p. 368.

⁵⁸ Știrile trimise de iscoadele lui Caragea nu se Ioviau totdeauna. Comp. Raportul lui Ayala din 29 Noemvrie 1782. Hurm. *Doc.* VII, p. 375. cu acele două anonime din Ian. 1783 p. 381 și 382, și cu un altul al lui Ayala din aceeași dată p. 383. În acest din urmă abatele spune lui Caragea că „peut être avec un millier de ducats je pourais faire une bonne découverte, car Votre Altesse sait mieux que moi qu'on ne fait rien pour rien, surtout dans un temps où la crainte domine”.

una din cele două surori va deveni împărăteasă a Rusiei, cealaltă a Germaniei. În asemenea stare de lucruri nefiind de loc probabil că legăturile între cele două curți împărătești să se rupă, este de trebuință a se gândi bine asupra scopului unei astfel de alianțe și de a pune cu îngrijire în mișcare toate mijloacele care sunt în puterea noastră, spre a ne opune și a preveni urmări ce le-ar putea atrage după sine”⁵⁹.

Caragea deci se silea pe cât se putea a se menține în bunele plecări ale Porței, căci dacă el ceruse tronul Munteniei o făcuse mai ales pentru chiverniseală. Aceea o familie numeroasă și mai ales cinici fete⁶⁰, care fiind lipsite de zestre nu aveau puțință a le mărita într’un chip cuvincios. Abasadorul francez raportează asupra acestei împrejurări că „scopul unic al prietenului său principele Caragea, ar fi de a câtiga îndemânare spre a-și putea așeza fetele, ceea ce s’ar putea împăca foarte bine cu credința lui către Poartă; de aceea el are de gând a supraveghea foarte de aproape ceea ce s’ar petrece la granițele austriace spre a da samă aice”. Spre aceasta el își propune de a întrebuița pe domnul dela Roche⁶¹. Acesta fusese secretar și la alți principii de mai înainte. Al doilea secretar al lui Caragea fu un alt Francez numit Tisandier⁶².

Se vede însă că Neculai Caragea întinse prea tare coarda contribuțiilor și a jafurilor care trebuia să câptuiască pe ficele sale. Poporul începu a țipa și Caragea fu mazilit în luna lui Iulie, 1783, un an și trei luni după întronarea lui⁶³. Credem însă că de și motivul formal al destituirii sale va fi fost jăfuirea poporului, Turcii vor fi avut în vedere mai ales raporturile prietinoase ale lui Caragea cu Rușii pentru a-l îndepărta din domnie, raporturi pe care Caragea nu le putea acoperi prin veștile sale asupra alianței celor două curți împărătești, care nu mai erau un secret absolut pentru nimene. Mai stăruiește pentru îndepărtarea lui Caragea și curtea de Viena, plătind astfel celei de Petersburg înlăturarea lui Ipsilanti la care luase o parte însemnătoare, căutând să pună fuga fiilor săi în o lumină nefavorabilă pentru părinte. „Astfel se luptau Austria și Rusia dela numtirea acestor mici

⁵⁹ Caragea c. Poarta, 10 Sept. 1782, *ibidem*, p. 372.

⁶⁰ Enache Văcărescu, în *Ist. imp. otom.* Papiu, II, p. 291, spune ca s’au căsătorit pentru a 3-a oară cu a cincea fată a domnului Caragea.

⁶¹ De St. Priest c. af. străine, 16 Fevr. 1782, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 11.

⁶² De St. Priest din 17 Martie, 7 Mai și 8 Iunie 1782, *ibidem*, p. 12, 14 și 17.

⁶³ De St. Priest c. af. streine, 17 Iulie 1783, *ibidem*, p. 27: „La déposition du prince de Valachie qui a eu lieu ces jours derniers, montre que la Porte s’occupe moins de sauver les apparences; car c’est alétrer un des points de ses derniers engagements. Il est vrai que ce prince faisait crier ses sujets et se conduisait comme un imbécille. C’est l’ancien drogman de la Porte, Mikalaki Draco qui l’a remplacé. Il est homme d’esprit et de résolution”.

principi, nu pentru că s'ar teme de ei, dar pentru că le servese de spioni" ⁶⁴.

Ambasadorul rusesc informat despre intenția Porței de a destitui pe omul său din Muntenia, caută să apuce înainte și remite Porței o notă în care îi atrage serioasa luare aminte asupra neîndeplinirii condițiilor tratatului de Kainargi, mai ales în ceea ce privește principatele, ruinând într'una aceste țări prin deasa schimbare a gospodarilor pre cât și prin alte sarcini și apăsări care nenorocesc pe bieții locuitori. El cere Porței ca Moldova și Valahia să fie tratate de acuma înainte conform convenției din 1774, și pentru a rădica orice soi de îndoială asupra acestui punct, pretinde ca Poarta să se explice asupra tributului pe care provinciile aveau să'l plătească, precâtși asupra înlăturării sarcinilor introduse prin violență și abuz.

Turcii însă cu toate sfaturile Franției de a primi dreptele cereri ale Rusiei⁶⁵, destituiesc pe Caragea, sfâșiind încă odată tratatul dela Kainargi. Ori care ar fi fost motivele lor politice pentru un asemenea pas, și mulțămirea setei de bani a dregătorilor Porței încă juca un mare rol în această disgrăție a lui Caragea. El vroind cu orice preț să facă avere, împărția numai cât prea puțin rodurile jafurilor sale cu meghistanii turci, și aceștia deprinși de atâta timp a se folosi din domniile țărilor române nu se puteau mulțumi numai cu rolul diplomatic al domnilor români, care se accentua pe fiecă zi mai cu putere, ci vroiau pe lângă aceasta ca ei să rămână ceea ce fusese mai înainte, niște jăfuitori jăfuiți. ⁶⁶.

Tot pe atunci pentru a storce ceva bani dela alți Greci din Constantinopole, vizirul mazilește pe dragomanul Porței, Mihaiu Dracu Suțu, înlocuindu'l cu Alexandru Mavrocordat fiul lui Constantin, și-l trimite în surgun la Tenedos, surgunind totodată și pe Alexandru Ipsilanti, spre a-i ierta apoi pe amândoi după puțin timp și ale permite înturnarea în Constantinopole, ba dând chiar lui Mihail Suțu domnia țării Muntenesti în locul destituitului Caragea; toate aceste bine înțeles nu fără grase bacșișuri date întâi pentru înlăturarea disgrăției, apoi pentru dobândirea favoarei ⁶⁷.

⁶⁴ Carra c. de Vergennes, 23 August 1783, *ibidem*, p. 30.

⁶⁵ Memoriu prezentat Porței de trimisul Rusiei în 16 Noemvrie 1782, *ibidem*, p. 22.

⁶⁶ De St. Priest c. Poartă, 24 Noemv. 1782, *ibidem*, p. 23.

⁶⁷ De St. Priest c. de Vergennes, 10 Oct. 1782, *ibidem*, p. 21: „Le cidvant prince de Valachie a été exilé à Rhodes avec ses deux fils, sans autre motif que la jalousie qu'ont les Grecs du lanar de sa fortune et la cupidité des Turcs pour l'en depouiller. Il lui faudra acheter son rappel". Comp. 25 Iulie 1782, *ibidem*, p. 25

Mihai Dracu Suțu în Muntenia 1783—1786. — Dragomanul destituit și apoi iertat și înaintat la rangul de principe al Munteniei, venia pe scaunul ei în niște timpuri foarte grele, în momentul când un războiu amenința să izbucnească între Turcia pe de o parte și împărățiile dela nord de alta. Anume Rușii încorporase Crimeea și dăduse un ultimatum Porței, ca să recunoască această încălcare a tratatului de Kainargi, și să reinnoiască iarăși stipulațiile privitoare la țările române. Pe de altă parte Austria întâleasă asupra acestor puncte cu Rusia, cerea o îndreptare de granițe la Orșova pe lângă că preindea din Bosnia, o bucată de pământ reinnoind în această de pe urmă țară, într'o măsură mai mică, operația fericită executată asupra Bucovinei.

Poarta nefiind în măsură de a se împotrivi ambelor împărății, concede în parte cererile Austriei, recunoaște încorporarea Tătarilor și eliberează un firman pentru confirmarea privilegiilor țărilor române, în anul 1784, care stipula următoarele :

Supușii ambelor țări nu vor mai avea de plătit decât tributul hotărât, și nu alte dări sub deosebire numiri care se obișnuiau a se lua înaintea ultimului războiu.

Voevozii lor nu vor mai fi destituiți pe cât timp nu vor arăta niște semne înveredate de răscoală, conform tratatelor ce există între curtea sultanului și acea rusască. Birul se va plăti de acuma înainte prin agenții principilor din Constantinopole, și nu la trimiși turci în principate.

Turcii să nu aibă voie a-și cumpăra imobile în țările române sau a paște turme.

Turcii ce vor veni prin țările române să nu mai supere cu nici o cerere pe locuitori.

Tributul se fixază la 619 pungi pentru Muntenia și 135 de pungi 444 de lei pentru Moldova, pe lângă 90,000 de lei ce ambele țări ar trebui să dea pentru sărbătoarea Bairamului și 40,000 de lei din partea Munteniei și 25,000 de lei pentru Moldova la sărbătoarea Rechiabie.

Să nu se ceară dela principe nimic pentru confirmarea lui, precum nici la schimbarea vizirilor sau a altor dregători⁶⁸.

Prin acest hațișerif Turcia părea că renunță tocmai la partea aceea prin care se folosia mai mult din stăpânirea țărilor române. Va mai trece însă mult timp până ce condițiile stipulate pe hârtie vor ajunge a fi respectate în practică ; mult timp încă până ce Turcii se vor putea deprinde cu o idee așa de neuzită ca aceea de a nu mai exploata domniile române. În ori ce caz un pas eră făcut : recunoașterea măcar în teorie că modul lor de procedare de până acuma fusese un abuz pe care se îndatorau să'l înlă-

⁶⁸ Reproducerea firmanului în *Husm. Doc.* VII, p. 420—425. Celelalte dispozițiuni sunt de natură economică

tureze. Pe când însă Rusia stăruia ca să obțină pentru principate această ușurare, ambasadorul ei din Constantinopole, se folosia de înrăurirea lui crescândă asupra numirei și destituirei domnilor principatelor, spre a le lua el bani ca mulțumită. Dl. de Bulgakow luase 50,000 de lei dela numirea lui Constantin Moruzi în scaunul Moldovei, și neopoziția lui la aceea a lui Alexandru Mavrocordat îi adusese iar grase bacșișuri. De asemenea Mihaiu Suțu trimisese sume însemnate atât la Petersburg cât și la Constantinopole, însă nu mai mult în pungile Turcilor ci în acele ale Rușilor⁶⁹. Foloasele nelegiuite tot erau să curgă din țările române, și faptul că se schimbaseră pungile în care trebuiau să se infunde, nu prefăcea cu mult în bine soarta lor. Prea fericite se puteau ele socoti încă, când nu trebuiau să dea la doi ! Mihaiu Suțu domnia în aparență sigur pe scaunul muntean, garantat prin dispozițiile hățișerifului din 1784, când de odată este răsturnat de cătră un nou competitor, care nici măcar nu aparținea neamului fanariot, și eră un Grec din insule „a căruia familie îmbracase până atunci dregătoria inferioară de dragoman al arsenalului. Acesta eră Neculai Mavrogheni, fiul unui om ce ocupase aceeași dregătorie⁷⁰. Amiralul de atunci Hassan pașa, având o mare trecere la sultanul, ceru principatul Munteniei pentru dragomanul său, în timpul unei vizite pe care sultanul o făcuse la casa de vară a amiralului. Sultanul îi făgădui numai decât această cerere, fără a se gândi că se trecuse acuma timpul când putea dispune după plac de tronul țărilor române. Consiliul miniștrilor, având mai ales în vedere împotrivirea la care se aștepta din partea ambasadorului rusesc, solicitat apoi de stăruința întregului Fanar, care se mișcase ca un om la vestea că un Grec din Arhipelag pretindea să pună mâna pe patrimoniul lor făcu pe sultan să revină de o camdată asupra hotărârii sale⁷¹. Lupta contra lui Mavrogheni o conducea mai ales unul Petrache care din bucătar ajunsese directorul monetăriei, unde prin mijloace piezișe câștigase o avere uriașă. Acest Petrache bizuindu-se pe pungile de bani de care dispunea, își pusese în gând să înlăture nu numai pe Mavrogheni,

⁶⁹ De Choiseul c. de Vergennes 10 Fevr. 1785 și 27 Ian. 1786, *ibidem*, *Supl.* II, p. 36 și 37. Nu credem că în aceste rapoarte ambasadorul Franței să fi vrut numai să calomnieze pe acel al Rusiei, de și relațiile între ei nu erau din cele mai prietenoase.

⁷⁰ Cel întâi Mavrogheni este amintit ca dragoman al arsenalului în 1751. Raportul lui Penkler din 1 Aprilie 1749 și 2 Ian. 1753 în *Hurm. Frq.* V, p. 179.

⁷¹ De Choiseul c. de Vergennes, 27 Ianuarie 1786, *Hurm. Doc. Supl.* II, p. 37. După o altă depeșă a af. străine c. de Choiseul din 24 Aprilie 1786, s'ar părea că Rusia conșimțise la sfârșit la numirea lui Mavrogheni *ibidem*, p. 40: „L'anecdote sur le drogman Mavrogheni ne laisse par d'être intéressante, en ce qu'elle prouve que le cour de Russie se met sur le pied de protéger hautement les princes de Moldavie et de Valachie, ce qui l'amènera à disposer de ces principautés et s'attacher les familles grecques parmi lesquelles on choisit d'ordinaire les hospodars”.

poate pentru a-i lua el locul, dar însuși pe marele vizir care sprijinea împreună amiralul pe competitor. Sultanul spuse amiralului că Petrache i-ar fi oferit 4.000 de pungii pentru a destitui pe vizir și pe el. Atunci Hassan pașa pentru a-și răsbuna asupra lui Petrache, făcu să strălucească la ochii sultanului perspective bogatei moșteniri pe care ar putea-o dobândi dacă ar da morței pe intrigantul Petrache. Atâta fu de ajuns. Sultanul dădu îndată în judecată pe Petrache pentru subtragerile făcute la monetărie și l supuse torturilor celor mai cumplite pentru a-l face să-și mărturisească averea. „Casa lui de vară fu pradată și în parte dărâmată în părerea că pivnițele ar ascunde comori. Bogatele lui mobile fură chiar în ziua aceea transportate în un mândru palat pe care sultanul îl construise pe canal pentru una din sultanele sale, dar care din lipsă de bani nu fusese încă mobilat. În sfârșit când se crezu că se zmulse delă acest nenorocit mărturisirea a tot ce posedă, se hotărî ca el să moară, făcând din aceasta un soi de triumf pentru dușmanii lui. În 14 a lunei Martie Mavrogheni intrând în serail pentru a-și lua investitura principatului său, găsi lângă poarta cea d'întâi pe Petrache, cu corpul sfărâmat de torturile suferite, târât spre locul osândeii. Câteva momente după aceea trecu marele vizir care chemă la însuși cu glas tare pe calău, căuia fi făcu un semn. Petrache fu executat în momentul chiar când zărind pe marele vizir, ridicase mâinile cătră el, implorându-i îndurarea. Noul principe al Valahiei veni câte-va momente după aceea să-și sature ochii la vederea cadavrului fostului său dușman”⁷².

Asemene groaznice scene de barbarie și de cruzime se petreceau tot numai spre a îndeplini setea de aur pe malurile Bosforului, când dinspre nord se ridica iarăși o cumplită furtună asupra împărăției mahomedane. Dar această împărăție părea că are șapte vieți. De câte ori fusese să piară, și tot se sculase iar delă pământ, și de câte ori mai eră să se primejduiască și de acum înainte, fără a fi înghițită ! S'ar părea că având conștiință de puternica ei vitalitate, privia cu nepăsare la toate orcanele deslântuite asupra ei.

În Moldova în răstimpul acestor patru ani, domnesc doi domni cu acelaș nume Alexandru Mavrocordat, și anume cel întâi, fiul lui Constantin Mavrocordat delă 1782—1785, și cel al doilea pronumit și Firariu, fiul lui Ioan fratele lui Constantin, ambii deci veri primari unul cu altul⁷³.

Alexandru Mavrocordat I în Moldova, 1782—1785. — Constantin Moruzi fusese mazilit de Poartă în urma tânguiri am-

⁷² De Choiseul c. de Vergennes, Martie, 1785, *ibidem*, p. 38. Comp. Diez c. rege, 26 Apr. 1786, N. Iorga, *Acte și Frg.* II, p. 206.

⁷³ Vezi *Généalogie des Mavrocordato de Constantinopole* par Emile Legrand, Paris, 1886, tabela finală.

basadorului rusesc, despre modul cum principele Moldovei promise pe consulul Lascaroff, și Poarta se folosi cu plăcere de această tânguire pentru că, destituind pe Moruzi, să înfrângă, în aparență în interesul Rusiei, îndatorirea contractată prin tratatul dela Kainargi, de a lăsa pe principii să domnească indefinit dacă s'ar conduce bine ⁷⁴. El fu înlocuit cu Alexandru Mavrocordat fiul lui Constantin, fostul domn al țărilor române. Odată cu această schimbare se mai preface și dragomanul cel mare al Porței otomane, mazilindu-se și trimițându-se în surgun Mihaiu Dracu Suțu și punându-se în locul lui celalt Alexandru Mavrocordat pronumit Firariu ⁷⁵.

Alexandru Mavrocordat datorie înălțarea sa protecției ambasadorului rusesc, care din această pricină nu avea nici o grijă despre purtarea lui, întrucât, spunea el, n'avea decât să zică un cuvânt spre a-l răsturna de pe tronul pe care-l înălțase ⁷⁶.

Dușmănia ascunsă ce despărțea pe Ruși de Austriaci, chiar și atunci când păreau uniți prin interese comune, împinge pe Mavrocordat a se purta cătră Austria în chipul cel mai neprietenos, purtare motivată, nu e vorbă, prin mândria și provocările parvenitului Raicevici, consulul austriac din principate.

Acesta vra să-și deie chiar dela început un aer măreț de ambasador și de reprezentant al împăratului, nici mai mult nici mai puțin ca însuș trimisul din Constantinople. Venind din București la Iași și trecând prin Focșani, el adună pe toți supușii austriaci de acolo, spunându-le că nu ar mai avea de plătit nici o dare, ba că ar putea chiar să ceară îndărăpt pe acele plătitite; sosind în Iași face mari greutăți principelui pentru gazda ce i se dăduse; se ofensază pentru că domnul nu promise de îndată pe trimisul său ci-l făcuse să aștepte puțin până ce eșise din divan; se exprimă în chip arogant și necuviincios față cu secretarul principelui; sfătuește pe medicul domnului, Beneveni, să-și răfuiască socotele cu stăpânul lui, dându'i a înțelege că domnul va fi destituit. Alexandru Mavrocordat răspunde acestor necuviințe prin refuzul de a recunoaște pe Raicevici de agent consular, neposedând el un firman dela Poartă pentru atare recunoaștere, jăluindu-se sultanului pentru insultele suferite dela Raicevici și pârând pe acesta că s'ar fi rostit cu cuvinte ocăritoare la adresa Porței. Sultanul crezând denunțările domnului, se supără cumplit pe Raicevici și cere explicări dela comitele Herbert. Acesta ie apărarea consulului său, pârând pe Mavrocordat, pe care la sfârșit văzându-l cam prea apucat în purtarea

⁷⁴ De St. Priest c. af. streine, 10 Iunie 1783, Hurm. *Doc. Supl.* vol. II, p. 18.

⁷⁵ De St. Priest c. de Vergennes, 10 Oct. 1782, *ibidem*, p. 21.

⁷⁶ Da Choiseul c. de Vergennese, 10 Febr. 1785, *ibidem*, p. 36.

lui, nici rezidentul Rusiei nu-l mai sprijine, în cât este mazilit și înlocuit cu vărul său, dragomanul Porței ⁷⁷.

Alexandru Mavrocordat al II-le Firariu în Moldova, 1785—1786
El este numit domn în 12 Ianuarie 1785, iar în locul lui ca dragoman este rânduit Calimah. Mavrocordat petrecuse lung timp la Petersburg însărcinat cu afaceri de ale Porței; totuși această însușire în loc de a-l îndepărta de Austria, fiind date acuma relațiile dintre acele două împărății, care se apropiau tot mai mult în vederea unui războiu comun în contra Porței, îl face agreat și la curtea de Viena. Ambasadorii Rusiei și a Austriei, în urma instrucțiilor primite dela curțile lor nu se mai mâncau unul pe altul, ci trăiau în o înțelegere tot mai deplină. De aceea și Alexandru Mavrocordat care trebuia să fie simpatic Rusiei chiar prin faptul că stătuse mult timp între Ruși, devine destul de plăcut și Nemților. El se înțelege încă înaintea de a pleca din capitala împărăției cu comitele Herbert, asupra extradiției dezertorilor austriaci, și după ce vine în Moldova, urmează o purtare din cele mai împăciuitoare față cu interesele austriace.

Între aceste se încordase și raporturile dintre Franța și Poartă, pentru refuzul acesteia de a primi corăbiile sale în marea Neagră, în cât prin aceasta însuși Franța se aruncă în partea Austriei ⁷⁸. Aceasta împrejurare ne explică cum se face de internunciul recomandă lui Raicevici pe abatele d'Ilauterive, ce ar veni în Moldova în însușire de secretar al principelui, care ar fi „foarte dispus atât prin fireasca lui plecare cât și prin recomandarea anumită a ambasadorului francez, să întrebuițeze influența sa la Iași în slujba unei curți prietene și aliate Franței.” ⁷⁹

Cu toate silințele lui Mavrocordat de a sluji ambelor curți ce trebuiau să lucreze împreună, el fu mazilit după stăruințele Austriei, care simțind că războiul venia, vroia să aibă în Moldova un om cu totul devotat.

Alexandru Ipsilanti îndată după retragerea lui voluntară din Muntenia, provocată prin fuga copiilor săi, spusese internun-

⁷⁷ Vezi scisoarea lui Raicevich c. Alexandru Mavrocordat, 7 Noemvrie 1783; a lui Alexandru Mavrocordat c. agentul sau din Constantinopol, Noemvrie 1783. Herbert c. Poartă, 21 Noemv. 1783, protestul lui Raicevich pentru nerecunoașterea lui 22 Noemv. 1783. Herbert c. Raicevici, 26 Noemv. 1783; Alex. Mavrocordat c. agentul rus, Noemv. 1783, alta din Decembrie 1783, în Hum. Doc, VII, p. 409—416. Comp. Herbert c. Raicevici, 10 Ianuarie, 1781; *Ibidem* p. 426: „son humeur variable et difficile à manier déplait à M. de Bulgakow lui-même, qui reconuait aussi que ce prince n'a pas les qualités requises pour une administration de cette importance”.

⁷⁸ Zinktsen, VI, p. 561.

⁷⁹ Herbert c. Raicevich, 12 Fevr. 1785, Hum. Doc. VII, p. 437. Asupra mulțămii Austriei cu purtarea lui Mavrocordat, vezi și Raicevich c. Herbert, Sept. 1785, *ibidem*. p. 449.

ciului german, că deși Poarta nemulțumită cu purtarea lui Caragea ar fi dispusă a-l trimite îndărăpt în Muntenia, totuși el nu va cere principatul decât atunci când internunciul îi va spune să o facă⁸⁰. Totuși se vede că în curând după aceea se răzgândește și se roagă de comitele Herbert să grăbească cu stăruințele pentru restituirea lui, făgăduind a sluji curței de Viena cu aceeași credință ca și în trecut⁸¹. Până acuma cablnetul imperial nu avuse neapărată nevoie de slujbele lui ; războiul însă fiind gata să izbucnească, ea întrebuintă tocmai trecerea pe care teama unui asemenea trebuia să i-o dea la Poartă, spre a obține numirea omului ei în domnia Moldovei.

Alexandru Mavrocordat fuge însă în Rusia, pretextând teama de unelirile lui Ipsilanti care se spunea că dăduse 700 de pungi lui Ata-bei spre a-l ucide⁸². În realitate Mavrocordat eră capul unei conspirații greco-rusești, menite a răscula pe Greci și pe țările române în contra Porței și în favoarea Rusiei. Mai mulți boieri fugiră cu el în Rusia, și toată întriga eră rezultatul silinților consulului Lascaroff⁸³. Iată pentru ce se temeau Turcii, și cu drept cuvânt a primi agenți de ai Rușilor în țările române.

3. NECULAI MAVROGHENI ÎN MUNTENIA 1786—1788 ȘI ALEXANDRU IPSILANTI ÎN MOLDOVA 1786—1789

Cu un an înaintea izbucnirii războiului Turcilor cu Rușii și Austriei se numesc în țările române doi domni care păstrează scaunele lor câțva timp și după începerea dușmăniilor, anume Neculai Mavrogheni în Muntenia până la 1788, iar Alexandru Ipsilanti în Moldova până la 1789. Dela aceste date până la pacea dela Iași 1792, în ambele țări române domniile sunt înlocuite prin ocupația austriacă și rusească.

Neculai Mavrogheni în Muntenia, 1786—1788.— Am arătat mai sus cum acest Grec originar din Arhipelag, și anume din insula Miconos, uzurpă unul din scaunele ce erau păstrate numai pentru căpătuirea odraslelor fanariote. Bazat pe înalta favoare de care se bucura protegitorul său Hassan pașa amiralul, la sultanul, care aștepta marilucruri tocmai de la marină în viitorul războiu cu Rușii, Mavrogheni crezu că nu are nevoie de respectat nimic în Țara Muntenească, și veni cu o pornire strașnică să ocupe

⁸⁰ Herbet c. Kaunitz, 10 Septemvrie 1782, *ibidem*, p. 372.

⁸¹ Herbet c. Kaunitz, 9 August 1783, *ibidem*, 404.

⁸² Al. Mavrocordat către soția lui Zamfira, 7 Februarie 1787, *ibidem*, Supl. III, p. 36.

⁸³ Durosoy fostul secretar al lui Al. Mavrocordato c. af. streine, 6 Dec. 1795, *ibidem*, Supl. II, p. 130.

saunul ei, hotărât a înfrânge ori-ce împotrivire, și a călca totul în picioarele sale. Chiar prin cuvântarea ținută în grecește, de dascalul domnesc din București din acel timp Manolache Persianu⁴⁸ se înștiința poporul ca să se îngrijească a petrece bine și în fapte bune, căci cel ce va fi prins cu vinovăția va fi pedepsit de Măria Sa cu grea pedeapsă în lumea aceasta, afară de aceea ce-l așteaptă pe lumea cealaltă”⁴⁹. De și domnul ospătează deocamdată pe episcopi și pe boieri, le face să simtă îndată greutatea jugului ce avea de gând să apese pe grumajii lor, cerându-le o contribuție însămnată pentru reîntocmirea palatului domnesc, ce zăcea în ruine în mijlocul orașului, având să dea fiecare după averea lui, boier, călugăr ori neguțitor, câte 60, 50, 20, 10, sau 5 pungii de bani spre scopul arătat; iar boierii neputând face altfel „cu voie sau fără voie au dat cât li s’au cerut, căzându-le ospătarea scumpă”. Acesta eră însă numai începutul strășnicilor sale. In curând el introduse un nou sistem de poliție neauzit și nepracticat până atunci. El ordonă tuturor locuitorilor din București, ca nimene să nu-și mai închiză porțile nici ziua nici noaptea, spre a putea astfel atrage pe tâlhari la întreprinderi, și apoi a avea plăcerea a-i prinde și a-i spânzura numai decât, fără judecată, pe niște furci înalte de doi stânjeni lăsându-le corpurile

Niculae Mavrogheni Domnul Munteniel,
1786—1790. Este îmbrăcat în costum turcesc
Colecția Academiei Române

⁴⁸ De la acest dascăl ce puita titlul de căminar ne-a rămas o scriere în care înalță până la cerui vitejile lui Mavrogheni. Ea este intitulată: Συναπτική περιλήψις τῶν ἡρωϊκῶν κατωρθωμάτων τοῦ δψηλοτατοῦ εὐσεβεστάτου τε καὶ τροπαίουλου ἀδέντου ἡμῶν καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγκροβλαχίας κυρίου Ἰωάννου Νικολάου Πέτρου Μοβρογένη βοεβόδα, συνειθεῖσα παρὰ τοῦ εὐγενεστάτου καὶ ἔλλογιμωτατοῦ ἀρχοντος μεγάλου καμινάρη κυρίου Μανόλακη τοῦ Περσιάνου, ἐν τῇ τοπογραφίᾳ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ 1789 παρὰ Δημητρίου Τοπογράφου. O paralelă iranceză din vremurile noastre este cartea voluminoasă a lui Blanchard, *Les Mavrojeni...*

⁴⁹ Dionisie Eclesiarcul în Papiu, II, p. 167.

să se legene în văzduh câte o zi întreagă, spre îngrozirea lumii, înainte de a pune să le îngroape. Travestindu-se în haine când de popă, când de Turc⁸⁶, el umbla prin băcării și alte prăvălii, căutând să surprindă vre-o înșălătorie la măsură, spre a trimite numai decât pe vinovați la spânzurătoare. De asemenea umbla pela biserici pe vremea slujbei, spre a vedea dacă preoții își căutau de datoriile lor, silind pe acei de săptămână să stea toată ziua la biserică, „toată ziua nelipsiți, uitându-se pela sfinți”⁸⁷, sub cuvânt că ar putea avea oamenii nevoie de slujbele lor. Orânduise să se țină utrenia cea de dimineață tot sara împreună cu vecernia, spunând că oamenii nu ar putea veni dimineață la biserici, din pricina trebilor; dar dacă el ușura astfel poporenilor căutarea de sufletul lor în timpul săptămânei, cu atâta mai neapărat cerea ca Duminica și sărbătorile toată suflarea omenească să viziteze lăcașurile sfinte, încât, cum spune cronicarul, „se umpleau bisericile de oameni de frica poroncei, iar nu pentru dragostea lui Dumnezeu”⁸⁸. Ținea divanuri foarte dese și lungi în care desbătea judecățile; dar hotărârile le dădea el singur fără nici a întreba pe boieri, judecând „turcește” cum spune Eclesiarcul.

Mavrogheni era cu totul străin de Țara Muntenescă; nu știa românește de și nu este de crezut că el, dragoman al flotei, să nu fi știut nici grecește nici măcar turcește, cum îi place lui Văcărescu a o spune⁸⁹. Totuși îi lipsia de sigur cultura superioară, care deosebia pe cei mai mulți din Fanarioți; și dacă această cultură chiar izbutea numai arare ori să înalțe firea domnilor spre sfere mai ideale, cu cât mai jos trebuia să se țărâe un Grec ordinar, cules din insulele mării Egee? Cu Mavrogheni se urcă pe tronurile române unul din cele mai comune exemplare ale rasei grecești. Iute și aprins, pornit și apucat, crud și neomenos, adăugea la toate aceste însușiri primejdioase și o nășățioasă lăcomie de bani, care-l făcea să se arunce mai alcs asupra boierilor, ca unii ce puteau oferi o mai mănoasă pradă setei sale de aur decât poporul cel de atâtea ori despoiat.

Amestecul lui în războiul izbucnit îi dă prilejul de a putea jăfui țara fără nici o teamă. Așa el întocmește un corp de armată de lefegii, pe care-l arată la Turci ca fiind în număr de 20.000, pe când în realitate un eră decât 5—6000, luând însă prin jăfuirea

⁸⁶ *Istoria faptelor lui Mavrogheni-Vodă și a resmiriței din timpul lui*, pe la 1790, scrisă la 1817 de pitarul Hristache publicată în *Buciumul lui Cesar Boliac*, N-rele 7, 9, și 10 din Ianuarie 1863.

⁸⁷ Pitarul Hristache, citat.

⁸⁸ Dionisie Eclesiarcul în Papiu II, p. 168.

⁸⁹ Văcărescu, *Istoria împ. otoman în Papiu*, II, p. 293. Gion, *N. P. Mavrogheni*, în *Revista nouă*, 1888, p. 221, admite prea de tot spusele Văcărescului.

mai ales a boierilor, bani dela țară pentru întreținerea cifrei indicate de el⁹⁰. Intorcându-se dela niște expedițiuni făcute în unire cu Turcii la hotarele Transilvaniei, el jăfuește însuși mănăstirile țării sale, ia odoarele și vasele lor sfinte și sfarmă zidurile mănăstirilor precum făcu la Cozia și la Argeș, scriind apoi la Turci că ar fi luat dela Nemți cetatea Cozia. Prădăciunile sale având de țintă mai ales pe boieri, îndată ce simția că un om este înstărat, îi trimitea cu deasila caftan de boierie, punându-l să plătească scump această onoare. Făcuse la Craiova boieri judecători pe unul Turnagiul și pe unul Ioniță Papuc, care umblau prin sate și îmbrăcau pe țărani mai bogați cu caftan, punându-i apoi la închisoare ca să dea bani⁹¹, și câte alte năzdrăvăni toate.

Mavrogheni pentru a se mântuia în reputația de credință ce și-o făcuse la Turci, trebuia să facă mult vuet. Și într'adevăr rar s'a văzut un om care știe a stârni în jurul lui atâta larmă pentru așa de puțină treabă ca ceea ce o făcu. Indată ce rășboiul se declară, în 3 August 1787, el face pe Poartă să-l numească seraschier adecă pașă cu trei tuiuri și comandant deci al oștirilor musulmane. Unind această țintă cu aceea de a face bani, el dă în știre tuturor vagabonzilor și vânturătorilor de țară să vină să se înroleze pe lefuri în oștirea lui; făgăduia anume leafa foarte mare pentru acele vremuri, de 10 lei, adecă 2 galbeni de călăreț și 7 lei de pedestraș pe lună. Se adună din toate părțile venițici, doritori de câștig și prădăciuni; dar șiretul domn găsește în curând mijlocul de a nu trece cu numărul peste acel ce trebuia să-i lase puțință de a se îmbogăți din jafurile țării. Orânduia anume mai ales Turcilor tain, cum veneau; înainte însă de a se împlini luna, când trebuia să le dea leafa, le tăia tainul, și Turcii neavând ce mânca, nici ce prăda, deoarece țara întregă eră bejănită, se duceau din Muntenia, făcând loc la alții care veniau să experimenteze aceeași capcană⁹².

Țăranii români reduși la mizerie prin prădăciunea sistematică a țării, se înrolau și ei în armata lui Mavrogheni, încât astfel întâlnim priveliștea stranie a unui corp de oștire românească în timpul Fanarioșilor. Dionisie Ecclesiarcu ne spune că Mavrogheni făcuse „oaste din țară cu căpităni și steaguri frumoase, zgrăvite cu sfinți, îmbrăcându-i cu capoate domestice, dându-le

⁹⁰ Văcărescu, *l. c.* p. 294.

⁹¹ Văcărescu *l. c.* p. 297. Dionisie Ecclesiarcu, *l. c.* p. 176. Comp. un raport al lui Bulgakow c. Simolin, din 1787. *Hurm. Doc. Supl.* II, p. 44: „D'un autre coté elle se permet toutes sortes de vexations contre les peuples de la Valachie et de la Moldavie qu'elle ruine par de fréquents changements d'hospodars, dont le choix fait même peu d'honneur à son humanité, car celui de Valachie par exemple gouverne de la manière la plus tyrannique”.

⁹² Văcărescu, *l. c.* p. 294.

lefi, și numindu-le, căpitanii lui Sf. Gheorghe, a lui Sf. Dumitru, a lui Sf. Teodor și altor sfinți»⁹³.

Se adunase în București 5 -6,000 de oameni, care trebuiau însă nu numai înbrăcați în uniformă și puși sub steaguri, dar încă învățați cum să mânuiască. Mavrogheni puse deci asupra lor ca instructor pe un dezertor german. Domnul însă vroia să aibă și complinirea neapărată unei armate, artileria, pe care o înjgheabă cum poate, probabil mai cu samă din tunuri turcești, deoarece fi eră peste puțină a dobândi dela imperiile nordice cu care Turcia era în războiu, și pune asupra ei ca comandant suprem un călugăr cordelier fugit din o mânăstire⁹⁴.

Deși ne-am așteptat ca o armată astfel alcătuită să nu răspundă întru nimic la scopul pentru care fusese înființată, totuși Mavrogheni izbutește a-i insufla tot prin bani un curaj măestrit. Iată ce ne spune asupra acestei împrejurări un călător ce trecuse în acele timpuri prin Muntenia. „Mavrogheni făgăduise câte un galben de fiecare cap de Neamț ce i se va aduce. Soldații lui erau adunătura cea mai mizerabilă pe care o putea da Valahia, fără rânduială sau disciplină, popor de strânsură pe care-i adunase bătăile și foamea Așteptai oameni atăcau cu mare furie pentru a pune mâna pe Nemți și a câștiga galbenii făgăduiți. Foamea îi împingea până sub tunuri spre a dobândi capete. Acei ce nu aveau acest noroc se băteau cu acei favoriți de soartă, încât fiecare cap de Neamț ocupa cel puțin trei oameni din oastea lui Mavrogheni”⁹⁵. Rezultatul cel mai clar al întocmirii oștiri fu însă prădarea țării, pe unde o asemenea mai putea să se întâmple, nefiind de tot spâr-cuită⁹⁶.

Dacă însă Mavrogheni se arăta doritor de a sluji pe Turci cu mâna armată, dorință ce avea de mobil principal jaful nepedepsit al țării pe care domnia, în politică dragomanul arsenalului se arăta cu totul nedestoinic și nepriceput. Astfel când toată lumea știe încă din 1780 că Austriacii sunt aliați cu Rușii în contra împărăției otomane, Mavrogheni îndrăznia să scrie Porței chiar în 1787, că Nemți nu ar fi uniți cu ei, ba că le-ar fi vrăjmași, întemeindu-și părerea pe zvonul prins, nu se știe de unde, că aceștia nu ar vrea să recunoască Caterinei a II-a titlul de împără-teasă a Crimeii. Văcărescu care văzu însuș această scrisoare, caută să convingă pe domn despre nebunia ce făcea. „La acest

⁹³ Dionisie Eclesiarcul, l. c. p. 173. Vezi și versiunile pitarului Hristache în *Buciumul*, l. c.

⁹⁴ Choiseul c. Montmorin, 25 Noemv. 1787. *Hurm. Doc. Supl.* II, p. 49. Vezi și versiunile pitarului Hristache, în *Buciumul*.

⁹⁵ *Reise von Petersburg durch Mähren beyde Schlesien und Ungarn nach Siebenbürgen und von da zurück nach Pressburg*, 1793. (Bibl. acad. col. Sturza No. 2720) p. 284.

⁹⁶ Choiseul c. Montmorin, 25 Noemv. 1787 citat în nota 94: „Les troupes commettent sur leur route des désordres affreux”.

tacrir (raport), spunea el domnului, n'are să'ți facă alt răspuns prea înaltul devlet, decât să'ți iee capul, cu pricinuire că'ți bați joc". Mavrogheni răspunse boierului că nu știe ce spune și trimise scrisoarea. Turcii însă erau atâta de încântați de pregătirile militare ale lui Mavrogheni, în cât în loc de răspunsul ce-l aștepta Văcărescu, îi veni un altul „cu aferim și slugă credincioasă". Văzând însă mai târziu că Nemții purced într'adevăr cu războiul asupra Turcilor, Mavrogheni vede că s'a înșălat, chiamă pe Văcărescu și mușcându-și barba, îi spune : văzuta-i că Nemții au rădicat războiul? Bine îmi ziceai tu și acuma ce să fac? La care Văcărescu îi răspunde cuvintele ironice în sinceritatea lor, că să nu se teamă, că de l-ar fi crezut împărăția, de atunci îl omora ; „că împărăția dela înălțimea ta nu cere slujbă ca aceasta, *de cele gândite*, ci numai *de cele văzute*". Sub aceste slujbe văzute, Văcărescu înțălegea însă numai îndestularea armatei turcesti cu provizii, și să se lese Mavrogheni de toate întreprinderile pe sama lui. „Nu putea să-mi dee ascultare, zice boierul muntean, căci cu acest mijloc i se arădica toată treaba jafurilor din mâni" ⁹⁷.

Mavrogheni însă aveă nevoie, spre a părea Turcilor cele ce vroia să creadă despre el, să miște și țara împotriva dușmanilor Porței. El caută deci să stărpească din boieri simpatiile lor pentru Austriaci, și mai ales acele mult mai întinse ce existau pentru frații pravoslavnici Ruși. Indată ce Nemții declară și ei războiul Turcilor, în Ianuarie 1788, Mavrogheni trimite în surgun peste Dunăre pe mai mulți boieri mari, bănuți cu dreptul sau nedreptul de părtinire pentru dușmanii împărăției, punând pază chiar și mitropolitului și episcopilor. Dintre boierii surguniți erau : vornicul Ienache Racoviță, logofătul Scarlat Ghica, paharnicul Tudurache Iuliano, banul Nicolae Brâncovanu, vornicul Dumitrașcu Racoviță, vornicul Manolache Krețulescu, logofătul Costache Ghica, clucerul Dumitrache Fălcoianu și stolnicul Alexandru Farfara ⁹⁸. Acei pe care domnul îl lasă în țară, fură siliți a se înrola în armată, fiind puși 25 din cei mai tineri dintre ei, căpitani ai steagurilor de soldați întocmite. Dintre aceștia erau și Ioan Cantacuzino spatarul fiul lui Răducanu și Scarlat Câmpeanu, care îndată ce fură trimiși cu companiile lor cătră Ploesti, spre a se opune Nemților ce vroiau să intre în țară, fugiră în Transilvania. Este cu atât mai neînțeles cum de Mavrogheni putuse să se încreadă în Cantacuzino, cu cât el precum și unchiul și epitropul său Mihai slujise în armata rusească ⁹⁹. Se vede însă că Mavrogheni cunoștea oamenii tot așa de bine ca și politica cea mare a Europei. Mavrogheni se vede că surgunise pe boieri, luându-se

⁹⁷ Văcărescu, *l. c.* p. 294—296.

⁹⁸ Văcărescu, *l. c.* p. 295.

⁹⁹ N. Bălcescu, *Biografia spătarului Ioan Cantacuzino, în Mag. ist. pentru Dacia*, I, p. 191.

după cu totul alte considerații decât hainirea lor despre Turci. Mai întâi el vroia să-și facă la aceștia un nume că îngrijește de minune de trebile împărăției. Apoi el alege, spre a-i surguni, pe boierii cei mai bogați, aceia de la care ar fi putut dobândi mai mult la caz de iertare. Astfel pentru a învoi reîntoarcerea femeii vornicului Greceanu, pe care o surgunise la Nicopole, el ie dela acest boier suma însemnătoare de 10,000 de lei¹⁰⁰. Este inviderat că surgunirea acestei *femei* nu putea să aibă un motiv politic, ci eră făcută numai în scopul de a jăfui.

Mavrogheni caută să se opună mai ales Austriacilor deoarece Rușii erau ocupați în Moldova cu respingerea Turcilor de acolo. Pe la Iunie 1788 el se bate cu un corp austriac eșit din Transilvania, și se răspândise vestea în Constantinopole că el ar fi murit din rănile căpătate în această întâlnire. Principele de Coburg care cercase a pătrunde în Muntenia, este nevoit să o părăsească, față cu armata mult mai puternică a Turcilor, comandată de Manoli-beiși de Mavrogheni. Alt corp de Austriaci intrând pela Focșani, fu iarăși bătut de Mavrogheni¹⁰¹. Câtva timp după aceasta, în Iulie 1789, îl aflăm pătrunzând în Moldova în fruntea a 25.000 de oameni.

Nu se poate tăgădui că acțiunea militară a lui Mavrogheni, deși făcută nu atât cu trupele sale cât cu acele turcești, nu ar fi adus slujbe însemnate Turcilor. Cu toate aceste el este pedepsit ca un trădător de însuș stăpânii săi pe care îi servise cu credință. Cum se poate explica asemenea lucru? Turcii fericiți în luptele lor cu Austriacii, nu numai în Muntenia dar și în Banat, sunt bătuți de Ruși în două mari bătălii, la Focșani și la Mărtinești, în 31 Iulie și 22 Septembrie 1789. Mavrogheni fuge peste Dunăre, deoarece în răstimpul cât el se purtase în contra Rușilor, Bucureștii fusese ocupați de Austriaci sub principele de Coburg însoțit de Ioan Cantacuzino și de Tocmai pe atunci se mazilia vizirul Iussuf pașa favoritul lui Mavrogheni, și un raport francez din acel timp prezicea din această pricină și căderea domnului muntean¹⁰². Numindu-se în locul mazilitului vizir, pașa de Ruscuc, Celebi-Hasan, și acesta fiind dușman lui Mavrogheni, îl muștră cu asprime, că în loc de a sta la postul lui la nordul Dunărei, s'ar preumbla la sudul acestui fluviu. Mavrogheni trece cu un corp de Turci Dunărea la Calafat, este bătut de Nemți și se întoarce îndărăt, când deodată este apucat și dus la moarte, fără jude-

¹⁰⁰ Văcărescu, l. c. p. 295. Alte sume mai tură stoarse de la boieri. Ele sunt arătate în un articol din Wiener Zeitung No. 36 din 3 Mai 1788 reprodus de N. Docan; *O povestire în versuri despre domnia lui Mavrogheni*, în *An. Ac. Rom.* II, tom. XXXIII 1911, p. 441 (25)

¹⁰¹ Raporturile lui Choiseul c. Montmorin din 1 și 20 Iulie și 15 Decem. 1788, Hurm. Doc. Supl. II, p. 55, 56, și 61.

¹⁰² Choiseul c. Montmorin, 6 Iunie 1789, *ibidem*, p. 67.

cată, în baza unui firman împărătesc. Asupra pricinii acestei execuțiuni atât de naprasnice ne spun niște noutăți primite la congresul de pace ce se ținea la București, „că Mavrogheni a căzut jărtfa geloziei pe care marele vizir și ceilalți pași, întunecați de izbânzile sale, concepușe asupra lui, și a îndărătniciei cu care el se silea de a se face folositor Turcilor. Dușmanii săi obținuse întâi dela sultan un ordin de surgun. Impotrivirea de a se supune unui atare ordin păruse marelui vizir un motiv îndestulător pentru a dispune din propria sa autoritate uciderea lui. Armata pare a fi fost nemulțămîtă de această crudă executare, și nu se poate vedea decât cu durere că râvna cea mai statornică și silințele cele mai generoase ale acestui nenorocit principe să fi fost necunoscute până la așa grad, încât să i se fi imputat credința ca trădare, și să fi fost osândit a-și pierde viața într'un chip rușinos”¹⁰³.

Numai într'un stat despotic și barbar ca al Turcilor se putuse indeplini la lumina soarelui un asemenea act de fenomenală nedreptate. Mavrogheni, poate singurul Grec care slujise cu credință pe Turci, tocmai fiindcă nu făcea parte din viclenii și intrigantii Fanarioți, să fie tăiet ca cel mai mișel trădător ! Dar cum putea să iasă vre-odată dreptatea la lumină, când ea nici nu eră cercețată, când viața unui om, mare sau mic, puternic sau slab, atârna numai dela încrețitura sprincenei padișahului sau chiar a vizirului ; când execuțiile se făceau pe calea administrativă, fără nici năcar umbra unei judecăți ? Ce curaj mai puteau dobândi acei ce vedeau asemenea nedreptăți, spre a lucra în interesul Porței ? Pentru dânsa sau contra ei, aducea tot capul pe trunchiu. De aceea dacă este vre-un popor care au meritat să fie trădat, vândut, precupețit, este de sigur acel al Turcilor, care nu știea ce va să zică nici răsplată, nici recunoștință.

Ori cât de rea și de asupritoare ar fi fost domnia lui Mavrogheni pentru Muntenia, Turcilor el fu un sprijin. Acei ce trebuiau să-l horopsască l'au suferit ; acei ce trebuiau să-i mulțumească l'au dat gâdelui. Iată dreptatea acestei lumi¹⁰⁴.

¹⁰³ Noutățile primite de congresul păcel de la București 8 Septem. 1790, *ibidem*, p. 77. Cam astfel explică uciderea lui Mavrogheni Nicolo Foscarini c. dogele, 8 Oct. 1790, *ibidem*, IX, 2, p. 184. ❀

¹⁰⁴ Mai mulți scriitori și mai ales Ionescu Glon, în *Revista nouă*, 1888, No. 5, 6, 8, vroesc să facă din Mavrogheni un soiu de nebulun și geneils. Faptul că era lute și pominț nu exclude însă o cugetare foarte ilmpede, precum o vădesc toate faptele sale. Cât despre strășnicia lui, era numai alectată, anume acolo unde era de nevoie spre a înspira gioaza. Că nu era și în particular așa de cumplit precum se arăta une ori în public, se poate vedea prea bine din relațiile și convoierile sale cu Enache Văcărescu, care îl spunea lucrurile cam verde și îi făcea observații îndestul de libere asupra purtăiel sale. Toată arătarea năsbătilor lui Mavrogheni, se bazează mai ales pe legende scoinite de popor, tocmai din prefăcuta lui strășnicie, pe care o lua drept reală. Alte două scieri asupra lui Mavrogheni sunt, *O povestire în versuri*, publicată de N. Docan (mal sus nota 100) și cele aduse de N. Iorğa în lucrarea sa *Ceva despre ocupația austriacă în An. Ac. Rom. II, Tom. XXXIII, 1911*. Ambele conțin numai amărunchim, dar nim c important.

Alexandru Ipsilanti în Moldova, 1786—1788. — Aproape odată cu numirea lui Mavrogheni în Muntenia, se face și aceea a lui Ipsilanti în Moldova. El veni în această țară domn în 1786, pus aici după stăruința Nemților care aveau nevoie de un om al lor pentru războiul ce se pregăteau a purta în contra Turcilor. Cum de Turcii au încuvințat o asemenea numire, când trebuiau să cunoască relațiile lui Ipsilanti, cu curtea de Viena, și să știe și scopurile dușmănești ale acestei curți contra împărăției lor, se explică parte din faptul că Turcii tot credeau că vor putea îmbuna pe Nemți, și nu vroiau deci să îngreue tocmai asemenea puțință prin refuzul unei cereri a lor, apoi prin aceea că Ipsilanti eră foarte bogat și deci putuse susține candidatura lui și cu pungile de bani neapărate.

Înainte de a pleca Ipsilanti cătră Moldova, internunciul, comitele Herbert de Rathkeal îi face o vizită ce ține mai bine de două oare¹⁰⁵, în care fu fără îndoială hotărâtă purtarea noului domn în caz de războiu și promisă din partea domnului trădarea Turcilor. Ambasadorul german mai ie măsuri pentru a înmulți numărul agenților săi în Moldova și Valahia. Acel francez izbu-tește însă a trimite în Moldova, în însușire de secretar al domnului, pe un călugăr catolic, abatele Chevalier, precum pe dealtă parte în contra Rusiei ajută Turcilor, trimițând în Oczakow un inginer francez numit Lafitte. Influența Nemților asupra lui Ipsilanti se vedește însă îndată din faptul, că el trimite mult mai puțini salahori, de cum se cereau, la repararea întăriturilor Oczacowului¹⁰⁶. În curând o nouă neorânduială comisă de Turci în Moldova stânge și puținele simpatii ce mai puteau fi rămase în ea pentru cauza Turcilor, și aruncă țara întreagă în brațele dușmanilor lor. Anume Turcii trimisese spre paza granițelor contra Rușilor 10000 de ieniceri în Moldova. Aceștia revoltându-se, mai mult de pretext pentru a putea devasta și prăda țara, după ce jăfuesc partea depe lângă Prut, se reped la Iași, pradă orașul și atacă chiar palatul domnului. Garda albaneză a acestuia unită cu 500 de călări turci, respinge atacul și ucide un mare număr de acei ce-l întreprinsese. Atunci ei consimt a eși din oraș, însă refuză a se duce pe jos. Două zile cutreeră satele spre a ridica toate carele și căruțele ce le găsiră, luând până și căruțele boierilor și 9000 de cai cu ei.

Această buntă sperie într'atâta pe bietul secretar francez al principelui, încât el încalecă și o rupe de fugă, neoprindu-se decât în Bucovina. Fuga abatelui Chevalier compromite în ochii

¹⁰⁵ Choiseul c. af. străine, 19 Februarie 1787, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 42.

¹⁰⁶ Depeșa lui Choiseul c. Montmorin din 23 Iunie 1787, *ibidem*, p. 40, spune: „les princes de Moldavie et de Valachie n'ayant exécuté qu'en partie les ordres de la Porte”. Acel al Valachiei, Mavrogheni, dacă nu a făcut-o, era din cauza prea marelui ocupațiuni cu întocmirea armatei sale.

Luarea cetății Ismail de generalul rus Suvarow, la 22 Decemvrie 1790. — Colecția Academiei Române.

Turcilor atât pe ambasadorul francez cât și pe Ipsilanti, de oarece Turcii spuneau că el a fugit înadins în Austria, pentru a destăinui împăratului secretele lui Ipsilanti, și planurile de războiu ale vizirului¹⁰⁷. Nu știm cum va fi stat cu planurile vizirului, cu toate că Turcii nu prea aveau obiceiul de a face planuri când mergeau la războiu ; cât despre secretele lui Ipsilanti, acestea nu mai aveau nevoie de a fi destăinuite curței de Viena, întrucât acele ce existau în mintea principelui erau cunoscute tocmai numai de această curte. Atare lucru se și vede îndată ce Austriacii intră în Moldova. Deși Ipsilanti ar fi avut tot timpul a fugi către sud, el este *prins* la Iași de trupele germane¹⁰⁸, în același mod precum fusese *prins* și Grigore Ghica de Ruși în lupta din 1769.

Turcii pricepură abia acumă uneltirile domnului Moldovei, și aceasta numai după ce le deschise ochii ambasadorul englez. Ei pun la închisoare pe femeea și pe fiul unic al lui Ipsilanti care se aflau la Constantinopole, supun la tortură pe acest din urmă care tocmai atunci își îngropase soția, spre a-l face să mărturisească unde-și aveau avuțiile. El arată vre'o două milioane depuse la banchierii din Constantinopole; dar ambasadorul Angliei denunțând că ar mai avea alte 20 milioane la case din Viena, această denunțare agravează într'un chip nespus poziția familiei domnului trădător. Chiar în acest moment critic, când o provincie întreagă eră pierdută, și anume prin trădarea unui om în care Turcii avuseseră încredere, se gândeau tot numai la bani ! Cu aceștia credeau ei că se pot vindeca toate, chiar și ranele șubredului lor stat. Când un organism politic au ajuns într'o astfel de stare de descompunere, nu trebuie să ne mirăm dacă nenorociri încep a ploua pe capul lui.

Dela 1788 în Moldova și dela 1789 în Muntenia până la încheierea păcei dela Iași, urmează ocupația ruso-austriacă în țările române, însoțită de toate mizeriile, jafurile și sălniciile ce o asemenea stare aducea cu sine. Nu e vorbă în București poporul și în deosebi femeile mai uitau de relele stăpânirii străine, în baluri și petrecerile date de Nemți¹⁰⁹, și care ne arată cât de jos căzuse simțământul național sub copleșitoarea stăpânire grecească.

4. RĂSBOIUL TERMINAT PRIN PACEA DELA IAȘI, 1792

Pricinile războiului. -- După ce am schițat rolul domnilor și al țărilor române în războiul ce se încinsese între cele trei mari împărății mărginașe, să trecem la expunerea însăși a acelei mari

¹⁰⁷ Choiseul c. Montmorin, 10 Ianuarie 1788, *ibidem*, p. 49.

¹⁰⁸ Choiseul c. Montmorin, 15 Mai 1788 *ibidem*. p. 53.

¹⁰⁹ Dinonisie Ecclesiarcul, c. p. 178.

crize orientale care de și avu urmări mai puțin văzute de cât altele asupra acelor țări, totuși nu încetă de a avea asupra soartei lor urmări înșămnațe.

Războiul din 1787 nu a fost decât o urmare a celui din 1769. Neînțelegerea rămase în urma păcii dela Kuciuc-Kainargi, exploatate de Ruși pentru a-și întinde neconținut dominația lor pe socoteala Turcilor, precum și alte încurcături ce veniră în urma lor, conduseră din nou la ruperea păcii încheiate și la vărsarea sângelui între cele două împărății.

Piedica cea mai de căpitneie la o înțelegere între Ruși și Turci, erau raporturile Tătarilor. Turcia prin pacea din 1774 dăduse Tătarilor deplina libertate politică, dar păstrase autoritatea religioasă asupra lor, și acuma vroia să și tragă din aceasta un mijloc pentru a exercita asupra Tătarilor mai multe drepturi politice. Rusia la rândul ei, care numai cât de aceea stipulase neatárnarea Tătarilor, pentru a-i putea supune stăpânirii sale, începe a se amesteca mai întâi pe sub mână, apoi chiar fășiș în daraverile lor. Așa ea face să se aleagă de cătră partida devotată ei Shahin Gerai de khan al acelei națiuni, pe când partida turcească alege pe Dewlet-Gherai; apoi începe Rusia a insista la Poartă pentru recunoașterea protegitului ei, ceea ce Turcii nu voesc să încuviințeze nici într'un chip, pretinzând că el nu a fost ales prin libera hotărâre a națiunii tătare.

Cătră sfârșitul anului 1777, după căderea lui Ghica, neînțelegerea între Ruși și Turci ajunsese atât de departe, încât mai că eră să izbucnească un nou războiu între aceste două împărății Austria, pentru a putea pescui în apă tulbure, cum spunea Friderik cel Mare, înțește pe de o parte pe Turci la războiu, pe de alta le făgăduiește că, la caz când Rusia ar fi învingătoare, să intervină în favoarea lor, rămânând apoi ca „pentru o slujbă atât de înșămnată și atât de proprie a scăpa imperiul otoman de pierderea sa totală”, să se despăgubească cu ceea ce ar crede de cuviință pe socoteala Porței, luând pentru sine nu numai Oltenia, dar și Serbia, Bosnia și Dalmația¹¹⁰. In contra acestei tendinți a Austriei se opune întâi Franția, apoi și Rusia care cu deosebire se temea de o întindere a puterii austriace. Ele propuneau pentru a combate planurile casei de Habsburg, garantarea colectivă a posesiilor europene ale sultanului, vroind totodată prin o asemenea propunere să șlujască și interesele Rusiei, prin aceea că ar face pe Turci să cedeze mai curând rivalilor lor, în schimb pentru un așa de însemnat folos.

Intre aceste încurcături din pricina Tătarilor sporiseră în loc de a se micșura. Izbucnind în Crîmea o revoltă în contra protegitului Rușilor, Shahin-Gerai, aceștia trimit o armată care

¹¹⁰ Zinkeisen, *Gesch. des osm. Reiches in Europa*, IV, p. 153.

o înăbușă și apoi ocupă Perecopul, pretextând Rușii că și Turcii ar avea o armată în Taman, și că neconținut uneltesc în contra libertății Tătarilor, prin susținerea lui Dewlet-Gherai. Turcii trimit atunci un ultimatum Rusiei, în care cer să părăsească pe Shahin-Gerai, se retragă trupele din Crimeea și să lese pe națiunea tătară a procedea la alegerea unui nou khan, și, pentru a sprijini mai puternic cererile lor, pornesc o flotă în Marea-Neagră. Din nenorocire însă ivindu-se o ciumă cumplită în flota turcească, echipajul ei este redus la o treime din efectivul său, și partida păcei din divan începe iarăși a căpăta precumpănirea, așa că în 4 Martie 1779, se încheie convențiunea lămuritoare dela Ainali-Kawak : Poarta recunoaște prin această convențiune pe Shahin-Gerai de Khan al Tătarilor și-i dă binecuvântarea religioasă. Se permite Rușilor navigarea pe Marea-Neagră în corăbii de aceeași mărime cu acele ale națiilor celor mai favorizate. În privirea principatelor române se stipulează că tributul ce ele au să plătească la fiecare doi ani să fie impus cu „moderație și omenie”, și să nu se mai ceară nimic alta pe deasupra ; țările române să aibă la Constantinopole câte un „chargé d'affaires” de religia greco-răsăriteană, care să fie sub scutul dreptului ginților și să fie tratat cu respectul cuvenit. Din partea ei Rusia se îndatorește „de a nu întrebuița dreptul său de intercesiune în favoarea principatelor decât numai pentru păstrarea nestrămutată a condițiilor stipulate prin acest articol¹¹¹.

Împărăteasa Caterina a II-a începuse a îmbătrâni, și pe când fantazia în alte lucruri e mai producătoare la tinerețe, se pare că în politică ea își întinde aripele mai ales către bătrânețe, atunci când puterea de combinație dispărând, ideile politice dominează pe individ în loc de a fi dominate de dânsul. Venise în mintea împărătesei gândul de a alunga cu totul pe Turci din Europa, și de a înființa în Constantinopole scaunul unui nou imperiu grecesc de Răsărit sub un nepot al ei, căruia îi dădu înadins din botez numele de Constantin (născut în 1779). Pentru a crește pe principe se aduc din insulele Archipelagului șase doice grece, spre a introduce astfel sânge grecesc în inima copilului ; apoi el este crescut împreună cu copiii de Greci, și se credea a se observa în viitorul împărat al răsăritului o predispoziție firescă pentru limba grecească. În onoarea lui se și bate o medalie pe care fulgerul lovea în o moschee cu legenda „propugnatrix fidei”, și alte copilării de aceste.

Copilăriile însă în mintea împăraților pot avea urmări foarte însemnate, tot așa de însemnate ca și ideile cele mai sănătoase, întrucât și ele pot deveni mobilul unor fapte, și aceste

¹¹¹ Martens et Ferd. de Cussy, *Recuell manuel et pratique de traités*, I p. 166.

mai ales când împăratul este Țarul absolut al Rușilor. Pentru a-și putea îndeplini scopul, Rusia caută a se apropia de Austria, singurul stat ce putea să aibă un interes mai direct la nimicirea Imperiului Otoman, și împărăteasa Caterina se întâlnește cu Iosef al II-lea la Mohilow, pentru a se înțelege în persoană asupra planului de urmat în această împrejurare. Prusia se îngrijea foarte mult de această alianță între cele două curți imperiale, temându-se cu drept cuvânt să nu fie îndreptată înpotriva ei și începu a insufla curaj Porței, pentru a se opune pretențiilor Austriei privitoare la Orșova, și la negoțul oriental.

În urma acestora împărăteasa Caterina adună trupe numeroase la marginele Imperiului Turcesc; dar deși asemenea pregătiri erau făcute pentru realizarea planului celui cu totul ideal, de a restabili Imperiul bizantin, ele își găsiră o întrebuințare mult mai practică în dezlegarea încurcăturilor Crimei, și anume prin tăierea nodului gordian, adică reducând pe Tătari în stăpânirea rusască.

Felul politicei rusești se arată foarte lămurit în această împrejurare. Pentru a putea dobândi dreptul de a intra cu armată în Crimeea, ea singură stârnește o răscoală înpotriva însuși a protegitului ei Shahin-Gerai, și apoi ocupă Crimeea militărește, hotărâtă a restabili pe Khanul răsturnat. Ea cere apoi dela Turci, ca să nu recunoască pe noul ales de cap al Tătarilor, ci să privescă de Khan tot pe Shahin Gerai, arătând că numai sub această condiție mai poate subsista armonia între cele două imperii. Ambele curți imperiale trimit apoi o notă identică Porței, în cari cer dela dânsa între altele recunoașterea fără nici o condițiune a lui Shahin-Gerai și regularea raporturilor țărilor române după pacea dela Kuciuk-Kainargi, mai ales în cecece privea statornicirea tributului odată pentru totdeauna¹¹².

Poarta sfătuită de Franția și de Prusia se supune cererilor rusești, și aduce prin o asemene purtare pe Ruși în mare încurcătură, neștiind ce pretext să găsească pentru a cuceri Crimeea și a declara războiu Turcilor; căci împărăteasa Caterina și cu Iosef al II-lea hotărîse acum împărțirea imperiului turcesc precum și partea ce eră să vină fiecăruia din moștenirea acestuia, și pentru a realiza această împărțire trebuia declarat Porței războiu cu orice preț.

Planul de împărțire al imperiului otoman eră următorul: Rusia să iee Crimeea, Austria Bosnia și Sârbia, rămășița țărilor otomane să alcătuească noul imperiu de răsărit, iar Moldova și Valahia pe care nici una din cele două curți nu vroia să le cedeze celeilalte, să rămână într'un soi de neatârname sub principele

¹¹² Zinkeisen, l. c. VI, p. 349.

Potemkin, care pentru a fi mai aproape, își cumpărase o proprietate la marginile Moldovei ¹¹³.

Văzând Rusia pe Poartă atât de blajină, se hotărăște a-i da o mare lovitură, încorporând Crimeea, pentru a îndreptăți acest pas de o gravitate atât de mare, ea împărtășește curților europene o notă, în care arată „că motivele ce au împins-o la anexarea Crimeei au fost că Turcia neconținut stârniă intrigi prin un pașă ce-l avea în Cuban, că ea a trimis oameni la Taman care au prins și au tăiet capul unui agent al lui Shahin-Gerai ce mersese acolo pentru a înăbuși rășcoala; și fiindcă niște asemenea neorândueli au costat pe împărăteasă nu numai cât sânge de al supușilor săi, dar și peste 12 milioane de ruble, apoi pentru a pune odată capăt unei asemenea stări de lucruri, e nevoită să iee o măsură hotărâtoare dar neapărată, supunând Crimeea, Cubanul și Tamanul stăpânirii sale, cu atât mai mult că Shahin-Gerai luase hotărârea de a abdica dela suveranitatea sa și de a se arunca la picioarele împărătesei” ¹¹⁴.

Dintre toate statele Europei numai Franția se opuse acestei întinderi a puterii rusești pe socoteala Porței, și interesul ei eră protegierea însemnatului comerț pe care-l făcea cu țările supuse imperiului otoman, și care în anul 1782 se suise la 48 milioane de livre, iar în 1785 la 70 de milioane. Franția deci căută întâi să se alieze cu Prusia, împotriva Rusiei și a Austriei; dar această încercare nu reuși; ea atrase apoi în favoarea sa pe Sardinia, și în sfârșit propuse și Angliei acelaș lucru: Anglia însă a căreia comerț orientat nu se ridicase încă din decăderea sa, dar care dinpotrivă făcea cu Rusia daraveri din cele mai însemnate, ocupând pe an până la 2000 de corăbii, pe când cel francez cu această țară eră mai cu totul nul ¹¹⁵, urma înainte politica din 1769, și trimitea mereu ofițeri englezi, ca să învețe pe Ruși arta navigației. Așa în August 1783 vin 36 de marinari englezi în Petersburg și alți 100 erau așteptați cât de curând. Anglia promite chiar Rusiei ajutor efectiv în contra Porței îndată ce va redobândi puterile sale, slăbite prin rășboiul american. Această opunere a Franției, susținută și de o misiune militară trimisă de Prusia, face pe Caterina să se mulțumească deocamdată numai cu luarea

¹¹³ Zinkelsen, l. c. VI, p. 351. In o scrisoare a împărătesei Ecaterina a II-a c. Iosel ai II-le din 10 Sept. 1782, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturza și Dimitrie C. Sturza, I, p. 388, ca spune: „Cet état jadis connu sous le nom de Dacie pourrait être formé des provinces de Moldavie, Valachie et Bessarabie sous un souverain de la religion chrétienne dominante dans les dits états, lequel souverain sera héréditaire et entièrement indépendant, sans pouvoir jamais être réuni ni à la Russie, ni à l'Autriche”.

¹¹⁴ Zinkelsen, l. c. VI, p. 179. Caracteristică este împrejurarea că Rusia pune jertlirea de bani înaintea acelu de oameni

¹¹⁵ Zinkelsen, l. c. VI, p. 554, 555.

Crimeei, și să lase pentru timpuri mai îndepărtate alungarea Turcilor din Europa.

Austria însă văzând că numai Rusia s'a folosit din uneltirile împotriva Porței, stăruia numai decât să se înceapă războiul spre a putea câștiga și ea ceva. Pentru a mulțumi pe Austria se înfățișau numai două căi : sau să se învoiască Austriei ocuparea Molodovei și a Valahiei, sau o despăgubire bănească. Mijlocul cel d'intâi displăcea Rusiei, fiindcă se temea de a ceda Austriei fie și numai cât suveranitatea pe care o aveau Turcii asupra principatelor, căci cine îi răspundea că în viitor Austria nu va face cu țările române precum făcuse Rusia cu Crimeea, și atunci Austria ar împiedeca comunicarea Rusiei cu noul proiectatul imperiu grecesc¹¹⁶. Austria însă mai la urmă fu împăcată de Rusia, făgăduindu-i că la viitoarea încăerare îi va ținea în samă moderațiunea ei. Turcia nefiind în stare să facă război, e nevoită să cedeze, și consimte la ocuparea Crimeei de Ruși prin tratatul din 4 Ianuarie 1786.

Astfel izbândise Rușii a face pasul cel mai însemnat în cotropirea Răsăritului, supunând Crimeea autorității lor, și această izbândă nu eră datorită decât sistemul lor de a fi totdeauna îndrăzneți față cu slăbiciunea Porței, Niciodată nu fuseser aplicate maximele lui Machiavelli cu mai mare credință : „Un domnitor înțelept nu poate și nu trebuie să se țină de cuvânt, când respectarea cuvântului ar eși în nefoliosul său și când au dispărut temeiurile pentru care el fuseser dat, mai ales că nici odată nu vor lipsi unui principe motive legale pentru a îndreptăți călcarea vorbei sale”.¹¹⁷ Rusia înfrângea neconținut tratatele sale, îndreptățită până la un punct la o asemenea purtare prin modul cum și Turcia înțelegea aplicarea acestor legături, adică numai pe hârtie și nu în realitate. După aceea însă nu omitea niciodată de a lua rolul de jăluitoare, tânguindu-se că ar fi în totdeauna nevinovată jertfă a uneltirilor Porței.

Dacă planul de a reînființa imperiul grecesc eră lăsat pentru mai târziu, el nu eră însă cu totul părăsit și în vederea acestuia, Rusia frământa provinciile împărăției turcești prin emisari, mai ales Iezuiți, care tindeau a le răscula împotriva dominației otomane. Acest sistem de răscoale împotriva Porței eră sprijinit de un sistem de corupție a dregătorilor turci, pentru a-i face să închidă ochii asupra uneltirilor rusești, ceace aducea pe Friderik cel Mare să zică că Turcii sunt în stare să-și vândă tată, mamă și chiar pe marele profet. Totodată pentru a găsi un nou pretext de război, Rusia încurajază pe Austria în pretențiunile sale împotriva Porței și care constau în mai multe foloase negușitorești,

¹¹⁶ Două depeși a lui Friderik cel Mare din 18 Noemv. și 13 Decemv 1783 în Zinkelsen I. c. VI, p. 444.

¹¹⁷ Machiavelli, *Il Principe*, Cap. XV.III.

apoi în cedarea Olteniei și o rectificare a granițelor Bosniei în sensul celei bucovinene. Rusia asemenea declară Porței că dacă nu va da un răspuns mulțămitor cererei împăratului, ea s'ar vedea silită a privi interesele aliatului său ca însuși ale sale, ori cât i-ar părea de rău de a jigni armonia ce există acuma între dânsa și Poartă¹¹⁸. Insuși Rusia însă nu încetează de a face neconținute încălcări ale drepturilor turcești. Așa ia în protecțiunea sa pe toți locuitorii nemulțumiți din principate și, lucru mai grav, se amestecă în certele dintre Perși și în acele ale popoarelor Caucazului, prin care tinde a face și cu dânsule precum făcuse cu Tătarii. Turcii care aveau sub supremație popoarele Caucazului, vedeau repetindu-se sub ochii lor uneltirile acele prin care Rușii ajunseseră stăpâni pe națiunea întinsă a Tătărilor, și în orice caz nu puteau rămânea nepăsători la această desbinare treptată a provinciilor împărăției, care mergeau să sporească întinderea și puterea dușmanilor lor.

Un fanatic Mulsuman, Imam Mansur, răscoală popoarele Caucazului înprotiva Rusiei, și este ajutat în ascuns de Turci; ba aceștia la urmă declară ambasadorului francez că vor sprijini acele popoare nu numai cu bani, dar și cu armată, întrucât ei au cel mai mare interes ca nimeni să nu le supună. Rușii cer atunci dela Poartă pedepsirea pașilor ce ar ajuta pe popoarele din Caucaz, amenințând cu răsbunare la caz de refuz. Turcii întâmpină la aceasta, că Rusia n'are nici un drept a se amesteca în afacerile supușilor lor; că dacă împărăteasa pretinde că aceste popoare au primit supremația ei, trebuie să-i fie cunoscută că ele nu-și puteau schimba stăpânul fără învoirea lui.

Incordarea relațiilor dintre Ruși și Turci, aduce și pe aceștia a comite mai multe abuzuri; așa uneltirile Grecilor, stârniți de Ruși, provoacă din partea Porței un firman prin care orice Grec se va fi amestecat în politică trebuia pedepsit cu moarte. Turcii distrug după aceea o biserică creștină, zidită din nou în Constantinopole.

Imputările pe care Turcii le făceau Rușilor, erau că: consuli rusești din principate ațâțau neconținut pe locuitori la răscoale; că neguțitorii turci erau tratați foarte rău în Rusia, trebuind să plătească 25% vamă, pe când cei ruși în Turcia nu plăteau decât 3%; că au primit în refugiu pe domnul Moldovei, Alexandru Mavrocordat (Firariul), care fusese mazilit de Poartă și refuză a-l trăda suveranului său; în sfârșit că au intrat cu trupe în niște țări ce nu sunt ale sale și cu deosebire în Georgia.

La aceste Rusia răspundea cum putea mai bine, și cu deosebire asupra cererei Turcilor de a părăsi Georgia, întâmpina

¹¹⁸ Zinkeisen, l. c. VI, p. 504.

că principele Heracliu s'ar fi pus sub protecțiunea ei, și că nimeni n'are dreptul de a se amesteca în țara acestuia decât dânsa ¹¹⁹.

Văzând Turcii îndărătnicia Rușilor, se hotărâsc din nou a încerca soarta armelor, și într'un mare divan din 3 August 1787 războiul este declarat.

Mersul luptei. — Turcia eră să lupte iarăși împotriva celor doi dușmani seculari ai săi, Rusia și Austria, și de sigur că împrejurările în care se întreprindea această luptă, rezultatul nu putea să-i fie favorabil. Dar putea ea face altfel? În formă Turcia declara războiul; ea eră aceea ce ataca și Rusia tot păstra rolul cel mult mai frumos de a fi în apărare. În realitate însă cei ce pornise războiul fusese Rusia și Austria: căci aceste două puteri se deprinsese acuma tot a cere dela Turci, și aceștia dăduse, atâta de mult, încât nu mai puteau da nimic, fără a ataca chiar măduva împărăției lor. Dăduse Austriei Bucovina și acuma-i cerea Oltenia și o parte din Bosnia: dăduse Rusiei Crimeea și acuma cerea Caucazul. În potriva războiului celui ascuns prin care Rușii săpau pe Turci, aceștia opuneau războiul cinstit și pe față. Soarta armelor le fu defavorabilă; dar dreptul rămase în favoarea lor.

La început Turcia, care eră mai bine pregătită decât Rusia pentru războiu, părea că va putea dobândi oare-care foloase. De aceea împărăteasa caută să determine pe împăratul Austriei, numai de cât a declara și el războiu Porței, făgăduindu-i pentru aceasta, întinderea imperiului său în Bosnia până la râul Una și în Valahia până la Olt ¹²⁰. Impăratul însă, care urmând politica sa de mai înainte, vroia să se folosească din războiul ruso-turc, fără a intra el însuși în acțiune, caută să pună prin surprindere mâna pe Belgrad, pe când la Conatantinopole internunțial asigură pe Poartă despre prietenia Austriei, și despre intențiile sale binevoitoare. Totuși în 1788 împăratul Iosif al II-lea se hotărăște a da urmare alianței sale cu Rusia și declară Turcilor războiu, motivându-l prin faptul că Poarta nu dăduse ascultare dreptelor cereri ale Rusiei, și nu luase în băgare de samă convenită stăruințele Austriei, pentru restatornicirea păcei; că prietenia și alianța ce o legau de Rusia, o sileau să-și îndeplinească îndatoririle și să iee parte activă la luptă. Cu drept cuvânt întâmpina

¹¹⁹ Motivele războiului sunt bine formulate de o depeșă a lui Diez c. regele Prusiei; „Les concessions que les Turcs avaient faites dans des moments d'engourdissement et de trahison ont tourné la tête aux Russes et aux Autrichiens. Plus les premiers étaient traitables, indulgents et pacifiques, plus les derniers devenaient brutals (sic), insolents et brusques. Ces moyens qui avaient servi a escroquer la Crimée étaient employés à la fois dans la Georgie, en Egypte, dans le Dageesten, en Perse, dans la Moldavie et la Valachie?“. Raport d'n 25 August 1787, N. Iorga *Acte și Frg.* p. 221.

¹²⁰ Zinkeisen, l. c. VI, p. 640.

Poarta că de cinci-zeci de ani de când exista pace între dânsa și Austria, ea nici odată nu dăduse aceștia vre-un motiv de tânguire ba chiar în diferite rânduri adusese curței imperiale dovezi neîndoelnice de prietenie, precum cu cedarea Bucovinei, protejgurea năvilor austriace contra prădăciunilor Barbareșcilor, îngăduirea comerțului liber pe Marea-Neagră, primirea de consuli în Moldova și Valahia și altele multe. Toate aceste însă erau în zădar. Nu mai mergea a despoia pe Poartă pe ascuns de posesiunile sale și trebuia deci alergat la putere. Ba împăratul chiar se prefăcea față cu lumea, că întreprinde din nou rășboiul sfânt, și că va curăți lumea de un neam de barbari ce de atâta timp o biciuise.

Politica Austriei de a „pescui în apă tulbure” eră urmată acuma tocmai de acea putere care pe timpul lui Friderik cel Mare, caracterizase cu atâta ironie acel sistem de a se mări și a se întinde, folosindu-se de încurcăturile altora. Ministrul Hertzberg al Prusiei nutrea un plan după dânsul cu totul sigur pentru a face ca patria sa să ajungă cea întâi putere din Europa, prin rășboiul ce se încinsese. Anume acela de a sfătui pe Poartă să cedeze împăratului Moldova și Valahia, iar Rusiei Crimeea, Oczacowul și Basarabia, sub condiție ca Franția, Prusia și alte puteri să garanteze imperiului otoman o existență asigurată dincolo de Dunărea. Cu prețul acesta s-ar putea îndupleca pe Rusia, ca să renunțe la supremația asupra Georgiei și Caucazului; iar Austria ar renunța în favoarea Poloniei la Galiția și Lodomiria, care și ea la rândul ei ar ceda Prusiei Danțigul, Thorn și câte-va districte mărginașe. În privința țărilor române adaugă ministrul prusian, în o depeșă către ambasadorul său în Constantinopole : „că ce folos trage Turcia din Moldova și Valahia, care nu slujesc la altceva decât de a îmbogăți câțiva Greci păcătoși și seraiului sultanului, sau de a hrăni câteva oarde de Tătari?”¹²¹

Acest plan însă eră cu neputință de realizat față cu îndărjirea Porței, care văzând mai ales că rășboiul înprotriva sa eră condus cu atâta neghibăcie, nici n’ar fi primit să audă o asemenea propunere; ba ea cerea chiar drept condiție a păcei ca Rusia să renunțe la suveranitatea asupra Tătarilor, și se redeie libertatea Crimeei.

Și într’adevăr că rășboiul eră condus din partea aliaților nici că se poate mai rău : În anul 1787 când încă Austria nu intrase în luptă, Rusia obținuse oarecare foloase pe mare la Oczacow și în Crimeea; de altmintrele se ținea mai mult în apărare. Când intră și Iosif în luptă, acesta în loc de a concentra trupele sale asupra unui singur punct și a cădea cu toată grutatea asupra Turcilor, se pune și el tot în apărare și își reșchirează trupele

¹²¹ Zinkeisen l. c. p. 675, comp. p. 685. Comp. N. Iorga, *Acte și Fry.* II, p. 226 și 227.

sale pe o linie cu totul întinsă depe la granițele Bosniei până în Bucovina. Tocmai în luna lui Septemvrie 1788, un an după încăerarea războiului, izbutesc Austriacii a pune mâna pe Hotin; însă capitulațiunea acestei cetăți se face cu atâtea condițiuni favorabile garnizoanei turcești, încât ea părea luată mai curând prin o învoială decât prin soarta armelor. Așa bunăoară nu numai că se permitea garnizoanei și locuitorilor să părăsească cetatea cu steaguri și muzica în frunte, luând cu dânsii toată averea lor; dar li se dădea un termen de 10 zile pentru a-și pune afacerile în orânduială; li se asigura întreținerea în timpul retragerii lor și li se făgăduia încă și 3.000 de căruți pentru transportul averilor lor. O asemenea capitulațiune eră încă necunoscută în istoria militară și adversarii Austriei pierdură prin ea toată încrederea ce o avea Europa în puterile ei. Apoi Turcii bat pe imperiali la Mehadia și-i aruncă peste Timiș. Împăratul venind în persoană în ajutorul generalului Wartensleben, după o încercare nu prea fericită, se retrage în lagărul dela Lugoș, unde o panică năprasnică pune în noaptea de 20 -21 Septemvrie pe fugă toată armata lui, astfel că el singur scapă de pericol, numa cât cu mare greutate. Poarta deci în asemenea împrejurări n'ave nevoie să cedeze, și cu atâta mai puțin, de când și Svedia aliându-se cu dânsa, declarase război Rusiei (21 Iulie 1788).

Cătră sfârșitul anului 1788 aliații însă încep a reputa oarecare foloase înprotiva Otomanilor. În 17 Decemvrie pe un frig de 23 de grade, Rușii reușesc deși cu mari pierderi, a lua Oczakowul, astfel că anul 1789 pare a se arăta de mai bun augur pentru aliați și aceasta aprinde atât de tare pe împăratul Iosef al II-lea, încât. în mintea sa Turcii erau bătuți și alungați din Europa. În o scrisoare cătră principele de Nassau el spune cu o siguranță într'adevăr împărătească că: „în primăvară va fi pentru Ruși o jucărie de a lua Benderul, și să se întindă pe malul stâng al Dunărei; pe malul drept al acestui fluviu cuceresc eu Belgradul și mă întind în Sârbia. Luarea Nișei, a Vidinului, Serajevului și în sus pe râul Sava a Berbirului, Banialukăi și Costanovicei sunt întreprinderi care sunt terminate până în August. Dacă vizirul ar veni în contra mea sau a Rușilor la Dunărea, după ce va fi bătut, îl voi alunga până sub tunurile Silistrei. În Octomvrie 1785 regulez un congres, după ce poporul lui Osman va ruga pe Ghiauri pentru pace ș. a. m. d.”

Rușii aveau ce e drept în rândurile lor un general de întâiul ordin, pe vestitul Suvaroff, eroul Alpilor, și dacă armata, ar fi fost sub comanda acestuia, fără îndoială că războiul ar fi luat, pentru aliați un mers mai favorabil; dar el eră numai cât un comandant de a doua mână, pe când șeful suprem al armatei de operațiune eră Potemkin, favoritul Caterinei, care însă, după cât se vede din acest războiu, eră mult mai destoinic a se purta prin budoare decât pe câmpul de bătălie. Cu toate că Suvaroff

bate în două rânduri pe Turci la Focșani (31 Iulie) și la Mărtineșt (22 Sept.), Rușii și Austriacii în loc de a urmări pe Turci, se așază pentru a petrece iarna cei dintâi în Iași, cei din urmă în București.

Austriacii sub principele de Coburg intră în capitala Munteniei conduși de Cantacuzino și Câmpineanu. Coburg luă „cvartir” în casele lui Brancovanu. El înjgheabă îndată un divan din boierii plecați Austriei și se făcu și jurământul de credință al țării către împărat. Boierii însă prefăcură formula jurământului din care Coburg scosese promisiunea privilegiilor recunoscute de Poartă și se amintea numai vasalitatea Munteniei către Ungaria, în o alta în care acele privilegii erau amintite iar vasalitatea către Ungaria eră înlocuită cu fraza : „unind folosul pământului nostru cu interesul (sic) stăpânirii împăratului pentru binele de obștie”. Boierii făgăduiau prin acest jurământ „la cele prin putință spre ajutorul oștirii și pentru ocrotirea țării vom fi cu toată silința, neîmpublicând cele ce sunt de slujbei”. Schimbarea formulei jurământului cerut de Austria este de o mare însemnătate pentru cunoașterea mentalității clasei boierești din acel timp. Ea dovedește o licărire de conștiință națională în niște cugete ce păreau adormite de vitregia vremilor și de repetatele apăsări și alcătuieste o vrednică paralelă la protestul or cât de în formă al Moldovenilor contra stoarcerilor oștirilor rusești din războiul din 1768—1774.

Nu numai atâta. Și alte idei se văd apărând în mințile boierilor. Anume Ioan Cantacuzino partizanu Nemților și al Rușilor la care el se retrage chiar după încheierea păcii, cere dela mai marii Rusiei, Potemkin, Suvaroff, ca să se întăriască din nou vechiul așezământ al alegerii domnitorilor, pentru ca astfel el să poată reveni în scaunul înaintașilor săi și a întemeia un stat creștin mare și puternic din România amândouor principatelor.

Rusia se gândia și ea la o unire a Românilor tot în felul cum o cerea Cantacuzino, anume ca, „toate țările așezate între Nistru, Marea Neagră, Dunăre, Olt și granițele Austriace, cunoscute sub numele de Basarabia, Molodva, și Valachia să alcătuiască de atunci înainte un stat liber și neatârnat, ocărmit de un principe de religia stăpânitoare a țării, care stat să nu poată fi niciodată întrunit la vre’o altă Putere, dar să slujească de stavilă vecinilor lui pentru a înlătura dela ei ori ce pricină de neînțelegere”.

Și totuși ce slabă eră acestei brume de conștiință națională în sufletul al clasei boierești când o vedem desfătându-se la balurile date de Nemți și plătite cu lacrimile poporului !

O cronică ne spune că „iubiau boierii și mai ales muerile muzicile și balurile nemțești. Bărbații jucau pătimaș ca străinii jocuri de cărți ce erau pe atunci la modă, faraonul, iară femeile se prindeau la danțuri românești spre desfătarea străinilor”. Despre unul din aceste danțuri, hora, călătorul rus, Struve, spune

că; „gustul lui cel mai voluptos îngânat de o arie simplă și monotonă — un pas înainte, un pas îndărăt timp de trei sferturi de oră, este tot *da și nu*”. Nunțile se făceau cu mare strălucire tot pentru a *incânta* pe noii stăpâni ai țării¹²².

Cele două victorii ale Rușilor întetesc și mai mult pe Prusia a urmă politica ei față cu Poarta, și a-i cere numai decât ca să consimtă la planul propus de dânsa, și să jertfiască oare-care provincii pentru a asigura rămășița imperiului într'un mod neîndoelnic, plan pe care l-am văzut cât de puțin neinteresat eră din partea Prusiei. Pentru a sili pe Turci la primirea lui, ea le dă a înțelege că la caz când ei ar stăruii în refuzul lor, Prusia se va alia cu dușmanii Porței, când atunci peirea ei ar fi sigură, de vreme ce n'ar mai fi în Europa nici o putere care să fie în stare a o apăra : Proiectul de tratat cu Poarta este cuprins în 4 articole : 1. Apărarea pavilionului prusian în contra Barbarescilor. 2. Primirea Prusiei, Angliei și Olandei în pace și orânduirea trebilor polone după cum ar cere-o interesele republicei și acele ale Prusiei. 3. Sprijinirea Porței de către Prusia cu toate puterile sale, îndată ce Turcii ar fi respinși peste Dunăre, și anume până când ei ar rămânea în liniștita stăpânire a tuturor țărilor lor de dincolo de fluviu ; pentru care ei se îndatoresc a face pe Austria să înapoiască Galiția către republica Poloniei, în schimb pentru Moldova și Valachia pe care Poarta le-ar ceda Austriei. 4. După încheerea păcii garantarea tuturor posesiunilor turcești de dincolo de Dunăre de către Prusia, Anglia, Olanda, Svedia, Polonia și alte țări ce ar voi să se înțeleagă la aceasta și alianța defensivă a Prusiei cu Turcia, pentru protegurea mutuală a posesiunilor lor.

Poarta însă, deși începuse a se retrage înaintea dușmanilor săi, nu voiește să primească acest tratat, de vreme ce prin el ea perdeea de sigur și nu câștigă de cât problematic.

Ministrul Prusiei, care ținea cu orice preț să scoată la un capăt planul său, propune atunci Porței o alianță ofensivă și defensivă, îi făgăduiește sprijinul cu toate puterile în primăvara viitoare și-i deschide speranța de a putea să-i se lese și provinciile române crezând că va putea înduplecă pe împăratul să renunțe la ele, dacă i s'ar ajuta la supunerea provinciilor belgice ce se răsculară și se făcuseră mai cu totul neatârinate¹²³.

În urma acestor propuneri tratatul se și încheie între Prusia și Turcia, și din neîngrijirea ambasadorului prusian, se trece în el o condiție cu totul favorabilă Porței, anume că Prusia se în-

¹²² Vezi *Ocupația Austriacă în anii 1789—1791* de N. Iorga în *An. Ac. Rom.* II, Tom. XXXIII, 1911 p. 222 și urm. Analiza călătoriei Voyage en Crimée 1793 în *Arhiva din Iași* III, p. 209. Rezumatul cererii divanului Valachiei în Hammer, publicat în *Conv. lit.* XXI, 1901, p. 1126—1129 și..... *ibidem* XLIV, p. 403.

¹²³ Zinkeisen, *l. c.* VI, p. 740.

datora a întrebuița toate puterile ei pentru a ajuta pe Poartă contra dușmanilor ei, și nu va înceta a se război cu dânsii până când va asigura Sublimei Porți posesia liniștită a tuturor țărilor dela sudul Dunării¹²⁴. Prusia, care în toată politica sa față cu Poarta tindea numai cât la mărirea sa pe socoteala Austriei, și se prefăcea a fi în contra Rusiei numai pentru a dobândi încrederea Porței și a o îndupleca la primirea tratatului, se arată nu se poate mai nemulțumită cu înserțiunea acestei clausule, revocă și pedepsi pe ambasadorul ei, cu atât mai mult cu cât știrea despre acest tratat umplu toată Europa de cea mai mare îngrijire.

Între aceste însă Iosef al II-lea murise (1790), și-i urmasa pe tronul Habsburgilor *Leopold*, care văzu în curând ce riscată fusese politica predecesorului său, și se hotărî să dregă răul făcut, încheind cât se poate mai curând pace cu Poarta. Fiindcă știea pe Prusia aliată cu Turcii se adresă către dânsa, arătându-i că ar fi dispusă a încheia pacea și cerând pentru jertfele făcute condițiile tratatului dela Passarowitz. Prusia susținea planul ei; Anglia propune să se ia ca bază de pace status quo ante bellum. Austria care nu înțelegea să cedeze Prusiei bogatele țări ale Galiei pentru Bosnia și Oltenia, se pleacă și ea mai curând la propunerea engleză, și astfel planurile Prusiei sunt cu totul înlăturate. Această putere ea însăși văzând că nu poate câștiga nimic¹²⁵, se hotărăște a lua rolul neinteresat de simplă mijlocitoare a păcei, și propune Austriei a înapoi Porței toate cuceririle făcute fără a ceda ceva din ele Rusiei, a se îndatori să nu mai sprijine pe Rusia în nici un mod, ci din contra să o înduplece a încheie și dânsa pace cu Poarta, pe baza celui mai strict status quo. După multe discuțiuni se subscrie în sfârșit în 27 Iulie 1790, convențiunea dela Reichenbach în următoarea cuprindere: 1. Regele de Ungaria și Bohemia se îndatorește a încheia cu Poarta, și cu consimțământul acesteia un armistițiu, căruia să-i urmeze pacea pe baza celui mai strict status quo ante bellum. Niște modificațiuni în scopul de a asigura granițele, nu pot fi întreprinse de cât cu libera învoire a Porței și prin mijlocirea regelui de Prusia și a aliaților săi. Dacă din o asemenea ar rezulta pentru împăratul vre-o sporire de teritoriu, atunci se va încuviința și regelui de Prusia un echivalent corespunzător;

¹²⁴ Textul în N. Iorga, *Acte și Frg.* II, p. 282.

¹²⁵ Singurul folos ce l' trase Prusia din intervenirea ei în politica otomană, fu încuviințarea de a avea un consul la Iași, care i se dă în 1787. Vezi Choiseul c. af. streine, 11 ian. 1787, *Hurm. Doc. Supl.* II, p. 42

În 18 August 1790 regele Prusiei scrie lui Knobełsdort; N. Iorga, *Acte și Frg.* II, p. 306; „J'ai ainsi sacrifié mes intérêts les plus précieux avec un désintéressement et une générosité, dont il n'y a point d'exemple dans l'histoire“ désintéressément et une générosité, dont il n'y a point d'exemple. Ca și când ar fi putut face altfel!

2. Regele de Ungaria și Bohemia se oprește de acum înainte dela ori-ce participare directă sau indirectă la războiul dintre Rusia și Poartă, și stabilirea păcii între aceste două puteri va fi privită ca o afacere cu totul a parte; 3. Regele de Prusia ia asupra-și, împreună cu puterile maritime, aliatele sale, garanția statului quo, și se va îngriji ca îndată după încheierea armistițiului între Austria și Poartă, să se întrunească un congres în care să se reguleze pacea prin intervenirea Prusiei și a aliatelor sale. Această convenție e ratificată puțin timp după încheierea ei, și trupele austriace încep deîndată a se retrage dela granițele otomane. Rusia protestează contra părăsirii, prin convenția dela Reichenbach, a tuturor cuceririlor făcute, spunând că Austria fiind aliată cu dânsa nu putea singură încheia pacea¹⁻⁶. Austria însă nu ținu seamă de acest protest.

Cu Rusia însă războiul se urma înainte. Rușii cuprind una după alta cetățile Chilia, Tulcea, Isaccea și în sfârșit Ismailul, luat peste așteptarea tuturor prin bravura, îndrăsneala și curajul lui Suvaroff. Totodată ei rapoartă foloase în Cuban și la Marea Neagră, astfel încât ei se aflau în o pozițiune destul de favorabilă, când către sfârșitul anului 1790 se adună congresul dela Șistov, ce fusese prevăzut prin convenția dela Reichenbach.

Rusia nu voiește cu nici un chip să ia parte la tratările pentru pace, ce se încep aici, fiind mai ales puternic sprijinită de Anglia, în care opozițiunea, reprezentată prin celebrii oratori Fox și Burke, silește pe ministrul Pitt să țină partea Rusiei. „Cum ar putea Anglia, spunea Fox în parlament, să pretindă dela, împărăteasa Rusiei, ca după un războiu de patru ani, să înapoiască toate cuceririle făcute cu niște jertfe atât de uriașe? Și ce drept ar avea Anglia a o sili la înapoarea Oczakowului, și a începe pentru aceasta un războiu, în care s'ar pune în rizic toate avantajele pe care Anglia le trage din alianța sa cu Rusia, mai ales prin comerțul înșămnat ce-l face cu dânsa?”

Între aceste Poarta se afla în poziția cea mai critică.

Intocmirea păcii mergea foarte gr u și fiind nevoită de a menține armarea și în contra Austriei, până la definitivă încheiere a tratatului, ea nu putea întrebuița trupele în contra Rusiei, în cât de fapt Austria ajula pe Ruși, în modul cel mai efectiv, și tratările de pace nu făceau decât a încurca pe Turci în operațiunile lor.

Trebuie vântul cel puternic al revoluției franceze, care amenința de a răsturna toate monarhiile din Europa, pentru a împinge la liman vasul cel greoiu al păcii dela Sistov. Această pace se încheie definitiv în 4 August 1791, prin un tratat în 14 articole: Austria înapoieste Porței toate cuceririle și anume: Molodva și Valahia, dobândind dela dânsa Orșova și o îndreptare

¹⁻⁶ Daniel Dollin c. dogele, 2 Oct, 1790 Hurm. Doc. IX, 2 p. 183.

de graniță către Bosnia. Hotinul este reținut de Austriaci ca garanție până la încheierea păcii cu Rusia, iar aceștia se îndatorează să nu mai sprijini războiul contra Porței, nici direct nici indirect ¹²⁷.

Pacea dela Șiștov și o nouă victorie a Rușilor la Măcin (19 Iulie 1791) grăbesc încheierea păcii și cu această putere. Turcii speriați, cer numai decât de la guvernul lor încheierea păcii cu Rusia. Aceasta, sprijinită de Anglia, dobândește dela Turci toate cererile sale și astfel se încheie pacea dela Iași, Ianuarie 1792, prin care se întărește pacea dela Kuciuk-Kainargi, convențiunea dela Ainali-Kawak, cesiunea Crimeei și a insulei Taman. Nistrul va fi deacum înaintea marginii despărțitoare între Rusia și Turcia, dobândind Rusia Oczakovul în deplină stăpânire. Rusia înapoiește Porței Basarabia cu cetățile Akerman, Chilia, Bender și Ismail, precum și Moldova, ¹²⁸ însă sub condițiunea reînnoită, ca Poarta să respecte toate stipulațiunile prevăzute în tratatele anterioare în favoarea Moldovei și a Valahiei, și anume să nu le supună în urmă la contribuțiuni, să le scutească pentru doi ani de bir și să dea timp de 14 luni libertate locuitorilor de a se strămuta unde vor voi. În Caucaz de asemenea Rusia păstrează înfluența dobândită.

Rezultatul acestui războiu nu era de loc acela ce se așteptase. La început se credea că s'au împlinit veacul Turcilor, că peste puțină vreme ei vor mai putea rezista în fața loviturii a două împărății mari și puternice; și cu toate aceste păcile încheiate le erau cât se poate de favorabile. Turcii scăpară și de astă dată, din pricina neghibăciei cu care războiul fusese condus, mai ales din partea Austriei, în cât se repetă până la un punct ceea ce se petrecuse în războiul din 1736, când tot din cauza Austriei, Rusia încheiase cu Turcia o pace defavorabilă. Deosebirea era numai că foloasele Turcilor în contra Austriacilor fiind de astă dată mai mici, și Rușii eșiră cu niște câștiguri mai mari din acest război decât din acel de mai înainte. Între aceste era întinderea granițelor lor până la Nistru și dobândirea Oczakowului. Totodată se sfârșise prin acest războiu certele în privirea Crimeei, care rămăseseră de acum înainte în necontestată stăpânire a Rușilor. În privința țărilor române, Rușii urmau politica de mai înainte de a se arăta apărătorii intereselor lor, pentru a câștiga simpatia acestora, și a-și întări din nou influența asupra-le, reînnoind stipulațiunile acele privitoare la dreptul de intervențiune a Rușilor în favoarea lor.

¹²⁷ Zinkelsen, l. c. VI, p. 828.

¹²⁸ Să se observe despărțirea de către Rusia a Basarabiei (ținuturile de jos ale Moldovei răsăritene cu cetățile.... Chilia și Cetatea Albă, în stăpânirea turcească de pe timpul lui Ștefan cel Mare, 1484), de Moldova.

II

ȚĂRILE ROMÂNE DELA PACEA DE IAȘI

PANĂ LA RĂSBOIUL DIN 1806

1792—1806

1. ISTORIA MUNTENIEI ȘI A MOLDOVEI DELA 1791—1799¹

Până la anul 1792 se arătase pe rând ca mușterei pentru tronurile române opt familii grecești, care sunt următoarele după rândul înfățișării lor în arena mezatului: Mavrocordat, Ghica, Calimah, Ipsilanti, Moruzi, Caragea, Suțu și Mavrogheni. Câte-va din ele fuseser reprezentate prin mai mult de un competiitor, încât Turcii nu mai erau nevoiți, ca la începutul epocii fanariote, să pună pe domni a juca în așa de repețite rânduri contradanțul domnesc între Iași și București, spre a-și scoate câștigurile lor. Se mâncau între ele în destul aceste familii grecești, atât pentru postul de dragoman cât și pentru acele de domni în țările române și, lucru caracteristic, pările ce le întindeau aceste familii unele asupra altora, spre a se discredita în ochii Porței, erau mai ales aplecarea cătră Ruși².

Muntenia

¹ Mihaiu Suțu 1791—1793

Alexandru Moruzi 1793—1796

Alexandru Ipsilanti 1796—1797

Constantin Hangerli 1797—1799.

Moldova

Alexandru Moruzi 1792—1793

Mihaiu Suțu 1793—1795

Alexandru Calimah 1795—1799.

² Verninac c. Delacroix, 19 Iulie 1796. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 148 : „Sept ou huit familles grecques se succèdent dans la charge importante de dragoman de la Porte et de princes de Valachie et de Moldavie ; leur acharnement réciproque à se desservir est extrême, quoiqu'elles soient presque toutes unies par le lien du sang, s'accusant mutuellement d'être dévouées aux Russes". Tot acolo „les Sutcho sont rivaux des Moruzzi". Alta din 2 Sept. 1796, *ibidem* p. 155 : „Les Moruzzi qui sont les ennemis mortels des Ipsilanti". Insărcinatul republicii franceze c. ministrul af. străine, 9 Iulie 1802, *ibidem*, p. 225 : „Les factions Moruzzi et Callimaki se disputent le trone de Valachie". Alta din 9 Aug. 1802, *ibidem*, p. 226 : „La maison Suzzo alliée à celle des Callimaki a moyenné le retour du prince Michel Suzzo sans lequel la famille rivale des Moruzzi aurait eu trop grand avantage dans la lutte actuelle".

Astfel învinuindu-se unul pe altul și răsturnându-se de pe tronuri în temniță sau mormânt, domnii Greci, cu cât înaintează epoca fanariotă, devin la rândul lor un element tot atât de nesigur și de șovăitor pentru stăpânii din Constantinopole, ca și vechile domii naționale ale țărilor române. Se schimbaseră numai aluatul; forma în care el eră dospit și copt eră aceeași. Raporturile neapărate izvorâte din firea lucrurilor rămăseseră neschimbate. În loc de Unguri și de Poloni se înalțaseră acuma Nemții și Rușii, tot puteri care excecitau farmecul atragerei lor pe creștinii împărăției otomane, cu atâta mai mult că expuși unei barbare exploatare și necunoscând încă pe deplin firea tot atât de despoitoare a preinșilor frați întru Hristos, ei trebuiau să graviteze cătră centrul atracțiunii religioase.

Muntenia deșartată de Nemți după încheierea păcei dela Sistov, redobândește domnitorul ei propriu încă din 1791 și anume pe Mihai Suțu, care se suie în tron puține zile după 4 Septembrie³, data eșirei trupelor germane din București.

Mihai Suțu în Muntenia, 1791—1793. — Turcii trimit împreună cu Vodă Suțu în București pe un pașă care să facă act de autoritate în Muntenia, după stăpânirea germană, și care prezidează la întronarea domnului. Boierimea se grăbi, văzând iarăși pe Turci stăpâni ai țării lor, a veni să-și arate deplina ei supunere cătră trimișii împărăției, sărutând domnului mâna, și apropiind sfiicioasele buze numai de poala hainei strașnicului de Turc⁴.

Urmările războiului purtat în mare parte pe corpul Munteniei între Turci și Austriaci se arată în curând după retragerea războitorilor din cuprinsul hotarelor ei, în o ciumă sămănată de dânsii și încolțită sub putrejunea oștirilor, și care răsare sălbatecă și omoritoare îndată după a lor îndepărtare⁵.

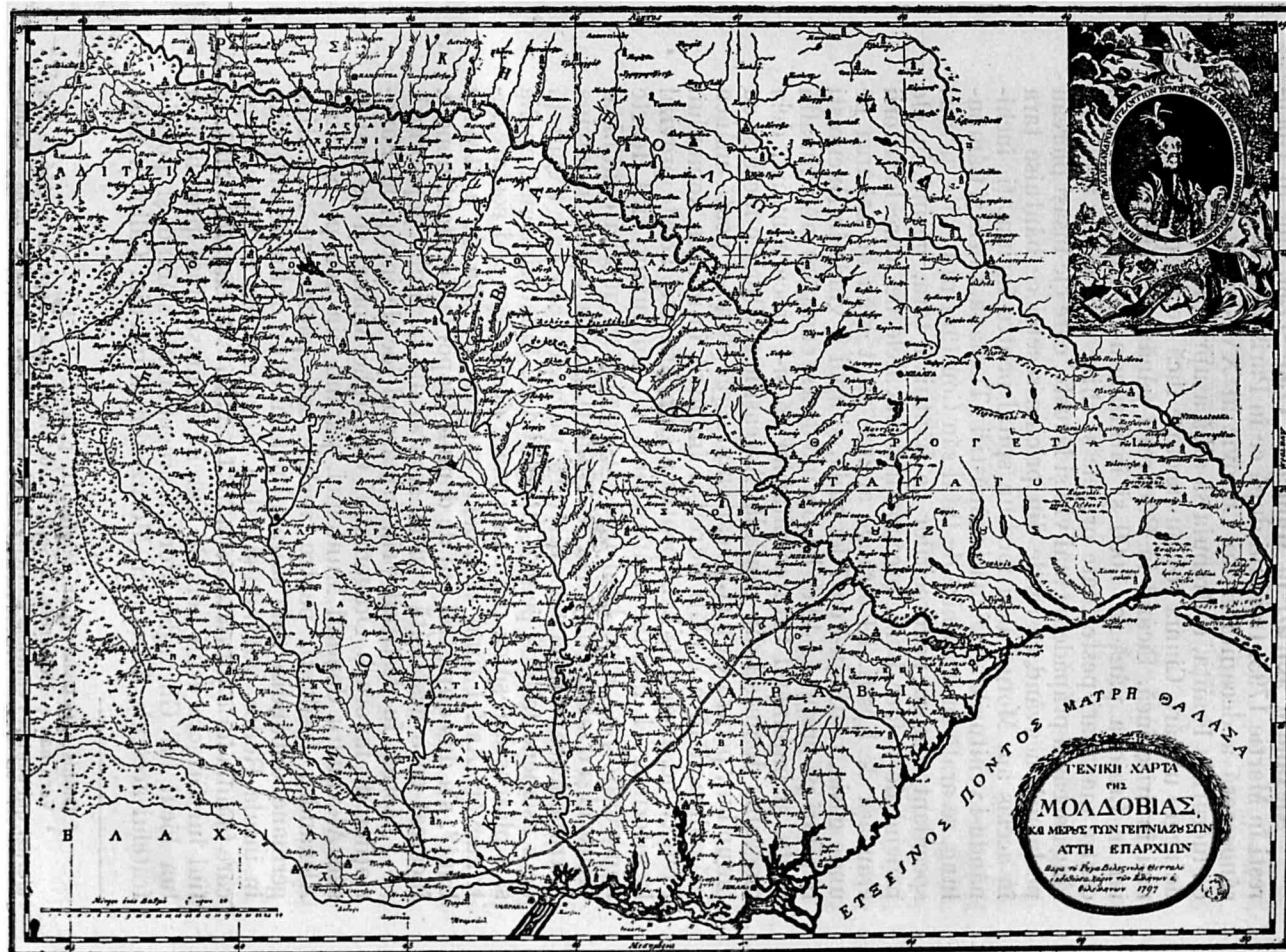
Pe atunci se afla la Constantinopole ca dragoman fratele domnului Moldovei Alexandru Moruzi, anume Gheorghe Moruzi. Acesta izbuti prin stăruințele sale la Poartă, de a procura domnia Munteniei fratelui său Alexandru, domnul Moldovei. Schimbarea se făcu în aparență în interesul Turciei care fiind pe atunci gata a declara din nou războiu Rusiei, aveă trebuință de un domn mai bătrân și mai experimentat în expusa Moldovă⁶.

³ *Cronologia evenimentelor din Moldova și Valachia de la 1768—1821*; scrisă de un Român anonim în gicește în *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei* de Constantin Erbiceanu, București, 1888, p. 500.

⁴ Dionisie Eclesiarcul în Papiu, II, p. 183.

⁵ *Cronologia evenimentelor din Moldova și Valachia*, Erbiceanu, I, c. p. 500.

⁶ Raportul lui Constantin (Stamati?) c. af. străine, din 20 Febr. 1793. *riurm. Doc. Supl.* II, p. 85. Un alt raport al lui Hénin c. af. străine, 1 Sept. 1793, face din greșeală pe Alexandru Moruzi *talăl* dragomanului Gheorghe, *ibidem*, p. 90. Acel al lui Descorches c. af. străine, 30 Octom. 1793, *ibidem*, p. 95 spune exact că e fratele său. Dionisie Eclesiarcul în Papiu II, p. 183, greșeste când face pe Mihai Suțu să domnească în Valachia 3 ani, până la 1795, în 1793 el fu înlocuit cu Alexandru Moruzzi.

Harta Moldovei făcută în 1797 de Rîlga Veresni. Sus este portretul lui Alexandru cel Mare Domnul Moldovei (1765—1799)

Alexandru Moruzi în Muntenia, 1793—1796, vine în București în Martie 1793, trei luni după ce în Paris se petrecuse drama sângeroasă a decapitărei lui Ludovic al XVI-lea și schimbarea de lucruri în Franța, ce trebuia să aibă asupra țării române așa de negre urmări. Ciuma tot nu încetase încă pe timpul lui, ba se mai întărise încă, făcând în București până la 10000 de jertfe, iar în Craiova până la 3000 și întinzându-se din aceste două centre mai mari peste toate orașele și chiar prin satele țării. Pe lângă această prăpădenie mai vin și lăcuste, care ele însăși piereau pe lanuri, neavând ce roade din pricina secetei ce bântuise țara în acelaș an. Moruzi deși face un spital pentru inciumați, închinându-i veniturile a trei mari mănăstiri : Tismana, Cozia și Câmpulung, se arată în deosebire de tatăl său Constantin, în alte priviri speculant asupra nenorocirilor ce bântuiau țara, găsind în ele prilejul de a face bani, preocupând bucatele de care locuitorii erau așa de lipsiți. El strânge anume mult grâu de zaharea pe unde găsia, plătindu-l cu 7 lei chila, și apoi îl vinde în București la pitari pe prețul de 40 de lei, oprind de a se cumpăra grâu din altă parte, și impunând tuturor pitarilor să și-l procure numai dela magaziiile domnești din capitală. Aceeași negoțitorie o făcea și cu porumbul, pentru ca nici măcar omul sărac să nu-și poată mânca mămăliga, fără a o plăti întreit și împătrit în mâinile domnului. Pretextând nevoia de bani pentru a cumpăra chip aceste provizii locuitorilor, el impune mănăstirilor un împrumut silit foarte impovăraător, a căruia bani însă nu-i mai restituie niți odată. Mai făcuse el și o fabrică de hârtie la Afumați, pe care o puse în sarcina mitropoliei când fu să plece din țară, pe cuvânt că ea are trebuință de o asemenea fabrică pentru tipografia ei, îndatorind mitropolia să-i plătească o sumă mult mai mare decât ceea ce-l costase într'adevăr. Astfel fiind el „foarte meșter în arta de a strânge bani”, s'a dus după trei ani de domnie înapoi la Constantinople, încărcat cu o nesfârșită avuție, stoarsă din lacrimile poporului⁷.

Moruzi fu destituit prin următorul joc de intrigi al Fanarioților de favoruri. Dragomanul Gheorghe Moruzi și cu fratele său Alexandru domnul Munteniei, pârând din nou pe bătrânul Alexandru Ipsilanti, pentru vechile sale păcate cu simpatiile germane, dobândise dela sultanul pentru el un ordin de surgunire în insula Rodos, putându-și astfel alina ura cea neîmpăcată pe care familia lor o jurase acelei a lui Ipsilanti⁸. Alexandru Calimah, fiul lui Grigore celui ucis de Turci, izbuteste însă prin bani a lua locul lui Gheorghe Moruzi dragomanul, slăbind și poziția fratelui acestuia Alexandru Moruzi din Muntenia. Calimah prie-

⁷ Dionisie Eclesiarcul în Papiu, II, p. 184.

⁸ Verninae c. Delacroix, 2 Sept. 1796 Hurm. Doc. Supl., I, p. 155 : „Les Moruzi qui sont ses ennemis mortels, firent exiler le père il y a 30 mois” Comp, un raport din Noemv-Dec. 1793, asupra surgunirei lui, *ibidem*, p. 96.

tenul familiei Ipsilanti face ca acesta să fie nu numai rechemat din surgun, dar să i se dea în curând locul lui Moruzi din Muntenia, cu toate că fusese disgrațiat de Poartă, pentru purtarea lui înviderat părtinitoare Nemților, familia închisă și batjocorită și fiul său torturat''. Dar Turcii uitau tot așa de ușor trădările, ca și Grecii ocările, de îndată ce se arată ochilor unora lucrarea aurului, celorlalți numai perspectiva de a-l aduna. Nu doar acumă se urca pentru prima oară un domn disgrațiat înapoi pe tronurile române.

Când în 1796 Alexandru Moruzi simțindu-și poziția peste putință de susținut mai departe, se retrage din scaun, se ivesc de îndată patru serioși concurenți pentru domnia vacantă : Hangerli iar un dragoman al lui căpitan-pașa, adecă al marinei, ca și Mavrogheni, Alexandru Mavrocordat fiul lui Constantin, Alexandru Ipsilanti și de curând mazilitul din Moldova (în 1795) Mihai Suțu. De și Francezii sprijineau mai ales candidatura lui Mihai Suțu, Alexandru Ipsilanti favoritul Nemților izbutește a urca pentru a 3-a oară treptele tronului muntean ⁹.

Alexandru Ipsilanti în Muntenia, 1796—1797. — Domnul bătrân „alb ca oaea”¹⁰, care venise pentru ultima oară în tronul Țării Muntenesti, se purtase ca un tânăr la dobândirea ei; își cheltuisese ce avuse și ce n’avuse, îndatorindu-se până în grumaji la bancherii constantinopolitani spre a pune mâna pe doritul scaun. Firea lui se și schimbă cu totul din această pricină. El nu mai căuta după reforme ca în prima lui domnie în Țara Muntenească, ci a face bani eră toată strădănuința bătrânelor sale puteri. El stoarse țara ca un moșneag cu inima împietrită, care nu mai asculta nici de plânsetele văduvei, nici de lacrimile orfanului și deveni un adevărat biciu pentru țara, pe care el altă dată se încercase să verse un balsăm tămăduitor¹¹ întocmai cum făcuse și Constantin Mavrocordat, dovedind încă odată că împrejurările sunt mai tari decât voințele individuale. După ceva peste un an de domnie, Alexandru Ipsilanti este mazilit și înlocuit cu Constantin Hangerli, care sfârși ca și tovarășul său, Mavrogheni, primind moartea din mâinile calăului. Nu aveau noroc acești *uzurpatori* ai tronurilor fanariote!

Mazilirea lui Ipsilanti avu de pricină următoarele împrejurări: În timpul domniei lui se arată primele manifestări ale unei periculoase răscoale în sinul împărăției mahometane, care trebuia să aibă grele urmări asupra mersului trebilor ei interne, pe cât și să complice la sfârșit pe acele în care ea se afla cu Rusia,

⁹ Trimisul republ. franceze c. af. străine, Ian.-Febr. 1796, *ibidem*, p. 137, cf. Verninae c. Delacroix 2 Sept. 1796, *ibidem*, p. 155.

¹⁰ Dionisie Ecclesiarcul, în Paptu, II, p. 184.

¹¹ Fotino, *Ist. Daciei*, II, p. 183.

și să concure a deslănțui un nou războiu între ea și colosul nordului — răscoala lui Pasvanoglu din Vidin.

Pasvanoglu fiu și nepot de hoți care perise în spânzurătoare, după ce își câștigă prin participarea sa inimoasă în războiul cu Austria iertarea sultanului și înapoarea a parte din avutul părintelui său, își organizează din toți vagabonzii și răii împărăției un fel de armată cu care începe a prăda atât provinciile turcești cât și mai cu deosebire Muntenia, care-i stătea mai la îndemână și era mai ușor de jefuit, ca cea mai puțin apărată. Pentru a se putea mai bine împotrivi sultanului, el se întărește în Vidin, trăgând la o îndepărtare oarecare un puternic val de pământ, și din această cetate, schimbată în un cuib de tâlhari, el trimite urdiile sale să pustiască țările încunjurate, fără deosebire de ghiauri sau drept credincioși, bătându-și joc de ordinele Porței cât și de trupele acesteia. Se trimite împotriva lui un corp de 25000 de oameni și se ordonă lui Alexandru Ipsilanti adunarea tuturor proviziilor de care armata turcească ar avea nevoie¹², întrucât expediția se făcea mai cu samă în interesul Munteniei, spre a o mântui de prădăciunile lui Pasvan, motivare pe care, Turcii o crezură la nevoie îndatoririle luate prin tratatul dela Kuciuk-Kainargi.

Pretextul răscoalei lui Pasvan fusese înoirile introduse de Turci în modul recrutării și a organizării armate, părăsind sistemul vechiu turcesc și imitând pe acel european, din care pricină Pasvan găsisese sprijin chiar în populația cetății în care se închisese. Putând opune oștirea trimise împotriva-i puterii însămănătoare, el este iertat de sultanul, căruia făgăduiește supunerea cu condiție ca el să fie numit pașă al Vidinului, cecace Poarta îi încuviințază¹³. Odată în această poziție de pașă cu trei tuiuri, el începe a-și supune cetățile celelalte depe marginea Dunărei, precum Nicopoli¹⁴, Bazargicul, Silistra și Brăila, rămânând numai Rusciucul și Giurgiul în afară de a lui stăpânire. În o incursiune făcută de el în Muntenia, complimentează pe trimisul republicei franceze din București¹⁵, încât se vede cum capul de hoți vroia să îmbrace acuma un rol politic, în fundul căruia el întrevidea poate coroana padișahului coborându-se pe pătata lui frunte. Izbânzile lui Pasvanoglu încep a face vuet în Constantinople, unde fantazia orientală le sporește și le

¹² Verninae c. af. străine, 25 Oct. 1795, Hurm. Doc. Supl. II, p. 130

¹³ Timisul extr al Republ. fr. c. af. străine, Ian.-Febr. 1796, *ibidem*, p. 137.

¹⁴ Comandantul din Nicopoli trimite grabnic niște lăzi cu bani și juvaveri în Muntenia, Pasvanoglu le reclamă cu amenințarea de a juși țara dacă nu vor fi predate. Vezi un raport francez din 1798, *ibidem*, p. 192, care confirmă în totul spusesele *Cronologiei evenimentelor în Moldova și Muntenia în Constantin Erbicearu*, I. c. p. 501.

¹⁵ Ruffin c. Taileyrand, 27 Dec. 1799, Hurm. Doc. Supl. II, p. 370.

umflă în așa chip, că sultanul este nevoit a opri raportarea lor prin cafenelele capitaliei, și pune să se gătue în timp de noapte pe acei mai de căpitanie a lor vestitori. O nouă expediție contra periculosului răsvrățitor este condusă de amiralul (căpitan-pașa) Chiuciuc-Husein, care având de dragoman al său pe Constantin Hangerli, cere dela sultanul să încredințeze acestuia domnia Munteniei în locul lui Alexandru Ipsilanti, prea slab și bolnăvicios spre a conduce ocârmuirea țării în niște momente atât de critice.

Sultanul consimte numai decât la cererea căpitanului-pașă fără a se gândi dacă prin a ei încuviințare dădea încă o lovitură atât tratatului de Kuciuk-Kainargi cât și hațișerifului său din 1784, și Hangerli este numit în domnia Țării Muntenesti în Noemvrie 1797¹⁶.

Constantin Hangerli în Muntenia, 1797—1799. — Puțin după ce noul domn ajunge în București, Husein pașa serascherul vine cu o armată de aproape 100000 de oameni să încunjure Vidinul. Toate proviziile trebuitoare acestor urdii nenumărate urmau să fie procurate de Muntenia, și în vederea acestei nevoi fusese numit omul amiralului în domnia ei.

De îndată ce sosește aproape de Dunărea, capitan-pașa scrie lui Hangerli, ca să „caute a porunci tuturor ispravnicilor țării de prin județe, să îndestuleze oștirile sale cu zaharele, făină, orz, oi, vaci, unt, sare și orice ar trebui, că nu cumva să tânjască oștirile”¹⁷. Pe lângă însă că trebuia o câtime prea însemnată de provizii spre îndestularea unei armate atât de numeroase, apoi se mai adăogea și o risipă neprecugetată în păstrarea celor adunate, încât în aseșene condiții eră greu, cu toată buna voință a domnului, de îndeplinit cu excitate cererile turcești. Așa bunăoară făina ce se căra din Muntenia la lagărul din jurul Vidinului, în loc de a fi păstrată în saci sau de a fi pusă în hambare, eră turnată pe jos în movili imense supberate de vânt, sau prefăcute în aluat prin căderea ploai. Vitele adunate cu mare greu erau adese ori vândute de cei ce le păziau, și așa mai departe. Ne mai ajungând Muntenia a îndestula această părăduială, Hangerli aduse zaharea și din Moldova. Pentru procurarea nesfârșitelor cătimi trebuitoare eră însă nevoie de bani. Se și pune domnul pe lucru pentru a-i storce până și din piatră; ie vinăriciul și oieritul indoit, și impune mânăștirilor cea d'intâi din aceste dări, de care ele fusese totdeauna scutite, mai îndatorindu-le și a contribui în

¹⁶ Fotino, *Ist. Daciei*, II, p. 186. *Cronologia evenimentelor*, Erbiceanu, I. c. și Zilot Romanul, (*Ultima cronică română din epoca Fanarioșilor*, ed. B. P. Hasdeu), p. 18, numesc pe Hangerli, *Constantin*; Dionisie Eclesiarcul în Papiu, II, p. 184 îl numește *Gheorghe*. Fotino, *Ist. Daciei*, II, p. 183, spune îns. că *Const. Hangerli* era fiul lui *Gheorghe Hangeali*.

¹⁷ Dionisie Eclesiarcul în Papiu, II, p. 189.

natură cu mai multe din obiectele de aprovizionare. Văzând însă că cu atare mijloace obicinuite nu izbutește a aduna cât îi trebuia pentru întâmpinarea trebuințelor, și mai ales cât eră de nevoie să mai rămână câștig în pungile lui, vroeste să scoată văcărit pe țară, care dela Constantin Mavrocordat nu mai fusese ridicat. Mitropolitul însă și boierii găvind darea aceasta legată cu afurisenie, nu îndrăzniră să o deslege. Hangerli propuse atunci ca să se scoată contribuția sub un alt nume, acel de goștinărit, numele dărei ce se lua pe mascuri și nu pe vite Boierii nu se învoiră nici la acest mijloc iezuitic. Domnul trimise atunci de olac la patriarhul din Țarigrad, rugându-l să desfacă legătura pusă asupra acelei dări, oferind sființiei sale prin capuchihaiia al său din Constantinopole 50 de pungi de bani pentru osteneală. Cel mai înalt reprezentant al religiei și moralității pe pământul răsăritean se grăbi a răspunde dorinței compatriotului său, și deslegă darea văcăritului de afurisenia sub care era înlănțuită. Mitropolitul Dositeiu stăruiește însă în refuzul său de a iscăli deslegarea; tot așa fac și mai mulți boieri. Se găsesc însă vre'o câțiva care își vând iscălitura pentru un număr de pungi de bani, primite de ei sub cuvânt de milă domnească. Indată ce domnul avu iscăliturile neapărate, el încinse toată țara cu strașnice poronci pentru constatarea numărului vitelor. Fiind tocmai pe atunci iarnă și zapadă adâncă, oamenii nu putură ascunde nici un cap de vită, de oarece le țineau „în bățătura casei înaintea uși”. Apucați pe neașteptate, locuitorii nu aveau bani cu ce să răspundă darea, care să scrisese într'o sumă însemnată, anume 2 galbeni de vită dincoace, și 2 lei dincolo de Olt. Mumbașirii rânduți peste slujbași, dintre Arnăuți, Turci, Greci și alte neamuri străine, împănară țara dela un capăt la altul, „ca niște lupi flămânzi sau ca niște holtei de câni leșinați”, și apucau pe oameni a împlini banii. Aceștia neavând cui să vândă vitele în mijlocul iernei, negăsind cui munci pentru a plăti văcăritul din productul muncii lor, neavând nici bucate de prisos pe la casele lor spre a le desface și a se plăti din prețul acestora, nu aveau nici o putere. Banii însă trebuiau după ordinul strașnic al domnului, să se împlinească până în 15 zile. Incepură deci slujbașii a storce și a munci pe locuitori, închizând barbați și femei prin coșere și înneacăndu-i cu fumuri de gunoiu și de ardeiu, nedându-le de mâncare, legându-i cu mâinile îndărăpt și bătându-i cu bicile până la moarte, sau ținându-i cu picioarele goale ceasuri întregi în zăpada geroasă. Mai mulți oameni își pierdură viața în asemenea chinuri și poporul desperat ducând pe morți în curtea palatului spre a-i arăta domnului, acesta le dădu răspunsul îngrozitor că „să deie bani și nu-i va omori”.

Această prăpădenie se abătuse însă numai asupra poporului de rând. De formă, rânduise domnul să se iee văcărit și dela boierii mari și mici și dela slujbași; dar în realitate ei fură scutiți

deasemene dare; ba mai mult încă, domnul le dete chiar și lor împărtășire din sumele răpite dela popor, și mai ales boierilor celor mari „care ar fi putut trimite arzoval (tânguire) la împărăție; precum adaoage Zilot: „am văzut cu ochii că li se da milă domnească”¹⁸.

Pe când însă Hangerli hățuia într'un chip atât de crud țara, în care păcatele ei îl adusesse la domnie, grăbindu-se din răspuțeri a umplea de bani și pe Turci și pe el, mai repede încă se apropia însușa lui peire, pe care poporul o privi apoi ca o dreaptă răsplătire a faptelor sale neleguite.

Anume căpitan-pașa nu se putea înțalege cu subalternii săi, din care mai mulți simpatizau în ascuns cu valorosul Pasvanoglu, și după cinci luni de un asediu nefolositor, oștirea lui este spartă și risipită prin o năprasnică eșire făcută de Pasvangii. Se adeverește astfel judecata aspră a lui Zilot Românul asupra pașilor „plini de barbă și goi de minte”¹⁹ din lagărul seraschierului „a căror minte dacă ai adunat-o toată la un loc încă nu ai putea face o minte întreagă”²⁰. Și într'adevăr așa trebuia să fie pentru ca o armată de mai puțin de 8000 de oameni să răpună pe una de 100000. Căpitan-pașa el însuș o rupe de fugă și se oprește tocmai la Lom. El trece Dunărea și vine cătră București, spre a se înțelege cu protegitul său asupra mijlocului de a drege căderea suferită. Hangerli când îl vede se repede și-i sărută mâna „ca unui stăpân” și apoi pentru a mai împrăștia negrele gânduri ce umbreau mintea amiralului, se întrece a'l desfăta în petreceri și ospete. Cu acest prilej se întâmplă o scenă cam greu de povestit unei pene cinstite, dar care aruncă o lumină atât de cumplite asupra nepomenitei stări de degradare și înjosire în care căzuse pe atunci poporul român față cu asupritorii săi, încât trebuie să-i dăm numai decât loc în expunerea trecutului său. Anume văzând căpitan-pașa că la toate petrecerile sunt numai bărbați, au cerut domnului să ordone boierilor celor mari să vină într'un rând la bal cu soțiile lor. Femeile boierilor înțelegând mișelia turcească refuzară a merge, și bărbații lor se înțelesesă cu domnul să aducă în locul cucoanelor, femei libere pe care îmbrăcându-le în haine scumpe, să le recomande ca mari boieroaiice. Căpitan-pașa și cu agalele fură foarte încântați de această supunere la dorințele lor. După ce stătură la masă se prinse un joc, la care Turcii priviră cu mult gust, mai ales că închipuitele cucoane nu

¹⁸ Zilot, p. 189, 191—193, confirmat prin mai multe rapoarte diplomatice franceze, din 8 Ian, 27 Febr. și 14 Aprilie 1779. Hurm. *Doc. Supl.*, II, p. 199, 20 și 202. In cel din 8 Ian. se spune: „L'impot est si exorbitant qu'un grand nombre de paysans ont émigré en Transylvanie et en Turquie. Il consiste en une capitation par cheval et par boeuf. On présume qu'il rapportera environ cinq millions de plastres”.

¹⁹ Zilot Românul, ed. Hasdeu, p. 20.

²⁰ *Ibidem*, p. 19.

se prea sfiu a face pașuri și mișcări îndrăznețe. Către sfârșit căpitan-pașa zise lui Vodă ca să-i oprească pe una, cea mai chipeșă și mai frumoasă din pretinsele jupănese iar din celelalte să dea la agalele lui, „*ceea ce se făcu*”²¹.

Bine înțăles cucoane și boieri răsără mult de păcăleala Turcilor și cu toate aceste numai la răs nu trebuia să-i împingă o atare împrejurare. Anume fusese nevoia de a întrebuița meșteșuguri, spre a se înlătura infamia și batjocura cea mai sângeroasă ce poate cădea în sânul familiilor. Direct nu putuse nimeni să protesteze, și ceeace omul cel mai de rând are dreptul să răspingă cu cea mai depe urmă indignare, boierii și domnul Țărei Munteniști nu îndrăzniră a o face; căci porunca venia dela Turc! Iată de ce ar trebui să ne aducem aminte, de câte ori cârtim asupra prezentului!

Cu toate că amiralul eră în destul de sigur la Constanti-nopole, prin faptul că una din soțiile lui era și favorita sultanului, totuși căderea dela Vidin nu lăsa a-i zdruncina creditul. Prietenii lui Hangerli din Constantinopole văzând lucrurile însă mai în negru de cum ele erau în adevăr, scriu acestuia ca să caute a se scutura de o proteguire ce putea să-i devină fatală. Hangerli ascultând de povață, trimite mai multe scrisori la Poartă, în care învinuște pe acela, căruia cu câte-va zile mai înainte îi sărutase mâna, pentru pierderea dela Vidin. Aceste scrisori sau fură prinse de amiral când treceau prin Rusciuc, sau ceeace este mai probabil îi fură transmise chiar de soția lui care le dobândise din mâinile sultanului. Amiralul văzând trădarea lui Hangerli, se hotări să 'și răsbune cumplit contra lui. Denunță deci el la Poartă pe domn, că din pricina înțelegerilor lui cu Pasvan, pierduse el bătălia înaintea Vidinului, și pe cât fără de efect rămăsese pările lui Hangerli, pe atatea de cumplite urmări avură acele ale lui capitan-pașa asupra fostului său dragoman²².

²¹ Vezi povestirea plină de haz de și cam — omerică — a faptului în Dionisie Ecclsiarcul, p. 194. Zilot, p. 22, arată că vizita lui căpitan-pașa avu loc după înrângerea de la Vidin, iar un raport francez din București 20 Ianuarie 1799, spune că amiralul sosise în acel oraș în 19 a acelei luni. Hurm. Doc. Supl. II, p. 200.

²² Păreile asupra disgrației și omorului lui Hangerli se deosebesc mult uncele de altele. Hărtia turcească pusă pe capul lui Hangerli, vroind să arăte îngrijirea sultanului pentru binele Munteniei spunea: „*iată cănele cel ce au mărcat raiaoa împărătească*”. Dionisie Ecclsiarcul, p. 197. Un raport francez al lui Gerard c. af. străine. din 14 Aprilie 1799, Hurm. Doc. Supl. II, p. 202, crede că au fost amestecate și uneltiri rusești, din pricină că Hangerli era prietenul Franței. Păreia susținută în text se întemeiază pe combinarea versiunilor date de Fotino, *Ist. Daciei*, II, p. 188, Zilot Românul p. 22 și *Cronologia evenimentelor* în Erbiceanu l. c. p. 501. Motivul ce ne au făcut a o admite a fost londeioasa împrejurare că de și se stricase relațiile între domn și fostul său proteguitor, Hangerli nu cade victima unei răsbunări private și este ucis de un *capegiu împărătesc*.

Eșind firmanul dela împărăție, pentru executarea lui Hangerli, de îndată vizirul porni spre București, pe „un capegiu iscusit și măestru a tăia pe cei mari cu cumpătare”, însărcinat sub amenințarea de a perde propria lui viață a duce la Constantino-pole capul domnului mazilit. Capigiul pe lângă firman au luat cu dânsul „un harap mare și groaznic la chip cu îndrăsneală la ucidere, și viind pe drum pre la hanurile de beilicuri nu spunea nimănu unde merge și cu ce treabă este trimis, pentrucă domnii țarei au oameni Turcii hangii care pentru bani mulți ce-i primesc dela domni, ispitesc pe cei ce trec dela împărăție la București, înștiințând îndată pe domn despre sosirea vreunui Turc”. Sosind capegiul la București, au intrat în curtea domnească și au descălecat la scară, și intrând în logofeție au spus că are să facă heiului aratare de taină de niște cuvinte ale dragomanului împărăției. Postelnicul văzându-l însoțit de acel îngrozitor harap arată domnului îngrijire și-i spune să nu’l pricinuească, pretextând că e bolnav. Domnul, repetând încă odată nechibzuința lui Grigore Ghica din Moldova, răspunde postelnicului că așa ieu de obicei capegiii câte un om groaznic pentru mândrie.

Hangerli primi pe capegiu în ietacul său unde el intră însoțit de harap, punându-se capegiul alătura cu domnul pe divan, iar harapul așazăndu-se pe un scaun dispre ușă. Domnul îngrozindu-se dela o vreme de chipul harapului ce căta cam îngrijit în toate părțile, făcu semn postelnicului și-i spuse franțuzește să cheme în odaie câți-va ciohodari. Cum eși postelnicul pe ușă, harapul aruncă lațul în gâtul lui vodă, prinzându-l cum prind hingherii câinii cei vagabonzi și-l trase cu putere la pământ de pe pat. Domnul fiind voinic și zbuciumându-se capegiul slobozi amândouă pistoalele sale în pânțelele lui, infigând după aceea și hamgerul în coastele lui. Harapul îl trântise la pământ și punându-se cu ambii genunchi pe el îi frângea grumajii încât bietul domn nu întârzie a-și da duhul în mâinile călăilor săi. La detunarea pistoalelor, săriră înlăuntru mai mulți păzitori însoțiți de postelnicul. Turcul însă rosti numai cuvintele : „dur bre, (stați) firman” și cu toții încremeniră pe loc ca niște statui înmărmurite²³. Înaintea aceluși cuvânt sfânt orice voință trebuia să amortească, și cei doi Turci ar fi putut da morței întregi Bucureștii, fără ca o mână să se fi rădicat în contra lor. Aveau firman împărătesc !

Fiind însă că Turcii vroiau să’și deie aerul că au pedepsit pe Hangerli pentru despoierea țarei, ei ordonă ca vacăritul, ce încă nu se strânsese, cu tot ordinul de a se da isprăvit în două săptămâni, să rămână jos. Bucuria strângătorilor : slujbași, mum-

²³ Moartea lui Hangılı se întâmplă în ziua de 18 Februarie 1799. *Cronologia evenimentelor*, Erbiceanu, p. 502. În 16 Martie 1799 Gh. Bocarnic înștiințează pe af. străine, despre omorul domnului. *Hurm. Doç. Supl. II*, p. 202.

bașiri și boieri. Cu toții dosiră banii adunați, spunând că nu au apucat încă a-i strânge și așa s'au umplut boierii de banii iar poporul au rămas sărac²⁴.

Să trecem acum la istoria Moldovei. După războiul din 1788, se reînființază în Moldova domniile ceva mai târziu decât în Muntenia, anume după încheierea păcii de la Iași cu împărăția rusească, în 1792.

Alexandru Moruzi în Moldova, 1792—1793, este rânduit în domnia ei ca mulțămită făcută tatălui său Constantin, pentru participarea lui ca delegat al Porței la pacea de la Sistov²⁵. Găsind Moldova în o stare cu totul sălbătăcită prin războiul suferit și petrecerea nedisciplinelor oarde muscălești, el trebuie să ia oarecare măsuri pentru adunarea locuitorilor împrăstiați. Tot timpul său eră însă mai ales răpit de descurcarea socotelor aprovizionărilor oștirilor rusești, care se făcuse prin vistieria țarei. Ne domnind însă decât 8 luni de zile,²⁶ el nu putu să'și facă cunoscute pe deplin firea și apucăturile pe care trebuia să le desvolte în domnia lui din Muntenia, unde le-am cunoscut cât de prădălnice erau și de storcătoare de țară.

Mihai Suțu în Moldova, 1793—1795. Vine din Muntenia, chip pentru că fiind mai în vârstă și mai experient, ar putea îngriji mai bine de interesele împărăției, într'un timp când războiul cu Rusia părea că trebuia să reînceapă din moment în moment. În adevăr însă Poarta având nevoie de bani, vinde domnia Munteniei lui Alexandru Moruzi, impunând bine înțeles și lui Suțu muclemeaua, cu toate că schimbul ce i se impunea eră spre nefolosul lui. Cum vine în țară și înainte de a se putea gândi măcar la lecuirea rănilor lăsate de războiu, i se ordonă a pune granița dinspre Rusia, în stare de apărare, a grăbi întărirea cetăților așezate pe Dunărea, precum Ismailul, Tulcea și Chilia, a înființa magazii însemnate de a lungul Nistrului și a Prutului, a mai privilegia așternerea unui pod la Isaccea și în deobște a lua toate măsurile de pregătire pentru războiul care se apropia²⁷. Cu toate că îndeplinește toate aceste cereri Mihai Suțu este mazilit după doi ani de domnie, numindu-se în locul lui Alexandru Calimah²⁸.

²⁴ *Diomvie Ecclesiarcul*, II, p. 193.

²⁵ Constantin (Stamaty), c. af. străine, 20 Febr. 1793, *Hurm. Doc. Supl.* II, p. 85.

²⁶ Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani*, Iași 1857 II, p. 58.

²⁷ Scrisoarea lui Constantin citată în nota 25.

²⁸ O scrisoare a gineului lui Calimah, Alexandru Suțu din 6 August 1795 lui Const. Stamaty, *Hurm. Doc. Supl.* II, p. 132, spune : „vous avez appris dans le temps l'avènement de mon beau-père le très excellent Seigneur Calimachi à la principauté de Moldavie”.

Alexandru Calimah în Moldova, 1795—1799. - Eră fiul lui Ioan Calimah care domnise în Moldova între anii 1758—1761. Pe timpul lui fiind liniște în țară, ea își reveni în fire, prin producție mănoasă și bună agonisită, mai ales că se activa mult exportul ei atât în grâne către Germania, ceace până atunci

Portretul lui Alexandru Calimah Domnul Moldovei (1795—1799)
de pe harta Moldovei făcută de Riga Velesinli 1797

nu se întâmplase, cât mai cu samă în cai pentru „românda” (remonta) prusiană și austriacă. Din nefericire în anul depe urmă a domniei lui o ciumă cumplită bântuie Molodova și mai ales capitala Iași, care ciumă luă numele neguțitorului Combate, de la casa căruia molima purcesese ²⁹.

În atâta se încheie neinteresanta istorie a Moldovei din răstimpul de 7 ani, pe care-l cuprinde perioada dela 1792—1799.

²⁹ Drăghici, *Ist. Moldovei*, II, p. 60.

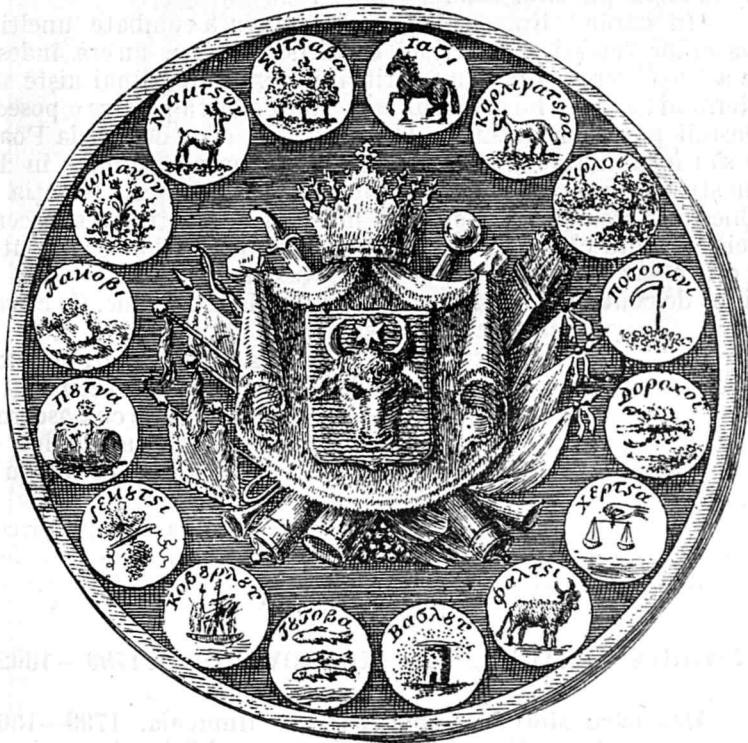
Revoluția franceză și Fanarioții. — Acest răstimp este însemnat în istoria țărilor române prin rolul precumpenitor pe care politica franceză începe a-l juca, precum în deobște în Orient, așa și în deosebi în țările dunărene. Anume în 1789 izbucnise în Franția marea revoluție care trebuia să schimbe în curând fața întregii Europe, și deci nu putea lăsa neudate de valurile ei marurile îndepărtate ale Răsăritului. În 1793 după executarea lui Ludovic al XVI-lea și proclamarea republicei, monarhiile europene spăimântate, vroind să înăbușe, încă în fașa lui cumplitul prunc zemislit de revoluție, pornesc pe întrecutele cu armatele lor pentru a zugruma noua plăzmuire pe care istoria o împingea din adâncurile ei la suprafața omenirii. Republica trebuia să caute a respinge asemenea atacuri, și ea se gândi în curând a-și face din Turci niște aliați contra puterilor mai ales dușmane ei, Austria și Rusia.

Parte din simpatie pentru Poloui, care chiar în anul acela fusese sfâșiați de istov de cele trei puteri vecine, parte din nevoia de a ocupa prin răscoala lor pe autocrata Rusie, Francejii se gândeau de a alimenta și întreținea focul unei răscoale polone în coasta dușmanului lor. Pe de altă parte Ungaria nemulțumită cu poziția ei supusă sub Austria, putea să devină în mâinele Franției o piedică însemnată de aruncat în picioarele monarhiei Habsburgilor. Moldova însă stătea în coastele Poloniei și Muntenia în acea a Ungariei; iată deci motive îndestulătoare care trebuia să împingă luarea amiute a conducătorilor Franției republicane asupra țărilor române.

Din planul Franției de a-și face o putere aliată din statul mahometan se naștea numai decât ideea păstrării întregimei sale, cu atâta mai mult că știrbirea lui care se putea începe numai prin nord, priu țările dunărene, nu putea decât spori întinderea și puterea împărățiilor dușmane republicei, pe care avea interes să le combată și să le slăbească³⁰. Pentru a putea însă avea asupra Porței o înrăurire hotărâtoare trebuia numai decât câștigați pentru interesele franceze atât dragomanul Porței cât și ambii domni ai țărilor române, urechile și ochii Turcilor în afacerile diplomatice. Cu ajutorul lor Franția putea determina mult mai ușor pe Turci la o purtare favorabilă intereselor ei, întru cât toate veștile politice care pătrundeau cătră dânșii, numai prin organul acestor trei Greci influenți puteau fi colorate după cererile Francezilor. De aceea vedem pe ambasadorii Franției din Constantinople dându-și toate silințele da a alipi pe lângă fiecare principe

³⁰ Aceste sunt motivele invocate de Constantin Stamaty, Grec în slujba Franției, pentru înființarea unui consulat francez la București sau Iași. Vezi rapoartele lui din 7 Febr. 1795. *Huim. Doc. Supl.* II, p. 102 și 107. Vezi și instrucțiunile date de Veinac c. Gaudin consul francez la București, 23 Iulie 1795, *ibidem*, p. 132.

din țările române câte un secretar francez, ceea ce le eră cu atâta mai ușor de dobândit, cu cât limba lor fiind aceea diplomatică, chiar acei din domni care ar fi avut dispoziții protivnice Franței, totuși trebuiau să aibă câte un secretar francez. Cu toate că încă de mai înainte, puțin după ce limba franceză devine limba diplomației, se întâlnesc secretari francezi pe lângă principii ță-

Stema Moldovei și a județelor în timpul lui Scarlat Calimah
Domnul Moldovei 1806. — Colecția Academiei Române

rilor române, precum *dela Roche*, care slujește în cursul de 15 ani pe mai mulți domni până la izbucnirea războiului din 1769, *Nagny*, *Simian*³¹. Dela întemeierea republicii franceze, secretarii francezi devin un element neapărat al ocârmuirii principatelor, și fiecare domn grec își are secretarul său.

³¹ Vezi scrisoarea lui de la Roche c. Gérard cap de secțiune la af. străină din Paris din 26 Aprilie 1773, *ibidem*, I, p. 882, în care se jăluște că și-a pierdut o funcție care-i poartă 25.000 de livre pe an. Pentru Nagny vezi două rapoarte unul din 20 Martie 1786 și altul din 3 Fevr. 1769, *ibidem*, p. 755 și 774; pentru Simian rap. din 3 Dec. 1772, *ibidem*, p. 872.

Iată deci motivele care împingeau pe Franția a sprijini pe Turci, în rivalitatea lor seculară cu monarhiile nordice; iată mai ales ce o împingea a se interesa cu atâta căldură de soarta țărilor române. Observăm însă că mobilul ce îndemna pe Franția către noi eră curat politic, adecă interesat, și că nici un grăunte de simpatie, care nici nu aveă motiv de a se ivi, nu intervenia în dictarea purtării sale.

În curând Franția văzu că, pentru a combate uneltirile consulilor rusești și austriaci în țările române, nu eră îndestul de a aveă secretari pe lângă principii, care find numai niște subalterni ai acestuia nu se bucurau de autoritatea pe care o posedau consulii puterilor dușmane Franției. Ea cere deci dela Poartă ca să'i încuviințeze și ei instituirea unui consulat francez în București sau Iași. Lucru la care nu ne am așteptat, Franția întâlnește la Poartă o împotrivire îndelungată contra acestei cereri a ei, cu toate că eră inviderat în interesul Turcilor, ca o putere în ori-ce caz mai prietenă lor decât Austria și Rusia, să aibă un mijloc de control al agenților acestora în țările române. Ce e drept Francezii ceruse ca Poarta să recunoască de consul al ei pe un Grec Constantin Stamaty, care devenise supus francez, și Turcii nu vroiau să mai învoiască raielilor lor a deveni reprezentanți ai puterilor străine, spre a nu păți ceea ce li se întâmplase cu Lascaroff, Grec și el, care devenise în mânele Rusiei, în însușirea lui de consul al acelei puteri, unul din agenții de căpitanie ce lucrau la dărăpănarea împărăției otomane³².

Văzând Franția că nu poate izbuti a-și așăza pe Grecul ei în postul de consul în principate, numește în București consul pe Emil Gaudin, având de secretar al său pe Montal, în 1795³³.

2. ISTORIA MUNTENIEI ȘI A MOLDOVEI DELA 1799 — 1802³⁴

Alexandru Moruzi a doua oară în Muntenia, 1799—1801. Ucigându-se Hangerli, Poarta trimise în grabă în Muntenia pe Alexandru Moruzi a cărui fire lacomă și prădalnică eră cunoscută locuitorilor țării. Apoi superstiția nu uitase foamea cumplită ce bântuise Muntenia în vremile lui, încât poporul spunea că

³² Asupra lui Stamaty un număr foarte mare de acte dintre anii 1794—1796. *Huim. Doc. Supl.* II, p. 100—170. Că Stamaty era Grec, vezi rap. din 21 Iunie 1795, *ibidem*, p. 118. Lascaroff consulul rusesc era și el Grec. Vezi rap. lui Stamaty din 17 Mai 1795, *ibidem*, p. 116.

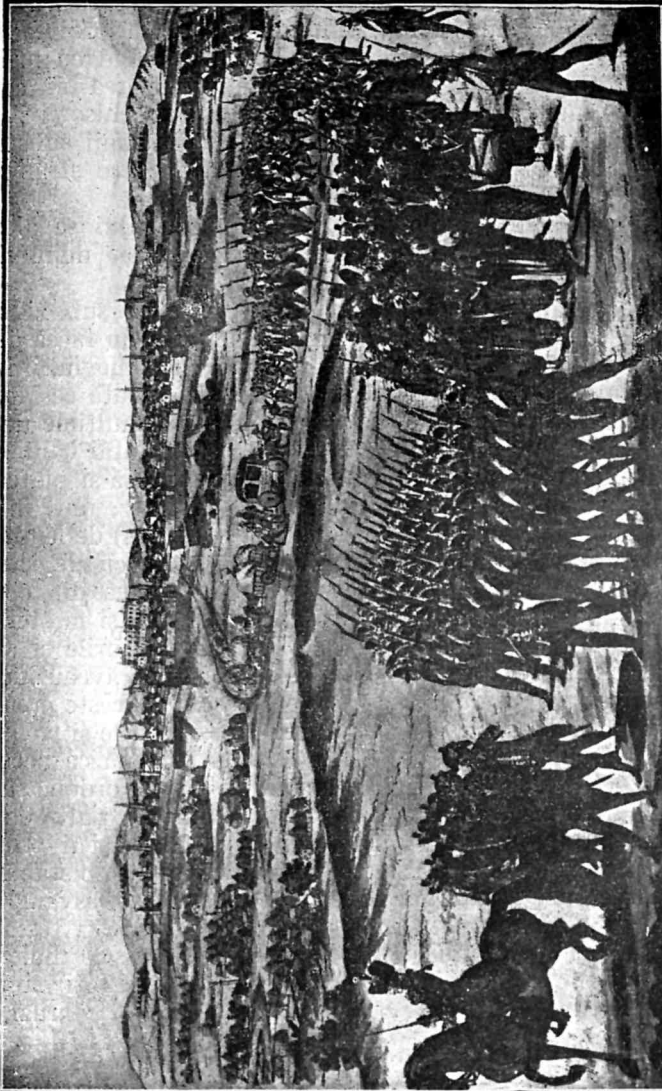
³³ Raport din 19 Noemvrie 1795, *ibidem*, II, p. 133. El este însă rechemat în 1796 și înlocuit cu „cetățeanul” Sainte-Luce'

Muntenia

Moldova

³⁴ Alex. Moruzi a II-a oară 1799—1801 Const. Ipsilanti 1799—1800 Mihaiu Suțu a III-a oară 1801—1802 Alex. Suțu 1800—1802.

„au scăpat de Hangerli cu văcăritul și a venit Moruzi cu foamea”³⁵

Eșirea Turcilor din Tighina în ziua de 15 Decembrie 1789. — Înainte se văd trupele rusești cu muzica, apoi vin Turcii. În fund se vede cetatea Tighina. — Colecția Academiei Române.

³⁵ Zilot Românul, p. 24. Moruzi e numit domn în Aprilie 1799. Raport francez din 10 acelei luni în Hurm. Doc. Supl. II, p. 203; domnește până la Iulie 1801. Raport din 10 Iulie acel an, *ibidem*, p. 211, unde însă numele domnului este dat greșit ca Ipsilanti

De altfel acest domn avea multe însușiri eminente, dacă ele nu ar fi fost stricate prin lăcomia lui fără de măsură, „asemene unei materii frumoase și de mult preț dar din țesătură pătată fără de leuire”³⁶ Cum vine în Muntenia auzind despre prădarea banilor văcăritului celui orânduit de Hangerli, când cu prilejul morței sale, din partea celor însărcinați cu strângerea lui, apucă pe aceștia cu mare strânsoare și urgie, îi supuse închisorei și torturilor și-i face să deie cea mai mare parte din banii substrași, folosindu-se și el de acea dare neomenoasă, pentru strângerea căreia chip fusese dat morței predecesorul său.

Astfel din acest epilog al chestiei văcăritului se aleseră cum zice cronicarul „strângătorii cu osânda iar domnul cu dobânda”³⁷.

După înfrângerea suferită de căpitan pașa sub zidurile Vidinului, Poarta prin un act de slăbăciune, care nu făcea decât să deie și mai mare avânt întreprinderilor lui Pasvanoglu, îl iartă din nou recunoscându-i iarăși titlul de pașă³⁸. Indată ce Moruzi vine în Muntenia el primește dela Pasvanoglu o mulțime de cereri, care de care mai îngreietoare. Așa îi cerea întâi bani, câte 30—40 de pungii pe luna, sub pretext că trebuia să-și plătească oștirile; apoi zaharea pentru hrana lor: grâu, orz, unt, miere. Mai cerea apoi și salahori care să-i taie ghile (grinzi) de lemn din păduri, și să le ducă până la Dunăre, spre a întări cu ele cetatea sa. Pretindea de asemenea întreaga sare ce se scotea din ocele Munteniei; apoi să i se trimită dulgheri, lemnari și meșteri de fier, țigani, și zugravi care să-i zugrăvească saraiurile și să le poleiască cu aur și cu argint. După ce meșterii isprăveau lucrul, Pasvan cerea bani dela domn ca să-i plătească³⁹. Aceste greutăți loveau mai ales în domn, căruia îi îngustau veniturile și trebuiau să fie cu deosebire simțite de o fire atât de lacomă ca aceea a lui Moruzi. El se jăluște deci la împărăție care îi ordonă să nu mai deie nimic lui Pasvanoglu, care se ținea atât de puțin de cuvântul dat sultanului, de a-i lăsa raiielele în pace, și îi trimite oștire de Turci și de Cazaci Zaprojeni, care trecuse sub stăpânire turcească, spre paza malurilor Dunărei de incursiile Pasvangiilor. Oardele nedisciplinate ale Turcilor comit în București tot felul de neorândueli; între altele pătrund noaptea în casele boierilor unde se jucau cărțile,ucid pe jucători și le răpesc toți banii⁴⁰. Atare intervenire a Turcilor nu displăcea însă lui Moruzi, de

³⁶ Zilot Românul, p. 25.

³⁷ *Ibidem*, p. 25.

³⁸ Vezi rapoartele franceze, din 8 Ian. 18 și 27 Fevr. și 10 Martie 1799, în Hurm. Doc. Supl. II, p. 199 și 201—202.

³⁹ Dionisie Eclesiarcul în Papiu, II, p. 201.

⁴⁰ Rap. lui Vandeden c. af. stăine, 21 Fevr. 1801. Hurm. Doc. Supl. II, p. 209—210.

oare-ce fi dădea puțința de a „arunca pe țară biruri mai multe, cu numire pentru trebuința cheltuelilor oștilor împărătești”⁴¹ Pasvanoglu însă știind că trupele turcești nu vor da nici odată în frați de ai lor pentru a apăra niște ghiauri, trimite pe un ofițer al său Mustafa pașa să lovească Târgul-Jiului, prădându’l și pustiindu’l cu nespusă barbarie; după aceea se pregătește a lovi Craiova. Cuprinzând orașul „ca într’o cîlpă i-au dat foc din toate părțile; apoi s’au făcut trupuri, și unii au tras drept la metohul episcopiei, cu socoteala să prindă pe caimacamul, alții au năvălit asupra târgului după jafuri, alții iarăși pe la casele boierești. Spun unii din cei ce au fost văzători prăpădeniei Craiovei, că așa îndată au aprins’o, în cât socotea cineva că nu oameni o au fost aprins, ci foc din cer au căzut peste dânsa”⁴². „Lumina soarelui se întunecase de fum, aerul răsufila numai flacări și scânteii, iar atmosfera răsuna numai de țipete și de vaete”⁴³. O sumă nenumărată de oameni fură uciși; care scăpară cu viața rămaseră sluițiți, hiarele de Pasvangii tăindu-le spre a råde nasurile și urechile, și întreaga Oltenie deveni dela un capăt la altul o ruină și o pustietate.

Domnul încercă să se opună acestei jăfuiri cumplite a țării, rădică Turcii din București și plecă spre Craiova. Cum ajunseră bandele turcești în fața celor ale Pasvangiilor, se prefăcură numai a se bate, slobozind puștele și tunurile în vânt, iar noaptea cu știrea chiar a pașilor, umblau împreună cu ei întovărășiți la pradă și omor. Numai Cazacii Zaporojâni ce erau creștini, se arătau dispuși a lupta serios, dar în încăierări erau împușcați din dărăt de însuș oștirile turcești ce mergeau alătura cu ei⁴⁴.

Moruzi care raportase în tot timpul la Poartă numai neadevăruri. anume că ar fi izbutit a răspinge pe Pasvanoglu din hotarele Munteniei, temându-se să nu se afle adevărul asupra stărei țării și mai ales cumplita devastare a unui oraș însemnat ca Craiova, cere el însuși mazilirea, și lucru în destul de caracteristic, cheltuește bani pentru a o obține⁴⁵.

Rușii care asistasă până acuma cu o mare plăcere la turburările pricinuite în Turcia prin răscoala lui Pasvanoglu, cred că sosise momentul de a interveni în această daravere care îi interesa, ca garanți ai intereselor creștinești din țările române. Țarul trimite lui Pasvanoglu o scrisoare în care-l amenință cu o intervenire armată dacă va urma înainte a prăda Muntenia,

⁴¹ Zilot Românul, p. 27.

⁴² Zilot Românul, p. 33—34.

⁴³ Fotino, p. 193.

⁴⁴ Comp. asupra unirei trupelor turcești cu Pasvangii; Zilot Românul p. 31 Dionisie Eclesiarcul, p. 201 cu raportul lui Vandeden în Hurm. Doc. Supl. II, p. 208—209: „Les troupes de l’Hospodar sont de la religion musulmane, dévouées à Passavanoglu et prêtes à se joindre à lui”.

⁴⁵ Dionisie Eclesiarcul, p. 202, Fotino, p. 195.

făcând astfel un act de autoritate în împărăția turcească, ca și când ar fi fost vorba de a-și apăra pe proprii săi supuși. Pasvanoglu, nevrouind să-și înstrăineze simpatiele rusești, cere mijlocirea Rusiei în neînțelegerea lui cu Poarta ⁴⁶ ceea ce iarăși pune pe Rusia în dorita poziție de a se amesteca în trebile lăuntrice ale împărăției mahomedane.

Mihai Șuțu a 3-a oară, în Muntenia, 1801—1802. — Acest domn părea a avea reputația unui om bun și îndurător, din cele

Pasvanoglu, Pașa dela Vidin, Făcea dese prădăciuni în Oltenia.
Colecția Academiei Române

d'întăi două ale lui domnii. Țara deci îl primi cu bucurie după cumplitele domnii ale lui Caragea, Hangerli și Moruzi. Cu toate aceste în a treia lui domnie se arată țeșfuitor ca și predecesorii săi. Zilot Românul explică astfel schimbarea întâmplată și caracterul domnului : Mihai Șuțu firește nu au fost atâta de subțire la minte și adânc la socoteală, ci încă încovăia spre oarecare prostie, avea însă darul bunătăței și al blândeților și pe lângă aceasta mai avea și alt dar, căci însuși văzându-și puterea minței că nu

⁴⁶ Raportul lui Vendeden din 18 Fevr. 1801, Hurm. *Doc Supl.* II, p. 209.

lucrează adânc, se sfătuia cu din miniștrii săi, pe care îi avea mai de aproape. Și așa cu a altora minte mai mult chivernisia domniei și țara, iar în mintea sa prea puțin răzămă. Și fiind că întru cea dintâi domnie (1783—1786) a avut ministru pe un Alexandru Postelnicul, om foarte înțelept și cu mult duh, cu al acestuia sfat umblând, atât de frumos se învârtia toate trebile domniei și se chivernisia țara, încât n'au mai fost auzând decât o mulțămită dela mic până la mare, laudându-i bunătatea și milostivirea spre toți. Asemenea și întru cea de a doua domnie, măcar de și au fost scurtă (1792—1793), iarăși având miniștri înțelepți i-au curs domnia tot cu orânduiala cea plăcută de obștie. Și pentru aceea ținându-i-se minte bunătatea de cătră norod,⁴⁷ s'au bucurat când au auzit de domnia lui. Iar întru această de a treia domnie, neavând miniștri ca aceia, fără decât ministratul său se încheia în fiul său cel mare Grigore Beizadea, căruia încredințându-i toată treaba domniei și întâmplându-se el mai ușor și decât tatăl său la minte și după aceasta fiind și firește vas al răutăței, poate socoti fie-și care ce fel de curs a trebilor a fost, și ce fel se oblăduia țara, mai vârtos într'o vreme când făcea trebuință de o minte și mai iscusită?"⁴⁸ Și într'adevăr prin cumplite vremuri trebuia să mai treacă nenorocita Muntenie.

A doua împăcare a Porței cu Pasvanoglu nu făcu decât să-l sumețască încă și mai mult, și el începu iarăși prădăciunile sale în contra provinciilor atât turcești cât și creștine, fără de care prădăciuni îi eră peste putință a-și plăti însămnata lui oștire. Dușmăniile izbucniră deci din nou între el și Poarta otomană. Mihai Suțu ajută pașalelor trimise în contra lui Pasvanoglu, cu zaharele, și bani a lua cu puterea cetățuile Fet-Islamul, Kraina și Negotinul din mâinile răzvrătitorului, ceea ce împinse iarăși pe Pasvan din răsbunare la o cumplită devastare a Munteniei. De astă dată el însărcinează pe un comandant al său vestit prin eruzimile lui, Manaf-Ibraim, cu executarea Munteniei și acesta, trecând Dunărea pe când oamenii se așteptau mai puțin, atacă de odată iarmarocul dela Clenov din județul Mehedinților, „privegînd tocmai ca niște vărsători de sânge lupi, când să găsască

⁴⁷ Dionisie Eclesiarcul incurcă șirul domnilor. El spune că după Alexandru Moruzi, au venit Constantin Ipsilanti și pune începutul domniei acestuia în 1804, ceea ce nu corespunde nici cu Zilot Românul nici cu Fotino și ceea ce este hotărâtor, nici cu rapoartele ambasadiorilor francezi din Constantinopol, care constată șirul expus în text. — Mihai Suțu vine în scaun în Noemvrie 1801, Zilot, p. 47.

⁴⁸ Zilot Românul, p. 45. Un raport al colonelului Sebastiani din timpul domniei lui Suțu în Valahia spune depre el: „Le prince grec Michel de Sutz, qui la gouverne aujourd'hui est un homme sans talent, et qui pour réparer une fortune dissipée dans les intrigues du divan, l'écrase de contributions arbitraires et la réduit au désespoir". Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 287. Sebastiani trecuse prin București.

pe păstoriu dormind și pe câni lenevindu-se, ca să năvălească să sfărâme turma”⁴⁹. Negușitorii și mușterii sunt surprinși în mijlocul schimbului lor de daraveri, de salvaticii Pasvangii care năvălesc asupra lor cu săbiile scoase, zberând ca niște lei, încât groaza cuprinde pe toți. Caută să fugă, dar împedecați de neorânduiala iarmarocului cei mai mulți cad în mâinile hoților, care după ce le răpesc tot ce aveau la sufletul lor, adaug cruzimea cătră despoiere, taie pe cei mai mulți, pe alții îi ciuntesc. Dela Clenov ei se abat asupra Târgu-Jiului, de unde însă orașenii înștiințați din timp fug, umplând munții și pădurile, iar mulți din ei trecând în Transilvania prin pasul Vulcanului. După aceea atacă Ocnele din Oltenia, pe când altă trupă a lor sub conducerea lui Gușantali și Carafiz dau foc Calafatului. Apoi ambele corpuri atât cel dela nord cât și cel dela sud se pregătesc a trece Oltul, încât se răspândește în București vestea unei apropiate loviri a acestor bande turbate.

Domnul trimisese în contra lor pe Ahmet nazirul Brăilei, care deși însuflețit de bune gânduri, nu putea face nimic față cu trupele sale, care se prefăceau numai a trage în Pasvangii, iar noaptea se înfrățeau cu ei, plecând împreună la jafuri contra creștinilor, „că Turcul pentru creștin cu Turcul nu se bate”⁵⁰. Zilot Românul, din a căruia cronică rimată împrumută în acest vers, se întoarce cu gândul înapoi la năvălirile tătărăști care erau răspinse adese ori de pe corpul țarei de milițiile naționale și arată cum ele erau răspinse de armatele pământene :

Pentru c'avea ostași curați Români de țară
Creștin pentru creștin gata eră să piară ;

iar acuma turma eră încredințată în paza unor lupi care să o apere de frații lor din pădure.

Mihai Suțu venind în scaun, aveă o nespūsă nevoie de bani. El cheltuse mult pentru căpătarea domniei, bani luați pe datorie dela oameni influenți din Constantinopole, și căroră deci trebuia să le plătească numai decăt, dacă nu vroia să se vadă răsturnat din scaun și mai mult decăt atâta, învinuit de bicisnicie și pedepsit precum știeau Turcii să o facă. Se inai gândea apoi să și agonisacă și ceva bani spre a putea trece cruntele zile ale maziliei cu care știea el doară că trebue să se întâlnească. Urma și el obiceiul domnilor din acele vremuri : „că atunci când sunt mazili grijesc pentru domnie, iar când sunt domni grijesc pentru mazilie”⁵¹. De unde însă să adune banii trebuitori pentru îndeplinirea acestor

⁴⁹ Zilot Românul, p. 50—51. Confirmat de un raport al lui von Knobelsdorf c. rege, 12 Iunie 1802 în N. Iorga *Acte și Frg.* II, p. 366.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 67.

⁵¹ *Ibidem*, p. 49.

două scopuri, când trupele trebuitoare apărării Munteniei erau toate plătite din visteria ei?

Mihai Suțu cum vine în scaun, înainte deci de noua năvălire a Pasvangiilor, atunci pe când țara credea că asemenea primejdii nu se vor mai reîntoarce, dă drumul la mare parte din ostașii Turci, slăbind astfel apărarea țării și împingând pe toți acești ostași liberați a se preface în hoți în Muntenia chiar, sau a merge să îngroașe bandele lui Pasvanoglu. Cu toate că poporul putuse să cunoască în ce chip înțelegeau oștirile împărătești să și facă datoria încă din timpul năvălirilor de mai înainte ale Pasvangiilor, totuși împuținarea armatei turcești din Muntenia fu privită de mulți ca o slăbire a siguranței publice. Când vestea că Pasvangii vineau spre București să lăți în oraș, tot poporul își sări din fire și o învălmășală ne mai pomenită turbură toate mințile.

Se adună în grabă un mare divan în care domnul tremurând și îngrijit arată boierilor veștile pe care le primise dela ispravnicii de peste Olt și sfătuește pe boieri să și caute fie-care scăparea cum va putea, căci el însuș va căuta adăpostire în Transilvania. Un moment după aceea butcile domnești încep a încarca averea cea mai de preț a Suțului și, urcându-se cu toată familia și casnicii lui în ele, apucă calea spre Brașov. Boierii se grăbesc a l'imita. Iși închipue cine-va spaima și panica ne mai pomenită ce intră în norod, când văzu pe căpiteniile sale, domnul și boierii, rupându-o de fugă. Din toate părțile nu se auzia decât un țipet : „Pasvangii, hoții !” și toți cu mic cu mare, bătrâni și copii, bărbați și femei, toți cei ce putură să o facă, încărcară averea în căruțe, cară, harabale sau pe spetele lor și plecară în goana mare pe urmele domnului. Intr'o clipă Bucureștii nu mai numărară nici jumătate din poporația lor obicinuită ⁵². Ajunși la Câmpina mulțimea cea nesfârșită vroi să poposască puțin spre a mai lua suflet, când deodată răsună iar strigătul : „ne calcă Pasvangiii” ! Cu toții se scoală înebuniți de frică, apucând goana către Brașov. Drumul acesta este însă foarte strâmt, stâncos, neregulat, prăpăstios, și pe unele locuri spăimântător și periculos. Pe asemenea cale mergând poporul, deodată se închise drumul, sfărâmându-se câte-va carete și trăsuri greu încărcate. Trăsurile din urmă se grămădiră unele peste altele și ne mai putând da nimeni nici pe alături, nici înaintea, nici îndărpt se făcu o înspăimântare generală, ca și când

⁵² Fotino ca pretutindenea așa caută și aici să acopere pe Fanarioți, arătând că domnul s'ar fi retras din București, după fuga poporului. El este însă desmintit de Zilot Românul, p. 75 care spune :

Când Vodă și boierii ei mai nainte fugă
Iată lucru curat că focul ne ajunge.

i-ar fi gonit dușmanii cu sabia și cu tunul”⁵³. Jalnică privește a nebuliei omeniești, care nu izbucnește niciodată mai cu putere, decât atunci când este zădărit puternicul instinct al păstrării mizerabilului său traiu. Intr’adevăr cum spune Fotino ar fi trebuit să asiste la acest valmașag pe de o parte Heraclit, spre a plânge până să i se scurgă ochii, de de alta însă Democrit să râdă până la plesnire.

Toată această fenomenală bântuire a unei populații întregi se făcuse fără nici un motiv serios, deoarece Pasvangii, ne simțindu-se îndestul de puternici, nu îndrăzniră să vină asupra Bucureștilor. Este învedereat că nenorocita fugă nu ar fi avut loc dacă domnul nu dădea exemplul. Să fi fost oare această fugă pricinuită într’adevăr prin teama lui de Pasvangii? Unele izvoare atribue desțărarea lui Mihai Suțu scopului său de a pune mâna pe banii ce Poarta, știind țara în deficit, îi trimisese spre a plăti oștile⁵⁴, spărieată de jalba dată de boierii Munteniei cătră împăratul Pavel al Rusiei, pentru a le scăpa țara din jaful neomenos căruia căzuse pradă, jalbă urmată în curând de o energică protestare a ambasadorului rusesc în Constantinopole⁵⁵.

Noi credem că luarea banilor de cătră domn și neplata lefilor ostașilor a fost făcută de el numai fiindcă fugind din țară, Suțu eră să aibă nevoie de bani. și că nu îmbogățirea a fost motivul ce l’au împins peste graniță. Fuga lui însă nu a fost nici provocată prin frica de Pasvangii, ci este datorită unei altei împrejurări. Am văzut cum Rusia începea a căuta în răscoala lui Pasvanoglu motive de a interveni în daraverile interne ale Porței otomane; am arătat apoi cum amenința pe Pasvanoglu, făcând pe acesta să-i ceară mijlocirea în neînțelegerile sale cu sultanul; în sfârșit jalba boierilor români de la începutul domniei Șuțului făcuse pe Rusia să sprijine încă cu mai multă căldură interesele creștine din țările române. Rusia doria să mai facă încă un pas în dominarea acestora, mai smulgând de la Poartă o concesiune. Ea provoacă deci fuga lui Mihai Suțu din București, urmată de emigrarea întregii populații, fapt înșămnat, bătător la ochi, care-i putea da pe baza tratatului de Kuciuk Kain:rgi dreptul de a interveni spre liniștirea nenorociților ei coreligionari.

⁵³ Fotino, p. 201. Autorul a luat parte la această pribegire. Comp. p. 204, „pe lângă carele (banul Dimitrie Dimitrie Ghica) mă aflam și eu, autorul Dionisie”. Confirmat prin un raport al lui von Knobelsdorf c. rege 26 Iunie, 1802, N. Ioiga, *Acte și Frag.* II, p. 366 și 370.

⁵⁴ Ruffin c. af. străine, 26 Iunie 1802. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 223: „Le prince qui avait reçu de forts subsides de la Porte pour soudoyer les troupes n’a payé personne, a affecté une grande peur et a émigré avec sa caisse contenant dit-on 12 mille (?) heures”. Fotino spune și el p. 205: „Bimbașa Sava care rămăsese caimacam după ce a plecat domnul, văzu că a fost înșelat, că domnul fugise ca să scape de plata lefilor”.

⁵⁵ Dionisie Eclesiarcul, p. 203.

Fotino ne spune într'adevăr că Mihai Suțu fu îndemnat să plece și „de un maior general rusesc, Baroți, care se afla pe atunci la București pentru scopuri, adaoage el, care pe atunci nu erau cunoscute”⁵⁶. Spusele lui Fotino sunt întărite de o destăinuire mai târzie a principelui Moruzi către Franceji în care aminteste între altele și despre Baroți numit consul rusesc al Rusiei la Veneția, spunând că acest agent avea însărcinarea a se opri la București pentru a executa proiectele guvernului său asupra ambelor provincii. Două luni după venirea lui, mai toți boierii fugeau în statele austriace, unde principele Suțu îi urmează după aceea⁵⁷. Este știut că Mihai Suțu trecu din Austria în Rusia, iar fiul său care eră în Constantinopole vroi să se refugieze în casa ambasadorului rusesc Tamara, ambele semne invederate ale unei înțelegeri cu Rușii. Fiul lui Suțu este însă prins și amenințat cu tortura, de care scapă numai prin stăruințele prietinelor tatălui său, care dau și 300 de pungi. Nobleța grecească din Fanar face însă și elciului (ambasadorului) rusesc un dar de 80.000 de lei pentru proteguirea încuviințată unui membru din neamul lor la o așa de grea cumpană. Poarta deși vedea mâna Rusiei în toată această afacere, păstră asupra amestecului ei cea mai adâncă tăcere⁵⁸. Mihai Suțu se întoarce însă în Turcia sub garanția Rusiei că nu i se va face nimic⁵⁹.

Toate aceste împrejurări îndreptățesc de sigur presupunerea că fuga lui Mihai Suțu din București fu datorită în cea mai mare parte uneltirilor rusești.

Astfel se apropia în cercuri tot mai răstrânse zborul vultanului moscovit ce se abătuse de atâtea ori pe leul îngârbovit depe malurile Bosforului, pregătindu-i de astă dată o mai strașnică lovitură. Rușii puneau în lucrare tot mai deplină ideea generatoare a politicei lor, de a se face apărătorii închinătorilor ortodoxi din împărăția otomană; și nu este de tăgăduit că pecăt se corumpea mai mult ocârmuirea turcească, pe atâta creștinii cădeau sub un jug mai neomenos și că trebuiau să primească eliberarea lor din clestele păgâne, ori din ce mână ar fi venit ea, cu fericire și recunoștință. Turcii deci prin păcătoșia sistemului lor, alimentau ei inșii tot mai mult pornirea ambițioasă a Rusiei asupra împărăției lor. Deși Românii începuse a cunoaște că și Rușii nu din dragă inimă se jărtfesc pentru ei, totuși suferințele pe care le îndurau sub Turci erau așa de cumplite, așa de usturătoare. încât erau împinși în chip fatal a se arunca mai curând în brațele Rușilor decât a pieri mâncați de păgâni.

⁵⁶ Fotino, p. 199, nota.

⁵⁷ Raport privitor la o conversație cu principele Moruzi fără dată. Hurm. Doc. Supl. II, p. 488.

⁵⁸ Ruffin c. af. străine, 12 Iunie 1802, *ibidem*, II p. 222.

⁵⁹ Însărcinatul de afaceri al Franței c. af. străine, 9 Aug. 1802, *ibidem* p. 226.

Și într'adevăr simțind că veacul li s'a scurtat, aceștia păreau a fi uitat ori ce normă de înțeleaptă purtare. Se aruncau ei înșii în gura prăpăstiei. De și convenise cu Rușii a nu mai chinii țările române prin dese schimbări de domnitori, aceștia se succedau cu o repegiune tot mai ameteitoare; deși se obligase a nu le mai impune decât plata tributului, le îndatora a suporta toate soiurile de năpăști, până și cheltuiala oștirilor menite a restabili ordinea în propria lor împărăție: deși domnitorii țărilor române erau organele cele mai însemnate ale diplomației lor, în loc de a menținea prin numirea unor persoane destoinice un sistem în această parte atât de delicată a intereselor lor politice, ei schimbau pe fie-care an cu persoanele și sistemul. Și toate aceste le făceau, lucru de necrezut, pentru orbul și lacomul nesaț de avuție. Nici măcar atâta cugetare, altă dată vie, nu erau în stare să conceapă, că al lor câștig bănesc eră datorit poziției lor politice, și că odată cu ruina statului lor erau să dispară și emolumentele ce le trăgeau din a lui existență.

Alexandru Suțu domn pe ambele principate, 1802. Decamdată Turcii, neștiind cui să încredințeze domnia Munteniei, ordonă lui Alexandru Suțu din Moldova să meargă la București, lăsând în scaunul ieșan un caimacam al său, încât astfel pentru câteva luni, dela Iulie până la Septemvrie, Alexandru Suțu este domn în ambele țări române⁶⁰.

Rusia vroi să tragă îndată un folos din amestecul ei în afacerile Munteniei. Ea puse pe boierii ce se refugiase cu Mihai Suțu în hotarele ei, să ceară prin ambasadorul Tamara dela Turcia, drept condiție a reînturnării în patria lor, ca domul să fie numit pe viață; ca tributul să fie redus la ceea ce eră pe timpul supunerii voluntare a Valahiei sub oblăduirea otomană; să poată ținea pe picior de războiu o oștire de 10000 de oameni, și în sfârșit condiția ce mai ales surădea Rusiei, să se pună Constantin Ipsilanti ca domn asupra Munteniei, ca unul ce ar fi cel mai destoinic, mai drept și mai veghetor⁶¹. Ipsilanti, cu toate stăruințele protivnice ale ambasadorului francez, care stăruinți însă nu mai aveau mare trecere la Constantinopole, de când Poarta se stricase cu Napoleon dela atacul Egiptului, este numit domn în Muntenia, dând după cum se spunea pentru aceasta, ca mulțumită amadorului rusesc suma de 200 de pungi⁶².

În Moldova în acest răstimp domnesc tot doi principii, anume Constantin Ipsilanti și Alexandru Suțu.

⁶⁰ Însărcinatul de ataceri al Franției c. af. străine, 9 Iulie 1802, *ibidem* p. 224. Ruffin c. Talleyrand 1 Sept. 1802, *ibidem*, p. 229.

⁶¹ Ruffin c. Talleyrand, 28 Aug. *ibidem*, p. 228.

⁶² Ruffin c. Talleyrand, 1 Sept. 1802 *ibidem*, p. 230: „On assure que la mission de Russie a reçu d'Ipsilanti un présent de deux cent bourses en retour de son suffrage”. Vezi însă observația de mai sus, p. 263, nota 18.

Constantin Ipsilanti în Moldova, 1799 — 1801. — Acesta
eră fiul lui Alexandru Ipsilanti domnul Munteniei dintre anii

Lupta dela Ismail între Turci și Ruși, în anul 1790. — Colecția Academiei Române

1775—1782, când atunci el împreună cu fratele său Dimitrie com-
promisese pe tatăl lor prin fuga lor în Austria și'l silise să de-

misioneze. Nu e vorbă că această fugă amenința să demaște un adevăr ce numai Turcilor nu eră cunoscut, anume simpatiile tatălui, Alexandru Ipsilanti, pentru Austria, care să vădesc mai pe față încă în timpul războiului din 1787—1792, când Alexandru Ipsilanti ca domn al Moldovei (1786—1788) se prefăcea a fi prins de o roată de 300 de cavaleri germani și dus în Austria. Intorcându-se însă în Constantinopole, Alexandru Ipsilanti știu prin un „torent de bani” să facă pe Turci a uita hainia lui cea atât de proaspătă, și nu numai să dobândească a doua oară domnia Munteniei (1796—1797) dar să procure și fiului său Constantin, dragomanatul Porței otomane. De atunci datează întoarcerea lui Constantin Ipsilanti către Anglia și Rusia și îndepărtarea lui de Franția, a cărei relații cu Poarta se silia să le întunece, ceace nu-i eră greu față cu expediția egipteană a lui Napoleon din 1798. Constantin Ipsilanti deveni uneltitorul alianței celei atât de extraordinare între Poartă, Anglia și Rusia în contra Franției. Ca răsplată a uneltirilor sale, Constantin Ipsilanti obținu domnia în principatul Moldovei, în 1799⁶³. Astfel numirea acestui domn atât de devotat Rusiei în țară vecină cu dânsa eră o nouă încălcare a Turcilor de către dușmanii lor de moarte, pe care Turcii, însă orbiți de bani și de ajutorul adus de Ruși contra Francezilor nu erau în stare să o vadă. Despre înclinarea lui Ipsilanti către Ruși, fac dovadă însuși cuvintele sale rostite către colonelul polon Grabinsky, care trecu prin Moldova în anul 1800, căruia îi mărturisii că „văzând poziția în care se află imperiul turcesc, el ascultă mai cu sfințenie de ordinile ambasadorilor din Petersburg decât de firmanele marelui sultan”. Colonelul adaugă că Ipsilante ar fi prietenul statornic al Rusiei, pe când influența Franției și a curței din Berlin au alungat pe tatăl său din hospodaratul Munteniei. Astăzi însă Rusia domnind asupra divanului și mulțămind fiului pentru tot ce suferise părintele, a obținut pentru dânsul dela marele sultan, hospodaratul Moldovei⁶⁴.

Cu toată prietenia Porței pentru Rusia și a tratatului încheiat cu această putere, Poarta făcu să simtă în curând lui Ipsilante că tot ea eră până atunci cel puțin stăpâna domnilor din principatele române, și destitui pe Constantin Ipsilanti în cursul anului 1801, numind în locu-i pentru o domnie și mai efemeră pe Alexandru Suțu.

Constantin Ipsilanti întorcându-se în Constantinopole, devine aici unul din cele mai minunate organe ale intrigilor rusești. Casa lui se prefăcu în localul de întâlnire a tuturor agenților

⁶³ Document francez privitor la devotamentul lui C. Ipsilante și Al. Moruzi pentru Rusia, 1804, *ibidem*, p. 303. Ipsilanti este numit domn în Moldova pe la Aprilie 1799. Vezi Const. Stamaty c. Talleyrand 19 Aprilie 1799. *Ibidem* p. 203.

⁶⁴ Grabinski c. Kosciusko, 25 Fevr. 1800, *ibidem*, p. 204.

politicei moscovite. El întreținea apoi o corespondență ne întreruptă cu spionul rusesc din Muntenia, așa numitul general Baroți, care-și dădea toate silințele pentru a dezorganiza cât se poate mai deplin principatele române, determinând între altele pe Mihai Suțu a fugi în Transilvania dinaintea temerei închipuite a năvălirii Pasvangiilor. Această fugă a lui Suțu împreună cu slujbele însemnate făcute Rusiei dela mazilirea lui înainte, fură ghibaciu întrebuințate de Const. Ipsilanti, spre a dobândi din nou domnia țării Muntenesti cu prilejul unui nou pas făcut de Ruși în dominarea Turcilor, tratatul din 1802. În timpul însă când Ipsilanti își tocmea astfel trebile la Constantinopol, în Moldova domnia în locul lui Alexandru Suțu.

Alexandru Suțu în Moldova, 1801—1802. — Pentru a înțelegea geneza tratatului din 1802 prea important pentru viitorul țărilor române, acela care organizează prin o măsură practică principiul protectoratului cuprins în art. 16 al tratatului dela Kuciuk Kainargi, trebuie să expunem cum Turcia fu adusă prin politica franceză a se apropia de dușmanul ei secular, împărăția moscovită, din care apropiere eși ca product tratatul de care e vorba.

În războaiele de până acuma, am cunoscut pe Franția ca cea mai curată preitenă a Porței, prietenie nu e vorbă interesată ca toate prietenii politice, căci ea provinea din negoțul cel cu totul însemnat ce, depe timpul lui Colbert, Franția făcea în Răsărit. Relațiile între Poartă și Franția erau deci din cele mai bune, când deodată politica cea cu totul personală a lui Napoleon cel Mare, vine să arunce turburarea în aceste relațiuni, și să pună în dușmănie două popoare care până atunci trăiseră în cea mai bună înțelegere.

În anul 1798 Napoleon ca general al directorului se hotărăște a cuceri Egiptul. Scopul său eră de a înlocui prin posesiunea acestei țări însemnate, mai multe colonii pe care Franța le pierduse la Englezi, și totodată a da Angliei o lovitură de moarte prin crearea unui imperiu maritim francez și atacarea coloniilor engleze din Indii. Față cu Poarta adevăratul țel al expediției se ascundea sub pretextul, că Francezii nu ar avea alt gând decât a pune un capăt dominației Mamelucilor din Egipt, și a readuce această provincie sub stăpânirea reală a Porței. Totuș Napoleon știa prea bine că Poarta nu se va lăsa amăgită prin asemenea cuvinte, și că expediția sa împotriva Egiptului eră un act de dușmănie neîndoelnică față cu dânsa. Dar prietenia cu Turcia eră numai rezultatul comerțului celui mare ce Franția îl făcea cu această țară; intrucât însă prin planul lui Napoleon, comerțul cu Orientul nu putea decât câștiga, înțelegem prea ușor cum de Napoleon nu se temea de loc a intra în rivalitate cu Poarta.

Acest atac împotriva Turciei se complica cu alte împrejurări

pe care ea nu le putea privi decât ca niște acte de dușmănie în contra ei. Napoleon anume încheiase în acelaș timp, cu Austria, cu care fusese în luptă, pacea dela Campo-Formio, prin care Veneția cucerită de Francezi eră cedată Austriei, în schimb pentru Belgia care vinea la Franția (1797).

Trecuse acuma timpul când signoria venețiană eră dușmanul cel mai cumplit al Porței, și când aceasta își punea toate silințele pentru a repune pe leul dela St. Marco. Slăbăciunea și nenorocirile apropiase aceste două state unul de altul, precum aceleași împrejurări apropiase pe Turci de Poloni, și Poarta nu putea vedea cu nepăsare ca teritoriul foastei sale rivale și acuma tovarășă în nenorocire să meargă să sporiască întinderea și puterea casei de Austria.

Din toate punctele de vedere politica Franției eră dușmănească față cu Poarta, și aceasta nu putea face altfel decât să răspundă dușmăniei prin dușmănie, răsboiului prin răsboiu. Acesta fu declarat Franției în 2 Septemvrie 1798.

O schimbare atât de neașteptată în politica orientală a Franției, aduse una nu mai puțin ciudată în politica celorlaltor țări europene față cu Poarta. Anglia în deosebi care se temea de expediția egipteană a lui Napoleon, se aliă cu Turcia; dar mai straniu fu că și Rusia oferi de îndată Porței alianța ei și cu deosebire sprijinul flotei sale din Marea-Neagră. Rusia anume avea nevoie de slăbăciunea Porței, pentru a putea realiza planurile sale în Orient, și ea nu putea învoi ca Francezii, așezându-se într'nsul, să iee în mâna lor conducerea destinelor acestei părți a lumii; de aceea îi vedem părăsind politica lor tradițională și dând ajutor Porței, precum vor face-o și mai târziu când o vor ajuta în contra lui Mehemt Ali, pașa de Egipt, care înfătoșa aceleași pericole pentru planurile rusești. Meritul neîndoelnic al politicei rusești este că știe să aștepte, că niodată nu se grăbește pripindu-se și compromițând viitorul; ea știe la vreme de nevoie să susțină chiar pe dușmanul ei, pentru că atunci când îl va lovi ea singură să se folosească din căderea lui.

Că acest tratat de alianță⁶⁵ chiar eră merit tot numai pentru a servi planurile rusești, se vede din dispozițiunea aceea, că flota rusească trebuia cu deosebire să alunge pe Francezi din insulele Ionice, care declarate de neatârinate sub protecțiunea Rusiei, ar fi început a pune în practică planul imperiului grecesc, gândul favorit al răposatei împărătese⁶⁶. Cât despre adevăratele intențiuni ale Rusiei față cu Poarta, ne poate convinge purtarea ei în Georgia, unde reproducându-se intrigile prin care Tătarii fusese reduși sub stăpânirea rusească, se ajunge la acelaș rezultat și

⁶⁵ Acel între Turcia și Rusia fu subsemnat în 23 Decemvrie 1798; aceli cu Anglia în 5 Ianuarie 1799.

⁶⁶ Zinkeisen, *l. c.* VII, p. 47.

cu această țară. Anume murind vasalul rusesc, Heraclius, fiul său Alexandru vroiește se scape de Ruși cu ajutorul Lesghilor; Rușii atunci susțin în contra-i pe un pretendent, George al XIII-le, care după ce bate pe Lesghi, rămâne domn și, la moartea sa, lasă ca moștenire țara lui împăratului Pavel în 1801; astfel cade și Georgia sub stăpânirea rusească.

Tot așa de interesat eră și ajutorul dat de Anglia Turciei. După ce alungă pe Francezi din Egipt, ea vroiește să se mențină în stăpânirea acestei țări, și numai cât loviturile puternice ale lui Napoleon prin sistemul continental și restabilirea relațiilor prietinoase între Franția și Poartă determină însfârșit pe cabinetul din Londra a părăsi planurile sale. Totuș Anglia caută măcar a se opune la organizarea Egiptului, pe care Poarta vroia să'l scoată de sub domnia Mamelucilor.

Expediția lui Napoleon în Egipt se știe ce rezultat au avut. Flota ce o adusese fiind sfarmată de Nelson la Abukir și astfel comunicarea cu Franția cu totul întreruptă, Napoleon vedea pe fie ce zi reducându-se numărul armatei sale, și cu toate izbânzile cele strălucite asupra Mamelucilor, neputând lua St. Jean d'Acre și pe de altă parte stărnindu-se în potriwa Franției coaliția a II-a, Napoleon este nevoit să părăsească Egiptul și împreună cu acesta toate planurile urzite, pentru a alerga în ajutorul patriei sale, amenințată de un pericol mult mai mare. Kleber, rămas în Egipt, susține încă cu multă energie onoarea armelor franceze, până ce cuțitul unui fanatic pune un capăt zilelor sale, și armata franceză, lipsită de un conducător inteligent, e nevoită să capituleze.

Cu toate că ajutorul rusesc contra lui Napoleon nu fusese de loc întrebuințat de Turci, ba aceștia chiar se împacă în curând cu Francezii prin tratatul din 1802, Rusia dobândi în acelaș an o făgăduință sub formă de notă îndreptată către ea din partea Porței, prin care stăpânirea rusească asupra țărilor române făcea un pas hotărâtor, schimba dispoziția abstractă și generală de protegiere a țărilor române din partea Rusiei, în una specială și practică, care îndruma deplina supunere a acestora sub autoritatea rusească. Iată punctele esențiale ale acestei note, care fu comunicată prin hatîșerifuri și scaunelor din Muntenia și Moldova.

Sultanul începe întâi prin a aminti dispozițiile hatîșerifurilor mai vechi care prevedeau ca proviziile de grâne, oi, unt, lemne și alte obiecte făcute de Turci în țările române, să fie toate plătite după prețurile curente, și locuitorii să nu mai fie obligați a le transporta până la șcheli pe socoteala lor; de asemenea ca trimișii turci prin Muntenia sau Moldova să nu poată pretinde hrană și găzduire fără plată, nici un număr de cai de olac mai mare de cât acel însemnat în ordinul lor; apoi ca neguțitorii turci să nu poată avea în stăpânirea lor nici imobile, nici turme. După ce sfârșește enumerarea conținutului haturilor anterioare, sul-

tanul adaoage în acel din 1802 că „întrucât prin trecerea timpului aceste măsuri au suferit oarecare strămutare, și în *puterea tratatului încheiat între împărăția mea și cea a Rusiei, această putere având dreptul de a intercedea pentru cele două provincii a Munteniei și Moldovei*, trimisul ei pe lângă sublima noastră Poartă, ne-au expus că guvernul său ar dori adăogirea articolelor următoare la acele mai sus arătate : „Pentru a nu se lipsi Constantinopolea de aprovizionările ce le trăgea din țările române grânarele de îmbelșugare ale împărăției mahomedane, iar pe de altă parte pentru a îndepărta abuzurile ce se făceau cu cumpărături adese ori silit, se îndatoresc locuitorii a nu ascunde de cumpărătorii turci obiectele necesare, împunându-se și acestora a le plăti la rândul lor după prețurile în ființă, iar gospodarul și boierii la stricta păzire a acestor dispoziții. Silitra nu va mai fi culeasă în țară de Turcii trimiși acolo, ci cumparată și transportată cu plată la schelele Dunărei. Vama din Galați sau Brăila va fi percepută de gospodar prin oamenii săi, și nu va mai fi apucată de percepătorii turcii din Kilia. Dregătoriile provinciilor române vor fi încredințate boierilor celor mai destoinici, fără deosebire de sunt Greci sau pământeni. Darea anuală către Poartă nu va fi mai mare decât suma de 619 pungi pentru Muntenia, și 135 de pungi și 445 de lei pentru Moldova, și toți acești bani vor fi remiși Porței în Constantinopole, la sfârșitul fiecărui an. In afară de haraciu Muntenia va mai da 90.000 de lei pentru Idiye și 34,000 de lei pentru Rikiabiye, iar Moldova 90,000 pentru cea d'întâi și 25.000 pentru cea de a doua. Gospodarii nu vor mai plăti nimic pentru confirmarea în posturile lor în fiecare an. Zaireele și avaidurile ce se cer la confirmarea principilor vor fi plătite din veniturile lor speciale, ale ocnelor și vămilor și nu din dările supușilor. In sfârșit urma punctul de căpitenie al întregei convenții acel relativ la înlocuirea domnilor, care stipula că *domnia gospodarilor este fixată pe șapte ani. Ei nu pot fi depuși înainte de acest termen, decât pentru o vină vădită. Indată ce o asemenea le va fi pusă în samă, Turcia va trebui să încunoștiințeze pe ambasadorul rusesc, care și dânsul trebuie să se convingă că delictul s'a comis, fiind dovedit într'un chip neîndoelnic vinovăția domnului, și atunci numai depunerea lui, va fi permisă. Gospodarii din Moldova vor primi reprezentările pe care trimișii Rusiei le-ar putea face fie pentru așacerea impozitelor, fie pentru privilegiile țării*”⁶⁷.

⁶⁷ Art. 18 al hațișerifului reprodus în două traduceri de Hurm. *Doc. Supl.* p. 257 și 327 : „Que dorénavant la durée des principautés soit fixée à 7 ans à compter du jour de la destination des Hospodars ; que ceux-ci ne soient pas déposés avant le temps fixé, à moins d'un délit averé, de sorte qu'en cas même qu'il serait survenu quelque manque dans la dite époque, jusqu'à ce que l'envoyé de Russie résident près de notre S. P. n'en serait pas averti et persuadé (In cealaltă traducere la p. 333 : „n'en ait avis et conviction”), sa déposition

Prin acest tratat — căci deși schimbat numai sub forma unei note, conținea nu o simplă făgăduință din partea Turciei, ci o îndatorire a ei față cu Rusia, — această putere mai făcea încă un pas, și acesta înșămnat, în stăpânirea ei de drept asupra țărilor române. Dispoziția finală a acestui tratat fu pusă îndată de Ruși în aplicarea, arătând prin aceasta că Rusia nu mai înțalege de loc ca el să rămână o literă moartă, precum fusese până atunci toate stipulațiile în favoarea țărilor române. Chiar în anul 1802, câteva zile după încheierea alcătuirii raportate, consulul Rusiei din țările române remite lui Alexandru Suțu o notă, în care critică într'un chip foarte aspru toate fără de legile ce se comiteau sub a lui ocărnuire. El începe prin a pune în vederea principelui că exagerarea nemăsurată a impozitelor sub care zac locuitorii acelei țări a umplut de milă pe suveranul său, care s'a hotărât a le întinde o pârintească mână de ajutor. După aceea intrând în enunțarea impozitelor arată îngrozitoarea lor adăogire și cere numai decât reducerea lor la o cifră pe care să o poată duce pentru locuitori. Mai protestează apoi contra despoierii oamenilor de avutul lor din partea Turcilor și a domnului, fără a li se da despăgubirea corespunzătoare: contra nenumăratelor clăci, podvezi și bellicuri care ar răpi tot timpul țăranilor și nu le-ar mai învoi a se ocupa de gospodăria lor; contra numărului mare de Greci aduși de domn din Constantinopole, care ar despoia țara fără milă și altele mai multe, cerând un răspuns înscris la aceste observații ⁶⁸.

Alexandru Suțu însă nu avu când să răspundă la această notă, de oarece el fu chemat în Iulie la ocărnuirea provizorie a Munteniei, apoi în Octomvrie scos din domnia ambelor țări române, și înlocuit în Muntenia cu Constantin Ipsilanti iar în Moldova cu Alexandru Moruzi, ambii devotați politicei rusești și numiți în domnie prii stăruințele ambasadorului Tamara, care capătă bogate prezenturi pentru intervenirea lui ⁶⁹.

Inarmată cu tratatul care împedeca pe Turci de a depune pe domni fără consimțământul Rusiei, și având în scaunele țărilor române două personaje în totul devotate intereselor ei, Rusia va

ne soit pas permise. Les Hospodars de Moldavie accuelleront les représentations que les envoyés de Russie pourraient leur faire tant pour l'objet des impôts que pour les privilèges du pays".

⁶⁸ Ruffin c. Tellegrand 19 Oct. 1802, *ibidem*, II, p. 243. Că domnia lui Alexandru Suțu fusese jăluitoare se vede și din Zilot Românul, p. 81, care spune că acest domn fusese supranumit *Românomahos* adică ucigător de Români. O a doua notă și mai energică în care consulul rusesc cere mai ales îndepărtarea dregătorilor greci pătași de jafuri, vezi rezumată în Radu Rosetti Arhiva Sentatorilor din Chișinău, în *An. Ac. Rom.* II, Tom. XXXI, 1909, p. 377 (99 memoriul I).

⁶⁹ Ruffin c. Tellegrand, 1 Oct. 1802, Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 242: „Le prince Moruzi vient d'être nommé à l'hospodarat de Moldavie et il est public qu'il le doit comme Ipsilanti à la legation russe qu'il a comblée de présents".

începe a pune în lucrare un sistem de dărăpănare a împărăției turcești, precum nu'l cunoscuse nici un timp anterior.

3. CONSTANTIN IPSILANTI ȘI ALEXANDRU MORUZI 1802—1806

Constantin Ipsilanti în Muntenia, 1802—1806. — Constantin Ipsilanti și Alexandru Moruzi nu sunt decât niște adevărați agenți rusești în Impărăția Mahomedană. Ei nu sunt însă niște excepțiuni la credința Grecilor cătră Turci, ci expresia supremă a unui fapt obștesc, plecarea Grecilor către Rusia. Independent de simpatiile nației grecești pentru frații întru Hristos din ge-roasa Rusie și de dorința ei de a fi eliberată prin ei de nenorocitul jug pe care'l purtau după grumaz, Fanarioții din Constantinopole în care niște atari nobile simțiminte nu puteau să se nască, aveau alt motiv de a se pleca și ei cu închinare cătră colosul nordului. Rușii erau cei mai tari; ei încălecaser pe Turci și eră deci firesc lucru pentru un neam ce nu vroia să piardă poziția dohândită să se deie în partea celui mai tare. Iată cum se face că mai ales dela pacea de Kainargi înainte, se întâlnesc numai prin excepție Greci care să mai poarte credința cătră Impărăția Mahomedană. Rușii căpătând tot mai mare autoritate asupra divanului din Constantinopole, Grecii începură a ridica ochii cătră puterea ce ordona, iar nu cătră robii ascultători. Am văzut pe ambasadorul rusesc Bulgakow laudându-se că nu ar fi neliniștit de purtarea lui Alexandru Mavrocordat, întru cât n'ar avea decât să spună un cuvânt pentru a-l scoate din scaun⁷⁰. Ministerul francez observă de timpuriu această precumpenire a Rusiei în împărțirea scaunelor române și scrie cătră ambasadorul său că „Rusia se pune pe piciorul de a protegui fățiș pe principii din Moldova și Valahia, cecece o va aduce a dispune de aceste principate și de a-și alipi pe familiile grecești printre care se aleg gospodarii⁷¹. Tot în acest sens se rostia mai târziu și Napoleon cel Mare în instrucțiunile sale către generalul Brune, ambasadorul său de lângă Poartă, arătând foloasele ce Rusia le trăsese din devotarea unui mare număr de Greci pentru interesele ei. Nu se poate tăgădui spune marele om că devotamentul unei mari părți din nația grecească cătră Rusia a procurat acestei puteri foloasele cele mai însemnate atât în schimbările războaielor cât și în intrigile păcei; astfel o bună parte din umilirile suferite de

⁷⁰ Choiseul c. Vergennes 10 Fevr. 1785, Hurm. *Doc. Supl.* 11, p. 36. Mai sus, p. 267. *Cronograful* lui Dionisie Eclesiarcu, p. 204, greșește când pune începutul domniei lui C. Ipsilanti, în 1804, și pe domnul anterior lui în numește Constantin Suju.

⁷¹ Af. străine c. Choiseul, 24 Aprilie 1786, *ibidem*, p. 40.

imperiul turcesc în timpurile din urmă poate fi atribuită fără nedreptate înțelegerei aproape statornice și obștești a Grecilor cu dușmanii ei ⁷². Mai toți agenții rusești care frământau și prelucrau neconținut provinciile creștine ale Turciei erau de rasă grecească. Așa în afară de consulul ei cel dintâi în țările române, Lascaroff, care numai prin numele său era Rus iar din firea lui neaoș grec, mai întâlnim tot ca Greci în slujba Rusiei pe generalul Baroți, acela care determină pe Mihai Suțu a fugi în Transilvania, Scaderi care comițând un delict față cu ambasadorul francez, pentru a se sustrage de pedeapsa ce era să o ia trece sub protecția rusească care se grăbește a-l primi ⁷⁴. Ambasadorul francez scrie în disperare odată către guvernul său, că „trebuie să facem cunoscuți Porței trădătorii care o încunjoară, adică pe Grecii care ocupă dregătorii și care mai toți sunt vânduți Rusiei. Cunosc din vedere și pe nume pe toți acești blăstămați ⁷⁴. Dintre principii am arătat până acuma pe Grigorie Ghica, Alexandru Mavrocordat, Mihai Suțu ca devotați Rusiei.

Constantin Ipsilante, cel nou numit, făcuse slujbe Rusiei încă de pe când eră dragoman, mijlocind alianța dintre Rusia, Anglia cu Turcia în 1798 contra Franței. El se arătase ca un dușman neîmpăcat al Francezilor și declară în 1808 colonelului Grabinski că mai curând va asculta de ordinele ambasadorului rusesc decât de firmele marelui vizir. Casa lui din Constantinopole fu atât înainte cât și după mazilirea lui sediul intrigilor rusești, și el întreținea totdeauna o stăruitoare corespondență cu colonelul rus Baroți. Mai multe acte dovedesc înțelegerea boierilor munteni cu Rusia mijlocită prin Constantin Ipsilanti ⁷⁵. Stăruințele ambasadorului rus Tamara pentru Ipsilanti nu erau desinteresate de oare-ce mergea vorba că Tamara luase pentru aceasta 200 de pungi dela Domnul grec ⁷⁶. Ipsilanti nu făcea și el decât a urma curentului general, care arunca pe toți creștinii din Turcia în brațele Rusiei. Este însă o deosebire între mobilul ce împingea pe Fanarioți către imperiul moscovit și acela ce îndrepta tot într'acolo ochii celorlalți închinători ai

⁷² Instrucțiunile date generalului Brune Sept.—Oct. 1802, *ibidem*, p. 247.

⁷³ Brune c. af. străine, 25 Oct. 1803, *ibidem*, p. 290.

⁷⁴ Raport din 1798, Hurm. *Doc. Supl. II*, p. 191.

⁷⁵ Actele citate de Radu Rosetti (*l. c.* mai sus p. 348 nota 38) p. 348 și 389.

⁷⁶ Iorga, *Acte și Frg. II*, p. 195. La p. 242 găsim în un alt act: „La mission russe s'étant par la paix de Kainargi ménagé la faculté de s'immiscer dans le choix et l'exclusion du Hospodar est entrée insensiblement en partage des sommes énormes que les pinces sont sans cesse dans le... de lui payer sous main”: Și Prusia susținuse numirea lui Ipsilanti. Vezi scrisoarea lui de mulțumire c. regele acestei țări, Febr. 1803 în N. Iorga, *Acte și Frg. II*, p. 375.

religiei lui Hristos. Aceștia căutau să scape de suferinți, ceilalți să păstreze foloasele dobândite.

Ipsilanti ca om al Rusiei, putere ce avea pretenția de a vroi să scoată țările române de sub vitriga ocârmuire a Turcilor, trebuia prin aceasta însuș să urmeze un sistem de guvernare mai puțin impilător. De aceea îl vedem îndată ce ia domnia, îngrijind de nenorociții locuitori ai Munteniei, care umpluse lumea la fuga lui Mihai Suțu și nu îndrăznise să se întoarcă la căminele lor în timpurile lui Alexandru Suțu. Pricina de căpetenie care reținea și pe boieri afară de hotarele țării erau stăruințele consulilor rusești, ordonați a mijloci atare lucru pentru a apăsa prin aceasta asupra negocierilor tratatului din 1802, pe care Rușii izbutiră în sfârșit a' l zmulge de la Poartă ⁷⁷.

Venirea lui Constantin Ipsilanti în Muntenia fusese însoțită de un semn prevestitor de rău. Anume boierii întâmpinându-l la satul Rădvanii în ziua de 14 Octomvrie (sfânta Paraschiva) domnul se opri aici pentru a se odihni puțin și intră în biserică spre a face o rugăciune lui Dumnezeu, când de odată un cutremur strașnic clătină pământul astfel că aproape era să se surpe biserica peste domn și a lui înconjurime. Când ajunse în București el găsi curțile domnești zdruncinate prin cutremur, așa că fu nevoit până la a lor întocmire să se așeze în mănăstirea Văcăreștilor. Dacă vreo dată semnele prevestitoare se adevăriră, apoi fu fără îndoială această clătire a pământului, însă nu pentru domnul ce călca pe teritoriul țărilor române, ci pentru acest teritoriu însuș, din care o parte trebuia să se rupă și să se prăbușească în noianul fără fund al Imperiului Moscovit.

După ce rechemă pe locuitorii înstrăinați, domnul luă măsura de a plăti cea mai mare parte din ostașii turci care se deprinsese ca acasă la ei în Muntenia, vărând spaima în locuitori prin neorânduiele lor. Plătește apoi datoriile contractate încă din vremile Suțeștilor la Turcii și Grecii din Constantinopole spre a ușura țara de grelele dobânzi pe care trebuia să le suporte.

Aceste bune începuturi ale domniei lui Constantin Ipsilanti arătate de părținitorul pentru Fanarioți istoric grec Dionisie Fotino, sunt adevărite și de Zilot Românul care numai de plecare cătră ei nu poate fi bănuț. El spune : „domnul porni a oblădui țara cu bune începuturi, pre boieri cinstindu-i și înlesnindu-i pre săraci dorindu-i și miluindu-i; așezământ făcut în toată țara de se cumpără toate breslele la darea dăjdiilor după stare și putere și cu un cuvânt se arată așa de nu se căia

⁷⁷ Consulul rusesc Luc de Kiric c. mitropolitul Munteniei în Brașov 29 Iulie 1802. Hurm. Doc. Supl. IV, p. 298 : „Son Excellence croit que prolongeant votre séjour à Kronstadt vous pourriez faciliter la réussite des négociations entamées avec la Porte en faveur de la Valachie”.

țara căci l'au cerut domn; fără numai câți se boierise în zilele lui Mihaiu-Vodă Suțu și Alecu Vodă Suțu, s'au mâhnit asupra-i căci toate ale acestor doi domni boierii, prin firman împărătesc s'a stricat și era bănuială că de dâusul se lucruse la Poartă una ca aceasta”⁷⁸. Totuși nici principele Ipsilanti nu putu mântui Țara Muntenească de grelele dări ce erau de nevoie tocmai spre a se putea plăti datoriile ei. *Cronologia evenimentelor Munteniei și Moldovei* dintre anii 1768 și 1812, scrisă de un Român anonim în grecește, ne spune că „în al doilea an al domniei sale Constantin Ipsilanti a îngreuiat țara cu dări îndoite, vinăriciu, dejmărit și oierit, punând aceste dări și asupra eparhiilor și mănăstirilor și tuturor boierilor, acestora însă nu îndoit, sub pretext că țara ar datori 6.000 de pungi din nenorocitele împrejurări trecute”⁷⁹. Pe lângă aceste greutăți mai adăugându-se un pojar cumplit care reduse în cenușă jumătate din capitală și o mare revărsare a apelor, nici domnia lui Ipsilanti nu se arăta poporului a fi și în urmarea ei ceea ce fusese la început.

În curând însă reîncepură încurcăturile cu Pasvanoglu. Această spaimă a Munteniei, care se deprinsese a nu mai fi refuzat nemulțămît numai cu darurile, „carete, butci, și altele”, pe care domnul i le trimitea din când în când spre a-l îmblânzi, îi ceru o sumă însemnată de bani. Domnul răspunse o parte din cerere, dar întârziind cu trimiterea rămășiței, bandele lui Pasvanoglu trecură iarăși Dunărea sub conducerea aceluiaș Manaf Ibrahim care băgase altă dată spaima în populația Bucureștilor.

El alese iarna, pe la Ianuarie, spre a lovi Muntenia, cu un corp de vre'o 6000 de oameni, știind că zăpada cea mare și teama de lupi care ațueau drumurile vor împiedica pe locuitori de a-și părăsi așăzările și că el va putea deci să-i prade în toată voia și largul său. Înainte însă de a despoia cu deasila, Pasvangii cer de la caimacamul Craiovei să le trimită fără întârziere zaharea pentru oștire, să le pregătească conacuri precum și provizii de cafea, zahăr, capoturi și blane, contășe și șalvari, precum și telegari pentru transportul tunurilor, amenințând la din contra cu o groaznică pedeapsă. Caimacamul raportând domnului despre aceste cereri și amenințări, Ipsilanti îi răspunde să îndeplinească pe cât va putea cererile Pasvangiilor, iar el îngrijindu-se pentru București ia măsuri de apărare și împiedică pribegirea locuitorilor. „Aduce de peste Olt grăniceri și panduri, strănepoții oștirilor românești pe care le desființase Constantin Mavrocordat”, și pe lângă ei mai aduă și alți oameni de strânsură pe care îi îmbracă cu mintene, cu poturi, cu că-

⁷⁸ Fotino, p. 211—213. Zilot Românul, p. 82.

⁷⁹ Erbliceanu, *Istoria mitropoliei Moldovei*, p. 524.

ciulițe și uniforme, unii în culori roșii, alți în culori verzi. Mai compune o roată de oștire din tinerii neguțitori și aduce și o ceată de Moldoveni, cărora pentru a le da o arătare mai feroasă îi îmbracă în haine căzăcești. Mai înzestreză oștirea cu tunuri, aducând de unde putea tunari iscusiți, și alcătuește astfel o putere ca de vre'o 8.000 de oameni care era în stare să susțină lupta cu ceata de tâlhari a Pasvangiilor, mai inimoși la pradă decât la luptă. Cu toate că Pasvangii își pusese într'adevăr de țintă prădare capitalei în aceasta a lor expediție, pregătirile domnului și mai ales răspândirea vestei că Ipsilanti ar avea în oștirea lui la 6000 de Cazaci, oștire de care se temeau Pasvangii, îi reținură de la întreprindere și-i făcură să apuce calea înapoi peste Dunăre"⁸⁰.

În timpul ce aceste lucrări și pregătiri păreau că trebuie să absoarbă tot timpul domnului, el nu neîngrija de a sluji puterei care'l pusese în scaun, sprijinind în toate modurile unelirile Rusiei contra Împărăției Otomane.

Puțin după întronarea lui Ipsilanti, ambasadorul rusesc Tamara, acela căruia Ipsilanti datorita tronul, trece prin Muntenia către Petersburg. Primirea pe care domnul i-o face este din cele mai strălucite, ca și când ar fi fost un suveran, și sosit la București este bogat dăruit de îndatoritul său⁸¹. Purtarea lui Ipsilanti dispăcea Porței în ultimul grad; căci ea vedea că dreptul de protejire deferit Rusiei prin tratatele sale devenise o suveranitate chiar netăinuită⁸². Ipsilanti însă se îngrija prea puțin de efectul produs asupra Porței, de oare-ce știea că asupra Rusiei el nu poate fi de cât din cele mai favorabile.

Cât de puțin socotea Ipsilanti pe Turcii cei altă dată atât de temuți, se poate cunoaște de pe aceea că într'un rând cerând Reiss-Efendi capuchehaei muntene, ca gospodarul să trimită în Constantinopole o câtime de oi, fiind capitala în mare lipsă de carne de oae, singura ce ar plăcea Turcilor, capuchehaia îndrăzni să răspundă că ultimele capitulații ale Munteniei cu Poarta sub garanția Rusiei se opuneau la o așa cerere. În loc de a-i zbura capul dintre umere, sau cel puțin de a-i aplica la spate un număr de toiege, obrăznicia, după ideile turcești a agentului Valahiei, atrase acestuia numai cât o poftire pe ușă afară din partea lui Reiss Effendi⁸³.

Pe cât însă purtarea lui Ipsilanti era contrară Turcilor, pe atât ea se arăta dispusă a favoriza interesele rusești. Pe atunci

⁸⁰ Fotino, p. 214 216. Amenințarea lui Pasvanoglu este confirmată prin un raport al ambasadorului francez din Viena c. af. străine, din 23 Fevr. 1803, Hurm. Doc. Supl. II, p. 254. Adaogă două rapoarte ale lui von Knobelsdorf c. rege din 15 Iunie și 16 Iulie 1803 în N. Iorga, *Acte și Frg.* II, p. 382 și 384

⁸¹ Brune c. Talleyrand, 22 Martie 1803, Hurm. Doc. Supl. II, p. 256.

⁸² Brune c. primul consul, 26 Martie 1803, *Ibidem*, p. 260.

⁸³ Brune c. Talleyrand, 9 Aprilie 1803, *Ibidem*, p. 263.

Anglia fiind tot prietenă Rusiei, Ipsilanti transmitea corespondența ambasadorului englez la Constantinopol, și doi Englezi venind prin București, Ipsilanti îi sărbătorește în toate modurile ⁸⁴. Rușii apoi cu prilejul trecerii flotei lor către insulele Ionice, semănase în Grecia mai mulți agenți perturbatori și provocase o răscoală. Ipsilanti alimentează încă această mișcare în contra Turcilor prin trimiși de ai săi ⁸⁵. În sfârșit lucrul mai grav, Ipsilanti se amestecă în răscoala Sârbilor întâmplată în anul 1803.

Rușii de îndată ce aud de această răscoală, inspiră prin Ipsilanti Sârbilor ideea de a recurge la dâșii pentru ca să intervină la Poartă în favoarea lor. Sârbii primesc cu bucurie o asemenea propunere și în anul 1802 trimit o deputație, compusă din trei persoane, Prota Nenadovici, Ioan Protici și Petru Cearaclia la Petersburg, spre a cere de la împăratul Moscovei protejirea poporului sârb ⁸⁶. Toate ajutoarele le fură îndată făgăduite, și deputații sârbi se întorc în primăvara anului 1805, în patria lor voioși de asigurările marelui împărat. Alexandru le spusese anume ca „să urmeze sfaturile lui Ipsilanti, de a trimite la Poartă tânguirile și dorințele lor, și în caz de refuz din partea Porței, le va sprijini pe lângă ea. Ipsilanti întreține în tot timpul acestei daraveri corespondența între Sârbia și Petersburg ⁸⁷. Astfel contribuie Ipsilanti mult la autonomia pe care Sârbii sfârșiră prin a o dobândi pentru națiunea lor.

Purtarea lui Ipsilanti îl expunea la dușmănia Francezilor, care după împăcarea lor cu Turcii în 1802, căutau toate modurile spre a apăra aceasta împărăție de neconținutele cotropiri ale Rusiei, cu care Franța se afla tocmai pe atunci în dușmănie întâi diplomatică din cauza refuzului împăratului Alexandru de a recunoaște încoronarea lui Napoleon de împărat (1804), apoi urmată de marelui șir de lupte ale coaliției pe 3-a contra Franței (1805). Izbânzile militare ale lui Napoleon pe care nimeni nu le putea cunoaște mai bine de cât Ipsilanti, care avea co-

⁸⁴ Brune c. af. străine, 25 August 1803, *Ibidem*, p. 286. Vom cerceta mai jos pricinile care legau și pe atunci pe Anglia de Rusia.

⁸⁵ Brune c. af. străine, 9 Oct. 1803, *Ibidem*, p. 288.

⁸⁶ Cunibert, *Essai historique sur les révolutions et l'indépendance de la Serbie, depuis 1804 jusqu'à 1850*, Leipzig, 1855, I, p. 34. Și Zilot Românul, p. 83. știe despre unețirile lui Ipsilanti în favoarea Sârbilor: „Rosia foarte mult s'au îndatorat lui Ipsilanti, și de aici mână dicaptă avându-l la aceasta, cum și la ridicarea Sârbilor împotriva Porței”.

⁸⁷ Memoriul ambasadei franceze din Constantinopol din 21 Iunie 1805, Hurm. Doc. Supl. II, p. 313: „C'est dans cette position qu'Ipsilanti suggéra aux Serbiens d'avoir recours à la Russie”.

respondenți politici în toate capitalele Europei ⁸⁸, puneau în o tot mai mare îngrijire pe domnul grec din Muntenia, cu cât sporea vaza lui Napoleon. De și el se silea pe cât putea a colora veștile pe care le transmitea Porței, după interesul rusesc, micșorând însămnătatea netăgăduită a izbânzilor lui Napoleon cel Mare, totuși nu e mai puțin adevărat că bunele relații în care Franța stătea cu Poarta, pricinuiau o mare neliniște lui Constantin Ipsilanti ⁸⁹.

De aceea el fățăria o adâncă plecare cătră Franța. Când S-te Luce este trimis în însușire de consul în București, domnul îi face o primire de tot strălucită, asemănătoare acelei făcute de Moruzi celui rusesc în Iași. Consulul descrie el însuș ceremoniile audienței oficiale, care se întâmplă în ziua de 7 Iunie 1803 : „La 7 ore dimineața domnul îmi trimise pe contele de Belleval, ministrul său de departamentul trebilor străine pentru a mă înștiința că la 11 ore, îmi va trimite trăsurile și garda sa. La 10 ore marele pitar adică maiordomul său veni din partea lui să-mi spună să dau de știre tuturor celor de nație franceză ce se aflau în București. La 11 veniră trăsurile domnului. Acea destinată mie era trasă de șease cai albi cu hamuri bogate ; vizitii și lacheii îmbrăcați în bogate livrele. După mine veniau mai multe trăsuri ale unor Francezi sau oameni de sub protecția Franței. O sută de oameni de arme, din care jumătate cavaleria mergeau înaintea trăsuri mele care era susținută la fie-care scară de doisprezece ușieri îmbrăcați în alb. În curtea palatului trupele purtau armele. Coborându-mă din caretă fui primit de marele șambelan în costum de paradă. Dinaintea mea mergeau doi paji purtând afumători în care ardeau parfumuri. În întăia sală, marele postelnic, aga și marele vornic toți în haine de ceremonie, veniră să mă întâmpine și mă duseră înaintea principelui care se înaintă către mine și mă pofti să șed lângă el la dreapta. I-am rostit un discurs căruia el răspunse în chipul cel mai amabil ; niște paji serviră cafea, șerbet și dulceți ; par-

⁸⁸ Brune c. Talleyrand, 22 Martie 1803 *Ibidem*, p. 256 : „Ce sont les avis de ces deux princes (Ipsilanti et Moruzi) dont les correspondants existent dans toutes les cours de l'Europe, qui règlent la politique du divan”. Asupra unuia Grigore Dimitrie corespondentul lui Ipsilanti la Viena, vezi S-te Luce, raport din 30 Aprilie 1803, *Ibidem*, p. 282 : „Cet homme (que M. de Belleval m'a dit être accrédité près de l'empereur) Grégoire Démeter, recueille avec avidité tous les bruits populaires, qui circulent, en compose une dépêche qu'il envoie officiellement à son prince, et à peine est-elle-arrivée qu'un calaiache est expédié près la Sublime Porte”.

⁸⁹ Brune c. af. străine, 10 Sept. 1803, *ibidem*, p. 286 : „Ipsilanti ne manque par de nourrir la Porte de nouveautés contraires au maintien de ses liaisons avec la France”. Comp. alta din 23 Mai 1803, *ibidem*, p. 276 și Ruffin c. Talleyrand, 10 Martie 1806 *ibidem*, p. 326 : „Ipsilanti prétend que les victoires des Français en sont pas aussi décisives qu'ils les font”. Și aceasta îndrăzniă să o spună Porței după bătălia de la Austerlitz !

fumurile ardeau pretutindenea. Toți miniștrii, boierii stăteau în picioare; domnul și cu mine singuri stăteam jos; după un sfert de oră de convorbire fără nici o însemnătate, îmi luai ziua bună dela alteța sa și am fost recon dus la mine acasă în aceeași ordine și cu aceeași ceremonie ⁹⁰.

Întâmplându-se să treacă mareșalul Brune, ambasadorul Franței prin București pe la sfârșitul anului 1804, Ipsilanti îi face o primire încă și mai strălucită decât consulului ⁹¹.

Un curier al ambasadei franceze numit Besançon căzând de pe cal și rănindu-se greu, Ipsilanti îi dă cea mai bună îngrijire, transmite depeșile purtate de el la Viena, prin un curier special (fără îndoială după ce le deschide și luă cunoștință de ele), raportând de îndată această împrejurare mareșalului Brune și transmițându-i foarte des știri despre mersul boalei curierului ⁹².

Prin asemenea semne de supunere și de bună voință exterioare precum și prin protestări de prietenie înșirate pe hârtie ⁹³, căuta Ipsilante să îndepărteze luarea aminte a Francezilor de asupra adevăratei sale purtări față cu ei. În acest dublu joc, el era ajutat de minune de un vântură-țară, care-și dădea numele și titlul de general comite Luce de Gaspari Belleval, de și nimenia nu știea nici în care oștire dobândise rangul de general nici unde îi erau pergamentele nobleței lui.

Acest personaj, probabil de origine italian, începuse cariera lui prin a înșăla pe fata baronului Iacoby ambasadorul Prusiei la Londra, care-și reluu copila de și compromisă, îndată ce află cine era. Gaspari era în foarte strânse legături cu un alt vântură țară, de Witsch, care avea pretenții la tronul Iliriei și care pentru a câștiga bunele grații ale principelui Zubow ambasador rusec la Poartă, îi vânduse favorurile soției sale. Gaspari văzând că de Witsch nu putuse obține tronul Iliriei se dădu în partida rusească a Grecilor constantinopolitani în care el întâlni pe Ipsilanti ⁹⁴. Acesta îl luă cu sine în Moldova în 1799, când fu numit la domnia acestei țări, făcând din el ministrul său și secretar de stat la departamentul trebilor străine. El rămase în Moldova în aceeași însușire și după mazilirea lui Constantin Ipsilanti pe lângă urmașul său, Alexandru Suțu, care-i dă în 1802 o scrisore către Talleyrand în care'l roagă să

⁹⁰. Raportul lui S-te Luce, din 30 Aprilie 1803, *ibidem*, p. 282.

⁹¹ Brune c. af. străine, datată din București 1 Ianuarie 1805, *ibidem*, p. 306.

⁹² Vezi corespondența între mareșalul Brune, Talleyrand și Ipsilanti relativă la boala curierului Besançon din luna Aprilie 1803, *ibidem*, p. 269—271.

⁹³ În 31 Maiu 1803 găsim o scrisoare a lui Ipsilanti c. Talleyrand în care se plânge de calomniile „qui ont cherché à me desservir auprès du gouvernement Français”, *ibidem*, p. 277.

⁹⁴ Brune c. Champagny, amb. francez la Viena despre trecutul generalului de Belleval, 6 Maiu 1803, *ibidem*, p. 274.

primească cererea lui Belleval de a fi șters de pe lista emigranților pe care ar fi fost trecut fără drept⁹⁵. Francezii însă necunoscând cu ce soi de om aveau a face și înșălați prin numele și înfățișarea lui franceză, îl îmbrățișează, și ambasadorul republicii franceze din Viena îi dă un pașaport, recomandându-l călduros ministrului afacerilor străine, de oare-ce ar ținea să îndatorească pe principele Moldovei⁹⁶. Indată după numirea lui Constantin Ipsilanti în Muntenia, întâlnim pe Gaspari în înșușire de ministru al său pentru afacerile străine la curtea lui în București. Aici îl aflăm punând mâna pe depeșele curierului Besançon spre a le trimite la Viena, sub pretext că ar fi urgente, încât când vine curierul lui Champagne din Viena spre a le lua, le găsește expediate⁹⁷. Fără îndoială că graba lui Gaspari de a pune mâna pe corespondența ambasadorului francez din Constantinopole nu avea alt mobil decât de a afla conținutul lor, pentru ca principele său transmițându-l curței rusești să-și creeze noi titluri de servicii la dânsa. Belleval stiliza toate notele și răspunsurile către ambasada franceză, în care se arăta Franței un deplin devotament la interesele ei, pe când în ascuns dânsa nu avea dușmani mai statornici și mai înverșunați decât domnul Munteniei și elegantul său ministru.

Acești doi agenți ai interselor rusești în Muntenia nu se mulțumesc însă numai cu falsificarea știrilor politice europene în defavoarea Francezilor și în folosul Rușilor. Ei îndrăzneau din când în când a merge chiar mai departe cu uneltirile lor. Așa într'un rând ambasadorul Franței din Constantinopole este întrebat de Reiss-Effendi, dacă într'adevăr consulul francez din București ceruse voie principelui de a face o călătorie la Vidin la Pasvanoglu. Ambasadorul lovit prin o asemenea întrebare cere grabnic de la consul lămuriri în acată privință, nevenindu-i să creadă că St. Luce să fi făcut un pas atât de grav, ca o cerere de vizită la un dușman al Porței, fără autorizarea lui. Consulul îi răspunde că nici nu i-a trecut prin minte o asemenea idee. Ipsilanti și cu Gaspari iscodise o asemenea minciună pentru a compromite pe Francezi în ochii Porței. Domnul Munteniei cheinat să-și dea seamă de raportul său către autoritățile turcești, pretinde atunci că numai atâta ar fi întrebat el, ce ar fi de făcut

⁹⁵ Alexandru Suțu c. Talleyrand, 30 Iunie 1802, *ibidem*, p. 224.

⁹⁶ Ambasadorul republicii franceze din Viena c. af. străine, 23 Iulie 1802, *ibidem*, p. 225.

⁹⁷ Brunne c. Talleyrand, 8 Aprilie 1803, *ibidem*, p. 267. Se vede din această depeșă că Brune bînuia pe Belleval. El zice: „Vous voyez par leur lecture que le comte de Belleval a rendu les démarches du citoyen Champagne et les miennes inutiles et que *multre des circonstances* prenant pour motif que l'importance des dépêches que j'avais remises à Besançon pouvait exiger qu'elles fussent rendues le plus tôt possible, a fait prévaloir son courrier pour les faire porter à Vienne”.

În cazul când consulul francez și-ar cere o asemenea învoire ! Ce se descopere în urmă? că agentul englez care împrenă cu Rușii împingeau pe ascuns pe Pasvanoglu în contra Porței, fusese într'adevăr la Vidin, dar că perfida curte de București pusese această călătorie în socoteala celui al statului francez ⁹⁸. Înțelegem deci cum de ambasadorul francez trata pe Ipsilanti de dușman de moarte, „foarte canalie și foarte grec” ⁹⁹.

În anul 1804 relațiile între Poartă și Franța încordându-se puțin din pricină că Poarta refuzase a eși din sistemul ei de strictă neutralitate în războiul izbucnit între Francezi și Englezi și din aceea a unor vuet de un plan de împărțire a Turciei între Franța, Rusia, și Austria, Ipsilanti crede că poate să dea mai pe față scopurile și simțimintele dușmănești ce le hrănia în contra Franței. Domnul începe a arăta consulului francez, pe care până atunci îl cultivase cu atâta îngrijire, nepăsare și răceală. El oprește pe boieri de ai mai face vizite. Unul din ei trecând peste acest ordin este dat afară din dregătoria lui. Pe de altă parte toate noutățile cele mai false din lume se răspândeau cu dinadinsul în București. Odată Rusia declarase războiu Franței, altă dată Belleval vestea că Francezii vor desbărca în Morea, dacă nu ar fi și lucru îndeplinit; alte ori consulul rusesc înștiința el însuși că ambasadorul francez era să părăsească Constantinopolea. Nu sosia nici un călăraș în București din Constantinopole, fără ca de îndată să nu se răspândească vuetul despre un ordin de arestare a consulului și a tuturor Francezilor ¹⁰⁰. Belleval aduce din Franța o carte intitulată, *Dictionaire bibliographique des hommes qui ont joué un rôle dans la Revolution*, al căruia autor, după părerea lui St. Luce, consulul francez din București, ar merita să fie trimis la ocnă. Îndată ce un francez venia în Muntenia, Belleval îi căuta numele în dicționar și dacă îl găsea, era privit îndată ca un netrebnic. Actele guvernului francez erau cunoscute în București mai ales prin ziarul *Courrier de Londres*, pamflet anti-napoleonian care..... nu este a ucide”, în care ținteă pe Napoleon ¹⁰¹. Articolul astfel intitulat fusese tradus în grecește și trimis la Constantinopole. Belleval adusese apoi din Hamburg pe un emigrat francez, un oare-care marchiz de Beaupoil de St. Aulaire, om de 60 de ani, ca institutor pentru copii lui Ipsilanti care era să aștețe și mai mult ura contra republicanilor. Atacurile lui Belleval merg atât de departe încât St. Luce spune într'un rând că „dacă

⁹⁸ Brune c. Talleyrand, 23 Oct. 1803, *Ibidem*, p. 289.

⁹⁹ Brune c. af. stăine, 19 Oct. 1803, *ibidem*, p. 288: C'est un ennemi capital, bien loube et bien grec”.

¹⁰⁰ Brune c. Talleyrand, 15 Aprilie 1804, *ibidem*, p. 298. Comp. un raport al lui S-te Luce c. Talleyrand din 27 Aprilie 1803 *In copie la Acad. Rom. reprodus de Radu Rosetti (l. c. nial sus p. 348) p. 386 (28)*.

¹⁰¹ S-te Luce c. Brune 1 Martie 1804 *Hu. m. Loc. Supl. II p. 296*.

acest om atât de înjosit ar îndrăzni să rostiască înaintea mea asemenea simțiminte, momentul în care ar îndrăzni să deschidă gura ar fi de sigur cel de pe urmă din viața lui¹⁰². Atât de departe mergea Ipsilanti contra Francezilor că Mitropolitul despre care se credea că are darul profeției, într'o mare slujbă bisericească prezise că Rușii vor fi la Paris iar Francezii în Siberia, lucru care ce e drept s'a și îndeplinit, cel puțin pentru partea întâi¹⁰³. Conteșii și cu marchizul erau încântați; cu ajutorul lui Ipsilanti erau să răstoarne pe Bonaparte!¹⁰⁴.

În convorbirile lor nu se mai scoteau din Monsieur le Comte și Monseigneur le Marquis, încântându-se mutual unul pe altul cu aceste titluri, pe care prea le plăcea să le auză pentru ale fi purtat într'adevăr¹⁰⁵.

În curând însă un nou vânt schimbă relațiile încordate ale Franței cu Rusia pe o călduroasă prietenie. Spaima cumplită la curtea lui Ipsilanti; scrisoare grabnică către generalul Brune în care domnul îi spune că-i dorește prietenia și că se teme mult să nu-l fi indispus în contra lui¹⁰⁶.

Ipsilanti aștepta de la Ruși o strălucită răsplătă a slujbelor sale. Era vorba anume de a i se da principatul pe viață și în chip ereditar în familia sa, în caz de a rămâne Muntenia sub oblăduirea Rusiei. Mai mulți boieri din partida domnului merge la Constantinopole la ambasadorul englez, spre a-i arăta că nici odată țara n'a fost așa de fericită ca sub domnia lui Ipsilanti; că ar fi de nevoie pentru țară ca aceasta să devină ereditară în familia lui și că ei ar promite pentru atare favoare câte 4 milioane de lei Angliei și Rusiei¹⁰⁷.

Pe când Ipsilanti desmierda visurile de dinastie, Turcii care în sfârșit, sub silințele ne încetate ale ambasadorului francez, începuse a deschide ochii asupra manoperilor domnului, îi pregăteau o astfel de mulțumită. Ceeace mai ales determinase pe Turci a vedea odată adevărat în jocul de intrigi al lui Ipsilanti,

¹⁰² St. Luce c. Talleyrand 6 Martie 1805, *ibidem*, XVI p. 681.

¹⁰³ Alt raport al aceluiași din 4 Ian. 1806 *ibidem*, p. 698.

¹⁰⁴ Pentru această jnută Belleval eră răsplătit cu mare dărnice; 24.000 de lei pe an leafă, plus câștigul lui în negoș cu juvaeruri pe care le aducea din Paris. Intovărășit cu un negușitor englez Thornton el făcea și specula cu lănurii.... exportate în Anglia. St. Luce raportul citat.

¹⁰⁵ Mai târziu în 1807 după răsturnarea lui Ipsilanti, întâlnim pe Belleval (tout court) în Frankfurt, sărac și ruinat, rugându-se de Champagny să fie intrcbuinaș în slujba Franșiei, la care i se răspunde că împăratul nu are nevoie de noi dregători în Tucia. Belleval c. Champagny, 20 Oct. 1807, *ibidem*, Supl. II, p. 475.

¹⁰⁶ Brune c. primul Consul, 18 Aprilie 1804, *ibidem*, p. 299; „Il n'est pas jusqu'au prince Ipsilanti de Valachie, dont la petite cour est un foyer de calomnies et d'intrigues, qui malgré les deux émigrés, Belleval et Beaupoil de St. Hilaire, colporteurs de libelles de Londres, n'ait eu devoir m'écrire pour me dire aussi qu'il craignait qu'on ne m'eut donné des piéventions”.

¹⁰⁷ Brune. Talleyrand, 14 Ianuarie 1804, *ibidem*, p. 293.

era împrejurarea că el neconținut prin rapoartele sale căuta să micșoreze izbânzile lui Napoleon, care cu toate aceste umpleau lumea cu vuctul lor. Mai ales după strălucita victorie dela Austerlitz (11 Fevruarie 1805) care sili pe însuș dragomanul Dumitrache Moruzi fratele lui Alexandru, și el una din uneltele politicei moscovite, să recunoască că gloria armelor franceze atinsese culmea, încercările lui Ipsilanti deveniau ridicule și periculoase pentru el¹⁰⁹. Intr'un rând marele vizir întreat de ambasadorul Franței, până când va suferi ca acești trădători să ocupe tronurile țărilor române, ministrul fi răspuns: „Am să-ți comunic un mare secret. Sultanul a jurat pe coran că nu așteaptă decât primul răspuns a noului său ambasador din Paris pentru a trata precum merită pe ambii gospodari¹⁰⁹.

Sultanul anume odată pus pe urma trădării voevozilor Munteniei și a Moldovei, mai descoperise încă o uneltire periculoasă a lui Ipsilanti, anume că el tot sub inspirația rusească, răsculase în contra Porței pe pașa din Rusciuc, Trestenic-Oglu. Poarta vroind să sfârșască mai repede cu aceste revolte ale pașilor săi care pe lângă că o slăbeau, compromiteau cu totul vaza ei în ochii lumii prin priveriștea unei anarhii lăuntrice atât de pronunțate, pune de asasinează pe Trestenic-Oglu.

Pe atunci generalul Brune fu înlocuit cu generalul Sebastiani în ambasada franceză. Acesta după ce trece prin București, unde este primit cu mare pompă de Ipsilanti¹¹⁰, se convinge prin el însuși despre înclinările domnului către curtea rusească; ajungând în Constantinople el adauge încă la pornirea Turcilor contra domnilor trădători, arătând că ei ar unelti ca instrumente ale Rusiei o răscoală a tuturor provinciilor împărăției creștine și musulmane în contra sultanului, dovadă Pasvanoglu, Sârbii, Trestenicoglu, și că dacă nu va destitui pe acești voevozi, împărăția turcească amenința a fi înghițită¹¹¹. Sebastiani lucrează cu atâta energie asupra tuturor dreșătorilor Porței și însuș asupra sultanului, încât îl determină să facă acest pas hotărâtor, însă pericolos, a destituirii lui Ipsilanti și Moruzi, periculos întru cât Poarta călca prin această destituire unilaterală și fără consimțământul Rusiei făgăduielile ei în 1802.

¹⁰⁹ Ruffin c. af. străine fără dată, *ibidem*, p. 324; „le prince Dimitrie Moruzi m'a fait dire lui même que l'honneur des armes françaises était à son comble”. Și cu toate aceste încă la 10 Martie 1806 un an după această strălucită victorie, Ipsilanti îndăznea să coboare izbânzile Francezilor. Vezi raportul din acea dat a lui Ruffin c. Talleyrand, *ibidem*, p. 326. Mai sus, nota 18.

¹¹⁰ Ruffin c. Talleyrand, *ibidem*.

¹¹¹ Sebastiani ajunge în București la 28 Iulie și pleacă spre Constantinople la 1 August. Sebastiani c. Talleyrand, 30 Iulie 1806, *ibidem*, p. 346. Șase-șaptezeci zile, după aceea luge Ipsilanti”.

¹¹² Generalul Sebastiani c. af. străine, 29 Aug. 1806, *ibidem*, p. 348.

Repetând însă măsura ce-o luase la mazilirea lui Grigore Ghica în 1777, Poarta vroește odată cu tronul să răpească și viața lui Ipsilanti. Italinski însă ambasadorul rusesc și cu Alexandru Ipsilanti tatăl domnului simțiră de firmanul cel fatal, și trimiseră pe un Tătar așa de grabnic din Constantinopole în București încât acesta în 3 zile și 3 nopți parcurse enorma distanță dintre aceste două orașe. Dar și Turcul care trebuia să aducă la Constantinopole, capul lui Ipsilanti se grăbia nu mai puțin. Se spune că pe când el intra pe o barieră, Ipsilanti eșia pe cealaltă ¹¹².

În locul domnilor depuși Poarta rândui în Moldova pe Scarlat Calimah iar în Muntenia pe Alexandru Suțu, numind dragoman în locul lui Dumitrache Moruzi pe banul Hangerli.

Alexandru Suțu îndată după rânduirea lui în Muntenia, scrie împăratului Napoleon arătându-i devotamentul său cel nemărginit pentru Poartă și pentru prietena ei Franța, la care Napoleon răspunde personal în Noemvrie 1807 din Berlin, unde intrase după victoria dela Iena, „că victoria îi este scumpă pentru că-i ajută a apăra cauza apăsăților, a sprijini pe prietenii ce-i sunt credincioși, a apăra neatárnarea tuturor posesiilor Imperiului Otoman, ci scopul său este de a protegui totdeauna pe Suțu pe care-l privește ca devotat cu sinceritate gloriei suveranului său și ca unul ce dorește veșnicia prieteniei ce unește Poarta Otomană cu imperiul meu” ¹¹³. Tot așa face și Calimah căruia îi răspunde Talleyrand mulțumindu-i pentru bunele simțiminte ce i le rostește, asigurându-l de protecția împăratului său ¹¹⁴.

Ambasadorii Angliei și Rusiei, când aud despre triumful lui Sebastiani, amenință de a dreptul pe Poartă cu bombardarea Constantinopolei de către o flotă engleză, dacă Poarta nu va Când e aude pe Ipsilanti și Moruzi în domniile principatelor. primi înapoi în Petersburg despre o încălcare atât de vederată a tratatelor, se dă de îndată ordin generalului Michelson a intra în principate (16 Octombrie). Opt zile după aceasta, împăratul află că hospodarii destituiți au fost reînțegrați în scaunele lor. Totuși el nu crede de cuviință a retrage trupele sale din principate, pretextând acuma că Turcia a călcat tratatele încheiate și că ea trebuia să iee o garanție pentru a aduce cu sila a lor respectare ¹¹⁵.

¹¹² Fotino, p. 222.

¹¹³ Hurm. Doc. XVI, p. 783.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 784. Probabil Napoleon va fi trimis o scrisoare personală și la Calimachi, dar ea nu ne-a fost păstrată. Vezi și N. Iorga, *Doc. Calimachilor*, I, p. 325 și urm.

¹¹⁵ Vezi notele fulgerătoare a le lui Italinski c. Poartă, *ibidem*, p. 350 și 352. Scrisoarea sultanului c. Napoleon în care îi arată că a revocat destituirea lui Moruzi și Ipsilanti din 18 Oct. 1806. *Ibidem*, p. 354.

Aceste schimbări prăpăstioase ale alcătuirilor politice, zăpăciseră pe boieri. Ei se clătinau neconținut între cele două supremații care se clătinau și ele asupra țărilor române. După izbânda lui Napoleon de la Iena și destituirea lui Constantin Ipsilanti și Alexandru Moruzi, boierii arată iarăși consulului francez respect și considerație, simțiminte de care iarăși se întorc când aud de restabilirea domnilor depuși și mai ales când văd că Rusia ocupă Principatele ¹¹⁶; și boierii aveau temeuri de a se schimba astfel. Ei se temeau că, „dacă Rușii vor părăsi apărarea țărilor lor, Turcii le vor lua iar capetele; că Franța nu-i poate protegui de cât când se va apropia de..... Reinhard încheie deci scrisoarea în care raportează aceste lucruri cu părerea că „boierii nu vor deveni partizani Francezilor decât în măsura ce aceștia vor putea face binele sau răul” ¹¹⁷.

Tratatul dela Kuciuk-Kainargi începuse a purta roadele sale. Până acuma aceste fusesse cultivate, pregătite, și acuma Rusia începea a trage folos din ostenelele sale. Războiul acesta fusese început din cauza principatelor: pentru a le apăra de încălcările Turcilor, de prădăciunile neomenoase ale bandelor lui Pasvanoglu, pentru a le asigura drepturile garantate prin tratate, Rusia întreprinsese vărsarea sângelui supușilor săi. În aparență motivul cel mai neinteresat o împingea la această luptă; în realitate ea nu vâna decât tot întinderea puterei sale, dacă nu pe socotala Turcilor, fie și pe aceea a popoarelor a căror proteguitoare se declarase. Ținta Rusiei este una și aceeași, cōtropirea răsăritului; rivalii ei sunt toate popoarele ce au asupra acestuia o porțiune de autoritate; de aceea ea nu alege între dușmani și prieteni, între adversari și aliați; toți sunt de o potrivă vinovați în ochii politicei moscovite, căci toți se împărtășesc din sfântul potir din care numai marele preot are dreptul să bea, și de aceia toți trebuiesc îndepărtați care prin războiu, care prin cōtropire, pentru ca întregul răsărit și apoi poate chiar lumea întreagă să îmbrace haina grea și geroasă a Moscovei.

Poarta, după restituirea principilor, neputând înțelege ce motive mai împingeau pe Ruși la încălcarea granițelor lor, cere neconținut de la Italinski ambasadorul Rusiei, explicarea acestor procedări dușmănești. Fiind comunicarea cu Petersburgul cu totul întreruptă, Italinski era în neputință a da deslușirile cerute, și Sebastiani se folosește de această încurcătură a ambasadorului rusesc pentru a împinge neconținut pe Poartă la războiu, zgrăvindu-i cu colorile cele mai strălucite, izbânzile lui Napoleon la Vistula. Poarta publică un manifest în care se plânge cu amărăciune contra perfidiei politicei rusești, care cu toate că

¹¹⁶ Ledouix c. Talleyrand, 8 Noemvrie 1806 *ibidem*, XVI, p. 744.

¹¹⁷ Reinhard c. Talleyrand, 9 Noemvrie 1806. *ibidem*, p. 786: „Si les Russes perdent leur influence la Turquie se remettra à couper nos têtes”.

Poarta dăduse urmare cererilor ei, totuși încălca cu armele teritoriul otoman, și astfel războiul cu Rusia este din nou declarat la sfârșitul anului 1806 (26 Decembrie).

Înainte de a păși la expunerea acestui războiu cel cu urmările cele mai fatale asupra țărilor române, care avu de efect a rupe din trupul lor a patra parte din a lui întindere, să cercetăm domnia lui Moruzi în Moldova.

Alexandru Moruzi a doua oară în Moldova 1802—1806. — Familia Moruzi era de mult cunoscută ca prietenă Franței. Astfel Gheorghe Moruzi fratele lui Alexandru fusese dragoman pe timpul când se proclamase republica în Franța, și stăruind mult, obținând la sfârșit recunoașterea noii forme de guvern de către Poarta otomană, încât numirea lui Alexandru Moruzi de domn în Moldova nu prea convine Rușilor, și ambasadorul Tamara se arată chiar nemulțumit cu introducerea lui ¹¹⁸.

Noi credem însă că această nemulțumire a Rusiei cu numirea lui Moruzi era numai prefăcută, căci de astfel autoritatea necontestată pe care această putere o avea pe atunci asupra divanului turcesc, ar fi pus-o în stare de a face pe Poartă să numească alături de Ipsilanti în Muntenia, un domn pe placul ei și în Moldova. Moruzi văzând că Rușii erau pe atunci mai tari, trecuse fără altă formă din partida franceză în aceea rusească și devenise peste noapte tot atât de devotat partizan al Rușilor pre cât fusese până atunci prieten Francezilor.

De și aceștia se bucură de-o cam dată de numirea lui Moruzi care și aduce ca institutor francez la copii săi pe un republican, Cléméron ¹¹⁹, totuși generalul Brune nu era sigur pe scopurile principelui Moldovei. El spunea că, „nu are asupra lui decât rapoarte nehotărâte, dar știe că Rușii au o așa înrăurire în Moldova, că dominarea lor e mai tot așa de sigură ca și protecția lor ¹²⁰. Moruzi la început se poartă destul de bine cu Francezii. În scrisoarea prin care înștiințează pe generalul Brune despre sosirea consulului francez Méchain la Iași, prin o amintire a vechei prietenii a familiei sale pentru Franța, el spune ambasadorului că au făcut trimisul Franței o primire atât de datorie cât și prin plecarea sa către națiunea franceză ¹²¹. În curând însă se văzu că și Moruzi era câștigat pentru cauza rusească. Așa el intrigă împreună cu Ipsilanti

¹¹⁸ Însărcinatul republicii franceze c. Talleyrand, 25 Martie 1802, *ibidem* Supl. II, p. 218: „M. de Tamara n'est pas satisfait du choix à cause de cette propension héréditaire des Moruzi pour la France”.

¹¹⁹ Ruffin c. Talleyrand, 18 Noiembrie 1802, *ibidem*, p. 250.

¹²⁰ Brunne c. af. străine, 25 Maiu 1803, *ibidem*, p. 276.

¹²¹ Alex. Moruzi c. Brune, 22 Iunie 1803, *ibidem*, p. 278: „autant par inclination que par devoir”.

pentru înlocuirea însărcinatlui de afaceri al Turciei din Viena, unul Tipaldo, care era Turc cu un grec Arghiropol fratele rezidentului Turciei din Berlin¹²², spre a împăna astfel toate centrele mari politice, ale Europei numai cu oameni de ai lor, care să slujiască la planurile rusești și să trădeze pe Turci în toate modurile. Apoi se vede că Alexandru Moruzi numai Francezilor nu putea fi devotat, de pe silințele ce și le dă fratele său Dumitrache Moruzi din Constantinopole de a combate politica acestora, întrucât mai întâi este greu de crezut că ambii frați să fi fost de păreri politice așa de diametral opuse. Apoi Dumitrache chiar prin un memoriu adresat Porței, prin care căuta a o convinge că ar fi de cel mai mare interes pentru ea a reținoi cu Anglia, prietena Rusiei, și a purta pe Francezi cu vorbe bune, adaogă despre fratele său domnul Moldovei că: „insinuările trebuitoare precum și explicările dibace ce ar fi să se dee, ar putea să ajungă la destinația lor prin canalul consulilor francezi care se află la Iași și la București, căci gospodarul Moldovei fratele meu s'ar grăbi a coopera la îndeplinirea acestui plan, după râvna sa cunoscută și în chipul cel mai potrivit și folositor”¹²³. Mai aflăm pe principele Moruzi denunțând ca spion francez pe un ofițer polon Talkowsky, trimis de Francezi spre a cerceta starea cetăților pe Nistru¹²⁴. Lucru mai hotărâtor, Alexandru Moruzi arată el însuși în o scrisoare mai târzie de desvinovățire către Francezi, că au luat într'adevăr parte alături cu Ipsilanti la tratările cu Cara-Gheorghievici capul răscoalei din Serbia, însă făcuse aceasta spre a căuta să-i împăce. Ipsilanti însă numai tratări de împăcare nu făcuse cu Serbii, ci-i provocase la răscoală și-i sprijinise în toate modurile, după cum am văzut mai sus.

Și cu toate aceste, așa de dibace eră purtarea lui Moruzi că Francezii și însuși agentul lor Reinhard trimis în Iași în primăvara lui 1805 în scopul de-a îndruma o acțiune mai energică a Franței în principate, fură câștigați de ademenitoarea purtare a lui Moruzi și a soției lui Zoe, fata lui Iascar Ruset, încât Reinhard se făcuse apărătorul lui Moruzi față cu bănuielile de rusofilie ale lui Ruffin ambasadorul francez din Constantinopole. La mazilirea lui Moruzi, Reinhard nu se poate împiedica de a-i arăta părerile sale de rău pentru nemeritatea lui disgrăție¹²⁵.

¹²² Parandier c. af. străine, 23 Aprilie 1805, *ibidem*, p. 308.

¹²³ Dimitrie Moruzi c. Poarta, 2 Fevr. 1806, *ibidem*, p. 324: „l'Hospodar de Moldavie mon frère, s'empresserait de coopérer à l'accomplissement de ce plan, d'après son zèle connu et de la manière la plus convenable et la plus avantageuse”.

¹²⁴ Sebastiani c. Talleyrand, 21 Sept. 1806, *ibidem*, p. 351.

¹²⁵ Asupra celor spuse vezi *Lettres de M-me Reinhard à sa nièce*, publiées par la baronne de... née Reinhard, p. 208 și 216. Reinhard r sci chiar a su-păra pe Talleyrand cu sprijinirea lui Moruzi. Radu Rosetti, *l. c.* p. 441 (83).

Cât despre Dumitrache Moruzi, documentele dovedesc într'un chip învederat legăturile sale cu Rușii, când fu să se reînnoiască tratatul de alianță dintre Rusia și Turcia, la care Rușii țineau așa de mult, spre a distra pe Turcia din legătura cu Napoleon, Dimitrie Moruzi cumpără juvaeruri de 150.000 de lei spre a le împărți pe la marii dregători ai Porței, iar capucheia atâta a Munteniei cât și acel al lui Alexandru Moruzi al Moldovei, umblau pe la ei din casă în casă, spre a răspândi știri neliniștitoare asupra curândului atac al Franței contra Turciei, Intrigile aceste erau conduse cu o patimă turbată; toți partizanii Rușilor se mișcase ca un om sub conducerea ambasadorului și unul din agenții lor cei mai activi era tocmai principele Dimitrie Moruzi. Francezi trebuiră să recurgă și ei la mijloace desperate, spre a le dejuca și a împiedica reînnoirea alianței. Ei aveau în slujba lor familiile, rivale Moruzeștilor, a lui Calimah și Caragea; dar sprijinul lor cel mai efectiv era într'o femeie, Caterina fata unui Grec, celebru intrigant, Scanavi și sora soției lui Iancu Caragea, nu tânără, nici frumoasă, însă plină de spirit și cu o mare înrăurire asupra soției chehaei vizirului¹²⁶. În 1806 Dimitrachi Moruzi prefăcându-se a se îngriji pentru un atac al Francezilor în contra Porței, arată că pericolul acestuia n'ar putea veni dinspre nord, din care parte Turcia ar fi *apărută* de Rusia prin o armată de 250.000 de oameni, ci numai din spre coastele Adriaticei, care ar trebui spre acest scop întărite¹²⁷.

Nici Alexandru, nici chiar Dimitrie Moruzi nu vroiră nici odată să convină, pe atunci pe când atari documente zăceau la secret, despre uneltirile lor contra Franței și în favoarea Rusiei și Angliei. Ei protestară totdeauna că purtarea lor a fost rău tâlcuită, că fără drept stăruia Franța, după depunerea lui Al. Moruzi că ambii frați să fie surguniți. Al. Moruzi scrie în repetate rânduri lui Andréossy, Talleyrand și chiar lui Napoleon spre a-l asigura pentru nesfăștiul său devotament către Franța. Dimitrie Moruzi caută de asemenea să îndepărteze dela el asemenea presupunere, și cu toate aceste pe când scrieau și lucrau în acest sens, ei uneltiau fără încetare în contra Franței care și izbuti a face ca Moruzeștii să fie disgrățiați de Poartă și surguniți; ba chiar să aplicase un sechestrul pe averea lui Dimitrie¹²⁸. „Dar creditul, bogățiile lor, considerația de care de mult timp se bucurase la Turci precum și împrejurările, le au înapoiat în favoarea¹²⁹.” Cum se face de unul din ei și anume acel mai compromis, Dumitrache Moruzi, să fie însărcinat de Turci

¹²⁶ Ruffin c. Talleyrand, 21 Iunie 1805, *Huim. Doc. Supl. II*, p. 310.

¹²⁷ Dim. Moruzi c. Poartă, 19 Aprilie 1806, *ibidem*, p. 339.

¹²⁸ Memoriu pîvîtor la rolul familiei Moruzi, *ibidem*, p. 573.

¹²⁹ Meriage c. Champagny, 18 Fev. 1809, *ibidem*, p. 539.

cu tratările de pace de la București, aceasta este o ghicitoare care se poate deslega numai prin fenomenala corupție, apatie și nepăsare pentru interesele lor, care caracterizează ocârmuirea Turcilor.

Asupra domniei lăuntrice a lui Moruzi, știm că el nu prea împărți multe boierii grecilor, ceea ce îl puse bine cu Moldovenii. Apoi el scăzu dările cu 3—7 lei de cap și luă energice măsuri pentru stărpirea hoților ce umpleau Moldova. Turcii voind să sporiască câtimea de grăsime de care aveau nevoie, ordonă lui Moruzi să opriască exportul vitelor. Moruzi îndrăznește să se opună acestui ordin tot întemeiat pe sprijinul rusesc. Moruzi mai ia măsuri contra luxului și jocului de cărți. El mai interzice arendarea moșiilor la evrei pentru a nu se spori prea mult prețul arenzilor care siliau pe arendași a stoarce pe țărani după cum se întâmplase lucrul în Bucovina..... emigrarea în Moldova. Altă cauză de emigrare a Românilor din țara răsluită de nemți era introducerea recrutării de care până atunci fuseseră scutiți ¹³⁰.

¹³⁰ Parraut c. Talleyrand, 25 Noembrie 1805 publicat de Radu Rosetti
L. c. mai sus p. 238) p. 401 (43).

III

RĂSBOIUL DIN 1806—1812. PACEA DELA BUCUREȘTI, 1812

1. RĂSBOIUL DIN 1806

Inceputul războiului. — Se poate părea neînțeles cum de Rusia, care tocmai pe atunci, sfârșitul lui 1806, ajută în contra lui Napoleon, pe Prusia zdrobită, în bătăliile dela Iena (10 Oct. 1806) și Auerstädt (14 Oct.) și atrăgea astfel asupra ei dușmănia împăratului francez, se încurcă într'un războiu cu Turcia, care trebuia să distragă o parte din puterile sale dela lupta contra împăratului francezilor. După cât se vede Rușii au lucrat într'un chip cam neprecuțat față cu Turcii și sub îmboldirea indignărei pentru fățișă călcare a tratatului din 1802. De aceea ei, când trec cu oștirea în Moldova, declară că nu vin ca neprieteni ai Porței otomane, ci au ocupat această provincie numai spre a se asigura pe sine și pe însuși Impărăția Mahomedană contra preaputernicei Franței, cerând ca condiție a încheierii păcii, — nu reîntregirea lui Moruzi și Ipsilanti (care însă se făcuse și de aceea probabil nu mai stăruia asupra ei), ci liberarea principatelor de prădăciunile Pasvangiilor sau prin puterile Turcilor sau prin ale lor înșile, siguranța deplină pentru liniștea lor și organizarea unei miliții naționale care să le poată apăra la vreme de nevoie. Mai cereau Rușii și libera trecere a corăbiilor lor de comerț prin canalul Constantinopolei și în sfârșit reînnoirea alianței cu Anglia, mai erau convinși Rușii de absoluta neputință în care se aflau Turci de-a susține un războiu ¹. Turcii

¹ Zinkeisen, VII, p. 409. Comp. Andréossy c. Napoleon, 1 Ian. 1807. Hurm. Doc. Supl. II, p. 371. In o notă a lui Budberg c. marele vizir, 26 Fevr. 1807 se jălucesc Rușii numai pentru călcarea celor două puncte dintâi, *ibidem*, p. 400. Adaogă Radu Rosetti (l. c.) p. 228) p. 459 (167).

stârniți însă de Francezi, declară ei războiul Rușilor, încât astfel de și Rușii provocase războiul prin ocuparea Moldovei, ei fură nevoiți să-l ducă mai departe, odată ce Turcii îl declarase.

Turcii răspund încălcării graniței moldovene de către Ruși prin ocuparea militară a Bucureștilor, care se îndeplinește în ziua de 30 Noemvrie 1806 de către Mustafa Bairactar care intră în capitala Munteniei cu o armată de 12.000 de oameni². Napoleon aprobă mult această intrare a Turcilor în Muntenia mai ales fiindcă tăia comunicarea Rușilor cu Sârbii și Muntenegrenii³. Rușii venind însă până aproape de București, Turcii le ies înainte și se dă o luptă la Ferbinți, unde Turcii sunt bătuți în 11 Decemvrie, iar boierii din București, neștind ce poate să-i aștepte sub ocupația rusească, o rup de fugă în toate părțile. În 23 Decemvrie Rușii intră în capitala Munteniei sub generalul Miloradovici și două zile după aceea Ipsilanti revine în București adus de generalul cap al armatelor rusești, Michelson⁴. „Și era un lucru de mirare a vedea cine-va-și domn dela Rusia venind cu călăuză oaste rusească”, exclamă Zilot Românul⁵. și într'adevăr până atunci erau deprinși Românii să-i vadă venind de peste Dunăre, însoțiți de agi sau capigii Turci. Cel întâi act al lui Ipsilanti, ca domn rusesc, fu de a pune pe toți boierii să facă jurământ de credință împăratului, apoi începe a recruta oștire pământeană, pe care îmbrăcând-o căzăcește, o dădea în polcurile rusești⁶.

Anglia, pe care de mai mult timp am văzut-o stând alăturea cu Rusia, o ajută și acuma din toate puterile ei. Ea cere în 25 Ianuarie 1807 dela Poartă prin ambasadorul ei Arbutnot înoirea tratatului de alianță cu dânsa, izgonirea ambasadorului francez din Constantinople, predarea castelilor Dardanelor și a flotei turcești Angliei și însfârșit cedarea Moldovei și a Valahiei Rusiei. Dacă Turcia nu ar încuviința asemenea cereri, ea se va expune răzbunării ambelor puteri și va atrage asupra Impărăției Otomane cele mai mari pericole. Aceste pretenții fiind respinse, Arnuthnot părăsește Constantinopolea și se duce la flota engleză care staționa nu departe de Dardanale, și care iea o poziție amenințătoare ce îngrozia pe Turci cu o bombardarea a capitalei lor. În ziua de 19 Februarie flota engleză ridică ancora și împinsă de un vânt favorabil intră în Dardanele, aruncă câte-va salve împotriva castelilor întărite ce păzeau intrarea strâmtorei, sfărâmă niște corăbii turcești ce căutară

² *Cronologia evenimentelor* ap. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei* p. 507.

³ Af. străine c. Sebastiani, 4 Ian. 1807. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 373.

⁴ *Cronologia evenimentelor*, p. 308.

⁵ Zilot Românul, p. 84.

⁶ Formularea jurământului în *Cronologia evenimentelor*, p. 508.

a i se opune și apare de odată pe neașteptate înaintea Constantinopolei îngrozite. Amiralul englez Duckworth trimite un ultimatum Porței în care reînnoește cererile făcute și amenință în caz de refuz cu bombardarea orașului. Turcii speriați merg la Sebastiani, i arată că este cu neputință ca din pricina lui să se expună capitala la o bombardare și cer ca el să părăsească orașul. În acest moment critic ambasadorul francez păstră toată energia și întregimea minții ce este de nevoie în asemenea împrejurări; el răspunde că „nu se va îndepărta din postul încredințat lui de suveranul său decât sub presiunea puterii. Onoarea, siguranța și neatârnamarea împărăției otomane sunt în joc; flota amiralului Duckworth poate de sigur să prefacă în cenușă o parte din oraș și să răpească viața la un număr de oameni: dar nedisponând el de o armată de uscat, care să sprijine întreprinderile sale, nu va putea pune mâna pe capitală. Într'adevăr că zidurile sunt lipsite de apărare, dar aveți fer, munițiuni, proviant și brațe: adăogiți acestora numai cât bărbăție și veți învinge pe dușmanii voștri. Spuneți vă rog înaltului vostru stăpân că eu aștept cu încredere o hotărâre care să fie vrednică atât de dânsul cât și de împărăția pe care o stăpânește”. Sultantul, îmbărbătat prin acele cuvinte, se hotărăște la rezistență și încredințează lui Sebastiani conducerea tuturor lucrărilor de apărare; Francezii ce se aflau în Constantinopole, se pun la dispoziția ambasadorului și cu toții încep a lucra cu cea mai mare energie pentru a trezi entuziasmul religios în poporul din Constantinopole. Bostangii, Ienicerii, Osmanlii, Creștini, Armeni, tineri și bătrâni, toți cei ce erau în stare a pune mâna la lucru se grămădeau pe întrecutele, și ca prin încântare răsăreau lucrările din pământ, așa că într'o noapte se făcea mai mult decât altă dată în ani întregi. Englezii, care credeau să dobândească dela Turci cererile lor prin frică, văzând poporul din Constantinopole atât de hotărât și temându-se ca prin întărirea forturilor dela strămtori să nu le rămână flota prinsă, părăsesc planul lor de-a bombardarea capitala și se grăbesc a eși din Bosfor, îndreptându-se în cea mai mare pripă către Dardanele, pe care le trecură și de astă dată, însă nu fără însemnate pierderi.

Văzând Englezii că n'au isbutit la nimica în privirea Constantinopolei, se hotărăsc din nou a ataca Egiptul și iau prin surprindere Alexandria; dar trupele lor, neluând în destul de bine sprijinite, ele sunt bătute de două ori de către Mehmet-Ali și apoi prinse, încât nici această încercare nu ese la nici un rezultat.

Intre aceste Napoleon nu înceta de a stârni pe Turci la războiu în contra dușmanilor săi. În 20 Ianuarie 1807 el scrie lui Sebastiani că „Rușii n'au în Moldova și Valahia trupe îndcajuns, pentru a putea trece Dunărea; ei au acolo cel mai mult 35 mii de oameni, și ar fi foarte slăbiți, dacă ar fi constrânși a întreținea o a doua armată în Crimeea. De aceea trebuie trimisă

flota turcească în Marea-Neagră, unde Rușii nu sunt în stare să i se opună. Trebuie stărnită Persia și căutat a răscula Georgia. Căutați a face pe Poartă ca să dea ordin pașii din Erzerum a pleca cu toate puterile sale spre această provincie. Căutați tot-odată a ținea pe principele Abazilor în bune dispoziții și stăruți ca și el să iee parte la luptă în potriua dușmanului comun. Acest principe, pașa din Erzerum, Perșii și Poarta trebuie să atace de odată Georgia, Crimeea și Basarabia”⁷.

Și într’adevăr că Rușii cuprinsese Moldova și Valahia numai prin suprindere. Generalul Michelson trecuse Nistrul când încă războiul nu era declarat și folsoindu-se de buimăceala în care se afla Poarta cu ocaziunea stăruințelor protivnice a le puterilor în afacerea domnitorilor Moruzi și Ipsilanti, cuprinsese unul după altul, Iașii, Galații, Focșani și Bucureștii, încât Rușii își întinsese stăpânirea pe ambele principate. Turcii, stârniți de Francezi, pornesc cu puteri destul de însemnate în contra Rușilor și aceștia fiind nevoiți să mai slăbească încă armata lor de ocupațiune pentru a întări trupele trimise în potriua lui Napoleon, se văd constrânși a se retrage înaintea Turcilor, părăsesc Bucureștii și mai că ar fi fost siliți să treacă înapoi Nistrul, dacă o catastrofă lăuntrică nu ar fi oprit pe loc armatele Impărăției Otomane.

Sultanul Selim al III-lea încă de când se suise în scaun (1789) își pusese în gând să desființeze corpul Ienicerilor, cea trupă vestită, ce făcuse când-va puterea Otomanilor, dar care cu timpul ajunsese atât de pretențioasă și nedisciplinată încât devenise o vecinică cauză de desordine pentru împărăție. Întreprinderea nu era ușoară și cu atât mai puțin într’un timp de războiu, când statul avea nevoie de dânsii. De aceea în loc ca sultanul să-i desființeze, răsturnară ei pe sultan, punând înlocui-i pe Mustafa al IV-le, principe idiot ce nu domni decât un an de zile.

Războiul între Turcia și ambele sale rivale nu pută deci să iee proporțiuni însemnate din cauză că ambele părți erau împiedicate în operațiile lor, Anglia și Rusia din cauza luptei cu Napoleon, Turcia din cauza revoluțiilor lăuntrice. Napoleon într’adevăr era centrul în jurul căruia gravita lumea de atunci; o lume în jurul unui om! De soarta sa era legată soarta tuturor statelor, după interesul său se regulau interesele tuturor țărilor. Tradițiile politice ale trecutului se rupsese cu totul, calea urmată atât timp de popoare era părăsită, alianțele și dușmăniile se alcătuiau și se desfăceau pe zi ce merge, tocmita și orânduite după placul arbitralui Europei. Voința unui om înlocuise relațiile acele necesare între popoare care determină purtarea lor unul

⁷ Zinkeisen, l. c. VII, p. 474.

către altul; interesul individului izgonise interesul colectivităților. Pentru Napoleon toate statele nu erau decât mijloacele, instrumentele prin care el să ajungă la țelul său suprem, dominarea Europei și a lumii întregi; el le întrebuița pentru scopurile sale; dar ele în sine nu aveau nici un scop; le arunca unul în potruiva altuia ca să se sfarâme și el să se folosească din dărămăturile lor; le trăta astăzi ca prieten și ca aliat, mâni ca dușman neîmpăcat, jertfindu-le pe toate nesățioasei sale ambiții.

Ce putea să prețuiască Impărăția Otomană în ochii unui asemenea om? Și ea era tot numai un instrument al politicii sale instrument pe care-l întrebuița cât timp putea să-i facă slujbe, pe care-l frângea și-l arunca departe de el îndată ce nu-i mai putea fi nici de un folos. De aceea nu trebuie să ne mirăm dacă vedem politica Franței schimbându-și iarăși cursul față cu Poarta, în urma păcii dela Tilsit.

În această pace Napoleon se apropie de Rusia și câștigă pe această putere în favoarea lui contra Angliei, dușmanei sale celei mai neîmpăcate, ca una ce era cu neputință de lovit. Impăratul Alexandru făgăduiește lui Napoleon intervenirea sa pentru mijlocirea unei păci cu Anglia; dar aceasta nu se putea câștiga fără vre-o compensare. Napoleon nu se sfiește atunci a jertfi pe fosta sa aliată pe care chiar el o aruncase în războiu cu Rusia, oferind acesteia mijlocirea unei păci între Turcia și dânsa, și făgăduind că la caz de refuz a Porții de a încuviința cererile Francezilor, ci se vor alia cu Rușii și vor împărți Imperiul Otoman. Rusia era să primească Basarabia, Moldova, Valahia și Bulgaria până la Balcani, iar Franța: Albania, Tesalia până la Salonik, Morea și Candia, pe când Austria trebuia să fie împăcată cu Bosnia și Serbia, rămânând Turcia în posesiunea Rumeliei cu Constantinopolea. Impăratul Alexandru, nemulțumit cu partea ce i se lăcea, consimți a lăsa lui Napoleon insulele Arhipelagului precum și Egiptul în schimb pentru Constantinopole, visul de aur al politicii moscovite. Se zice că Napoleon, când auzi această cerere din gura împăratului Alexandru, puse într'o mișcare pe care nu o putu stăpâni, degetul pe o hartă ce o avea înaintea lui, arătând capitala imperiului otoman și spuse lui Alexandru drept în față: „Constantinopolea! Constantinopolea nu voi da-o nici odată, căci acolo este stăpânirea lumii”, vorbă lată, dar în totul neexactă, dovadă că nici Imperiul Bizantin nici cel Latin, nici cel al Rușilor care au stăpânit Constantinopolea nu au pus mâna pe stăpânirea Europei.. Impăratul Alexandru, văzând pe Napoleon atât de hotărât, se mulțami cu partea ce i se făcea și se încheie între ambii suverani tratatul acel secret a cărui articol XIII sună astfel: „În cazul când Poarta, în urma schimbărilor ce s'au întâmplat în Constantinopole, n'ar primi mediațiunea Franței sau primind-o nu se va dobândi un rezultat multumitor până

în trei luni de zile dela începerea negoțiărilor, atunci Franța va face cauză comună cu Rusia împotriva Porței otomane, și ambele înalte puteri contractante se vor înțelege pentru a scoate toate provinciile împărăției otomane din Europa, afară de Rumelia și orașul Constantinople, de sub jugul și asupra Turcilor”⁸.

De și Turcii la început se înfuriază cumplit când aud despre această trădare a lui Napoleon, totuș Sebastiani izbândește a convinge pe Poartă că mediațiunea Franței prevăzută prin pacea dela Tilsit este în interesul Porței care ar fi în nepuință de a susține războiul mai departe, mai ales că Rusia, încheind pacea cu Napoleon, ar putea dispune de toate puterile sale. Astfel se încheie armistițiul dela Slobozia lângă Giurgiu, în 24 August 1807, în cuprinderea următoare : Dacă pacea între Rusia și Poartă nu s’ar putea întocmi îndată, atunci armistițiul să țină cel puțin până la 21 Martie 1808 ; atât Rușii cât și Turcii să iasă din principate până în termen de 36 de zile și aceia să se retragă peste Nistru, iar aceștia peste Dunăre ; să se înapoiască atât corăbiile cu echipajul lor cât și prinzii ce s’au făcut în luptele de până acuma. În privința principatelor se mai dispune ca până la încheierea păcii, ocârmuirea lor să fie dată unui divan alcătuit din boieri, ceea ce nemulțumește în totul pe Ipsilanti, care văzându-se astfel scos din domnie, aleargă la Petersburg, pentru a protesta în contra nedreptăței ce i se făcuse⁹.

Împăratul Alexandru, nemulțumit cu condiția principală a armistițiului dela Slobozia, deșărtarea principatelor, se arată ca jignit prin celelalte puncte : înapoierea corăbiilor, destituirea indirectă a lui Ipsilanti și termenul de opt luni a încetării dușmăniilor, după dânsul cu mult prea lung. El refuză deci a-l ratifica și urmează înainte a rămâne în principate, cu toate că Turcii le părăsise. Napoleon, văzând scopurile țarului, care erau de a menține stăpânirea principatelor până la definitivă încheiere a păcii, când atunci spera să le poată încorpora pentru totdeauna în imperiul său, propune lui Alexandru să i le cedeze, cu condiție însă ca să iee dela Prusia Silezia pe care s’o anexeze către Saxonia, stat cu totul devotat intereselor franceze. Rusia nu putea cu nici un preț primi acest schimb, care nimicea pe Prusia și crea în Germania un stat puternic, pus cu totul sub înrăurirea franceză. De și Alexandru nu se învoiește la acest schimb, totuș el refuză de-a eși din principate, conform dorințelor lui Napoleon, pretextând că și acesta stăruiește a rămânea în provinciile ocupate ale Prusiei, pe care nu vroia să le elibereze până la plătirea contribuției de războiu. Napoleon, care avea

⁸ Zinkeisen, l. c. VII, p. 517.

⁹ Zinkeisen, l. c. VII, p. 527.

cel mai mare interes a trăi în pace cu Rusia, pentru a putea întrebuița toate puterile sale contra Angliei, închide ochii asupra acestei încălcări a păcii dela Tilsit, ba chiar ajută Rusiei la dobândirea Finlandei dela Svedeji. În sfârșit aruncând masca, ce până atunci tot o păstrase față cu Turcii, declară acestora că toate ostenețele sale pentru a face pe Ruși să părăsească Moldova și Valahia au fost zadarnice și că Poarta va trebui să jertlească acele provincii, dacă vroește să încheie pace cu Rusia.

Șerban Alexandru Calimah, Domnul Moldovei 1806
Din codul lui Calimah ediția grecească. Iași

Această declarație nimici cu totul înfrigurarea franceză în Constantinopol și apropierea pe Turcii iarăși de Anglia.

Pe când pericolele exterioare se adunau atât de amenințătoare pe împărăția mahomedană, nouă convulziune lăuntrică apropiase încă mai tare de prăpastie corpul ei în descompunere.

Dela 1807 înainte. — În 28 Iulie 1807 o răscoală a Ieni-cerilor pune un sfârșit zilelor lui Mustafa și ridică în scaunul

sultanilor pe Mahmud al II-lea. Napoleon, văzând că Turcia este cu totul pierdută și că pe de altă parte influența sa în această țară este nimicită, se hotărăște la o mare lovitură. Prin o scrisoare către Alexandru el îi spune: „Fiindcă dușmanii noștri vroesc numai de cât să ne silească să fim mari, apoi să le facem pe plac; las pe sama voastră Turcia, Suedia și tot Orientul; întocmiți-vă acolo cum vă place; în cece mă privește pe mine, mă însărcinez cu Occidentul”¹⁰. Pe baza unei asemenea declarațiuni se întâlnesc ambii potențați iarăși în Erfurt (27 Sept.) și Napoelon asigură deocamdată pe Alexandru pentru dobândirea Moldovei și a Valahiei prin următorul articol al tratatului secret încheiat între dânșii: „Fiindcă împăratul Rusiei — în urma revoluțiunilor și a schimbărilor care s'gduie Imperiul Otoman și-l pun în neputință de a da garanții îndestulătoare pentru persoana și averea locuitorilor Moldovei și Valahiei, și nici este speranță ca asemenea să fie date pentru viitor — și-au întins mărginile împărăției sale până la Dunăre și au unit cu ea Moldova și Valahia, și nu poate recunoaște integritatea Imperiului Otoman decât cu această condiție, apoi împăratul Napoleon încuviințează această întrunire și înfînderea granițelor imperiului rusesc până la Dunăre. În cazul când Poarta ar refuza să cedeze ambele provincii, și războiul ar trebui să fie reînceput, împăratul Napoleon nu va lua parte la el, ci se va mărgini a interpuce stăruințele sale pe lângă Poartă. Dacă însă Austria sau orice altă putere ar face cauză comună cu imperiul otoman în acest războiu, atunci împăratul Napoleon va păși îndată în ajutorul Rusiei și tot deasemene se îndatorește împăratul Rusiei a declara războiu Austriei în caz când această putere ar ataca pe Francezi”¹¹.

Cea dintâi urmare a întâlnirii dela Erfurt fu împăcarea Turciei cu Anglia prin tratatul Dardanelor (5 Ianuarie 1809),

¹⁰ Zinkeisen, l. c. VII, p. 581.

¹¹ Zinkeisen, l. c., VII, p. 584. Comp. Dimitri de Boukharov, *La Russie et la Turquie*, Paris 1887, p. 66. Înainte de pacea dela Tilsit și Erfurt prin care Napoleon consimte a lăsa pe Ruși să cuprindă țărilor române, diploma franceză se ocupase cu ideea de a le ceda Austriei în schimb pentru Tirol și în scopul de a îndușmăni, tocmai prin stăpânirea lor, pe Austria cu Rusia. Vezi o scrisoare a lui Talleyrand c. împăratul Napoleon din 17 Oct. 1805 în *Revue historique*, XXXIX, 1889, p. 66. Proiectul de tratat pe care Talleyrand îl supune împăratului cuprindea în art. 9 următoarea dispoziție: „Sa Majesté l'Empereur d'Allemagne et d'Autriche fasse occuper par ses troupes et possède en toute souveraineté, lui ses héritiers et successeur à perpétuité la Valachie, la Moldavie la Bessarabie et la parties de la Bulgarie au nord d'une ligne tirée de la confluence de la Sereth et du Danube, à Mangalia sur la Mer Noire”. Comp. A. Thiers, *Histoire du consulat et de l'empire*, Bruxelles, 1846, II, p. 336 și G. Mărzescu, *Tocsinul popoarelor, tripla alianță în fața alianței franco-ruse*, Iași 1891 în care se găsește un bun rezumat al desbaterilor de la Tilsit și Erfurt.

care restabilește raporturile între aceste două țări în starea în care se aflau înainte de războiu.

Știrea despre încheerea acestei păci nemulțumi pe Ruși în gradul cel mai mare. În 6 Martie 1809 principele Prosorovsky înștiințează pe Poartă că armistițiul au expirat și că războiul va reîncepe numai decât, dacă rezidentul englez nu va fi izgonit din Constantinopol și aducătorul notei rusești nu se va întoarce în 48 de ore cu un răspuns mulțumitor.

Poarta refuză cererile Rusiei și războiul reîncepe. Cea dintâi măsură luată de Turci fu oprirea comerțului rusesc, prin care se dădea Rusiei o lovitură îndestul de gravă, căci Rusia exporta din Odesa și Crimeea mult mai mult de cum importa, iar dintre articolele importate avea absolută nevoie de unt-de-lemn și de pucioasă.

Campania anului 1809 se petrecu în lupte neînsemnate, și Rușii izbutiră să iee numai câteva cetăți, între altele Ismailul, după care se retraseră pentru a petrece iarna în principate, iară Turcii la Adrianopol. În cursul anului 1810, Rușii mai iau alte cetăți, precum Turtucaia, Basardjik și Silistra. Anglia, care luase în locul Franței rolul de mijlocitoare a păcii, se lovea necontentit de o greutate ce părea neflăturabilă, anume cererile Rusiei de a i se ceda principatele, bazate mai ales pe împrejurarea că aceste fiind locuite de o poporație de religione greacă răsăriteană, stăpânirea lor s'ar cuveni după drept mult mai curând Rusiei decât Turciei, pe când Poarta refuza din toate puterile îndeplinirea acestei condițiuni. Rusia pentru a arăta cât de serioase erau pretențiile sale asupra principatelor le declară printr'un ucaz de incorporate în imperiul rusesc; cu cât însă Rușii se arătau mai doritori de-a pune mâna pe țările române, cu atâta Turcii se îndărătniceau mai tare a nu le înstrăina de sub stăpânirea lor, încât războiul urmează înainte, condus însă tot atât de moale din ambele părți, și în cursul anului 1811.

Tocmai anul 1812 era menit de soartă a vedea sfârșitul acestui războiu, ce se trăgăna acuma de mai bine de cinci ani de zile, și precum Franța determină pornirea lui, așa tot ea de și într'un mod indirect, puse un capăt sângeroaselor sale scene. Anume pretenia lui Napoleon cu Rusia nu ținu mult. Refuzând aceasta de a se pleca la sistemul continental contra Angliei, Napoleon se strică cu ea și pornește în potrivea ei o armată de mai bine de 500 de mii de oameni. În asemenea împrejurări înțelegem prea bine cât de mare era interesul Rusiei de-a încheia pace cu Turcia și încă o pace cu folos; ceace nu se înțelege tot atât de ușor, este cum de Turcia, care putea să se folosească atât de minunat de noua dușmănie izbucnită între Franța și Rusia, se înduplecă la o pace prin care-și rășluia iarăși o bucată din împărăția sa, când numai cât puțină trăgănare ar fi putut-o

pune în stare de a cere ea ceva de la Ruși pentru încetarea dușmăniilor.

Mersul negocierilor și mai ales relațiile în care se aflau Turcii cu Franța vor explica în parte această ghicitoare. Trădarea o va complecta-o.

Negocierele ultime. — Turcii prevedeau încă din anul 1810 o ruptură între Franța și Rusia, și iată pentru ce, cu toate pierderile lor, ei refuzau cu hotărîre încheierea păcii cu prețul cesiunii principatelor române¹². Relațiile cu Franța devenind pe fiece zi mai încordate, Rușii sunt siliți să retragă patru diviziuni de armată din țările române, spre a le îndrepta către Polonia. Ministrul afacerilor străine din Franța în instrucțiunile pe care le dă lui de Latour Maubourg ambasadorul său din Constantinopole, îi spune între altele : „această mișcare neașteptată este pricinuită prin răceala intervenită între cele două curți a Franței și Rusiei. Rușii temându-se de armele franceze și spre a se pune în siguranță despre ele, părăsesc războiul cu Turcia”¹³.

Ambasadorul francez se încerca să dovedească Turcilor, că „Poarta refuzând în timp de cinci ani de-a rândul de a ceda un singur palmar de teritoriu, cu toate că pe atunci Rusia liberă din toate părțile și ne fiind amenințată de nicăieri, avea pe pământul turcesc o armată de 80.000 de oameni, acărei înaintea mergători ajunsesse până în centrul Rumeliei, câtă neconsecvență nu ar fi de a ceda niște cetăți care alcătuiesc siguranța Impărăției Otomane (Hotinul, Benderul, Ismailul) astăzi când Rusia în ajunul dea rupe cu Franța, și au adunat toate puterile sale în Polonia, a deșertat Rumelia și nu mai are pe teritoriul otoman decât o slabă armată de 20.000 de oameni, care nici nu mai poate spori? Am văzut, adăogă ambasadorul Franței, în o convorbire pe care am avut-o cu miniștrii turci, că asemenea împrejurări nu sunt trecute de ei cu vederea, dar sunt prea fricoși pentru a se lua după ele”¹⁴.

Rușii care la începutul războiului pretindeau cesiunea ambelor provincii române, spre încetarea dușmăniilor, intimidată prin purtarea amenințătoare a Franței, nu mai cereau decât Basarabia și Moldova până la Siret, neatárnarea Valahiei și a Serbiei și în Asia un teritoriu ce se întindea până la râul Fazului; pe lângă aceasta plata unei despăgubiri de 20.000.000 de lei. Ambasadorul francez face cunoscut curței sale aceste condițiuni cerute de Ruși, adăogând că „marele sultan a respins

¹² Latour Maubourg c. Champagne, 2 Dec. 1810, Hurm. *Doc. Supl.*, II, p. 579.

¹³ Ministrul af. străine c. Latour Maubourg, 12 Aprilie, 1811, *ibidem*, p. 585.

¹⁴ Latour Maubourg c. Min. af. străine, 5 Noemvr. 1811, *ibidem*, p. 598.

asemene cereri, însă nu a refuzat de a intra în tratări. Condițiile la care ar părea că consimte ar fi plata unei sume de bani și cesiunea Moldovei până la Prut”¹⁵.

Tot la această condițiune erau să ajungă numeroasele negocieri ce interveniră în urmă, și chiar depe atunci se putea vedea foarte limpede că ceace împingea pe Turci a ceda, era lipsa de încredere în politica lui Napoleon. Și într’adevăr ce garanție aveau ei, că împăratul după ce i-ar fi împinși iarăși la luptă, nu i-ar fi părăsit din nou precum o făcuse? Bieții Turci închipuindu-și că toată lumea trebuia să le semene, și că în toate țările banul ar covârși toate celelalte interese, vrosc să însărcineze pe ambasadorul Danemarciei, de Hübsch, a corumpe pe generalul Kutuzoff, însărcinat de Ruși a negocia pacea. Ambasadorul danez, ne crezând însă că poate lua asuprași o atare însărcinare, se scuzază pe lângă chihaiia, netăinuindu-i că ar privi-o ca ne putând izbuti¹⁶.

Pe când aceste negocieri se trăgăneau între ambele curți, operațiile ostășești erau departe de a făcea să se plece cumpăna izbânzei într’o parte sau în alta. Trupele otomane și cu deosebire nedisciplinatul cor al Ienicerilor cerea cu mari strigăte încheerea păcii. De altă parte puterile rusești se reducuse așa de simțitor încât consulul francez din București, Ledoulx scria în 20 Iunie 1811: „starea armatei rusești devine critică, neliniștile ce ea încearcă să ascundă sporesc pe fie ce zi, și dacă curtea rusească nu trimite ajutor, cu toată lenevirea Ienicerilor, nu știu ce va face generalul Kutuzoff”¹⁷. Situația Rușilor părea mai cu seamă desnădăjduită după o atingere îndestul de vie întâmplată la Rusciuc, și în care Rușii bătuți sunt siliți să treacă înapoi Dunărea, să ardă cetățuia Giurgiului, părăsind-o și să se retragă mai în lăuntrul Munteniei”¹⁸.

În 18 Septembrie 1811 Ledoulx scrie din nou ambasadorului francez din Viena: „Nu este nici un suflet în București care să nu privească aceste țări ca părăsite acuma de Ruși. Gândesc apoi că marele vizir, numai să fie timpul priincios încă 15 zile, va izbuti a le recuceri. Trupele turcești sunt foarte cu inimă, încrederea lor în știința și curajul marelui vizir este fără margini. Rușii sunt într’o descurajare deplină și din cele două diviziuni ce așteptau, numai una singură, a noua, a sosit, și încă în cea mai tristă stare. Vuetele de rășboiu cu Franța, care nu știu pentru ce se întăresc necontenit, măresc încă sovăririle

¹⁵ Latour Maubourg c. af. străine, 8 și 11 Noemv. 1811, *ibidem*, p. 600-601

¹⁶ Latour Maubourg c. af. străine, 19 Noemv. 1811, *ibidem*, p. 602.

¹⁷ Buletin asupra mișcărilor trupelor turcești și rusești în jurul Rusciucului, 20 Noemvrie (?) 1811, *ibidem*, p. 603.

¹⁸ Buletin din 9 Iulie 1811, *ibidem*, p. 615.

Rușilor, și peste toate aceste o epidemie îngrozitoare au luat naștere în oștirile lor”¹⁹.

În curând însă noi nenorociri trebuiau să se abată peste armata rusească. Chiar în ziua când Ledoux descria în niște colori atât de negre starea ei în Muntenia, o luptă sângeroasă se dădea lângă Giurgiu în contra puterilor turcești care trecuse Dunărea. În această luptă, Rușii sunt cu totul bătuti, pierd mai bine de 2000 de oameni, din care 1000 de răniți. Aceștia aduși la București, umplu până într’atâta orasul că nu se mai știa unde să-i așeze²⁰. Câte-va zile după aceea Rușii mai încearcă o a doua pierdere la Slobozia, în care răniții ating cifra de 800. În 10 Octombrie Ledoux scrie: „Nu este decât un strigăt în lagărul rusesc: pacea cu Turcii. Acești din potrivă foarte porniți au respins cererea unui armistițiu și vroiesc cu toții să urmeze războiul ofensiv”²¹. Astfel de izbânzi trebuiau numai decât să ridice moralul Ienicerilor care nu mai cereau acuma încheierea păcii.

Aceste pierderi repetite, unite cu amenințarea tot mai iminentă a năvălirii franceze, împinge acuma pe Ruși a stăruii pentru pace, și cabinetul de Petersburg trimite în luna lui Octombrie un ordin generalului Kutuzoff de a o încheie cu ori și ce preț.

În timpul ce acest ordin făcea drumul între Petersburg și Muntenia, generalul rus încearcă o lovitură desnădăjduită, punând în joc întreaga poziție a Rușilor în această țară. El atacă pe neașteptate armata marelui vizir la Slobozia, acolo chiar unde Rușii fusese bătuti mai înainte. Iată cum acest fapt de arme, care hotărî soarta războiului, este povestit de raportul lui Ledoux: „Generalul Kutuzoff, pierzând oameni pe lie ce zi și văzându-se în situația cea mai întristătoare, au încercat o întreprindere îndrăznească care putea să fie fatală întregii sale oștiri, dar care au izbutit de minune. În zilele de 11 și 12 a le acestei luni el a trimis câte-va trupe cu artilerie către Nicopoli în scopul de a face să creadă pe marele vizir că vroia să treacă Dunărea pe la acest punct. Turcii au dat în capcană, și marele vizir despărți fără cugetare o parte din trupele sale pe care le avea pe râpa dreaptă spre a se opune acestui atac prefăcut. În noaptea de 16 generalul Kutuzoff, care pregătise după cât se vede toate de mai înainte, au aruncat un pod de dubase peste Dunăre la două mile de jos de Slobozia și au pus pe generalul Marcoff cu 8000 de oameni și câte-va tunuri să treacă fluviul. Acest general cade pe neașteptate asupra lagărului turcesc,

¹⁹ Ledoux c. Otto amb. francez din Viena, 18 Sept. 1811 *ibidem*, p. 626.

²⁰ Buletinul bătăliei întâmplate lângă Giurgiu în 18 Sept. 1811, *ibidem*, p. 6—3.

²¹ Ledoux c. Otto 10 Oct. 1811 *ibidem*, p. 633.

atacă bateriile care corespundeau cu insula dela Slobozia, și Turcii speriați crezând că poate întreaga armată rusească îi înconjurase, nu fac decât o slabă împotrivire, și o rup de fugă, parte din ei scăpând în Rusciuc, parte în Târnova. Generalul Marcoff punând mâna pe toate bateriile cele așezate de vizir în insula Slobozia, îndreaptă îndată asupra acestuia un foc cumplit care vestește lui Kutuzoff izbânda repurtată precum și marelui vizir cumplita nenorocire”²². De și consulul francez nu poate crede la început un astfel de triumf, urma nu făcu decât a întări acest strălucit câștig repurtat prin fericita lovitură a generalului rus. Marele vizir nu putuse „scăpa din marea sa înfrângere din 18 Octomvrie nici un singur cort, nici un singur tun”²³.

Sultanul mișcat prin cumplita veste, primește atunci propunerea la care Rușii redusese pretențiile lor, cesiunea Moldovei până la cursul Siretului, dar Rușii la rândul lor nu se mai mulțameau acuma cu atare condiții.

Cu toate aceste ambele părți erau tot atât de plecate a sfârși, Rușii din teamă de Franța, Turcia din pricina înfrângerii suferite, care nimicise toate câștigurile repurtate de dânsa mai înainte.

Nu trebuie să ne mirăm dacă pregătirile Franței în potriua Rusiei nu aveau asupra Turcilor un efect mai însemnat și nu-i împingea a urmări cu ori-ce preț împotrivirea. Mai întâi precum am spus-o Turcia nu mai avea nici o încredere în politica lui Napoleon, pe care o vedea schimbându-se pe fiecare an, așa că dușmani și prieteni amenințau să nu se mai recunoască. Apoi ceea ce poate părea încă și mai afară din cale, agenții Franței ei înșii nu știau nimica hotărâtor asupra scopurilor împăratului. Am văzut mai sus cum Ledoulx scriea către ambasadorul francez din Viena că *nu știe din ce pricină* vuetele despre războiul cu Rusia ar spori pe zi ce merge, ca și când el ar fi fost o persoană străină de puterea ce era să-l declare. În 7 Noemvrie 1811, găsim pe acelaș consul scriind tot ambasadorului din Viena: „Vuetele de războiu între Franța și Rusia urmează înainte a preocupa aici pe toată lumea. *Nu știu domnule ambasador*, ce poate provoca o asemenea părere, Este însă constant că ea este obștească în Moldova și Valahia”²⁴.

Până în acest moment tratările fusese conduse într'un chip mai mult întâmplător. Dela Noemvrie 1811 înainte ele iau un curs regulat, în niște conferinți care se deschid, întâi la Giurgiu pentru a urma dela 15 Decemvrie înainte ședințele

²² Ledoulx c. Otto, 19 Oct. 1811, *ibidem*, p. 635.

²³ Latour Maubourg c. Otto, 25 Ianuarie 1812, *ibidem*, p. 662.

²⁴ Ledoulx c. Otto, 7 Noemvrie 1811, *ibidem*, p. 641.

lor la București. Plinșmputernicitul otoman Galib Effendi întreabă pe Ledoulx, dacă se va vedea în curând un războiu care să restatornicească Polonia și care să pună odată pe Turci la adăpost de uneltirile rusești? Consulul francez care era cu totul lipsit de știri în această privire, răspunde Turcului într'un chip îngăimat, „că nu ar fi dat nimărui a pătrunde adâncile și sublimele combinații ale împăratului, dar că toți supușii pe cât și toți prietenii Franței trebuiau să se lase cu deplină încredere în paza geniului și a protecției sale”²⁵. Un atare răspuns care nu zicea nimica, putea întări vuetele împrăștiate cu deadinsul de Rușii despre o apropiată înțelegere a Franței cu dâșșii”²⁶. Prin astfel de știri, Rușii vroiau să constrângă pe Turci, luându-le cel de pe urmă mijloc de împotrivire, pe care pe de altă parte am văzut că Turcii nu se prea întemeiau.

Poarta era însă prelucrată în toate modurile de dușmanii lui Napoleon pentru a o împinge a nu crede în atacul Francezilor contra Rusiei. Circulau mai ales multe broșuri tipărite în Anglia acestei chestii care broșuri erau răspândite în toate părțile de Ipsilanti și de Moruzi. „Iată, exclamă Ledoulx, mijloacele întrebuintate spre a speria pe Turci și a-i face să primiască pacea”²⁷. Dar pe lângă aceasta, Turcia eră în neputință absolută de a urma înainte războiul. „Destrăbălarea stărei militare a Porței au ajuns culmea, scrie ambasadorul francez din Constantinopole către ministrul afacerilor străine, și trebuie pentru a putea susține războiul, ca toate elementele să fie create de iznoavă, și puse în orânduială în mai puțin de două luni, într'o țară unde nimic nu se face repede”²⁸. Ambasadorul se temea că dacă sultanul ar menține războiul contra voinței unanime a popoului, să nu fie răsturnat. Cu toate aceste el era poate singurul din împărăția lui, care refuza a subsemna în niște împrejurări atât de favorabile o pace rușinoasă. Dar cum să hotărască el pe miniștrii, armata, pe încunjurimea lui a urma înainte o împotrivire, care într'adevăr și era desnădăjduită? Sultanul cerea dela ambasadorul Franței „o declarație oficială și puklică a neînțelegerii care despărția pe Franța de Ruia și despre scopul împăratului de a ajunge la o rumpere. Minoritatea, care susținea în divan părerea sultanului, vroia să se slujiască de această declarație ca de o armă puternică pentru a reduce la tăcere sau chiar spre a convinge pe partida protivnică. Dar de și simțiam adaogă ambasadorul, cât de priincioasă ar fi o atare declarație pentru izbutirea intereselor Maiestăței Sale în Constan-

²⁵ Ledoulx c. Otto, 25 Ianuarie 1812, *ibidem*, p. 664.

²⁶ Latour Maubourg c. Otto, 10 Fevr. 1812, *ibidem*, p. 667.

²⁷ Ledoulx c. Martt, 14 Fevr. 1812, *Hurm. Doc. XVI*, p. 937.

²⁸ Latour Maubourg c. af. străine. 27 Ian. 1812, *ibidem*, p. 713.

tinopole, nu am crezut că pot călca peste ordinele pe care Excelența voastră mi le-a dat în această privire, gândindu-mă pe de altă parte că interesul pe care Franța poate să-l aibă de a prelungi lupta din Rumelia nu este decât secundar și trebuie să fie subordonat intereselor mult mai însemnate care pot să facă pe împăratul să mai întârzie momentul când va trage pe Rusia la răspundere”²⁰.

Ultimatul trimis de Napoleon lui Alexandru poartă data de 24 Aprilie 1812; Napoleon pleacă la armată în 9 Mai și ajunge la Dresda în 17 a aceleiași luni; în 12 Iunie împăratul Alexandru refuză a primi o nouă ambasadă a lui Napoleon, și acesta trece Niemenul în Rusia în 24 Iunie. Tratatul de București se subsemnă însă din ziua de 26 Mai, adică în momentul chiar când Napoleon trimitea mai mult de formă ultima lui solie către țarul rusesc, *în cât în momentul subscrierii tratatului, războiul între Franța și Rusia era ca și declarat.*

Suntem deci în drept să ne întrebăm dacă și această pace nu fu cel puțin în parte, datorită trădărei, care întovărășia de obicei toate actele politice ale împărăției otmane? Mai multe împrejurări concurg a stabili într'un chip neîndoelnic ca plin-împuțerniciții turci nu lipsiră nici cu acest prilej a jertfi pentru câteva pungi interesele statului lor. Așa mai întâi generalul de Langeron, Francez în slujba Rusiei, declară în memoriile sale că „această pace este pentru el o gâcitoare”²¹. Apoi Galib Effendi întreat puțin zile după semnarea tratatului de către consulul francez Ledoux asupra pricinei care adusese pe Turci a-l încheia, îi răspunde îngăimând „că era timpul ca războiul să ia un sfârșit; că făgăduințele domnului de Latour Maubourg nu s'ar fi împlinit din nefericire la timp; că el nu cedase Rușilor decât prea puțin; că provinciile ar trebui să fie deșertate de Turci tocmai după trei luni și că până atunci providența ar putea încă aduce fericite evenimente”²², cuvinte care lasă a pătrunde din toate părțile trădarea prin gura plin-împuțernicitului otoman.

Disgrația vizirului și pedepsirea celor doi negociatori, din care Galib Effendi este surgunit, iar lui Dimitrie Moruzi i se taie capul, adoage încă la stabilirea trădărei lor. După un istoric român, postelnicul Manolache Drăghici, contemporan evenimentelor, ea ar fi stat mai ales în aceea, că dragomanul Panaiotachi Moruzi fratele împuțernicitului otoman din București, ar fi primit o depeșă de la Napoleon care îi vestea ruptura cu Rusia pe care scrisoare tâlmaciul în loc de a o remite Porței, o trimise fratelui, său, pentru ca acesta să grăbească negocierile

²⁰ Latour Maubourg c. af. străine, 27 Ian. 1812, *ibidem*, p. 174

²¹ Memoriile generalului de Langeron, *ibidem*, III, p. 205.

²² Ledoux c. Otto, Iunie 1812, *ibidem*, II, p. 619.

și să aducă încheierea păcii. Înțelege ori cine că nu fără un interes bănesc ambii greci trădară pe stăpânii lor. De aceea și tot greul mâniei sultanului căzu asupra Moruzeștilor, cărora amândurora li se tăie capul. Panaiotachi fu învinuit că „având cunoștință de toate trebile politice a le guvernului său și unindu-se cu fratele său pentru a le descoperi dușmanilor statului, trădătorul plătișe crima cu capul său”³². De și tratatul fusese semnat la București în 26 Mai, în 2 Iunie, 8 zile după aceea nu se știa încă nimic la Constantinopole. Comitele Andréossi care aduce această împrejurare, adauge „că toate aceste îi dovedesc că împuterniciții turci au jucat un joc foarte fin spre a câștiga timp, sau că au trecut peste puterile lor”³³. Noi credem cu toate aceste că negociatorii turci întârziară trimiterea documentului, nu în interesul Rusiei, care din potrivă se grăbia a sfârși cât se poate mai curând și a obține ratificarea lui, dar pentru a da sultanului timpul tocmai spre a reveni asupra hotărârei lui și a refuza recunoașterea tratatului, fiind mai bine informat asupra planurilor lui Napoleon. Plinîmputerniciții după ce și umpluse pungile, vroiau acuma să și pună capetele în siguranță, și după ce înșălase pe Turci, se gândiau acuma cum să înșele și pe acei ce-i plătișe. Ei nu scăpară însă de pedeapsa pe care o meritau, și ordinul de descăpăținare pentru Dumitrache Moruzi suna: „Mergeți de tăieți capul aceste trădător care s'a vândut Rusiei”. Raportul lui Andreosii adauge „că s'ar fi găsit între lucrurile lui Moruzi un inel de 12.000 de lei care îi fusese dat de Ruși și titlurile de proprietate ale unei moșii în partea din Moldova cedată Rusiei”³⁴.

Pacea dela București cuprindea condițiile următoare: Prutul dela intrarea lui în Moldova, până la revărsarea lui în Dunărea va alcătui de acuma înainte granița ambelor împărății. Locuitorii principatelor vor fi apărați de tribut pe doi ani precum și de dări pe tot timpul cât ținuse războiul și vor obține și celelalte foloase care se stipulau de obicei între Ruși și Turci. Sârbii obțin și ei o amnistie deplină și neatârarea lor administrativă.

³² Andréossy c. guvernorul insullor ilirice, 2 Decemv. 1812, *ibidem*, II 700. Manolache Diăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani*, Iași, 1857, II, p. 78.

³³ Andréossy c. acelaș, 25 Mai 1812, *Hurm. Doc. Supl.* II, p. 714.

³⁴ Andréossy c. ducele de Bassano, 23 Dec. 1812, *ibidem*, p. 738. Acclaș lucru este arătat de alte două rapoarte, unul din Dec. 1812 în N. Iorga (*l. c.* mai sus (131 nota 8) p. 635 (17) în altul al lui von Wertheramb C. prusian c. rege, 2 Dec. 1812, care caută a desvinovăți pe Moruzești. N. Iorga, *Acte și Frg.* II, p. 490.

2. SUFERINȚELE ROMÂNILOR ȘI PIERDEREA BASARABIEI

Prădăciuni și stoarceri. — Acest războiu fusese întreprins de Ruși pentru a scăpa țările române de jugul și asuprirea Turcilor. S'ar putea deci aștepta cine-va la o schimbare de regim în timpul cât ținu ocupația rusească (1806—1812), cu atâta mai mult că Rușii voind să le încorporeze desăvârșit în împărăția lor, era firesc lucru de a le înfățișa în perspectivă o alt fel de ocârmuire de cât aceea pe care o suferise sub stăpânirea turcească. Aceasta ar fi trebuit să fie și așa gând urmarea guvernului central; vom vedea cum a fost în realitate lucrurile.

De îndată ce Ipsilanti părăsi Muntenia fugind în Rusia, Turcii care întovărășiau pe înlocuitorul lui, Alexandru Suțu, spre a-i asigura dobândirea domniei, umplură de îndată orașul București. Dar Suțu fu revocat chiar înainte de a fi luat posesunea scaunului său atunci când Turcii speriați restituise pe domnii depuși, și Ipsilanti revine curând după aceea din Rusia, adus de armatele rusești, care pătrunseseră în țările române. În 12 Decembrie 1806 generalul Miloradovici intră în București fiind urmat în curând de principe care sosește trei zile după aceea. Alexandru Moruzi domnul Moldovei, părăsind scaunul fuge în Turcia la apropierea Rușilor, spre a îndepărta astfel prepusurile ce pluteau pe capul său, și Rușii încredințează lui Ipsilanti și ocârmuirea Moldovei. Locuitorii Bucureștilor, speriați încă dela venirea Turcilor, se umplu de o frică și mai mare când văzură că și Rușii se apropie, și că orașul era amenințat de grozăviile unei lupte. Poporul se grăbi a transporta cece avea mai de preț prin biserici, spre a apăra averile sale de prădăciunea pravoslavnicilor Ruși cu protecția dumnezeirei. Bisericele erau pline cu „mii de lăzi și sipete în teancuri, calabalăcul orășenilor”³⁵.

Totuși după ce Miloradovici puse stăpânire pe București aproape fără luptă, boierii se întoarseră în capitală și luau parte cu mare plăcere la balurile și petrecerile pe care Rușii le dădeau, spre a uita de necazurile războiului. În curând însă râsul și veselă, de a fi scăpat de Turci era să se schimbe în amare lacrimi³⁶. Turcii înainte de a părăsi Muntenia o dăduseră în pradă și jaf; orășenii din Buzău sunt nevoiți să părăsească așezarea lor, de răul cruzimelor comise, și să se strămute mai în munți, la Nișcov³⁷.

³⁵ Dionisie Eclesiarcul în Papiu, *Tesaur de monumente*, II, p. 208.

³⁶ Memoriile generalului de Langercn, *Huim. Doc. Supl.* III, p. 117.

³⁷ Vezi o anafora din 1812, prin care se învoiește locuitorilor întințarea în Buzău, publicată de B. Iorgulescu, în *Arhiva societății științifice și literare din Iași*, I, p. 633. Comp. și un document din 1807 în *Uricarul*, p. 338.

Ipsilanti fu de îndată însărcinat de Ruși a întocmi o oștire de oameni de țară care trebuia să fie îmbrăcată în o uniformă verde și se poarte, nu se prea știe pentru ce, numele de dragoni macedonieni. „Intr’această oștire erau fel de fel de limbi : Arnăuți, Greci, Sârbi, Români de țară, Nemți, Ungur, adunătură de felurimi de oameni blăstămați, curată ceată de tâlhari, care pe unde ajungeau gema pământul”³⁸. Soldații se înrolau numai în scopul de a pune mâna pe leafă, rupându-o de fugă de îndată ce zăreau dușmanul. Rușii îi băteau cumplit, împlinind numărul de lovituri regulamentare chiar când acești nenorociți încetase de mai trăi.

Generalul suprem Michelson și ajutorul său Miloradovici cer lui Ipsilanti ca mulțumită a ostenelelor lor 80 de pungi de bani. Domnul care nu putea încasa nici o contribuție din o țară dată în prada atât a Rușilor cât și a Turcilor, refuză a răspunde celor dintâi darul cerut. Generalii ruși îl amenință atunci de al da Turcilor, ceea ce pune pe Ipsilanti în o așa spaimă, încât o ia la fugă înapoi în Rusia. La Petersburg el se plânge contra purtării generalilor ruși, și Michelson rechemat și disgrațiat de împăratul se sinucide. Ipsilanti ne vroind însă a se mai reîntoarce în țările române, Rușii întocmesc în ele o nouă ocârmuire sub doi dregători ruși, unul prezident reșezând la Iași, altul vice-prezident care staționa în București. Divanurile țărilor sunt păstrate sub numele de comitete și puse sub ordinile celor doi ocârmuitori. „In faptă însă vistierii cei mari și cu prezidenții precum le croia așa urmau, căci vistierii având în mâna lor banii ce se strângeau din țară, trebuiau negreșit și prezidenții și ceilalți toți să se unească cu dânșii și să-i aibă în ochii lor mai tari, mai mari și mai cinstiți decât ceilalți boieri și divaniști, fiind că nu puțin se împărtășiau și ei din visterie”³⁹.

Înainte ca urmașul lui Michelson, Prozorovski să-și ia comanda în stăpânire, Turcii trec Dunărea și se îndreaptă către capitală, ceea ce provoacă o emigrare în masă a poporației. „Boierii, mitropolitul cu episcopii, egumenii, arhimadriții, neguțitorii și cei cu putere au intrat în țara Ungurească, de-au umplut toate orașele, și să fi văzut cineva spaimă și fugă, că nu era drumul numai plin de care, ci erau câte trei, patru șiraguri alăturate; iar la locuri strâmtorate și la poduri dau năvală care să apuce înainte și să încurcau carele, căruțele, butcile de nu puteau să treacă. Așa de mare era frica, ca și când i-ar fi gonit cine-va; însă Turcii stăteau pe loc”⁴⁰.

³⁸ Zilot Românul, p. 85.

³⁹ Zilot, p. 86. Comp. Mériage c. Champagny, 18 Fevr. 1809, Hurm Doc. Supl. II, p. 542.

⁴⁰ Dionisie Eclesiarcul, p. 218.

Aceste nu erau decât relele nedespărțite de starea de războiu în care țara se afla; mai trecuse Românii și altă dată prin ele. Stăpânirea rusească care se îndruma la ei cu asemenea începuturi trebuia să le păstreze însă și alte suferinți. Aceste fură pricinuite ca și în războiul din 1774 de nevoile armate, dar într'o proporție cu mult mai însemnată, căci trupele rusești, în loc de-a trece numai prin țările române spre a merge în Turcia, stătură în ele răstimpul nesfârșit de șase ani, în decursul căruia poporul românesc nu văzu limpesindu-se nici un moment negrul său orizont.

O nesfârșită mulțime de brațe erau întrebuințate la înțărirea puntelor amenințate sau însemnate. Astfel generalul Zass, după ce alungă pe Turci din Craiova, pune să se sape un șant în jurul orașului, ordonând prefectilor ținutului de a trimite o sumă de salahori. Fiind iarnă, acești nenorociți lucrau zina sub loviturile biciului rusesc și petreceau noaptea închiși prin biserici sau ocoale spre a nu fugi. Udați până la oase, lipsiți de foc și de hrană, ei periau cu miile⁴¹. Din numărul de 2000 de lucrători întrebuințați la cetatea Holinului, 400 periră în câteva zile⁴².

Transporturile trebuitoare armatei erau o adevărată calamitate pe capul țărilor române. În 1811 președintele guvernului provizor cere divanului Moldovei 15.000 de care și în April 1812 Kurtuzoff pretinde dela Muntenia să-i dea 20.000, fie-care înjugat cu 4 boi și condus de 2 țărani. „Cu toate observările pe cari boierii crezură de cuviință a le face, și prin care se puneă în vedere ruina totală a provinciilor, generalul stărui în cererea lui⁴³, și tot pe atunci se mai cere încă odată din Moldova alte 15 mii de cară, „măsură cum observă Fornetty consulul francez din Iași, ce pune vârf desnădăjduirii locuitorilor, care se văd amenințați pentru iarnă cu foamete, prin neputința în care se vor afla țărani luăți la transporturi de a ara și semăna ogoarele lor. Asupra dărilor în natură Prozorovski hotărăște ca să se iee fân pentru cai în 1808 în câtimea uriașă de 114600 cântare. Tot el impune Moldovei o contribuție de grân de 80.000..... (.....=120 ocoale), 40.000 de orz și 30.000 hrișcă. Pentru 1809 se cere din Muntenia 120.000 cară mari de fân, 50.000 de chile de pâne și 80.000 chile de ovăz, iar din Moldova 11.000 care a câte 4 boi. În 1811 iarăși găsim o cerere de 7.500.000 puduri (1 pud=16 kilograme) de fân, $\frac{1}{2}$ în natură, $\frac{1}{2}$ în bani. Toate aceste contribuții fură reduse în urma serioaselor în-

⁴¹ *Ibidem*, p. 221.

⁴² Fornetty consul francez din Iași c. Otto, 6 Mai 1812. Hurm. *Doc Suph.* II, p. 687.

⁴³ Fornetty c. Otto, 30 Noemv. 1811 și Ledoulx c. acelaș., 15 Aprilie 1812, *ibidem*, p. 647 și 682.

tâmpinări ale divanurilor că ele ar fi distrugătoare pentru popor. Lamare descrie în chipul următor mizeria îngrozitoare ce se abătă în anul 1808 asupra Munteniei: „această țară este distrusă cu desăvârșire, ruinată și despopulată și Excelența Voastră să nu creadă că exagerez. Nu este exemplu de niște stoarceri asemenea celor ce le fac ispravnici divanului lui Ipsilanti sub poruncile suverane ale Rușilor. Nu este zi în care să nu găsească la ușa mea zece țărani munteni cerându-mi ajutor. Inecările de la Nantes nu erau mai cumplite decât mijloacele întrebuintate pentru a stoarce dela acei nenorociți ultimul lor vițel, ultima lor găină cineva foarte vrednic de credință mă asigură că sunt puși la tortură în aceleași șurubelnițe piciorul bărbatului cu acel al femeii până ce mărturisesc și predau cele ce li se cer. Nu mai este în țară nici fân, nici orz, de opt zile nu se mai găsește în piața Bucureștilor nici carne, nici pâine, nici lemne, nici verdețuri. Țăranii munteni vor pleca cu toții fie în Turcia, fie în Transilvania și nu se vor mai întoarce niciodată”. Și să se noteze că Francezul arată aceste lucruri despre o țară ce intrase sub stăpânirea Rusiei în momentul când Franța era împăcată cu Rusia prin tratatul dela Tilsit, prin urmare când nu era în dușmănie cu ea, ei îi era aliată. Altă descriere a lui Ledoulx depe când legăturile între cele două împărății începuseră să se slăbiască din anul 1810, adaogă că Valahia este în stare cea mai de plâns. Contribuțiile pe care divanul este nevoit să le rdice pentru nevoile armatei sunt împătrite din ceace ce erau sub gospodari. Un nenorocit de țăran care are drept întreagă avere o pereche de boi și un car, plătește până la 40 de lei pe lună contribuție. Socoteala obștească care a fost încheiată la sfârșitul lui 1809 reprezintă o sumă de 30.000.000 pe care Muntenia singură a fost îndatorată a o da Rusiei dela intrarea ei în această țară, atât în bani cât și în lucruri. Este netăgăduit că dacă această stare de lucruri ține încă un an, Valahia nu va fi decât o țară ruinată care va trebui reimpoporată, căci o mulțime de locuitori ai satelor care se găsesc aproape de Dunăre, împinși de desnădăjduire au dezertat și dezertează în toate zilele în Bulgaria din partea Șistovului și a Nicopolei unde sunt foarte bine primiți. Moldova este tot atât de stoarsă ca și Valahia”⁴⁴.

Cea mai puternică dovadă că descrierile consulilor francezitimpul când ei le făceau, de era în acel al legăturilor prietenoase între Franța și Rusia sau acele dușmănești, este descrierea stărei Moldovei lăcută de Italinski ambasadorul

⁴⁴ Fornetty c. Otto, 6 Mai 1812 *ibidem*, p. 687. Comp. acte din *Arhiva senatorilor din Chișinău* de Radu Rosetti (l. c. mai sus p. 348). Mai multe acte din vol. XVI Hurmuzachi conținând rapoartele consulilor francezi din principate, Lamore, Ledoulx, vezi mai ales p. 834 și 848.

rusească care spune că „punând piciorul pe pământul Moldovei am fost lovit de starea de plâns a acestei țări. Totul este părăsit aici la singură Pronia Cerească; drumurile sunt stricate, sate aproape pustii. Călătorul este lipsit de orice soi de mijloace; abia dacă poate găsi să-și mulțumiască cele mai neapărate nevoi. Cerul este nesănătos. Totul este cu un cuvânt rău în această țară și nu cred că-i în stare de a fi îndreptată. *Trebuie părăsită în voia nenorocitei ei soarte (! !)*”. Se înțelege că Rusul nu se gândia când spunea aceste cuvinte îngrozitoare la pricina care adusesese atari nenorociri pe o țară și pe un popor⁴⁵.

În afară de aceste cereri pentru a zice astfel regulate, locuitorii erau expuși la tot soiul de prădăciuni, de stoarceri și de despoieri care îi aduceau în cea de pe urmă mizerie. Un raport al lui Meriage, delegatul francez la negocierile începute pentru stabilirea păcii, ne spune că „aceste țări sunt de o rodire minunată. Ele erau acoperite de turme, dar armata rusească le-a mâncat așa de rău, că la începutul lui 1809 ele nu mai înfățișau decât închipuirea unui deșert, și armata rusească era nevoită a-și trage proviziile sale din țările dela nordul Nistrului și din Odesa”. Tot așa spune Ledoulx că „divizia Suvaroff a făcut grozăvii pe unde a trecut ea a răpit, prădat, dărăpănat toate satele Munteniei care se găseau pe drumul ei. Divanul plângându-se, principele Suvaroff i-a răspuns: „Trupele mele fac bine ceea ce fac; eu le-am învoit”; ceea ce — adaogă consulul — este un semn că Rușii vreau să părăsească țara⁴⁶. Iată pentru ce „sărmanii Români doriau să vadă cât mai curând armatele rusești departe de nenorocita lor țară”. Și un alt raport adaogă că „nu vă puteți închipui cât de mult sunt horopsiți Rușii aici, și cât doresc toți Munteni o schimbare de stăpân⁴⁷”.

Rușii nu cereau însă dela țările române numai muncă pentru nevoile războiului. Ei le mai impuneau și dări în bani, a căror număr și câtime covârșește în curând puterile lor. Astfel afară de acele 80 de pungi pe care generalii ruși le încasară fără nici o îndoială din vistieria Munteniei, după fuga lui Ipsilanti, aflăm pe Miloradovici cerând regulat în fiecare lună suma, foarte însemnată pentru acele timpuri, de 4.000 de galbeni, de care pretindea că are nevoie spre a spiona pe Turci. Mai cer Rușii bani pentru construirea unor spitale⁴⁸. O dare fiind impusă negușitorilor, dânșii crezură că pot să se opună răspunderci ei.

⁴⁵ Spusele lui Italinski raportat de Ledoulx c. Champagne, 25 Dec. 1810 *ibidem*, XVI, p. 884.

⁴⁶ Mériage c. af. străine, 14 Iulie 1811. Hurm. *Doc. Supl.* III, p. 589, Ledoulx c. Champagne 28 Martie 1811. Hurm. *Doc.* XVI, p. 908.

⁴⁷ Ledoulx c. Otto 5 Dec. 1811. Hurm. *Doc. Supl.* II, p. 408 și Ledoulx c. Champagne, Hurm. *Doc.* XVI, p. 864.

⁴⁸ Lamare c. Champagne, 11 Ian. 1808, *ibidem*, p. 491, (data de 1807) în colecția documentelor dată acestui act este greșită.

Rușii pun prin poliția din București să închidă trei prăvălii din cele mai mari. Toți negustorii atunci îndărătnicindu-se, închid prăvăliile lor, ceea ce aduce o mare nemulțumire în popor. Sease zile stau prăvăliile închise și a sease zi 800 de neguțitori se înfățișează la marcele vistier, amenințându-l cu o mare îndrăzneală. Această împotrivire în contra stoarcerilor rusești, în momentul când toată țara era în mâinile lor, arată pe corpul însemnat al neguțătorilor capitalei apărând cu vrednicie interesele sale. Rușii găsiră însă îndată mijlocul de a înfrânge împotrivirea lor. În noaptea de 21 August ei pun pe mai mulți neguțitori în căruți de poștă și-i trimit din București; a doua zi se răspândește vestea îngrozitoare că ei au fost expediați în Siberia. Dinaintea unei atare perspective neguțitorii bucureșteni se hotărăsc a deschide îndărătnicile lor pungi și a lăsa pe Rușii să ia din ele cât li va fi pe plac⁴⁹. O altă contribuție lovește în nobili și în cler, dela care se cerea suma însemnătoare de 1.200.000 de lei, „fiecare boier având a plăti în raport cu veniturile și dregătoria sa”. Buletinul de la care împrumutăm aceste știri adaogă „că această măsură ar fi provocat în București obștească nemulțumire”⁵⁰. În 25 April 1812 câte-va zile înaintea subsemnării păcii, Kutuzoff cere iarăși o contribuție de 2.000.000 de lei, și Tschitschakoff, cere în cursul lui Iunie aceluiași an, contribuția anuală a fânului, jumătate în natură jumătate în bani, din care cea de pe urmă era lixată la 2.000.000 de lei. Raportul lui Fornetty, ne spune că acest nou chip de a lua contribuția era cu totul ruinător pentru țară. Membrii divanului și cei întâi boieri au ținut sfat în urma căruia au trimis o deputație amiralului, spre a-i pune în vedere că o asemenea măsură ar slârși de pierdut țara”. După multă vorbă se reduce suma în bani la 200.000 de lei⁵¹. În deobște sub ocârmuirea rusească contribuțiile Moldovei, după socotelele vistieriei, se urcase dela 3.000.000 de lei, cât fusese mai înainte, la 8.000.000; iar cele din Muntenia se sporise pe cinci părți⁵², și într’adevăr impozitul personal pus de ruși în Oltenia se urca la 30 de lei pe an de casă, uriaș dacă luăm în considerație marea valoare a banilor pe atunci⁵³. Cu toate aceste stoarceri neîncetate, divanu Munteniei este silit a adresa generalului Kutuzoff o scrisoare de mulțumire și a-i face darul unei frumoase cutii „ca semnul recunoștinței acestei provincii”⁵⁴.

⁴⁹ Buletin despre plecarea lui Hamid Efendi peste Dunăre, 17 August 1811 și Buletin despre pregătirile Rușilor și ale Turcilor, 24 August 1811, *ibidem*, p. 621, 622.

⁵⁰ Buletin din 5 Sept. 1811, *ibidem*, p. 624.

⁵¹ Fornetty c. Otto, 17 Iunie și 4 Iulie 1812, *ibidem*, p. 696, 697.

⁵² Fornetty c. Otto, 27 Mai 1812, *ibidem*, p. 690.

⁵³ Mériage c. Champagny, 28 Febr. 1808, *ibidem*, p. 501.

⁵⁴ Ledoulx c. Otto, 13 Mai 1812, *ibidem*, p. 689

Unul din relele cele mai strigătoare a-le ocârmuirii fanariote fusese abuzul ce se comitea în împărțirea boierilor, care având drept urmare scutirea de mai multe impozite și dreptul la dregătorii, ru erau numai onorifice. Rusia în loc de a pune capăt acestor fără-de-legi, găsim că este un mijloc minunat de a-și face partizani, se puse a-l neguțitori pe scara cea mai întinsă. Prețioasa cronică a lui Zilot Românul, spune asupra acestui lucru: „Nu era mai puțin ciudat să vezi că făcea și boierii cu un nou obicei, adică cu pitace domnești înscris, care se dau la obrazele ce se boiereau, cuprinzătoare că cutare după slujba sa sau după altă mijlocire să se suie la treapta cutare; care pitace ajunseră mai la urmă de se vindeau și pe bani și era destulă ocară, căci le lua și toți mișeii și oameni netrebniți”.

În alt rău pe care Rusia ar fi trebuit să-l combată din răspuțeri era corupuția dregătorilor, lucru care ce e drept trebuia să-i vină cam greu, din pricina adăncei corupuții în care chiar ea zăcea. Așa ea încercase, odată cu luarea ocârmuirii pe mâinile ei, a orândui „câte un ofițer ispravnic pe la fiecare județ, împreună ci doi ispravnici pământeni, care s'a făcut pentru multele jafuri, ca cu mijlocul ofițerilor să le înfrâneze; dar fu mai rău, căci unde întâi mâncau doi, la urmă mâncau trei, fiindcă ofițerul, unindu-se cu pământeni, rupea cât putea, și apoi mergea treaba bine, căci era ofițer la mijloc, și cine cuteza să zică că ofițerul, om împărătesc, era necinstit și mândător săracilor?”⁵⁵. Cum erau ofițerii așa erau și generalii, prădători față cu Românii, corupți și meșteșugari față cu propria lor ocârmuire. Generalul de Langeron ne spune despre colegul său, generalul Zass, că punea să prade recoltele locuitorilor prin dragonii săi, și făcea raport către împărăție că le cumpăra. Comisarul hranei, cărnii îi dădea o parte din foloase, îi arăta prețurile pe care trebuia să le pună și care erau peste măsură. Și nu numai că făcea să plătească foarte scump din casa imperială celc ce primise gratis, dar încă adunând grânele și vitele de prisos, le îmbarcau la Chilia pe vase neguțitorești și le vindeau la Odesa.

Când Kuschnikoff este numit președinte al ambelor divanuri din Moldova și din Muntenia, el își ia ca secretar pe un boier din clasa mai de jos, Crupenski, despre care Langeron ne spune că era un tânăr subțire la minte, ghibaciu, desghețat, nemoral și intresat care vindea toate locurile de dregători pe bani, pe care îi împărția cu prezidentul”⁵⁶. Astfel fiind deci moralizatorii, ce se putea aștepta dela cei moralizați? „Și așa începură încă și mai mult de cât mai înainte a împinge la bani și a face câte netrebniții toate, ca să izbutescă la dregătoria

⁵⁵ Zilot, p. 85 și 87.

⁵⁶ Memoriile lui Langeron, *Hurm. Doc. Supl.* III, p. 121.

visteriei și la toate mansupurile, care lucru văzându-l cei mai mici boieri și boierinași, și fiind-că și lor le trebuia chiverniseală și astfel nu puteau izbuti, ne mai căutându-se vrednicia și cădere, ci de către cei mai mari li se cerea bani fiind-că și domniile lor da, fură siliți și ei a apuca tot pe drumul acela ce se învățase dela cei mai mari ai lor. Și apoi ce să vezi de aci înainte? Fiind treaba pe cine da mai mult, vedea câți blestemați toți în trebi ce nu li se cădea și întindeau cu toții țara în toate părțile. Una se cerea, și nici cu trei nu se plătea! Jăluire nu avea loc pentru că toți erau căptușiți cu hrăpire și mituire, dreptatea ziceau că au pierit fiind vremile turburate. Lege, suflet, Dumnezeu, răsplătire, ziceau că sunt toate minciuni și basme călugărești. La bani numai se înclinau, cu un cuvânt, dela cei mai mari până la cei mai mici, ca să scoată cele ce da și să le mai rămână și câștig din care se întâmpine cheltuielile hainelor, a clupurilor (sic) și altor soiuri de destrănări”⁵⁷.

Dintre toate dregătoriile nici una nu avea pe acele timpuri însemnătatea visteriei cele mari, care era împreună cu vicepreședinta divanului și avea din despoierile pe care dânsa mai ales le putea pune în lucrare venitul însemnător de cel puțin 40.000 de galbeni pe an. Când Rușii veniră în Muntenia acest post însemnat era ocupat de Varlam, partizanul lui Constantin Ipsilanti, și al Rușilor care pregăti atât de multe provizii pentru oștirea rusească încât, timp de mai multe luni ea nu cheltui nimic. Miloradovici comandantul Bucureștilor avea însă o foarte mare înrâurire asupra generalului cap Michelson, soldat bun dar puțin cult și ușor de dominat. Cum se așează Miloradovici în București, un alt boier din partidul lui Al. Suțu, și deci mai curând înclinând către Turci, numit Filipescu, pe care Langeron din punctul de vedere rusesc îl declară de cel mai mare blăstămat din toată lumea, folosindu-se de o intrigă de iubire, pune mâna pe visterie. Varlam însă nu cedează fără o crâncenă luptă, fiind sprijinit până la un punct în contra lui Miloradovici de către însuși generalul cap Michelson. Rușii se folosesc de această rivalitate ascuțită, împingând care de care pe cei doi boieri a vărsa la bani spre a-și ajunge scopul dorit, căutând prin câștigarea a cât mai multor poprele să răpună pe protivnicul său⁵⁸. Zilot Românul ne spune asupra acestei rivalități că: „spre a se lupta unul cu altul aceste două ipochimene adică Filipescu și Varlam, trebuiau și căderi după slujbă și stare, dar și pungă nu puțin. Drept aceea urmau și dumnealor a se sili spre dobândire de bani, și aceasta se spârgea în capul ticălosului norod, căci pentru sine nu se mulțumeau

⁵⁷ Zilot Românul, p. 88.

⁵⁸ Memoriile lui Langeron Hurm. *Doc. Supl.* III, p. 134 și 182. M'loradovici era nu numai amantul fetei lui Filipescu, ci și debitorul său cu suma însemnată de 37.000 de galbeni, *ibidem*, p. 187, nota 1.

cu două și trei, ca să poată ei întâmpina dările pe la căpitenii prin care se lucra la câștigarea visteriei, precum și balurile și alte ceremonii ce neconținut trebuiau a se face tuturor ghenearilor și până la cei mai mici olișeri ai armatei pentru ca să-i câștige prieteni; și pot zice că atât cumpeniseră viclenii de Ruși lucrul, în cât ce luau bieții visternici cu hrăpire din spinarea norodului negreșit și cheltuiau”⁵⁹.

Această priveliște a unei oarde de despoitori care dăntuesc și se îndoapă pe socoteala unui popor nenorocit este ceva cu deosebire revoltător. Pe timpul Turcilor, averile răpitate mergeau să îmbogățească în depărtare familiile răpitorilor și aveau deci o țintă economică. Acuma ele erau hăute și mâncate, aruncate în vânt în sunetul paharelor și a strigătelor de veselie, în fața poporului despoiat!

Dacă adăogim la aceste fapte proteguirea încă și mai pe față a călugărilor Greci, care se desbrăcau mănăstirile de avnițiile lor, protecție cu atâtă mai firească cu cât Rușii veneau în numele bisericeii spre a scoate pe nenorociți creștini din jugul Mahometanilor, introducerea în țările române a unei monete false, impuse de Ruși ca plată închipuită pentru cumpărăturile pe care le mai făceau, și mai ales fără-de-legile nenumărate comise de oștirile moscovite, atunci vom fi complectat măcar până la un punct starea țărilor române sub ocârmuirea rusească.

Locuitorii țărilor române, plângându-se întâi la comandantul general Kutuzoff, primiră ca răspuns „că li se vor lăsa ochii spre a plânge”. Văzând că Rușii adăugeau bătaia de joc către toate nenorocirile cu care îi adăpau, Românii se plâneră de-a dreptul la împăratul Alexandru. Se zice că acesta luând cunoștiință de îngrozitoarele lor suferinți ar fi spus într’un moment de indignare că „atari crizimi nu trebuie tolerate”. El ordonă lui Tschitschakoff care înlocuise pe Kutuzoff în comanda supremă, de a lua măsurile trebuitoare spre a împiedica neorânduilele și fără-de-legile de tot felul ce se comiteau. Se poate judeca despre suferințele pe care țara trebuise să le ducă până atunci din contrastul între o stare disperată și o altă întru ceva mai suportabilă care face pe cronicar să pună în o lumină așa de frumoasă reformele lui Tschitschakoff? „Lipsi mulțimea cererilor de cară ce topia dobitoacele, slujindu-se mai mult cștile cu carăle lor; lipsiră oare-cum și jafurile ce se urmau în țară de către dregători, se îndreptară judecătorii și căutau dreptatea

⁵⁹ Zilot Românul, p. 94. Comp. Ledoux c. Champagny 1810 Hist. Doc. XVI, p. 849: „Les deux partis, Vaïlam et Philppeseo pour se soutenir asup’ès des autorités Russes brignent les places d’administrateur en repondant beaucoup d’or. Cet or, ils le regagnent au certuple lorsqu’ils sont en possession de la place et ils ne peuvent le regagner, qu’en éciasant le peuple sous le poids des contributions”.

fie-căruia ; cu un cuvânt străluci o părintească îngrijire asupra ticăloasei țări”⁶⁰.

Răpirea Basarabiei. — O astfel de stare de lucruri nu putea inspira Românilor simpatii pentru așa numiții lor liberatori. Aducându-și aminte și de suferințele încercate în vremile războaielor de mai înainte, ei ajunseră a se convinge că stăpânirea rusească nu era menită a aduce pe țările lor fericirea așteptată. Cu cât mai adânc trebuia să rănească, și anume pe Moldovenii, la sfârșit, răpirea Basarabiei, o porțiune atât de însemnată din teritoriul țării lor? Dacă luarea Bucovinei care nu era decât un petec în asemănare cu Basarabia, îi mișcase atât de puternic, erau ei să rămână nepăsători la desmădularea a jumătate din moșia lor? De aceea și găsim că plângerile la Poartă nu lipsiră, dar boierii nu comiseră și cu acest prilej greșala lui Grigore Ghica ce apăruse Bucovina cu atâta nedestoinicie. Din potrivă lucrând cu ghibăcia cea măeastră pe care pericolul cel mare, când îl simți într’adevăr te împinge fără să vrei a o închipui, ei lăsară cu totul la o parte sbuciumările și protesturile, și făcându-se apăratorii interesului Porții, ei apăsăra mai ales asupra pierderii foloaselor ce Turcii ar trebui să le încerce de la rășluirea celei mai bune jumătăți a Moldovei. Cele 120.000 de chile de gâu care erau procurate în fie-care an Turcilor pentru oștirile lor erau luate mai în totalitate din Basarabia, căci în restul țării se cultiva cu deosebire popoșoiul pentru hrana locuitorilor. Din cele 300.000 ocale de unt pe care Turcii le ridicau din țară, 120.000 proviniau din Basarabia; apoi cea mai mare parte a vitelor și oilor erau crescute în câmpiile ce se întind dincolo de Prut. Cedând această parte Rusiei, se micșora negoțul Moldovei care consta mai ales din exportul animalelor. Poarta trebuia deci ca o urmare nepărată să reducă tributul, de oare-ce ar fi cu neputință să se ceară de la jumătate de țară ceea ce mai înainte se lua de pe întregul ei. Aceste și alte argumente de acelaș fel arătau boierii, prin domnul lor, la „pragul prea puternicei împărății”, spunând că „precum de la moșii și strămoșii lor au apucat întregimea Moldovei, așa să rămână și de acum înainte, de oarece partea rășluită ar fi îndămânarea și adăpostirea locuitorilor în înlesnirea viețuirii lor și a hranei îndestulare și a vitelor pășune, într’un cuvânt tot câmpul și inima țării”⁶¹.

Aceste întâmpinări găsiră tot atât de puțin răsunset ca și acele ridicate cu prilejul răpirei Bucovinei. Catastrofa lui Napoleon în Rusia, care făcu din Alexandru stăpânul Europei, împiedică pentru totdeauna pe Poartă a reveni asupra faptului

⁶⁰ Zilot, p. 97.

⁶¹ Anaforaua obșteștei adunări către domnul Moldovei Scarlat Calimah, pentru înstrăinarea Basarabiei din 1812, Oct. în 2 în *Uricarul* lui Codrescu, IV, 1857, p. 343—356.

îndeplinit și așa „sosind ziua fatală a expirării convenției după tratat, ce trebuia fieștecare să trăiască unde era să rămână desăvârșit, ceasurile acele au fost de plângeri un timp de nenitac; pentru ca poporul cu cârdul, ca turmele de oi, încinsese toată marginea Prutului dela un capăt la altul, mergând și venind de prin sate și de prin târguri săptămâni încheiate, cu luarea de ziuă bună dela părinți, dela frați și dela rudenii, cu care crescuse și viețuise dimpreună până în vremea aceea când se despărțiau unii de alții pentru totdeauna”⁶².

Și într'adevăr că Basarabia era pierdută, poate pentru totdeauna, din momentul ce vulturul Țarului înfipsea în ea ghiarele sale, și rămasul bun a locuitorilor ei era simbolul aceluia pe care țara o făcea jumătății sale însăși. De atunci Prutul deveni „râul blăstămat”⁶³, a cărui valuri vor însemna despărțirea aceluiași neam. Acum de abia planurile Rusiei, asupra țării române apăreau în adevărata lor ființă. Dacă Rusia luptase pentru ele, nu fusese spre le înapoi libertatea, uzurpată de Turci, dar pentru a le supune propriei sale autorități, pentru a schimba suzeranitatea turcească pe stăpânirea moscovită. Că încheerea aceasta a războiului nu se potrivea de loc cu permisiunile ce-i dăduse naștere că Rusia îl declarase pentru a mântui țările române de asupra otomană, și că acuma la încheerea păcii, aceste țări trebuiau să plătească ele izbânzile rusești, era tot atât de sigur, pe cât este de netăgăduit că între logică și politică este un abiz tot atât de mare ca între rațiune și interes.

Astfel ajunsesse Rusia prin o serie fatală de împrejurări, a-și înstrăina cu totul simpatiile locuitorilor țărilor române și Fornetly nu se înșală când spune în o scrisoare a lui către Maret că, „nu cred a mă înșela că Rusia are acum foarte puțini partizani în ambele provincii. Necazurile și stoarcerile revoltătoare făcute de autoritățile rusești în ultimele timpuri lasă amintiri prea amare, pentru ca Moldovenii și Muntenii să mai poată dori întoarcerea Rușilor”⁶⁴.

Se desfăcuse gândul Românilor de Nemți prin răpirea Bucovinei și ocârmuirea Olteniei; se desfăcuse de Ruși prin suferințele încercate de ei și răpirea Basarabiei, rezultate însemnate ale desvoltării istoriei pentru îndrumarea vremurilor viitoare.

⁶² Manolache Drăghici, II, p. 94.

⁶³ Baladă poporană din Basarabia.

⁶⁴ 5 Dec. 1812, Huim. Doc. XVI, p. 951.

TABLA ILUSTRĂȚILOR

	<u>Pagina</u>
1. Neculac Mavrocordat	10
2. Constantin Mavrocordat	46
3. Alexandru Ioan Mavrocordat Domnul Moldovei 1785—1786	73
4. Grigorie Alexandru Ghica, Domnul Moldovei 1774—1777	143
5. Niculae Mavrogheni, Domnul Munteniei	195
6. Luarea cetății Ismail de generalul rus Suvarow, la 22 Decembrie 1790	203
7. Harta Moldovei din 1797	221
8. Alexandru Calimah, Domnul Moldovei	231
9. Stema Moldovei și a județelor din timpul lui Scarlat Calimah, 1806	233
10. Eșirea Turcilor din Tighina (Bender) în ziua de 15 Decembrie 1789	235
11. Pasvanoglu, Pașa dela Vidin.	238
12. Lupta dela Ismail între Turci și Ruși, 1790	245
13. Scarlat Alexandru Calimah, Domnul Moldovei 1806	276

TABLA DE MATERIE

	<u>Pagina</u>
Introducere	5
Capul V. — Mavrocordații 1711—1749	9
I. Neculai Mavrocordat 1711—1730	9
1. A doua domnie a lui Neculai Mavrocordat în Moldova	9
Neculai Mavrocordat a doua oară în Moldova 1711—1716	9
2. Ștefan Cantacuzino în Muntenia	20
Ștefan Cantacuzino în Muntenia 1714—1716	20
3. Neculai Mavrocordat în Muntenia	24
Neculai Mavrocordat în Muntenia 1716—1730	24
4. Mihai Racoviță în Moldova	37
Mihai Racoviță a treia oară în Moldova 1716—1727	37
II. Constantin Mavrocordat 1730—1749	44
1. Istoria țărilor române dela 1730—1735	44
Grigorie Ghica în Moldova, 1727—1733	44
Mihai Racoviță în Muntenia 1730—1731	50
Constantin Mavrocordat a doua oară în Muntenia, 1731—1733	51
Constantin Mavrocordat în Moldova și Grigorie Ghica în Muntenia 1733—1735	51
2. Țările Române dela 1735—1741 și războiul din 1738—1739	54
Constantin Mavrocordat în Muntenia și Grigorie Ghica în Moldova 1735—1741	54
3. Oltenia sub Germani	64
4. Reformele lui Constantin Mavrocordat	75
Mihai Racoviță a doua oară în Muntenia, 1741—1744	75
Ioan Mavrocordat în Moldova, 1744—1747	76
Grigorie Ghica a treia oară în Moldova, 1747—1748	78
Constantin Mavrocordat a doua oară în Moldova 1741—1744; a patra oară în Muntenia 1744—1748; a treia oară în Moldova 1748—1749	78

	<u>Pagina</u>
Capul VI. — Istoria țărilor române dela mazilirea lui Constantin Mavrocordat până la pacea dela Kuciuc—Kainargi 1749—1774	91
<i>I. Istoria țărilor române dela 1749—1769</i>	<i>93</i>
1. Istoria Munteniei dela Gr. Ghica la ocupația rusească	93
Grigore Ghica a doua oară, 1748—1752	93
Matei Ghica, 1752—1753	94
Constantin Racoviță, 1753—1756	94
Constantin Mavrocordat a cincea oară 1756—1758	95
Scarlat Ghica, 1758—1761	96
Constantin Mavrocordat a șasea oară, 1761—1763	96
Constantin Racoviță a două oară, 1763—1764	97
Ștefan Racoviță 1764—1765	98
Scarlat Ghica 1765—1766	100
Alexandru Ghica, 1766—1768	100
Grigore Alexandru Ghica, 1768—1769	100
2. Istoria Moldovei dela Constantin Racoviță până la ocupația rusească	101
Constantin Racoviță, 1749—1753	101
Matei Ghica, 1753—1756	102
Constantin Racoviță a doua oară, 1769—1771	103
Scarlat Ghica, 1757—1758	104
Ioan Calimah, 1758—1761	106
Grigore Calimah, 1761—1764	109
Grigore Alexandru Ghica, 1764—1767	110
Grigore Calimah a doua oară, 1767—1769	113
Constantin Mavrocordat a patra oară, 1769	114
Politica interioară	115
<i>II. Războiul sfârșit prin pacea de la Kuciuc-Kainargi 1769—1774.</i>	<i>118</i>
1. Atingerea mai de aproape a Românilor cu Rușii	118
Izbucnirea războiului	118
Cuprinderea țărilor române	120
2. Organizarea cerută de boieri	128
Cererile deputaților moldoveni	128
Cererile făcute de munteni	131
3. Pacea de la Kuciuc-Kainargi	133
<i>III. Răpirea Bucovinei</i>	<i>142</i>
1. Politca generală	142
Austria față cu Rusia și Turcia	142
Legături cu împărțirea Poloniei	147
2. Politca specială	151
Șovăririle lui Grigore Ghica	155
Convenția de cesiune și delimitare	159

	<u>Pagina</u>
3. Sqarta lui Grigore Ghica	151
Cauzele ueiderii lui Ghica	161
Drama	163
Rolul Austriei	64
Seria istoric4 a raporturilor eu Austria	166
Capul VII. — Istorla Ț4rilor Rom4ne dela pacea de Kueluk-Kalnarg4 p4n4 la pacea de Bucureȝti 1774—1812	168
I. Dela pacea de Kainarȝi p4n4 la pacea de Iași 1774—1792	169
1. Alexandru Ipsilanti 4n Muntenia și Domniile paralele din Moldova 1774—1782	169
Alexandru Ipsilanti 4n Muntenia, Oct. 1774—1782	170
Inf4nșarea Consulatelor 4n ț4rile rom4ne	178
Grigore Ghica 4n Moldova 1774—1777	180
Constantin Moruzi 4n Moldova, 1777—1782	182
2. Istorla ț4rilor rom4ne dela 1782—1786	185
Nicolai Caragea, 1782—1783	185
Mihai Draeu Suțu 4n Muntenia, 1783—1786	189
Alexandru Mavrocordat I 4n Moldova, 1782—1785	191
Alexandru Mavrocordat al II-le Firariu 4n Moldova, 1785—1786 . .	193
3. Neculai Mavrogheni 4n Muntenia 1786—1788 și Alexandru Ipsilanti 4n Moldova, 1786—1789	194
Neculai Mavrogheni 4n Muntenia, 1786—1788	194
4. R4sboiul terminat prin pacea dela Iași, 1792	204
Pricinile r4sboiului	204
Mersul luptei	211
II. Ț4rile rom4ne de la pacea de Iași p4n4 la r4sboiul din 1806. 1792—1806	219
1. Istorla Munteniei și a Moldovei dela 1791—1799	219
Mihai Suțu 4n Muntenia, 1791—1793.	220
Alexandru Moruzi 4n Muntenia, 1793—1796.	222
Alexandru Ipsilanti 4n Muntenia, 1796—1797	223
Constantin Hangerli 4n Muntenia, 1797—1799.	225
Alexandru Moruzi 4n Moldova, 1792—1793.	230
Mihai Suțu 4n Moldova, 1793—1795	230
Alexandru Calimah 4n Moldova, 1795—1799	231
2. Istorla Munteniei și a Moldovei dela 1799—1802	234
Alexandru Moruzi a doua oar4 4n Muntenia, 1799—1801	234
Mihai Suțu a 3-a oar4 4n Muntenia, 1801—1802	238
Alexandru Suțu domn pe ambele principate, 1802	244
Constantin Ipsilanti 4n Moldova, 1799—1801	245
Alexandru Suțu 4n Moldova, 1801—1802	247

	<u>Pagina</u>
3. Constantin Ipsilanti și Alexandru Moruzi 1802—1806	252
Constantin Ipsilanti în Muntenia, 1802—1806	252
Alexandru Moruzi a doua oară în Moldova 1802—1806	266
III. <i>Războiul din 1806—1812. Pacea dela București, 1812</i>	270
1. Războiul din 1806	270
Inceputul războiului	270
Dela 1807 înainte	276
Negocierile ultime	279
2. Suferințele românilor și pierderea Basarabiei	286
Prădăciuni și stocarci	286

